

**T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI**

**AVRUPA BİRLİĞİ'NİN HAZAR BÖLGESİ'NE YÖNELİK ENERJİ
POLİTİKASI VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Müşerref AVCI

Tez Danışmanı

Prof.Dr.İdris BAL

Ankara-2010

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Müşerref AVCI tarafından hazırlanan “Avrupa Birliği’nin Hazar Bölgesine Yönelik Enerji Politikası ve Türkiye’ye Etkileri” başlıklı bu çalışma, 04.06.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Avrupa Birliği Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Yrd.Doç.Dr.Hakan KESKİN (Başkan)

İmza

Prof.Dr.İdris BAL (Danışman)

İmza

Yrd.Doç.Dr.A.Bahar Turhan HURMİ (Üye)

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Avrupa Birliği'nin enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla kaynak çeşitlendirme ve arz güvenliği için alternatif olarak gördüğü Hazar Bölgesi enerji kaynaklarının Avrupa'ya çıkış için kullanılan ya da kullanılması planlanan birçok projenin geçiş güzergahı üzerinde ve Avrupa Birliği'ne aday ülke konumunda bulunan Türkiye'ye olan etkileri irdelenmiştir.

Araştırmamın başından sonuna kadar fikir ve desteklerini esirgemeyen değerli hocam Sayın Prof.Dr.İdris BAL'a, ilgi ve anlayışlarını her an hissettiğim başta annem olmak üzere tüm aileme katkılarından dolayı teşekkürü borç bilirim.

Müşerref AVCI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
HARİTALAR LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

ENERJİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1. GİRİŞ.....	5
1.2. ENERJİNİN TANIMI VE ÖNEMİ	6
1.3. BİR ENERJİ KAYNAĞI OLARAK PETROL VE DOĞAL GAZ	9
1.4. ÖNÜMÜZDEKİ YILLARDA DÜNYA ENERJİ SEKTÖRÜNDE BEKLENEN GELİŞMELER.....	16
1.5. SONUÇ	18

II. BÖLÜM

HAZAR BÖLGESİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

2.1. GİRİŞ.....	19
2.2. HAZAR BÖLGESİ'NİN COĞRAFİ KONUMU.....	20
2.3. HAZAR BÖLGESİ'NİN JEOPOLİTİK ÖNEMİ	21
2.4. HAZAR HAVZASI ENERJİ KAYNAKLARINA TARİHSEL BAKIŞ ...	23
2.5. HAZAR BÖLGESİ'NİN DÜNYA HİDROKARBON REZERVLERİNDEKİ PAYI	29
2.6. HAZAR'DAKİ KAYNAKLARIN PAYLAŞIM DURUMU	31
2.6.1 Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü	31
2.6.2 Hazar'a Kıyıdaş Ülkelerin Hazar'ın Statüsü Problemine Yaklaşımları..	37
2.7. HAZAR HAVZASI'NİN KÜRESEL ENERJİ PAZARINA GİRİŞİ	43
2.8. SONUÇ	44

III. BÖLÜM

HAZAR BÖLGESİ ENERJİ KAYNAKLARININ ULUSLARARASI POLİTİKADAKİ YERİ

3.1. GİRİŞ	46
3.2. BÖLGE ÜLKELERİNİN ENERJİ POLİTİKALARI	46
3.3. BÜYÜK GÜÇLERİN HAZAR BÖLGESİ'NE YÖNELİK ENERJİ POLİTİKALARI.....	67
3.4. SONUÇ	80

IV. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİNİN HAZAR BÖLGESİ'NE YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

4.1. GİRİŞ	82
4.2. AB'NİN YENİ ENERJİ POLİTİKALARI	83
4.2.1 AB Enerji Politikasının Tarihsel Gelişimi	83
4.2.2 AB Enerji Politikasının Amaç ve Hedefleri	92
4.3. AB'NİN ENERJİ ARZ VE TALEBİ	95
4.4. AB'NİN ENERJİ AÇISINDAN DIŞA BAĞIMLILIĞI	100
4.5. AB'NİN ENERJİ KONUSUNDA HAZAR ÜLKELERİ İLE YÜRÜTTÜĞÜ İLİŞKİLER	104
4.5.1 AB-Hazar Bölgesi İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi.....	104
4.5.2 AB'nin Bölgeye Yönelik Yardım Programları	107
4.5.3 AB'nin Bölgeye Yönelik Kaygıları.....	112
4.6. HAZAR BÖLGESİ PETROL VE DOĞAL GAZININ AVRUPA'YA ULAŞTIRILMASI	118
4.6.1 Petrol Boru Hatları	120
4.6.2 Doğal Gaz Boru Hatları.....	127
4.6.3 Hazar Bölgesi'nden Avrupa'ya Giden Boru Hatlarının Güvenliği.....	136
4.7. HAZAR BÖLGESİ PETROL VE DOĞAL GAZININ AVRUPA'YA TAŞINMASINDA RUSYA İLE BATI MÜCADELESİ.....	141
4.8. AB'NİN ORTAK ENERJİ POLİTİKASINA YÖNELİK YAPMASI GEREKENLER	152
4.9. SONUÇ	156

V. BÖLÜM
AB'NİN HAZAR BÖLGESİ'NE YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASININ
TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

5.1. GİRİŞ.....	157
5.2. TÜRKİYE'NİN ENERJİ POLİTİKASI	158
5.2.1 Türkiye'nin Hazar Bölgesi'ne Yönelik Enerji Politikası	162
5.2.2 Enerji Konusunda Türkiye-AB İlişkileri.....	174
5.3. TÜRKİYE ÜZERİNDEN GEÇEN BORU HATLARININ ÖNEMİ.....	182
5.3.1 Boru Hatlarının Hazar Bölgesi Açısından Önemi.....	182
5.3.2 Boru Hatlarının Türkiye Açısından Önemi	183
5.3.2.1 Enerji Hatları Üzerinde Bulunmasının Türkiye'ye Sağlayacağı Avantajlar	188
5.3.2.2 Enerji Hatlarının Türkiye Üzerinde Oluşturduğu Riskler.....	190
5.4. AB'NİN HAZAR BÖLGESİ'NE YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASININ TÜRKİYE'YE ETKİLERİ	192
5.5. SONUÇ	196
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	199
KAYNAKÇA	204
EKLER.....	216
ÖZET.....	219
ABSTRACT	220

HARİTALAR LİSTESİ

- Harita – 1 : Avrasya'daki Başlıca Doğal Gaz Güzergahları**
- Harita – 2 : Avrupa Birliği'nin Petrol ve Gaz Kaynakları**
- Harita – 3 : Türkiye'nin Enerji Koridoru Programı Petrol Boru Hatları**
- Harita – 4 : Türkiye'nin Enerji Koridoru Programı Doğal Gaz Boru Hatları**
- Harita – 5 : Türkiye Enerji Koridoru Projeleri**

KISALTMALAR

AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Teşkilatı
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AIOC	: Azerbaycan Uluslararası Petrol Şirketi
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
AT	: Avrupa Topluluğu
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BTE	: Bakü – Tiflis - Erzurum
BOTAŞ	:Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BTC	: Bakü – Tiflis – Ceyhan
CNPC	: China National Petroleum Corporation
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
INOGATE	: Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Gaz Taşıma
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
RF	: Rusya Federasyonu
SOCAR	: Azerbaycan Milli Petrol Şirketi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şangay İşbirliği Örgütü
TACIS	: Technical Assistance to Commonwealth Independent States
TRACECA	: Avrupa Kafkasya Asya Taşıma Koridoru

GİRİŞ

1. Giriş

Dünyada enerji kaynağı olarak yaygın bir biçimde petrol, kömür ve doğal gaz gibi yenilenemeyen enerji kaynakları ile hidroenerji, jeotermal enerji, güneş, rüzgar ve nükleer enerji gibi yenilenebilir enerji kaynaklarından faydalanılmaktadır. Her ne kadar çeşit olarak kaynak fazlalığı olsa da yenilenemeyen enerji kaynaklarında dünya genelindeki dağılım oransızlıkları ve kıtlık, yenilenebilir enerji kaynaklarında ise teknolojik yetersizliklerden kaynaklı üretim azlığı gibi problemler neticesinde enerji ihtiyacını karşılayamama gibi sıkıntılar ve her geçen gün daha da gelişen endüstrilerin ihtiyaç duyduğu enerjinin sağlanmasına yönelik girişimler, enerjiye olan bağımlılığın gün geçtikçe artmasına neden olmaktadır.

Bağımlılıkta giderek artan bu süreç Avrupa Birliği (AB) açısından değerlendirildiğinde, AB'deki enerji bağımlılığının Birlik genelindeki en zayıf nokta olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Yapılan araştırmalarda AB'nin enerji ihtiyacının %50'sinin Birlik dışından sağlandığı, gerekli tedbirlerin alınmaması durumunda bu yüzdenin 2030 yılında %70'lere varacağı tahminlerinde bulunulmuştur. Enerji konusundaki dışa bağımlılığın nelere gebe olduğu yaşanan Rusya-Ukrayna doğal gaz krizlerinin sonuçları AB açısından değerlendirildiğinde kolaylıkla anlaşılır. Yaşanan bu krizler, Birlik üyesi ülkelerin bazılarının %100 oranında olan doğal gaz ihtiyaçlarını dışarıdan, özellikle de Rusya'dan karşılamalarının bir sonucu olarak AB'yi ekonomik ve politik olarak endişelendirmektedir.

Enerji tüketiminin dünya üzerindeki en yoğun bölgesi olan AB, enerji kaynakları açısından son derece yetersiz durumdadır. Son genişleme sonrası 27 üyeye ulaşan Birlik, enerji konusunda benzer özelliklere sahip ülkelerden oluşmaması nedeniyle enerji konusunda dışa bağımlılıkta azalma yerine artış yaşamaktadır. Bu durum da enerji arzı güvenliğini bir kez daha ön plana çıkarmış ve yeni açılımların hayati öneme sahip olduğunu kanıtlamıştır. Enerji arzı güvenliğinde ön plana çıkan husus ise çoklu boru hatları projeleriyle kaynak çeşitliliğinin yaratılması ve böylelikle yukarıda bahsedilen benzer kriz durumlarından en az zararla çıkılmasıdır. Bu nedenle kaynak çeşitliliğinin artması yönündeki en önemli

alternatif Hazar bölgesi enerji kaynaklarıdır. Ancak Hazar Denizinin statüsü sorunun bir türlü çözüme kavuşturulamaması, bölge ülkelerinin hala demokratikleşememesi, bölgede yaşanan istikrarsızlıklar ve en önemlisi bölgenin henüz Rusya'nın bağımlılığından çıkamamış olması gibi sebepler bölge kaynaklarının uluslararası pazarlara çıkışında önemli dezavantajlarıdır.

Yine bölgesel ya da bölge dışındaki güç merkezlerinin Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarının önemini farkında olması ve bu kaynaklar için giriştikleri güç mücadelesi Avrupa Birliği için hızlı, doğru adımlar atması için bir baskı unsurudur.

Avrupa'ya çıkış için kullanılan ya da kullanılması planlanan boru hatlarının geçiş güzergahları da çok önemlidir. Bu güzergahlar için en önemli kilit ülke ise Türkiye'dir.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi:

AB'nin özellikle son dönemlerde enerjiye olan ihtiyacı önem arz etmektedir. Enerji konusundaki gereksinimi karşılamak amacıyla Orta Doğu, Kuzey Afrika, Kafkaslar ve özellikle Hazar Bölgesine bağımlılığı Birliğin pek çok projeye başvurmasına neden olmaktadır. Bunu yaparken en önemli konu olarak Avrupa'nın güvenliği karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede bu araştırmanın amacı, AB'nin enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla kaynak çeşitlendirme ve arz güvenliği için alternatif olarak gördüğü Hazar Bölgesi enerji kaynaklarının Avrupa'ya çıkış için kullanılan ya da kullanılması planlanan birçok projenin geçiş güzergahı üzerinde ve AB'ye aday ülke konumunda bulunan Türkiye'ye olan etkilerini araştırmaktır.

3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları:

Çalışmamızda öncelikle, enerjinin tanımı, önemi gibi bilgiler enerjinin hayatımızda ne denli önemli olduğunu ortaya koyması açısından verildikten sonra, Hazar bölgesinin artan enerji ihtiyacının karşılanması bakımından ne kadar önemli olduğunu anlatmak için bölge ile ilgili genel anlamda bilgiler verilmiştir. AB'nin enerji ihtiyaçlarına dair genel bir çerçeve çizilerek bu ihtiyaçların karşılanması konusunda Hazar Bölgesine yönelik uygulamış olduğu projelere bakılmıştır. Ardından bu projelerin güvenlik ve ekonomik boyutlarına bakılmış ve AB'nin kendisi için hayati önem taşıyan enerji konusunda neden ortak bir politika

oluşturamadığının altı çizilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin de yaşanan bu süreçteki rolü ve AB'nin bölgeye yönelik enerji politikalarının enerji nakil hatları üzerindeki stratejik öneme sahip olan Türkiye'ye etkileri incelenmiştir.

Araştırmanın kapsam olarak çok geniş olması, konuya ilişkin bilgilerin her an değişerek güncellenmesi, bölgede yeni kaynakların çıkması, projelerin ve anlaşmaların her an değişmesi gibi pek çok sebepten dolayı rakamlar ve bilgilerin sürekli değişime uğradığı göz önüne alınarak bilgilerin kolay anlaşılır ve net olmasına çalışılmıştır.

4. İzlenen Yöntem:

Bu çalışma yapılırken, başta kütüphane taraması ve bu konuda basılmış kitaplar olmak üzere geçmiş yıllara ait gazete, makale ve internet taraması da yapılmıştır. Ayrıca yine veri toplama aşamasında strateji dergilerinin yayın ve yorumları ile internette mevcut güncel konuya ilişkin destekleyici haberler esas alınmıştır. Çözümleme ve yorumlama aşamasında AB'nin enerjiye yönelik olarak Hazar bölgesinde bulunan ülkelere olan ihtiyacı ve bağımlılığı değerlendirilmiş, bu konudaki diğer alternatifleri ve özellikle Rusya'yı devreden çıkarmak için tasarladığı projeleri, bu projelerin güvenlik ve ekonomik boyutları, yine projelerin Türkiye ile bağlantısı ile AB ve Türkiye tarafından takınılan tavırlar tartışılmış, bu konudaki yazılmış kaynaklar yönlendirici olmuştur.

Bu kapsamda çalışmamızda konular bölümlere ayrılmıştır. Çalışmamız toplam 5 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde enerjinin tanımı ve önemi üzerinde durulmuş, enerji çeşitleri konusuna kısaca değinilerek bir enerji kaynağı olarak petrol ve doğal gazın öneminden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde Hazar Bölgesinin coğrafi konumu, jeopolitik önemi ve enerji kaynaklarına dair kısa bir tarihsel bakış ile bölge ülkelerinin kaynakların paylaşım durumları için kullandıkları Hazar Denizinin statüsü tartışmalarının bölge ülkeleri için ne denli önemli olduğu gibi bölgeye yönelik genel bilgilerden bahsedilerek, bölgenin küresel enerji pazarı için öneminden bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde Hazar Bölgesi enerji kaynaklarına yönelik bölge ülkelerinin ve büyük güçlerin enerji politikaları anlatılarak bu kaynakların arz güvenliği, kaynak çeşitliliği gibi pek çok açıdan herkes için ne denli önemli olduğundan bahsedilmiştir.

Dördüncü bölümde AB'nin enerji üretim ve tüketimdeki payından, neden Hazar bölgesindeki kaynaklara ihtiyaç duyduğundan, bölge ülkeleri ile olan ilişkilerinden, özellikle RF'ye olan bağımlılıktan kurtulabilmek için kendisi için önemli olan petrol ve doğal gaz boru hatlarından ve bu konuda RF ile giriştiği mücadeleden bahsedilmiştir. Ayrıca ortak bir enerji politikası oluşturup oluşturmadığı tartışılarak AB'nin bu konuda neler yapılabileceği belirtilmiştir.

Çalışmamızın Beşinci ve son bölümünde ise hem bölge ülkeleri hem de AB için stratejik öneme sahip ve model bir ülke olan Türkiye'nin öncelikle kendi sonrasında ise Hazar bölgesine yönelik enerji politikaları ile AB'ye üye olmak amacıyla yerine getirmesi gereken kriterlerin enerji politikalarına etkisi incelenmiştir. Stratejik önem kazanmasındaki etkisinin büyük olduğu petrol ve doğal gaz boru hatlarının avantaj ve Türkiye üzerinde oluşabilecek riskleri analiz edilerek ve bütün bunların sonucunda ise AB'nin Hazar Bölgesine yönelik enerji politikasının Türkiye'ye etkilerinin ne olduğundan bahsedilmiştir.

5. Araştırma Problemi ve Hipotezi:

AB özellikle enerji konusunda, son yıllarda enerji ve güvenlik kozlarını kullanarak yeniden güçlenen ve söz sahibi olmaya başlayan Rusya'ya bağımlı olmasının AB için bir meydan okuma olup olmadığı, bunun Türkiye'ye etkilerinin olup olmadığı önemli bir sorundur. AB'nin 15-20 yıl içerisinde tükeneceği varsayılan enerji ihtiyacını karşılamak için son yıllarda toparlanan Rusya'ya bağımlı hale gelmiştir. Bu da AB'nin, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından bir süre sessiz ve güçsüz kalan Rusya'nın yeniden toparlanarak küresel anlamda etkin hale gelmemesi için farklı enerji alternatifleri üretmesine neden olmaktadır. Bu durum ise gerek Orta Doğu gerekse Hazar Bölgesindeki enerjinin Avrupa kıtasına aktarılmasında jeostratejik olarak çok önemli bir yerde bulunan ve AB adayı olan Türkiye'yi de etkilemektedir. Bu durumu iyi değerlendirebilen bir Türkiye hem bölgesel bir güç olarak konumunu güçlendirebilecek hem de AB'ye üye olabilme şansını artırabilecektir.

I. BÖLÜM

ENERJİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1. GİRİŞ

Evrenin temel bir ögesi olan enerjinin tarihi insanlık tarihinden daha eskiye dayanmakta, günümüzde enerji, stratejik konumu ile ekonomi, endüstri, günlük yaşam, ulusal güvenlik gibi pek çok önemli alanda anahtar ve yönlendirici konumunu sürdürmektedir. Bilindiği gibi enerji; konutların, sanayinin ve ulaşım sektörünün en önemli girdilerinden birisidir. Özellikle sanayileşme sürecinin doğrudan enerji tüketimine bağlı olması ve doğal olarak refah düzeyinin artması ile enerjiye olan talep arasında bulunan ilişki, özellikle gelişmekte olan ülkelerde enerji sektörünün yakından izlenmesini ve iyi planlanmasını gerektirmektedir. Enerji kaynaklarının stratejik özellik kazanması için bazı kriterlere sahip olması gerekir. Bugün ve gelecekte olan talebinin hızla artması, dünyadaki rezervlerin çok önemli bir bölümünün belli güçlerin kontrolünde belli coğrafyalarda sınırlanmış olması, ekonomik değerinin hızla artması, ticari kullanımı olması, nadir bulunması, rezervlerin dünya ticaretini ve fiyatlarını yönlendirecek boyutta olması gibi özelliklere sahip olmak enerji kaynağına stratejik olma özelliği kazandırmaktadır.

Çalışmamızın Birinci bölümünde, böylesine önemli olan enerjinin nasıl tanımlandığı, ilk olarak nerede ve ne amaçlarla kullanıldığı gibi teknik ve tarihsel bilgilere yer verilerek enerjinin öneminden bahsedilecektir. Günümüzde pek çok enerji kaynağı olmasına rağmen, geçmişten günümüze dek, petrolün uluslararası ekonomi politik güçler açısından taşıdığı hayati önem nedeniyle daha önce verimsiz ve önemsiz alanlar olarak görülen coğrafi bölgelerin, petrolün bulunmasından sonra merkezi bir jeostratejik önem kazanmaları, dünya petrol ve petrole alternatif olarak görülen doğal gaz rezervlerinin büyük bir kısmını coğrafyasında bulunduran ülke ve bölgelerin, birçok çatışma ve savaflara sahne olması gibi nedenlerden dolayı özellikle petrol ve doğal gaz hakkında ayrıntılı bilgi verilerek bu kaynakların öneminden bahsedilecektir. Yine petrol ve doğal gaz ağırlıklı olmak üzere gelecekte dünya enerji sektöründe özellikle uluslararası kuruluşların yaptıkları öngörüler incelenecektir.

1.2. ENERJİNİN TANIMI VE ÖNEMİ

Yunanca kökenli bir sözcük olan enerji, “en” (iç) ve “ergon” (iş) kelimelerinden oluşmuştur. Dolayısıyla enerji içeride oluşan iç iştir ve bir cisim veya sistemde iş yapabilme yeteneğini göstermektedir.¹ “Erke” olarak da tanımlanabilen enerji, hareket sağlayan güç anlamındadır.

Enerji; ekonominin emek, sermaye ve toprak (doğal kaynaklar) şeklinde sıralanan üç klasik üretim faktörüne, teknolojik gelişmenin eklemiş olduğu çağdaş bir üretim faktörü olarak tanımlanabileceği gibi, bir doğal kaynağın doğrudan veya bir sistem yardımıyla aktivite yaratma kapasitesi olarak da tanımlanmaktadır.²

Enerji sözcüğü zaman içerisinde sosyal bir nitelik kazanarak; iş üretme becerisi, dinamizm, kuvvet, kudret ve etkinlikle eş anlamlı kullanılmaya başlanmıştır.³ Geçmişten günümüze bütün üretim faaliyetlerinde belli bir enerji kaynağının kullanılması zorunluluğu vardır. Bu enerji, insan emeği olabileceği gibi diğer kaynaklar da olabilir.

Kaynaklar, doğal, kültürel ya da hangi şekilde adlandırılırsa adlandırılınsın, bireysel, toplumsal ve ulusal düzeyde arzu edilen amaçları planlamak ve gerçekleştirmek için gerekli araçlardır. Kaynak gücüne sahip olmak, devletin uluslararası planda diğer devletleri etkilemesi için gerekli bir koşuldur. Bu tanımdan yola çıkarak enerji kaynaklarını da çok çeşitli şekillerde tanımlamak mümkündür.

Bir tanıma göre enerji kaynağı, kendisinden birçok enerji formunun elde edilebileceği bir madde ya da sistemdir. Örneğin doğal gaz, bir termal enerji kaynağı ve şeker kamışı bir kimyasal enerji kaynağıdır. Bir diğer tanıma göre, elektriksel, mekanik, hidrolik, kimyasal, termal vb.gibi her türlü kaynağa enerji kaynağı denir. Bir diğeri ise enerji kaynağını, değişik yöntem ve teknikler kullanılarak, ekonomik amaçlarla enerji elde edilen kaynaklar şeklinde tanımlar. Bunlardan elde edilen enerji, temel ekonomik amaçlara yönelik olarak, değişik ihtiyaç alanlarında harcanır. Isı kaynağı olarak, mekanik güç kaynağı yani makineleri çalıştıran güç olarak,

¹ Naci Bayraç, “Dünya’da ve Türkiye’de Doğal Gaz Piyasasının Ekonomik Analizi”, www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/dunya.htm, 11 Aralık 2004.

² Bircan Dokuzlar, **Yeni Silah Doğalgaz**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s.19.

³ Bayraç, “Dünya’da ve...”, 11 Aralık 2004.

aydınlatma ve ısıtma için veya doğrudan doğruya, sanayide hammadde olarak (kuşkusuz enerji kaynağının kendisi) tüketilir.⁴

Enerji kaynakları iki ayrı kategoride ele alınmaktadır:

1. Birincil enerji kaynakları: Enerji, ısınmak, yer değiştirmek, aydınlanmak için kullanıldığında son tüketim malı; mal veya hizmet üretmek için kullanıldığında ise ara tüketim malıdır. Enerjinin herhangi bir değişim ya da dönüşüm uygulanmamış biçimi *birincil enerji* veya *primer enerji* olarak adlandırılır.⁵

Birincil enerji kaynakları da yenilenemeyen ve yenilenebilir enerji kaynakları olarak ikiye ayrılır.

a. Yenilenemeyen enerji kaynakları: Çürüyen tarih öncesi bitki ve hayvanlardan milyonlarca yılda oluşmuş, kömür, petrol ve doğal gaz gibi yakıtlardır. En eski kömürün oluştuğu 300 milyon yıl önceki döneme Carboniferous (kömür hasil eden) denmektedir. Bu zamanda, arazi, içinde büyük ağaçlar, eğrelti otları ve diğer geniş yapraklı bitkiler olan bataklıklarla kaplanmıştır. Bu ağaçlar ve bitkiler öldüğünde, bataklıkların ve okyanusların dibine çökmüş ve turba (yer kömürü) denilen süngerimsi materyal tabakalar oluşmuştur. Oluşumları çok uzun zaman aldığı ve örneğin kısa zamanda daha çok petrol veya kömür yapılamayacağı için fosil yakıtlara, yenilenemeyen enerji kaynakları denmektedir. Nükleer enerji de kullandığı hammaddelerin yapısı gereği yenilenemeyen bir enerji kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle yenilenemeyen ve tükenen enerji kaynakları başlığı altında fosil yakıtlar ile nükleer enerji yer almaktadır. Bunların içinden petrol ve gaz ise hidrokarbonlar denilmektedir.

Halen dünya enerji ihtiyacının %95 gibi bir kısmını karşılayan fosil yakıtlar ve nükleer enerji, çağımızın geleneksel enerji kaynakları olmuşlardır. Bu kadar yüksek kullanım oranına rağmen kaynakların sınırlı olması ve çevreye olumsuz etkileri nedeniyle sürekli daha güvenli, yenilenebilir, kaynak tüketmeyen, çevre ve canlı

⁴ Selim Kurt, **Türkiye'nin Enerji Tedarik Politikalarının Avrasya Enerji Boru Hattı Projeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s.6.

⁵ F.Behçet Yücel, **Enerji Ekonomisi**, Ankara, Akay Ofset Matbaacılık, 1994, s.142.

yaşamı olumsuz etkilemeyecek enerji kaynaklarından yararlanma zorunluluğu ve isteği doğmuştur.⁶

b. Yenilenebilir enerji kaynakları: Doğanın kendi evrimi içinde, bir sonraki gün aynen mevcut olabilen enerji kaynağı olarak tanımlanmaktadır.⁷ Yenilenebilir enerji kaynakları, sürdürülebilir olmaları ve dünyanın her ülkesinde var olabilen bir özelliğe de sahip olmaları nedeniyle büyük bir önem taşımaktadırlar. Ayrıca, yenilenebilir enerji kaynaklarının çevresel etkileri, yenilenemeyen enerji kaynaklarına oranla çok daha azdır. Bu nedenle de önemleri gittikçe artmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının, mevcut teknik ve ekonomik sorunlarının çözümlenebilmesi halinde 21'inci yüzyılın en önemli enerji kaynağı olacağı kabul edilmektedir.

Kendi kendini yenileyebilen bu enerji kaynakları, hidrolik enerji, güneş enerjisi, jeotermal enerji, rüzgar enerjisi, biyokütle enerjisi, deniz enerjisi [Med-Cezir (gel-git), dalga gücü ve deniz akıntıları], hidrojen enerjisi ve biyogaz olarak sıralanabilir.⁸ Bir başka deyişle hidrolik enerji, yeni enerjiler ve ticari olmayan enerjilerin tamamı yenilenebilir enerjiler olarak kabul edilir. Yenilenebilir enerjiler *yeşil enerji* ismi ile de anılmaktadır.

2. İkincil Enerji Kaynakları: Birincil enerjinin dönüştürülmesi sonucu elde edilen enerji çeşidi *ikincil enerji* veya *sekonder enerji* olarak adlandırılır.⁹ Türetilmiş enerji kaynakları, birincil enerji kaynakları kullanılarak tüketime hazır hale getirilmiş, elektrik ve ısı enerjisi gibi enerji kaynaklarıdır.

İkincil enerji kaynakları, teknoloji kullanılarak birincil enerji kaynaklarından üretilmektedirler. Bu kaynaklar, kömürün yakılarak elektrik üretilmesi, fotovolfik pilleri kullanarak güneş enerjisinin depolanarak kullanıma hazır hale getirilmesi veya mısır ve diğer ekinlerden alkol veya metanol üretilmesi gibi örnekleri içine almaktadır. İkincil enerjinin en önemli ve en çok kullanılan türü elektrik enerjisidir. Diğer önemli ikincil enerji kaynakları kömür briketler, mineral petrol ürünleri ve buhardır.

⁶ Kurt, **Türkiye'nin...**, s.8.

⁷ Yücel, **Enerji...**, s.142.

⁸ Kurt, **Türkiye'nin...**, s.8.

⁹ Yücel, **Enerji...**, s.142.

Birincil enerji, ikincil enerjinin içsel yapısıdır. Diğer bir deyişle, ikincil enerji birincil enerjiyi içermektedir. İkincil enerji kaynakları ayrıca enerji taşıyıcısıdır.¹⁰

Enerji türleri sadece yukarıda bahsedilenlerle sınırlı değildir. Bilim adamları birçok farklı enerji kaynağı ve enerji üretme biçimi üzerinde yoğun biçimde çalışmaktadır. Fotovoltaik güneş enerjisi sistemleri, ısı geri kazanımlı konut havalandırma sistemleri veya yakıt hücreleri gibi pek bilinmeyen çok sayıda farklı örnekler vermek mümkündür. Bu yaklaşımlar, teknolojik gelişmelerin sağladığı imkanlar sayesinde yakın gelecekte daha önce kullanılmamış birçok yeni enerji türünün kullanılabilirliğini göstermektedir.¹¹

Enerji tarih boyunca gerek iktisadi gerekse sosyal hayatın en vazgeçilmez unsurlarından birisi olmuş, üretken yapının çevirici gücü olması nedeniyle de sürekli biçimde toplumların gündemini meşgul etmiştir.¹²

Bilgi toplumuna geçiş gayretinde olan insanoğlunun, bilişim teknolojisinde var olabilmesi için enerjiye mutlak bir bağımlılığı söz konusudur. Bilgi toplumunun amacı, ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmede bilim ve teknolojinin etkisinin artırılmasıdır. Çağımızın en önemli özelliği toplumun bilgi üretme kabiliyetidir.¹³ Bilgi üretmek için enerjiyi ucuz ve sorunsuz kullanmak çok önemlidir.

Sanayileşmenin her zamankinden hızlı olarak gerçekleştiği günümüzde, enerji kaynaklarına sahip olmak ya da bu kaynaklara güvenli bir şekilde ulaşabilmek devletler için çok önemli bir gereksinim olarak ortaya çıkmıştır. Günden güne eriyen söz konusu kaynaklar kıtlaştıkça, önemleri de buna paralel olarak artmaktadır. Enerji kaynakları içinde en önemli kaynaklar, petrol ve doğal gazdır.

1.3. BİR ENERJİ KAYNAĞI OLARAK PETROL VE DOĞAL GAZ

1.3.1. Bir Enerji Kaynağı Olarak Petrol:

Geçmişten günümüze önemi günden güne artan enerji kaynaklarının en önemlisidir petrol. Petrol; kendine has bir kokusu olan 0,80 ile 0,95 arasında değişen

¹⁰ Kurt, **Türkiye'nin...**, s.9.

¹¹ Murat Türk, **Küreselleşme Sürecinde İşletmelerde Bilgi Yönetimi**, İstanbul, Türkmen Kitapevi, 2003, s.62.

¹² Bayraç, "Dünya'da ve...", 11 Aralık 2004.

¹³ Türk, **Küreselleşme Sürecinde...**, s.62.

yoğunlukta, çok koyu renkli ve hidrokarbonlardan meydana gelen, rafine edilmemiş tabii mineral yağ olarak tanımlanır. Oluşumunda daha çok denizlerde ya da denizlere dökülen akarsu ağızlarında yaşamış olan hayvansal ve bitkisel canlı organizma kalıntılarının önemli rol oynadığı düşünülmektedir. Denizlerde yaşayan canlı organizmaların dibe çökmüş kalıntılarının üzerine akan sularla taşınan çamur ve toprak zamanla tabaka tabaka yığılmaya başlamıştır. Bu tabakaların ağırlıklarının gittikçe artması sonucu oluşan basıncın ısı meydana getirmesi, milyonlarca yıl sonra bu kalıntıları petrol ve doğal gaz olarak ortaya çıkarmıştır.¹⁴

Ham petrol; siyah ya da koyu yeşil renkte olup, içeriğinde bulunan maddelerin çeşitliliği sebebiyle pis kokuludur. Petrol ismini ilk bulunuşunun taşlar arası sızıntı yağları olması sebebiyle Latince (Petra=Taş ve Oleum=Yağ) kelimelerinden alır.¹⁵

Petrolün ilk kullanıldığı tarih net olarak bilinmemekle beraber söylenceye göre Nuh, gemisini Fırat Nehri kıyısındaki Hit kasabası dolaylarında bulunan petrol sızıntılarıyla kalafatlamıştır. Yazılı tarih açısından ise M.Ö. 2000 yılında Babil tabletleri “naptu” adıyla petrolden söz etmektedir. Sümer, Asur ve Babil uygarlıkları petrolü yaygın olarak kullanmışlardır. Bilinen ilk petrol savaşının da, Babil Kralı Marduk-Nadin-Ahne'nin tahta çıkmasını izleyen yıllarda Fırat'ın sularını tutmak ve Hit dolaylarındaki nafta pınarlarını denetim altına almak amacıyla Asurlularla yaptığı savaş olduğu kabul edilir.¹⁶

Petrol, savaşlar için stratejik mineral kaynağı olacağı 19'uncu ve 20'nci yüzyıllara kadar geri planda kalmıştır.¹⁷ 1745 yılında Fransa'da Pechelbronn kıyılarında ilk petrol kuyusu açılmıştır.¹⁸ Ticari anlamda ilk kullanımı ile petrolün hayati önemi ortaya çıkmaya başlamıştır. Endüstri devrimin hızlanmasıyla birlikte buharlı makinelerin yayılması kömürün önemini devam ettirmesine yol açsa da, Birinci Dünya Savaşının sonrasında başlıca enerji kaynağı olarak petrolün yükselişi

¹⁴ Filiz Öner Türk, **Petrol ve Ekonomisi Üzerine**, Ankara, Maliye Bakanlığı Teftiş Kurulu Yayınları, No.259, 1983, s.14.

¹⁵ Mehmet Kocaoğlu, **Petro-Strateji**, Ankara, Türkeli Yayıncılık, 1996, s.3.

¹⁶ Halil Nebiler, Suat Parlar, **Petrolün Ekonomi Politikası**, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1996, s.9.

¹⁷ Hikmet Uluğbay, **İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik**, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2003, ss.21-22.

¹⁸ Gökhan Ürün, “Petrol Piyasalarının Yapısı, Petrolün Etkileşim Ağları Ve Petrol Şirketleri Arasındaki Rekabet Ortamı”. **Avrasya Dosyası**, 9, 1 (2003), s.97.

başlamıştır.¹⁹ Birinci Dünya Savaşı öncesinde Orta Doğu bölgesinde oynanan oyunlar bir anlamda bu ülkelerin petrol kaynaklarına daha yakın ve kaynaklar üzerinde daha etkili olma mücadelesi olmuştur. Yine, her iki dünya savaşında da zaferin olmazsa olmaz ön koşulu, zengin petrol yataklarının ele geçirilmesidir.

Petrol, kömürden daha pahalı olmasına karşın daha önemli avantajlara sahiptir. Temizliği, kolay depo edilişi, fazla enerji vermesi petrolü daha ön plana çıkarmaktadır.²⁰ Tarihi gelişimine ve sanayileşme üzerindeki etkileri, kullanım alanlarının çeşitliliği ve enerji kaynağı olarak değeri göz önünde bulundurulduğunda, petrol 20'nci yüzyılın en önemli ve stratejik ham maddesi olarak değerlendirilebilir. Çağımızda insan hayatının refah seviyesini etkileyen tüm ürünlere baktığımızda, hemen hemen hepsinin petrolden faydalandığı ve petrole bağımlı olduğu görülmektedir.

Maliyetler açısından yapılan karşılaştırmada, petrol günümüzde bilinen en ucuz enerji kaynağı olarak, ekonomik boyutu ile diğer enerji türlerinden daha üstün kabul edilmektedir. Petrolün topraktan çıkartılması, taşınması ve dağıtılması olarak ifade edilen üretim sürecinin ilk faaliyetlerinin *ilk maliyet masrafları* içinde değerlendirilmesi²¹, bu ekonomikliğin temel nedenidir.

Petrol, dünyanın en kıymetli ve rakipsiz hammaddesi haline geldikten sonra yeryüzünde çıkarılabildiği her yerde karışıklıklar meydana gelmiştir. Petrol ekonomik önemi yanında, devletlerarası politikada da petrol üreten ülkeler ve petrol tüketen ülkeler gibi bir ayırımı neden olmuştur. Petrol kaynaklarına sahip olan veya kontrolünü elinde bulunduran devletler, kendi sanayilerinin ihtiyacı olan enerji sorununu daha ucuz olarak çözümlayebilmekte ve petrol ihracatı sayesinde döviz rezervlerini artırmaktadırlar. Enerji bakımından dışa bağımlı ülkeler ise, yatırımlarda kullanacağı finansmanı petrol ithali için kullanmaktadırlar. Petrole ve petrol endüstrisine sahip olma ve kontrol etme isteği, ülkeler arasındaki refah farkına sebep olmakta, ekonomik mücadeleler petrol üzerinde toplanmaktadır.

¹⁹ Çağrı Kürşat Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2006, s.44.

²⁰ Sabit Atman, "Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açından Etkileri", **Stratejik Boyut Dergisi**, 2, 2 (2006), ss.18-19.

²¹ Ömertürk, **Petrol...**, s.14.

Medeni çizginin yükselmesi adına bu kadar faydası olan petrol ayrıca, birçok toplumsal hareketin, iç savaşların ve dünya savaşlarının da müsebbibi durumundadır. Dünya petrol pastasından daha çok pay almak için ülkelerin kaderleriyle, yani milyonlarca insanın hayatıyla oynandığı da yadsınamaz bir gerçektir. 20'nci yüzyılda gerçekleşmiş olan birçok savaşın, etnik çatışmanın, suikastın, devrimin ya da darbenin perde arkasından seyreden failleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar.²²

Hızlı ekonomik gelişmeler, Batı'nın petrole olan bağımlılığını daha da arttırmakta, petrol Batı için stratejik bir hammadde olarak ortaya çıkmaktadır. 20'nci yüzyılın başından itibaren petrolü kesintisiz olarak alabilme, diğer bir ifade ile enerji sağlama güvenliklerini sürdürebilme, dünya sahnesindeki ülkelerin dış politikalarının temel amaçlarından biri haline gelmektedir.

Petrol; politik, ekonomik ve askeri olarak paraya ve güce çevrilebilen en uygun maddedir. Sanayileşmiş devletlerin tarihlerine bakıldığında bu ülkelerin zenginleşmelerindeki en önemli faktörün yer altı kaynakları olduğu görülmektedir. Topraklarında petrol bulunan ülkelerin hemen hemen hepsinin bu petrolü ne çıkartacak, ne de işleyip piyasaya sürebilecek teknolojik ve ekonomik gücü yoktur. Birinin petrolü diğerinin teknolojisi ve sermayesi olmadan bu kaynaklar bir mana ifade etmemesine bağlı olarak ortaya çıkan fırsatı kaçırmayan sanayileşmiş ülkeler, her ne kadar petrolü dünyaya kazandırmışlarsa da, pastadan en büyük payı da yine onlar almışlardır.²³

Ülkelerin dışında, petrol şirketleri de 20'nci yüzyıl boyunca enerji stratejilerinin içinde yer almışlardır. Bağlı oldukları ülkeler tarafından yönlendirilen çok uluslu petrol şirketleri, her dönemde enerji stratejilerinin önemli aktörlerinden biri olarak işlevlerini sürdürmüşlerdir.²⁴ Petrolün üretimi ve dağıtımını için küresel ekonomide söz sahibi dev petrol şirketleri kurulmuştur. Bunlardan en önemlileri Yedi kız kardeş (*Seven Sisters*) adı ile bilinen yedi dev şirkettir.²⁵ Bunlar, günümüzde de dünya petrol piyasasında söz sahibi olan British Petroleum, Shell, Mobil, Exxon, Gulf, Texaco ve Chevron'dur .

²² Raif Karadağ, **Petrol Fırtınası**, İstanbul, Divan Yayınları, 1990, s.41.

²³ Kocaoğlu, **Petro...**, s.10.

²⁴ Yüce, **Kafkasya...**, s.57.

²⁵ Önertürk, **Petrol...**, s.15.

Dünya nüfusu arttıkça enerji ihtiyacı ve petrole olan gereksinim de artmaya devam edecektir. Dünyadaki petrol kaynakları tükeninceye veya petrolün cazibesini gölgeleyecek yeni bir enerji kaynağı bulununcaya kadar da önemini koruyacağı ve petrol üzerinde yapılan mücadelelere devam edileceği kaçınılmazdır. Ancak, Eski Suudi Arabistan Petrol Bakanı Şeyh Zeki Yamani'nin de 2000 yılında belirttiği gibi, "Ne Taş Devri elimizdeki taşlar bittiği için ne de Petrol Devri elimizdeki petrol bittiği için sona ermiştir."²⁶

1.3.2. Bir Enerji Kaynağı Olarak Doğal Gaz:

Doğal gaz; petrol gibi, milyonlarca yıl önce yaşamış olan canlı organizma artıklarının yer kabuğunun altına gömülüp, bir takım kimyasal ayrışımara uğramaları sonucunda oluşmuştur. Metan(CH₄), Etan (C₂H₆) ve Propan(C₃H₈) gibi moleküler ağırlıklı hidrokarbonlardan meydana gelmiş olup, renksiz, kokusuz ve havadan hafif bir gazdır. Yeraltında yalnız başına veya petrolle beraber bulunabilir.

Petrol gibi doğal gaz da kayaçların mikroskopik gözeneklerinde bulunur ve kayaç içerisinden akarak üretim kuyularına ulaşır. Çıkarıldıktan sonra rafine edilerek içerisinde bulunan ağır hidrokarbonlardan ayrıştırılır.²⁷

İlk doğal gaz sızıntılarının M.Ö.6000-2000 yılları arasında İran'da belirlendiği, ancak kullanımına M.S.900'lerde Çin'de başladığı düşünülmektedir. Marko Polo 1273 yılında, Bakü'deki Zoroastrian ateş tapınağındaki doğal gaz alevlerinden ve bu alevlerin yüzyıllardır yanmakta olduğundan bahsetmiştir. Avrupa'da ise 1659 yılında İngiltere'de bulunan ve tanınan doğal gaz 1670'lerde kömürün damıtılması yoluyla üretilmeye başlanmıştır.²⁸

Dünyada doğal gazın önemli bir enerji aktörü olarak kullanılmaya başlaması, 1970'lerde ortaya çıkan petrol krizinden sonra olmuştur. Özellikle sanayileşmiş Avrupa ülkeleri doğal gaz kullanmaya yönelmişlerdir. Sanayileşmenin arttığı ve modern yaşamın vazgeçilmez ögesi konumuna gelen konfor bilincinin yerleşmeye

²⁶ Merryl Burpoe, "Milli Enerji Stratejileri ve Geleceğe Yansımaları", **Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları Sempozyumu**, 28-29 Nisan 2009, s.111.

²⁷ Suat Bağcı, "Petrol ve Doğal Gazın Dünyadaki ve Türkiye'deki Durumu" 08.07.2009, s.1.
<http://www.e-aso.org.tr/Asobulten/büyüteç>

²⁸ Doğal Gaz, T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara, 1997, Yayın No:303, s.2.

başladığı günümüzde, milenyum yakıtı olarak adlandırılan doğal gazın önemi gittikçe artmaktadır. Doğal gazın ucuz ve kullanımın kolay ve hızlı olması sebebiyle çok çabuk yayılmaya başlamıştır.

Gelişmiş sanayiye sahip ülkeler, çevre konularında son dönemdeki hassasiyetleri de göz önünde bulundurarak enerji ihtiyacının büyük bölümünü doğal gazdan karşılamaya özen göstermektedirler. Doğal gaz, kullanımının hızla artması nedeniyle stratejik enerji kaynağı olma konumuna geçmektedir.²⁹

Doğal gazın enerji pazarında sahip olduğu payın, giderek artması ve bu artışın gelecekte de devam edeceği beklentisinin pek çok nedeni vardır. Petrol ile olan rekabetçi durumunu korumak amacıyla, doğal gazın kullanımı birçok ülkede hükümetler tarafından teşvik edilmektedir. Bir taraftan doğal gaz yatırımları desteklenirken diğer taraftan, petrole oranla yaklaşık %20 daha ucuz bir fiyat ile enerji piyasasına girmesi sağlanmaktadır.

Doğal gaz alım anlaşmalarındaki ithal fiyatı; politik, teknik, ekonomik, ticari ve sosyal faktörler gibi etkenlerin bileşiminden oluşmaktadır. Doğal gaz taşıma sistemleri, özel ekipman gerektiren yüksek yatırım maliyetleri ile gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle; doğal gaz ticareti serbest piyasada değil, hükümetler arası ikili anlaşmalar çerçevesinde yapılmaktadır. Doğal gazın dağıtımı genellikle, sadece devlet veya devlet-özel sektör ikilisi tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak girişimlerin belirli bir düzeye ulaşmasından sonra, devlet müdahalesinin kademeli olarak azaltılıp işletmenin tamamen özel sektöre bırakılması, günümüzde birçok yönden benimsenmiş bir uygulamadır.

Doğal gaz alım anlaşmaları genellikle, uluslararası ticaret ve ekonomik işbirliği ilişkilerine dayanmaktadır. Alım-satım anlaşmalarının bu özelliği, doğal gaz fiyatlarının aşırı dalgalanmasını önlemektedir. Doğal gaz fiyatlarının petrol ve petrol ürünleri ile rekabetinin sağlanmasında, doğal gaz rezervlerinin petrole oranla daha uzun ömürlü olması önemli bir faktördür. Enerji ekonomistlerinin yaptıkları analizlerde; doğal gazın iç piyasa maliyetlerinin diğer yakıtlar ile rekabet edebilecek

---

²⁹ Cenk Pala, “21.Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye”, **Avrasya Dosyası**, 9, 1 (2003), s.10.

kadar düşük olduğu ve iç piyasada kullanımının ekonomiyi olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir.

Doğal gazın diğer bir üstünlüğü, kendine özgü çevre ve teknik avantajlarının sanayi, ticari ve kamu sektörü tarafından anlaşılmasına bağlı olarak, pazarını kendisinin yaratmasıdır. Sanayide cam üretimi, seramik üretimi, boya kurutma ve özel çelik türleri doğal gazın, rakip yakıtlar ile teknik anlamda üstün olduğu birçok proseslerden bazılarıdır. Ev ve ticari kullanımda ise; mutfak, sıcak su ve mekan ısıtılmasında birçok yakıtı tek başına ikame etmektedir.

Doğal gaz da petrol gibi çağın en önemli enerji kaynakları arasında yer almaktadır. Ülkeler sahip oldukları potansiyel ve üretim imkanları ile uluslararası ilişkilerde söz sahibi olmaktadır. Halihazırda kullanımını o kadar yaygınlaştırmıştır ki, hiçbir ülkenin vazgeçemeyeceği bir enerji kaynağı durumuna gelmiştir. Bunlara ilave olarak, yaygın olarak kullanılan ülkelerde ekonomik gücün bir unsuru olarak, politika araçlarından da biri haline gelmeye başlamıştır.

Doğal gazın bu avantajlarına karşın, üretim alanlarının bakım ve ulaşım maliyetlerinin çok fazla olması gibi dezavantajları bulunmaktadır. Yüksek yatırım maliyetleri nedeniyle yapılan doğal gaz anlaşmalarında asgari süre ortalama 50 yıl olmaktadır. Bu da doğal gazın yüksek mali ve siyasi güce sahip aktörlerin tekelinde kalmasına neden olmaktadır. Küresel anlamda Exxon Mobil, BP, Royal Dutch Shell, Pertamina ve Petrona gibi petrol devleri doğal gaz piyasasına hakim durumdadır. Doğal gazın taşınması ve depolanmasının güçlüğü diğer dezavantajlarıdır. Doğal gaz daha ziyade, önceleri gaz formasyonlarının bulunduğu yer altı mağaralarında depolanır. Ancak bu tip yer altı mağaraları her coğrafyada bulunmamaktadır.

Petrol ve doğal gaz çağımızın üzerinde stratejiler üretilen en önemli enerji kaynaklarını oluşturmaktadır. Gittikçe artan teknolojik gelişmeler ve onun paralelinde artan ihtiyaçlar, günümüzde hidrokarbon kaynaklarını en çok tüketilen enerji kaynakları haline getirmiştir. Bu sebeple bu kaynaklar, buldukları bölgelere zenginlik getirdiği gibi, acı ve gözyaşını da eksik etmemiştir. Üzerinde çeşitli stratejilerin çatıştığı petrol, çoğu çevreler tarafından ekonomik ve siyasi silah olarak kullanılmış ve halen de kullanılmaya devam edilmektedir.

Birinci Dünya Savaşı sürerken Clemenceau, “bir damla petrolün değeri askerlerimizin bir damla kanına eşittir” demiştir. Bugün doğal gaz da petrol kadar önem kazanmakla birlikte petrol de değerini korumaktadır. Diğer birçok alternatif enerji kaynakları olsa da verim açısından petrol ve doğal gaz modern kaynaklar olarak ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla gelecekteki mücadelelerde bu ikilinin neden olarak önemli bir payı bulunacağını düşünebiliriz.³⁰

1.4. ÖNÜMÜZDEKİ YILLARDA DÜNYA ENERJİ SEKTÖRÜNDE BEKLENEN GELİŞMELER

Önceki bölümde de belirtildiği gibi, petrol, kömür ve doğal gaz, tükenir özellikteki hidrokarbon kaynaklardır. Ancak günümüzde, 1960’larda hakim olan “kaynaklar tükeniyor” endişesi azalmış durumdadır. Çünkü dünyanın şimdiki tüketim hızlarıyla yaklaşık 200 yıl yetecek kadar kömürünün, 80 yıl yetecek kadar petrolünün, 70-80 yıl yetecek kadar da doğal gazının olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakamlar kesin değildir, daha iyimser veya daha kötümser olanları da vardır. Fakat geçmişte olduğu gibi gelecekte de, bir yandan yeni rezervlerin bulunması, diğer yandan yükselen enerji fiyatları karşısında yeni çıkarma teknolojilerinin devreye sokulması sayesinde bilinen rezervlerin zamanla artacağına kesin gözüyle bakılmaktadır. Dolayısıyla fosil yakıtlar açısından, hiç değilse bu yüzyıl için rezerv sorunu bulunmamaktadır.³¹

Bugün için dünya enerji gereksiniminin, yaklaşık %90’ı fosil kaynaklarla karşılanmaktadır. Önümüzdeki 20 yıllık süreçte, yeni teknolojiler alanında çok köklü değişikliklerin olmaması halinde, fosil kaynaklar toplam paylarını koruyacaklardır. Dolayısı ile bugün olduğu gibi, önümüzdeki 20 yılda da, alternatif enerji kaynağı arama çabalarının devam edecek olmasına karşın, fosil kaynaklara ve bunun içinde de özellikle gaz ve petrole sahip olma savaşımı, uluslararası ilişkilerin, önde gelen belirleyici etkenleri arasında yer alacaktır.³²

³⁰ Burak Çınar, “Tarihte Üçüncü Güç Ve Orta Asya Enerji Savaşları”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 4, 8 (2008), ss.25-26.

³¹ “Vizyon 2023 Teknoloji Öngörüsü Projesi”, http://vizyon2023.tubitak.gov.tr/teknolojiongorusu/paneller/enerjivedogalkaynaklar/raporlar/enerji_son_surum.pdf 17 Şubat 2005.

³² Filiz Karaosmanoğlu, “Enerjinin Önemi, Sınıflandırılması İle Kaynak İhtiyaç Dengesi ve Gelecekteki Enerji Kaynakları”, **Dünya ve Türkiye’deki Enerji Kaynaklarının Ulusal ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri Sempozyumu Bildirileri**, 15-16 Ocak 2004.

Mevcut rezervler açısından asıl sorun, kaynakların, özellikle petrol ve doğal gaz yönünden, dünya yüzeyinde coğrafi anlamdaki "eşitsiz" dağılımından kaynaklanmaktadır. Kömürde ise diğer iki fosil kaynağa göre çok daha "dengeli" bir dağılım vardır. Bu özelliği de kömürün, özellikle arz güvenliği açısından, stratejik bir avantajını oluşturmaktadır.³³

Dünyanın istikrarsız bölgelerine (ya da bu doğal zenginlikleri yüzünden istikrarsızlaştırılmış olan) dağılmış olan söz konusu kaynakların tüketiciye ulaşabilmesi için büyük yatırım gereksinimi vardır. 2030 yılına kadar, %60 oranında artması beklenen dünya enerji talebinin karşılanabilmesi için, dünya enerji sektöründe toplam 16 trilyon dolarlık yatırım gereksinimi vardır. Uluslararası Enerji Ajansı ve çok uluslu enerji şirketleri, rezervlerin büyük oranda kendi kontrollerinde olmamasını, yatırımların önündeki en önemli engel olarak öne sürmektedirler.³⁴

Nükleer enerji, hidrojen, biyoyakıtlar gibi çeşitli alternatif enerji kaynakları geliştirilmeye çalışılsa da, çevreye olumsuz etkileri veya arz güvenliğinin sağlanamamasına rağmen, kullanımının ticari boyutu ve ölçeği göz önüne alındığında; yakın vadede petrolün yerini doldurabilecek maliyet-etkin bir enerji kaynağı henüz bulunmamaktadır.³⁵

Yapılan araştırmalarda enerji tüketimi içinde doğal gazda ciddi artış gerçekleşecektir. Yıllık ortalama %2,3 oranında artan doğal gaz kullanımı 2030 yılına gelindiğinde bugünkü tüketiminden %90 daha fazla olacak ve toplam enerji tüketimi içinde kömürü geçerek petrolün ardından ikinci sıraya yerleşecektir.³⁶

Bununla birlikte, küresel güç merkezi veya yeni güç merkezi aday durumunda bulunan; ABD, AB, Çin ve Hindistan gibi aktörlerin önümüzdeki dönemde ihtiyaç duyacakları enerji kaynağını elde etmede bir garanti bulunmamakta, diğer bir deyim ile enerji güvenliğinde stratejik riskler ortaya çıkmaktadır.

---

³³ Ali Kahrıman, İlgin Kurşun, "Ukrayna'da Yaşanan Doğal Gaz Krizi Ekseninde Ülkemiz Enerji Politikasına Genel Bir Bakış", http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?upsale_id=248078&dept_id=1041 18 Mart 2008.

³⁴ "Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler", **Stratejik Analiz Dergisi**, 68 (2005), s.71.

³⁵ Doğal gaz..., 21 Şubat 2006.

³⁶ IEA-World Outlook 2004, IEA-Key Statistical Data 2005

Küresel ihtiyacın karşılanmasında risk yaratan diğer bir konu da, enerji kaynaklarının bulunduğu coğrafyalardaki bölgesel güvenlik durumunun iyi olmayışıdır. Bu kapsamda, enerji kaynaklarının bulunduğu bölgeler ile bu bölgelerde üretilen petrol ve doğal gazın ulaştırma güzergahları üzerindeki risk ve tehdit unsurları, uluslararası toplumda endişelerin artmasına yol açmaktadır. Körfez krizleri ve Afganistan müdahalesi gibi daha ziyade enerji kaynaklı olduğu değerlendirilen gelişmelerin 5-10 yıl gibi kısa vadelerde gerçekleştiği dikkate alınır, tüm bu ve benzeri öngörülere rağmen, petrolün uluslararası güvenlik sistemini etkileyecek önemli bir unsur olacağı tahmin edilmektedir.

1.5. SONUÇ

Bu bölümde enerjinin, özellikle petrol ve doğal gazın öneminden bahsedilmiş ve elde edilen sonuçlar aşağıya çıkarılmıştır.

Dünyada sanayileşmenin ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte enerjiye olan ihtiyaç giderek artmaktadır. Enerjinin elektrik, kömür, rüzgar, güneş, nükleer kaynaklar gibi çeşitleri olmasına rağmen günümüzde enerji deyince genel olarak petrolden ve doğal gazdan bahsetmek mümkündür. Ancak petrol ve doğal gaz sınırsız miktarda değildir. Sınırlı ve yenilenemez bir maddedir. 2025 yılına kadar olan dönemde petrol ve doğal gaz talebinde artışın sürmesi ve dünya enerji talebinin esasını fosil yakıtlardan sağlaması beklenmektedir. Artan enerji talebinin karşılanması açısından önümüzdeki dönemlerde yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarından yapılan üretimlerde de artışların olacağı beklenmektedir.

Dünyadaki birincil enerji kaynaklarının yakıt türü açısından petrolün dağılım içindeki payı ağırlık kazanmaktadır. Buna karşılık doğal gaz da gittikçe artan oranda kullanılmakta ve petrol gibi stratejik bir hammadde olma yolundadır. Petrol ve kömüre göre göreceli olarak daha temiz bir enerji kaynağı olması açısından doğal gazın özellikle yenilenebilir kaynakları kısıtlı olan ülkelerde tüketiminin ön plana çıkacağı sonucuna varılabilir. Dünya enerji rezervlerine bakıldığında, birincil enerji kaynaklarının rezervlerinin yeterliliği açısından bir sorun olmadığı, mevcut rezervler açısından asıl sorunun, bu kaynakların dünya yüzeyinde coğrafi anlamdaki eşitsiz dağılımından kaynaklanmakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

II. BÖLÜM

HAZAR BÖLGESİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

2.1. GİRİŞ:

Günümüzde, ulaştırma sektörünün dünya genel enerji tüketimindeki payının yüksek olduğu ve karayollarında seyahat eden taşıtların temel yakıt olarak hala petrol kullandığı dikkate alındığında; hidrojen, elektrik ya da bor gibi araçlarda petrolü ikame edecek ekonomik bir alternatif yakıt bulunamadığı teknolojik bir devrim yaşanmadığı sürece petrolün öneminin azalacağını ileri sürmek mümkün değildir. Dünyanın petrol açlığı, yeni bir kaynak olan Hazar enerji kaynaklarının dünya pazarlarına sunulmasının arkasında yer alan en önemli motiflerden biridir.

Dünyada çok önemli miktarlarda petrol ve doğal gaz bulunan ve üretim maliyetleri açısından dünya genelinin çok altında olan Orta Doğu, sayılan özellikleri nedeniyle büyük tüketiciler tarafından yönelinen ve stratejik önemi büyük olan bir bölgedir. Ancak özellikle 11 Eylül 2001 tarihinden itibaren bu bölgede meydana gelen gelişmeler, Irak'ın işgali ve yaşanan kaos, bölgede yükselen Batı ve özellikle ABD karşıtlığı ve artan terörist aktiviteler bu bölgeye karşı tüketiciler tarafından duyulan güveni sarsmıştır. Bunun neticesinde kaynak çeşitlendirmesi yoluna giden tüketiciler için Hazar enerji havzası önemli ve stratejik bir seçenek haline gelmiştir.

Çalışmamızın İkinci bölümünde kaynak çeşitliliği sağlayarak dünyanın istikrarsız olan bölgelerine bağımlılığı azaltmak, böylelikle gelecekte yaşanması ihtimali yüksek olan arz darboğazları ve fiyat krizleri yaşanmamasının teminatı olarak görülen Hazar Bölgesini daha yakından incelemek amacıyla, bölgenin coğrafi konumu ve jeopolitik öneminden bahsedilecek, Hazar Havzası enerji kaynaklarının tarihsel gelişimine kısaca değinilerek, neden Orta Doğu'ya alternatif olarak görüldüğünü açıklamak maksadıyla dünya hidrokarbon rezervlerindeki payının ne olduğundan bahsedilecektir. Bununla beraber Hazar Bölgesinin stratejik değeri önündeki en büyük engel olarak sayabileceğimiz Hazar Denizinin statüsünün bir türlü çözüme kavuşturulamaması, bu konuda bölge ülkelerinin kendi menfaatleri doğrultusunda birbirine benzemeyen yaklaşımları incelenerek, bu olumsuzluklara rağmen bölge enerji kaynaklarının küresel enerji pazarına girişinden bahsedilecektir.

2.2. HAZAR BÖLGESİ'NİN COĞRAFİ KONUMU:

Hazar Denizi 424.300 m² ile herhangi bir açık denize çıkışı olmayan dünyanın kapalı olan en büyük su kütlesi yani iç gölüdür.¹ Kuzey-güney istikametinde uzunluğu 1.210 km, doğu-batı istikametinde genişliği 440 km'dir.² Büyüklüğünden dolayı deniz olarak da anılmaktadır.

Genellikle Hazar Denizi'nin dünyanın en büyük tuz gölü olduğu belirtilir. Ama bilimsel araştırmalar bu denizin son jeolojik zaman olan Holosen bölümüne değin Azak Denizi, Karadeniz ve Akdeniz yoluyla okyanuslara açık olduğunu göstermiştir. Hazar Denizi'nin fiziksel coğrafyasının tüm özelliklerini de bu etken belirlemiştir. Genellikle Kuzey, Orta ve Güney Hazar olmak üzere üçe ayrılan havzası, büyük ölçüde deniz tabanı engebekleri, kısmen de hidrolojik özelliklerce belirlenir.³

1991 yılına kadar Sovyetler Birliği ve İran arasında kalan Hazar Denizi; Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını yeni kazanan Türk Cumhuriyetleri ile birlikte beş kıyıdaş devlet arasında kalmıştır. Bu yeni haliyle Hazar Denizinin kuzeybatısında Rusya Federasyonu (RF), kuzeydoğusunda Kazakistan, güneyinde İran, güneydoğusunda Türkmenistan ve güneybatısında Azerbaycan bulunmaktadır.⁴

Hazar sahillerinin toplam uzunluğu 7.010 km'dir. Kazakistan'ın 2.340 km, RF'nin 1.930 km, Türkmenistan'ın 1.200 km, Azerbaycan'ın 800 km ve İran'ın 740 km uzunluğunda Hazar'a kıyısı bulunmaktadır.⁵

Dünyanın en geniş kapalı su alanı olan Hazar Bölgesi, Asya ile Avrupa'yı birbirinden ayırmakta, Kafkasya, Orta Asya, Güneybatı Asya ve RF'yi birbirine bağlamaktadır.⁶ Nehir-kanal şebekesi dışında denizlerle ve okyanuslarla doğal herhangi bir bağlantısı bulunmayan Hazar, Volga ve Don nehirlerinin kollarına eklenen kanallar aracılığıyla Karadeniz ve Baltık Denizi'ne bağlıdır.

¹ Yeni Rehber Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi, İstanbul, 1993, s.28.

² Microsoft Encarta World Atlss 99 Geolibrary

³ Ana Britanica 15. Cilt, 1994, ss.109-110.

⁴ Meftun Metin, **Politik ve Bölgesel Güç-Hazar**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 2004, s.39.

⁵ Sinan Oğan, "Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü", TURKSAM, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=2&yazi=153>, 09 Ekim 2007.

⁶ Mehmet Ögütçü, "Hazar Enerji Kaynakları: Jeopolitik Dengeler, Yatırım Gereksinimi ve Hukuki Uyuşmazlıklar", (Ed.Mustafa Aydın), **Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)**, Ankara, Nobel Yayın, 2005, s. 276.

Ekonomik ve biyolojik rezervlerinin önemi bakımından dünyadaki denizler arasında ayrıcalıklı yeri olan Hazar'ın, uygun coğrafi konumu, zengin biyolojik rezervleri, zengin petrol, doğal gaz, tuz iyot, brom rezervleri Hazar'ın stratejik önemini arttırmaktadır.⁷ Özellikle, stratejik açıdan önemli petrol sahaları ve balık stoklarını bünyesinde bulundurmanın yanı sıra, kıyı devletleri için hayati önemdeki petrol ve doğal gaz boru hatları da Hazar bölgesinden geçmektedir.

Hazar Denizi'ni dünyanın diğer kapalı denizlerinden ayıran sadece onun petrol kaynaklarına sahip olması değil, aynı zamanda stratejik bir yerde olmasıdır. Eskiden sadece petrol kaynakları ile tanınan Hazar Denizi şimdi siyasi bir deniz olarak da nitelendirilmektedir.

2.3. HAZAR BÖLGESİ'NİN JEOPOLİTİK ÖNEMİ:

Hazar Denizi, Orta Asya ve Kafkaslar bölgesi arasında bulunduğu için, jeopolitik önemi değerlendirilirken bu bölgelerle bir bütün olarak ele alınabilir. Hazar bölgesinde bir Kafkas ülkesi (Azerbaycan) ve iki Orta Asya ülkesi (Kazakistan ve Türkmenistan) bulunmaktadır. Bu ülkelerin tarihi "İpek Yolu"nun üzerinde bulunması, bölgenin jeopolitik konumunu pekiştirmektedir. Doğu-Batı ekseninde Orta Asya, Çin, Pakistan ve Hindistan ile Türkiye ve Avrupa arasında geçiş yolları üstündedir. Kuzey-güney ekseninde ise RF ile İran ve Orta Doğu arasında yer almaktadır. Bu konumu ile ticaret ve ulaşım yollarını hem kontrol etmekte hem de bunlardan etkilenmektedir.

Hazar Bölgesi'nin jeopolitik öneminin giderek artmasının ardında, iki tarihsel olayın önemli katkısı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bölge kaynakları üzerinde Sovyet egemenliğinin kırılmasına yol açan Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır. Böylelikle Hazar Denizi'nin kıyılarında RF, İran, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan, çevresinde ise Gürcistan, Ermenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan gibi yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkmasıyla bölgeye olan ilgi büyük ölçüde artmıştır. Hazar Bölgesi'ne kıyısı bulunan ve Hazar enerji kaynaklarının çok büyük bir bölümüne sahip olan Türk Cumhuriyetleri'nin ekonomileri açısından bu enerji kaynakları hayati öneme sahip iken diğer taraftan petrol ve doğal gaz

⁷ Osman Nuri Aras, **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, İstanbul, Der Yayınları, 2001, s.6.

bağımlılığı olan gelişmiş ülkeler ve uluslararası petrol şirketleri açısından da bölge, çok önemli bir konuma gelmiştir.

Özellikle Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan gibi büyük petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip ülkelerin birer kara devleti olması ve denize çıkışı olmaması, ürettikleri petrolü dünya pazarlarına ulaştırmada kendilerini komşu devletlere karşı hassas bir konuma sürüklemiştir. Bu nedenle petrol boru hatlarının güzergahı, Hazar Denizi'nin jeopolitiğinde önemli bir faktör haline gelmiştir. Ayrıca bölgede RF, Türkiye ve İran gibi bölge ve dünya devleti olma potansiyeline sahip üç güçlü devletin bulunması Hazar Denizi'nin jeopolitiğini önemli ölçüde etkilemektedir.⁸

Hazar Bölgesi'nin önemini yükselten ikincisi tarihsel olay ise, 11 Eylül 2001'de ABD'yi hedef alan terörist saldırılardır. 11 Eylül sonrası Orta Doğu'daki istikrarsızlık, ülkelerin ihtiyacı olan enerji kaynaklarını sürekli, emniyetli ve ucuz olarak temin etmesini tehdit etmektedir. Bu da Orta Doğu'ya alternatif kaynak arayışını arttırmıştır. Bu nedenle Hazar'daki politikalar Orta Doğu gibi petrol ve doğal gaz yörüngesinde şekillenmektedir.

Hazar Bölgesi tarihteki iki dönüm noktasıyla jeopolitik değerinde büyük kazanımlar elde etmesine rağmen, enerji kaynakları açısından bir takım dezavantajları da bünyesinde barındırmaktadır. Bölgenin uluslararası piyasalardan uzak olması, bir yandan kaynak sahibi ülkeleri bir ya da birden fazla ülke üzerinden yapılacak taşımacılığa, diğer yandan da taşıma yatırımlarına bağlı maliyet artışlarına mahkum bırakmaktadır. Diğer taraftan Sovyetler Birliği döneminde, bölgeden uluslararası pazara kaynak ihraç yollarının RF toprakları üzerinden geçecek biçimde inşa edilerek bölge devletlerini, ekonomik ve buna bağlı olarak siyasi bağımsızlıklarının bir aracı olarak gördükleri enerji kaynaklarının ihracı için, RF'nin onayına muhtaç bırakmaktadır. Ayrıca Hazar'da, arama, geliştirme, sondajlama ve üretim-yatırım maliyetleri, dünya petrol rezervlerinin belirleyici bir kısmını

---

⁸ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, İstanbul, Sabah Kitapları, 1998, s.112.

barındıran Orta Doğu Bölgesi'ndeki maliyetlerle kıyaslandığında çok daha yüksektir.⁹

ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrası Irak üretiminin geleceği, Suudi Arabistan'daki gelişmelerin petrol üretimi ve fiyatları üzerine etkileri, ABD'nin İran ve Suriye'ye müdahale edip etmeyeceği ve önemli üreticiler olan Venezuela, Nijerya gibi ülkelerdeki iç karışıklıkların petrol fiyatlarına yansımaları, hem üreticileri hem tüketicileri hem de daha yüksek maliyetle üretilen Hazar petrolünün geleceğini etkileyecektir. Petrol fiyatlarının düşmesi ise, arama ve üretim maliyetleri yüksek olan Hazar kaynaklarını geliştirmeye ve uluslararası pazara taşımaya yönelik büyük projelerin hız kesmesine yol açacaktır. Bunlara ilaveten bölgedeki demokratikleşme düzeyinin çok geri olması ve politik istikrarsızlıkların devam etmesi de, yatırım risklerini arttıran bir diğer etkidir.¹⁰

2.4. HAZAR HAVZASI ENERJİ KAYNAKLARINA TARİHSEL BAKIŞ:

Tarihsel perspektiften bakıldığında Hazar Denizi, ticaret ve ulaşım coğrafyası açısından tarihte önemli bir rol oynamıştır. Hazar bölgesi coğrafi konumuna, yeraltı ve yerüstü zenginliklerine göre çok eski zamanlardan beri hem iktisadi hem de stratejik yönden her zaman tarihçilerin, coğrafya bilimcilerin, seyyahların ve komşu halkların dikkatini çekmiştir. Bundan dolayı yüzyıllar süren ardı-arası kesilmeyen savaşlarla bu bölge elden ele geçmiştir. Böylelikle bölgenin zenginlikleri talan edilmiş ve toprakları da birçok kez dağıtıma uğratılmıştır.

Hazar Denizi'nin 60'a yakın çeşitli isimleri olmuştur. Bu denizin en eski ismi M.Ö. 2 bin yılında Hazar'ın güneyinde yaşamış olan Kassi tayfalarının ismi ile bağlı olmuştur. Eski Asurlular ona Kaspi Denizi demişlerdir. Hazar'ın etrafında yaşayan halklar da bu denize çeşitli isimler vermişler. Örneğin, Ruslar-Hvalin, Tatarlar-Ak Deniz, Türkler-Küçük Deniz, Çinliler-Si Hay yani Batı Denizi olarak nitelendirmişler. Azerbaycan'da-Hazar (Hazarlar- 5-10'uncu yüzyıllar arasında denizin kuzeybatı kıyılarında meskunlaşmış Türk asıllı kavimdir), İran'da Mazandaran, Kazakistan'da ve Türkmenistan'da Kaspiy Denizi olarak

⁹ A.Necdet Pamir, "Kafkaslar ve Hazar Havzası'ndaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", **Türkiye'nin Çevresinde Meydana Gelen Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenlik Politikasına Etkileri Sempozyumu**, 09-10 Mart 2006, s.39.

¹⁰ A.Necdet Pamir, "Pastanın En Cazip Dilimi", **National Geographic-Türkiye**, 2002, s.154.

adlandırılmıştır.¹¹ Hazar ismi, denizin kuzey ve batısında oturan Türk kabileleri için Arap-İslam kültürünün ortaya çıkmasından itibaren Arap müellifleri tarafından da kullanılmış ve denize Bahrü'l-Hazar denilmiştir. Bunun yanında Bahr-ül-cebel, Bahr-ül-acim gibi isimleri de vardır.¹² Coğrafyacıların bölgeye çok fazla isim vermelerinden burası hakkında bilgilerin eksik olduğu ortaya çıkmaktadır.

Hazar Denizi ve Aral gölü çevresine yerleşen Saka boyları bölgede bir hanedan kuran ilk atlı göçebelere sahiptir. M.S.372'de Hunlar bu bölgelere gelmişlerdir. Bu bölgeleri daha çok bir geçit olarak gören Hunlar Romalılarla önemli savaşlarda bulunmuşlardır. Roma İmparatorluğu o dönemde dünyanın en güçlü imparatorluğu olarak bu bölgelerde de etkili olmuş, daha sonra Bizans imparatorluğu Roma'nın yerini almıştır.¹³

12'nci yüzyılda Bizans'ın izniyle Karadeniz'e geçen Venedikliler ve Cenevizliler de Hazar Denizi yolunu ticaret amacı ile kullanmışlardır. Böylece Avrupa devletleri de aralarında yaptıkları bir anlaşma ile Çin ve Hindistan'dan gelen malları İskenderiye'den almayarak Hazar Denizi üzerinden taşımaya başlamışlardır.

Moğol istilası ve Altın Ordu devletinin İslamiyet'i kabul etmesi ile Hazar bölgesi belli bir süre politik ve kültürel birliğe kavuşmuş ve deniz ticaretinde önemli bir büyüme yaşanmıştır. Hazar Denizi, Avrupa'nın Karadeniz üzerinden Orta Asya'ya ve Hindistan'a giden büyük ticaret hattının önemli bir bağlantısı haline gelmiştir.¹⁴

Hazar bölgesinde petrolün varlığı ile ilgili kayıtlar çok eski zamanlara kadar dayanmaktadır. Petrol, enerji kaynağı olarak çok eski zamanlarda bu bölgede yaşayan halk tarafından kullanılmıştır. Marco Polo da, 'Seyahatler' adlı kitabında, 1271-1273 tarihlerinde ziyaret ettiği Kuzey İran'ı anlatırken, neft'in, Bakü'de, o zamanın koşullarına göre ticari bir ölçekte işletilmekte olduğundan, çıkarılan

¹¹ Anar Gayibov, **Hazar Havzası'nın Doğal Statüsü Ve Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattının Ekonomik Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2005, s.6.

¹² Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 17.Cilt, İstanbul 1998, s.110.

¹³ Ali Faik Demir, **Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya**, İstanbul, Bağlam yayınları 2003, ss.63-64.

¹⁴ Türk Diyanet Vakfı..., s.110.

petrolden aydınlanma ve tedavi amaçlı¹⁵ faydalanıldığından bahsetmiş ve Bakü'deki bu ticaretin büyüklüğünden ne kadar etkilenmiş olduğunu kayda geçmiştir.

Hazar Denizi'ne uzanan Apşeron yarımadasında petrol yüzyıllarca topraktan sızmıştır. Apşeron yarımadasında topraktan çıkan petrolle beslenen doğal alevlerden dolayı Azerbaycan yıllarca “ateş ülkesi” olarak tanınmıştır.¹⁶

Endüstriyel olarak petrol üretimi, bu alanda denizden de faydalanılması gerektiğinin anlaşıldığı 16'ncı yüzyıldan itibaren söz konusu olmuştur.¹⁷ Azerbaycan, dünyada petrol endüstrisini ilk kuran ülkeler arasında yer almaktadır. Dünyadaki ilk sondaj, 1859'dan 11 yıl önce, Azerbaycan'da (Apşeron'da Bibi Hayat bölgesinde) gerçekleşmiş ve Azerbaycan'da mekanik sondaj ve endüstriyel petrol üretimi başlamıştır.¹⁸ 1872 yılına kadar Apşeron Yarımadası tekelinde ve Rus hükümeti kontrolünde petrol üretimine devam edilmiştir. 1873'te ilk rafinerilerini kurarak Bakü'deki petrol endüstrisine adım atan İsveçli Nobel Kardeşler bölgede petrol endüstrisinin gelişmesinde teknik yeniliklerin öncüsü olmuşlardır. Batılı petrol tüccarlarının akınına uğrayan bölge 1900'lerin başında dünya petrol ihtiyacının yarısını karşılar duruma gelmiştir.¹⁹

İki kardeş, Nobel Kardeşler Petrol Şirketi'ni kurmuşlar, Bakü'nün petrol kralları olmuşlardır. Şimdi asıl sorun, bu petrolün karalarla kuşatılmış Hazar limanlarından Avrupa'ya nasıl ulaştırılacağıdır.²⁰ Petrol önce tahtadan yapılmış varillere konmuş, bu tahta variller de Bakü limanından gemilere yüklenerken 600 km. uzaklıkta, Volga nehrinin Hazar'a döküldüğü yerde bulunan Astrahan'a taşınmıştır. Astrahan'da variller Volga'da nehir taşımacılığında kullanılan küçük botlara aktarılmış ve diğer merkezlere ulaştırılmak üzere demiryolu istasyonlarına getirilmiştir. 1878'de Nobeller tarafından taşımacılığı kolaylaştırmak için, Hazar

¹⁵ Aras, **Azerbaycan'ın Hazar...**, s.16.

¹⁶ Lutz Klevevan, **Yeni Büyük Oyun**, Çev. Hür Güldü, İstanbul, Everest Yayınları, 2004, s.16.

¹⁷ Oğan, “Yeni Global...”, 16 Mart 2005.

¹⁸ Aras, **Azerbaycan'ın Hazar...**, s.16.

¹⁹ Oğan, “Yeni Global...”, 16 Mart 2005.

²⁰ Klevevan, **Yeni Büyük...**, s.17.

Denizi'nde kullanılmak üzere dünyanın ilk petrol tankeri “Zoroaster” geliştirilmiştir.²¹

1883 yılında Bakü-Batum demiryolunun inşasının tamamlanması ile Batum, dünyanın en önemli petrol limanlarından birisi haline gelmiş, Rus petrolünün Batı pazarlarına ulaştırılması daha da kolay bir hal almıştır.²² Bakü-Batum demiryolunun dik yamaçlı dağlık bölgeden geçen kısmında lokomotiflerin 5-6 tanker vagonundan fazlasını çekememesi 1889 yılında, Nobel Kardeşleri yeni araştırmalara itmiş ve bölgede Balakhani petrol bölgesi ile Bakü'deki petrol rafinerisi arasında yaklaşık 70 km.lik ilk boru hattı inşa edilmiştir. Nobel kardeşlerden Alfred Nobel'in icadı olan dinamit de, boru hattının geçeceği kayalık bölgede güzergah açmak amacı ile ilk defa burada kullanılmıştır.

19'uncu yüzyıl sonu ve 20'inci yüzyıl başları Azerbaycan'ın petrol üretiminde altın yılları olmuş ve bu alanda dünyanın en büyük ülkesi durumuna yükselmiştir. Bu dönemde Rusya'daki petrol üretiminin %97'si ve dünya üretiminin %50'den fazlası Azerbaycan'da gerçekleştirilmekteydi. Ancak Bakü'nün Rus İmparatorluğu içindeki devrimci hareketlerin merkezi haline gelmesi, Birinci Dünya Savaşı ve Rus iç savaşı petrol üretiminin her geçen gün gerilemesine neden olmuş ve Azerbaycan petrol üretiminde eski önemini zamanla yitirmiştir. Rus petrol endüstrisinin, kayıplarında dönüm noktası, Bakü'de yaşananlar sonucunda ortaya çıkan büyük üretim düşüşleridir. 1904-1913 arasında, Rusya'nın Bakü ağırlıklı olarak, dünya petrol ihracatındaki hissesi %31'den %9'a düşmüştür.²³

Ancak bu ihtilal havası içerisinde Bakü'nün dünya petrol pazarındaki etkinliği azalmış olsa da yakın çevresi, özellikle de Avrupa söz konusu olduğunda en önemli petrol kaynağı olma konumunu muhafaza etmiştir. Dünya savaşlarının hedef, strateji ve program açılımlarında kilit önemini korumuştur. Bunun en önemli kanıtı Almanların Birinci Dünya Savaşı süresince Bakü ve Hazar Havzası enerji

²¹ Manabu Shimizu, **The Caspian Basin Oil and Its Impact on Eurasian Power Games**, Tokyo, Institute of Development Economies, 1998, pp.4-5.

²² Daniel Yergin, **Petrol**, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1995, s.56.

²³ Suat Parlar, **Barbarlığın Kaynağı Petrol**, İstanbul, Anka Yayınları, 2003, ss.68-69.

kaynaklarına sahip olma düşüncesini hayata geçirebilmek için en küçük fırsatları dahi kullanmak istemeleridir.²⁴

1917'deki ihtilal ile Çarlık yönetimi yıkılarak Bolşevikler iktidara gelmiştir. Böylece, Azerbaycan petrol endüstrisi bir imparatorluğun yıkılması ve yerine 70 yıl dünya siyasetini etkileyecek dev bir Sosyalist imparatorluğun kurulmasında ilk ateşin yakıldığı merkez olarak dünya siyasetinde de önemli rol oynamıştır.²⁵

Birinci Dünya Savaşı sona ererken Kafkasya'daki uluslararası rekabet henüz sonuçlanmamıştır. Yüzyılın ilk çeyreğinde dünyanın bilinen en önemli petrol yataklarının yer aldığı Bakü'deki petroleri ele geçirmek için süren bu mücadelede, zamanın hegemon devleti olan Britanya İmparatorluğu, Bolşevik yönetimi, Osmanlı ve Almanya yer almıştır.²⁶

1920 yılında komünist yönetimin petrol sahalarını millileştirmesi sonrasında da üretim tekrar artmış ve ihtilal öncesi duruma gelmiştir.²⁷ Azerbaycan'da yapılan bu üretimin yanında SSCB, 1935 yılında Hazar Denizi'nde ilk petrol keşfine başlamıştır.²⁸

Ancak 1940 yılında dünyada yeni bir genel savaşın ortamı hazırlanmış ve müteakiben de İkinci Dünya Savaşı patlak vermiştir. Bu savaşta Hitler kendisinin kurduğu Alman İmparatorluğu için doğuya doğru uzanan geniş toprakları ve bu toprakların sonundaki Hazar bölgesini yaşam sahası olarak görmüştür. Hitler için savaş boyunca süren temel amaç Bakü ve Kazakistan'daki petrol sahalarının ele geçirilmesidir. Böylelikle yeni kurmuş olduğu Alman İmparatorluğu sahip olduğu doğal kaynaklar ile yenilmez bir duruma gelecektir.²⁹ Bakü'ye ve petrole ulaşamayan Alman birlikleri 1943'de Kafkas ordularını çekmeye başlamış, iki yıl sonra da Sovyet tankları Berlin'e girmiştir.

²⁴ Yergin, **Petrol**, s.174.

²⁵ Cenk Pala, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi'nin Hazar Bölgesi Ve Türkiye Açısından Önemi", <http://www.ir.metu.edu.tr/conf2002/papers/pala.pdf>, 10 Aralık 2004.

²⁶ Emin Gürses, "Kafkasya'da Uluslararası Rekabet", **Avrasya Dosyası**, 7, 1 (2001), s.251.

²⁷ R. Hrair Dekmejian & Hovann H. Simonian, **Troubled Waters: The Geopolitics Of The Caspian Region**, London, Newyork, Published By I.B. Tauris, 2001, p.15.

²⁸ Aras, **Azerbaycan'ın Hazar...**, s.24.

²⁹ Yergin, **Petrol**, s.319.

Savaş yılları boyunca Azerbaycan petrolünün SSCB'nin yakıt ihtiyacının neredeyse tamamını karşıladığı göz önünde bulundurulduğunda Hazar Bölgesi'nin önemi daha iyi anlaşılabilir.

İkinci Dünya Savaşının sona ermesinden Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar geçen sürede dış dünyaya kapalı, komünist idare altında bulunan tüm Sovyet alanları gibi Hazar ve Hazar enerji kaynakları da bir bekleme dönemine girmiştir.

1991 yılında Orta Asya'da etkin hakim güç olan SSCB'nin dağılması sonrasında Hazar Havzası'nda beş kıyıdaş devletin ortaya çıkması ve bu ülkelerin sahip oldukları büyük ve çok önemli enerji kaynaklarını acil ihtiyaç duydukları ekonomik kaynaklara çevirmek için hamleler yapmaları³⁰ bu bölgede 19'uncu yüzyılın sonu ve 20'nci yüzyılın başında Kafkasya ve Orta Asya üzerinde oynanan, iki büyük dünya savaşının sebeplerinden birisi olan ve "Büyük Oyun" olarak isimlendirilen tarihi mücadelenin yeniden başlamasına temel teşkil etmiş ve yeni bir enerji savaşı ortaya çıkmıştır.³¹

19'uncu yüzyıldaki Büyük Oyun; İngiltere ve Rusya arasındaki Kafkaslardan Basra'ya kadar hakimiyet kurmak ve İran'daki petrol kuyularını ele geçirmek amacıyla yapılırken,³² bugün oynanan ikinci büyük oyunda ise ev sahipleri bağımsızlıkları yeni kazanan ülkeler, oyuncular ise ABD, AB ve RF'nin yanı sıra Türkiye ve İran gibi yakın çevredeki ülkelerdir. Ödül ise Hazar enerji kaynakları olarak belirlenmiştir.³³

Bu savaşın konusunu büyük oranda petrol oluşturmasına rağmen, 1970'lerde baş gösteren petrol krizi sonrası doğal gaz da önemli bir sektör olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerinin doğal gaz kullanımını teşvik etmeleri bu sektörün de hızlı bir şekilde ilerlemesine zemin hazırlamıştır.³⁴

³⁰ Haktan Birsal "Hazar Enerji Havzasının Dünya Hakimiyeti Mücadelesindeki Rolü", **2023 Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 53 (2005), s.18.

³¹ Aydın Turan, "Rusya'nın Petrol ve Doğal Gaz Politikası," Ankara, **Avrasya Etütleri**, 1, 4 (1995), s.40.

³² Savaş Yanar, **Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç; Kafkasya**, İstanbul, IQ Kültür-Sanat Yayınları, 2002, s.133.

³³ Birsal, "Hazar Enerji Havzasının...", s.18.

³⁴ Bircan Dokuzlar, **Yeni Silah Doğalgaz**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s.20.

Yine bu dönem büyük petrol şirketlerinin Hazar Havzası, özellikle de Azerbaycan'da bulunan zengin enerji kaynaklarına hücum etmelerine sahne olmuştur. Hazar petrol kaynaklarının uluslararası şirketlere açılması, şirketler ve bağlı oldukları devletlerarasında bir rekabet ortamı yaratmış, yapılan yatırımlar ise yeni bağımsız Hazar Havzası ülkelerine mali kazanç sağlamaya başlamıştır. Böylelikle Batılı şirketler tarafından buradaki zenginliğin farkına varılması ve dünya pazarlarına ulaştırılmasının mümkün olduğunun anlaşılması ile Hazar Havzası ve çevresindeki enerji kaynaklarından daha çok bahsedilir olmuştur.

2.5. HAZAR BÖLGESİ'NİN DÜNYA HİDROKARBON REZERVLERİNDEKİ PAYI:

Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan, Hazar'daki enerji kaynakları bakımından Rusya ve İran'a göre daha avantajlı konumdadırlar. RF ve İran çok zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olmasına rağmen Hazar'daki petrol ve doğal gaz kaynakları diğer Türk Cumhuriyetleri'ne göre yok denecek kadar azdır.³⁵ Rusya ve İran oyun dışında kalmamak için Hazar Havzasına yönelik geliştirilen her projenin içinde yer alarak bu açıklarını kapatma girişimlerinde bulunmaktadır.

Çalışmamızda, Hazar'a kıyıdaş ülkeler olan RF ve İran'ın çok ciddi gaz rezervleri olmakla birlikte, "Hazar bölgesi rezervleri" tanımına, yalnızca Hazar kıyısındaki ve deniz alanındaki rezervler dahil edilmektedir.

Yeni yüzyılın gözdesi Hazar Bölgesindeki petrol rezervlerinin miktarı konusunda çok çeşitli tahminler yapılmaktadır. Hazar Denizi, 6 ayrı hidrokarbon havzası içermektedir. Hazar Denizi bölgesindeki petrol ve doğal gaz rezervlerinin önemli bir kısmı geliştirilmemiş olup, bölgenin büyük kısmında henüz araştırma dahi yapılmamıştır. 1990'ların ortalarına kadar Hazar Denizi tabanının sadece %7'lik bölümünde araştırma yapılmıştır. Denizin en az araştırılan bölümü Türkmenistan sektöründe bulunmaktadır. Azerbaycan'ın kanıtlanmış ve muhtemel rezervlerinin hemen hemen tümü, Kazakistan ve Türkmenistan'ın ise toplam petrol rezervlerinin %30-40'ı denizde bulunmaktadır.³⁶

³⁵ Sinan Oğan, "Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı", *Avrasya Dosyası*, 7, 2 (2001), s.160.

³⁶ Gökhan Yardım, "Kafkasya, Hazar Petrolleri ve Doğalgazları", 13 Aralık 2000 tarihli konferans, s.4

Hazar Bölgesinin, ispatlanmış petrol rezervleriyle (44,7 milyar varil) dünyanın ispatlanmış üretilebilir petrol rezervlerinin maksimum %3,7'lik bölümü ile Orta Doğu Bölgesi'ne kıyasla dünya ispatlanmış petrol rezervlerinin çok mütevazı bir bölümünü oluşturduğu görülmektedir. Hazar Bölgesi ispatlanmış petrol rezervleri, miktar ve maliyetleri açısından bakıldığında, küresel anlamda (bugün için) önemli, ancak henüz yaşamsal önemde değildir. Buna karşın, özellikle yeni keşfedilen ve ileride keşfedilmesi olası rezervlerle birlikte değerlendirildiğinde, bölgenin potansiyel değeri artmaktadır.

Hazar Bölgesi'nde ve özellikle Azerbaycan ile Kazakistan'da son yıllarda bulunan Azeri-Çırağ-Güneşli (ACG), Şahdeniz, Tengiz ve Kaşagan gibi sahaların, dünyada bilinen en büyük sahalarla kıyaslanabilecek büyüklüklerde, çok önemli rezervler olduğu tahmin edilmektedir. Bölge rezervlerini uluslararası aktörlerin gözünde stratejik önem kazandıran asıl konu ise enerji politikalarının vazgeçilmez bir ögesi olan kaynak çeşitliliğidir.

Hazar bölgesi petrol kaynakları ile olduğu kadar doğal gaz kaynakları açısından da dünyada önemli bir yere sahiptir. Doğal gaz rezervleri açısından bakıldığında, Hazar Bölgesinde ciddi rezerv varlığı olan ülkeler; Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'dır. Azerbaycan'ın gaz rezervi BP istatistiklerine göre 1,37 trilyon m³, Kazakistan'ın 3 trilyon m³ ve Türkmenistan'ın 2,9 trilyon m³ (Toplam: 7,27 trilyon m³) ispatlanmış rezervleri toplamı, dünya ispatlanmış rezervlerinin % 4,3'üdür.³⁷

Doğal gaz üretiminde ise 2010 yılı sonunda 71,6 milyar m³ olarak tahmin edilen ihracat potansiyelinin 2020 yılında 115,9 milyar m³'e çıkacağı düşünüldüğünde bölgenin gerek Avrupa gerekse de Türkiye'nin 2000'li yıllardaki artan gaz gereksinimini karşılamada hayati öneme sahip olduğu gerçeğini bir kez daha gözler önüne sermektedir.³⁸

Bu veriler doğrultusunda Hazar Bölgesi ispatlanmış rezervlerin yanı sıra ileride keşfedilmesi olası potansiyel petrol ve doğal gaz rezervleriyle birlikte, dünyadaki

³⁷ Pamir, "Kafkaslar ve Hazar Havzası'ndaki...", ss.12-13.

³⁸ A.Necdet Pamir, "Hazar Bölgesi'nde Enerji Politikaları: Avrupa'nın ve ABD'nin Konseptleri", **TÜRSAM**, 13 Kasım 2000. www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=291, 14 Ocak 2007.

ispatlanmış petrol ve doğal gaz rezervleri bakımından Orta Doğu Bölgesinden sonra dünyanın ikinci önemli merkezi olması beklenmektedir.

Petrolde olduğu gibi doğal gazda da, bölgenin ispatlanmış ve potansiyel rezervleri, özellikle kaynak çeşitliliği yaratacağı dikkate alındığında, küresel enerji güvenliği açısından büyük önem arz etmektedir. Başta Türkiye'nin enerji güvenliği olmak üzere; ağırlıklı olarak tek bir kaynağa bağımlı olmak yerine (Rus gazı), kaynak çeşitlendirmek, fiyat rekabetinden yararlanmak, arz güvenliği gibi nedenlerle; Azerbaycan, Türkmenistan ve hatta Kazakistan gazı, bölgesel enerji güvenliğinin çok önemli köşe taşlarıdır.³⁹

Hazar'ın petrol ve gaz potansiyeli üzerine, birbiriyle büyük farklılık gösteren değerlendirmeler yapılmıştır. Kimileri bu rezervleri küçümserken, kimileri de Orta Doğu ile eşit büyüklükte olduğunu iddia etmiştir. Orta Doğu petrolü ile kıyaslandığında, geliştirme ve taşıma maliyetinden, pazardaki lojistik konumuna kadar çeşitli dezavantajları olan Hazar petrolü, gerek bu önemli potansiyeli ve gerekse 11 Eylül 2001 olayları sonrasında enerji güvenliği konusundaki endişelerin doğurduğu alternatif kaynak arayışlarına bağlı olarak, daha önce öngörüldüğünden çok daha fazla önem kazanmaktadır.⁴⁰

2.6. HAZAR'DAKİ KAYNAKLARIN PAYLAŞIM DURUMU:

2.6.1 Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü:

Dünyada enerji kaynaklarına yönelik talep artışı beklentisi enerji kaynakları açısından zengin olan tüm bölgelerde olduğu gibi Hazar Havzası'nda da uluslararası rekabeti artırmıştır. Bunun yanı sıra bölgedeki kıyıdaş devletlerin Hazar'ın statüsü hakkında halen kesin bir antlaşmaya varamamış olması da sorunu devamlı olarak kamuoyunun gündeminde tutmaktadır.

Aslında bu dev bölgenin bölüşümü hiç de sanıldığı kadar basit değildir. Coğrafi zorluklar yanında jeopolitik güç dengeleri de bu bölüşümü zorlaştıran en önemli

³⁹ Pamir, "Kafkaslar ve Hazar Havzası'ndaki...", s.12.

⁴⁰ Pamir, "Pastanın...", s.154.

etmenler arasındadır.⁴¹ Hazar'ın kendine özgü koşulları içeren özellikleri, Hazar'ın statü sorunundaki belirsizliğin coğrafi kriterlerle giderilmesini engellemektedir.

Hazar'ın statü sorununun ortaya çıkışının temel nedenlerinden birincisi, Hazar'ın statüsünün SSCB ve İran arasında yapılan anlaşmalarla tam olarak belirlenmemiş olmasıdır. İkincisi, bu anlaşmaların taraflarından olan SSCB'nin ortadan kalkmış olması ve üçüncü olarak da eski geleneksel statünün, yeni jeopolitik düzende özellikle RF ile İran'ın siyasi ve ekonomik çıkarlarına uygun gelmemiş olmasıdır.⁴²

Hazar bölgesi, 1991 yılına kadar SSCB ve İran arasında paylaşılmaktaydı. Hazar'ın statüsü konusu tarihsel olarak Sovyetler Birliği ve İran arasında 1921 yılında yapılan Moskova Antlaşması ve 1940'ta imzalanan Ticaret ve Denizcilik Antlaşması'na dayanmaktadır. Bu antlaşmalar ile RF ve İran Hazar'ı aralarında paylaşmışlar ve karşılıklı haklarını belirlemişlerdir. Ancak Bu belgelerde sadece ticaret, balıkçılık ve denizde seyrüsefer kuralları tespit edilmiş olup, Hazar Denizi'nde sınırların çizilmesi, bölgesel kalkınma, deniz yatağındaki enerji kaynakları, çevre sorunları, hava sahası ile ilgili konular dikkate alınmamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yukarıdaki belgelerde adları geçen Sovyet Rusya ve Sovyetler Birliği hukuken ortadan kalktığından yeni bir düzene ihtiyaç duyulmuştur.⁴³

Bölgedeki siyasi yapının değişmesi Hazar Denizi'nin statü sorununu da beraberinde getirmiştir. Sorununun temelinde Hazar'ın deniz mi yoksa bir göl olarak mı tanımlanacağı sorusu yatmaktadır. Bu sorunun cevabında ise tabandaki enerji kaynaklarından kimin ne kadar ve nasıl faydalanacağı ve bölgedeki etkinliğin nasıl dağılacağı sorularının yanıtı bulunmaktadır. Hazar Havzası Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yaşanan politik huzursuzluklar nedeniyle petrol ve doğal gazla bağlı siyasi hareketliliğin yoğun olarak yaşandığı bir darboğaz olarak görülmektedir.

⁴¹ Ender Şenkaya, "Hazar: Paylaşılmayan Sular Isınıyor", Ağustos 2001, www.yapiworld.com/ozel/hazar.htm, ss.2-3.

⁴² Aras, **Azerbaycan'ın Hazar...**, s.181.

⁴³ SİSAV; Türkiye'nin Enerji İhtiyacı Açısından Hazar Bölgesi Petrol ve Doğal gaz Kaynaklarının Değerlendirilmesi, İstanbul, 1998, s.14.

Hazar Denizi'nin yasal statüsü konusu ilk olarak, yeni ortaya çıkan bağımsız Kazakistan ve Azerbaycan Devletleri'nin yabancı ortaklarının işbirliğiyle kendi haklarını arama ve hidrokarbon rezervlerini işleme kararına vardıklarında ortaya çıkmıştır. Sorunun politik karakteri açıktır. Asıl amaç Batılı petrol şirketlerini Hazar petrollerinden mümkün olduğunca uzak tutmak diğer bir ifadeyle, Batı'nın bu yeni devletlere olan etkisini azaltmaktır.

Hazar'a kıyıdaş olan ve yeni bağımsızlıklarını kazanan Cumhuriyetler, hem kazandıkları bu bağımsızlıklarını korumak, hem de gerekli reformları yapabilmek, ellerindeki önemli araçlardan birisi olan petrol ve doğal gaz yataklarını Batı sermayesine açabilmek için ciddi çabalara girişmişlerdir. Bu ülkeler içerisinde en aktif çabayı gösteren Azerbaycan, 20 Eylül 1994'de literatüre "Asrın Anlaşması" olarak geçen "Hazar Bölgesi'nin Azerbaycan sektöründeki Azeri, Çırağ ve Güneşli Petrol Yataklarının Ortak Kullanımı ve Bölümü" başlıklı uluslararası anlaşmayı imzalayarak, gündemde olan statü sorununu da yeniden alevlendirmiştir.⁴⁴

Bu yaklaşımlar temelinde Hazar denizinin statüsü konusunda bir mutabakata varmak amacıyla Hazar denizine kıyısı olan 5 ülkeden dört tanesi (Azerbaycan hariç) 12 Kasım 1996'da bir anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşmaya göre, her devlete 45 mil (75 km'lik) münhasıran bir ekonomik bölge verilmiş, 45 milden sonraki bölgede yer alan kaynaklar "ortak mülkiyet" konusu olarak kabul edilmiştir. Ancak Azerbaycan petrol zenginlikleri 45 milin ötesinde yer aldığından bu ülkenin temsilcisi anlaşmaya imza koymamıştır.⁴⁵ Anlaşmada ayrıca Hazar'ın tüm sahildar ülkelere ait olduğu, enerji kaynaklarının tüm ülkelerin rızası ile eşit ve adil olarak kullanılması gerektiği ilan edilmiştir. Bu, İran'ın da diğer ülkeler kadar petrolün kullanımında hakkı ve veto yetkisi olduğu anlamına gelmektedir.

Bölgede eski etkinliğini yitiren RF'nin, Hazar Denizi'ne sahili olan eski cumhuriyetleri ile eşit haklarla bir paylaşımı içine sindirememiş olması nedeniyle elindeki koz Hazar Denizi'nin statüsüdür. RF, Hazar'ın statüsü ile ilgili sorunları ortaya atarak konsorsiyumlarda pay sahibi olmaya çalışmaktadır. Azerbaycan'ın

⁴⁴ Faruk Arslan, **Petrol İmparatorluğundaki Güç Savaşları Hazar'ın Kurtlar Vadisi**, İstanbul, Karakutu Yayınları, 2005, s.309.

⁴⁵ Kenan Çelik, Cemalettin Kalaycı, "Azeri Petrolünün Dünü ve Bugünü", **Avrasya Etüdüleri-TİKA**, Ankara, 1999, ss.112-113.

petrol anlaşmasını gayri hukuki konuma getirmeyi ve Batılı petrol şirketlerinin bölgeye girişini engellemeyi hedefleyen RF, 5 Ekim 1994'de BM'ye başvurarak, Hazar'ın hukuki rejimi sorununun gündeme alınmasını talep etmiş ve tek taraflı anlaşmaları tanıyamayacağını açıklamıştır.⁴⁶ RF, "Hazar Denizi yatağında tek taraflı araştırmalar yapan ülkelere karşı Rusya'nın gerekli göreceği tedbirleri almak hakkını mahfuz tuttuğu" tarzında bir ikazda bulunmuştur. Bu ikazın amacı, bölge petrolü ile ilgilenen devletleri ve petrol şirketlerini caydırmaktır.⁴⁷

Hazar'ın statüsü konusunda yapılan antlaşmalar ve çeşitli yıllarda tekrarlanan zirvelere rağmen halen kesin bir çözüme ulaşılamamıştır. Son olarak Tahran'da 15-16 Ekim 2007'de yapılan Hazar'a Kıyıdaş Ülkelerin Devlet Başkanları Zirvesi'nde kıyıdaş ülkeler arasında Hazar'ın statüsü konusunda yine kesin bir sonuca varılamamış olmasına rağmen, zirvede ekonomi, enerji aktarım hatları ve güvenlik gibi çok boyutlu açılımları kapsayan ve bölgenin geleceği açısından önem arz eden kararlar alınmıştır. Enerji aktarım hatları konusunda bölgedeki rekabeti derinden etkileyecek en dikkat çekici karar ise, Hazar'ın altından geçecek bir boru hattı inşası için kıyıdaş ülkelerin tamamının rızasının olması gerekliliği hususudur. Bunların yanı sıra zirvede "Hazar Ekonomik İşbirliği Örgütü"nü kurulması yönünde ilk ekonomik işbirliği konferansının düzenlenmesi planlanmıştır. Tüm bu alınan kararlara rağmen kıyıdaş ülkeler, zirvede Hazar'ın statüsü konusunda kendi görüşlerini destekler bir tavır sergilemişlerdir.⁴⁸

Bugün için önemli olan husus, yeni bağımsız devletlerin kalkınmasında büyük rolü olan enerji yataklarının, hangi hukuki temelde ve nasıl kullanılacağına tespitidir. Hazar'ın statüsünün kıyı devletleri arasında yeniden belirlenmesi gerekmektedir. Yeni düzenin nasıl olacağı konusunda birçok farklı görüşler vardır. Hazarın statüsü ile ilgili somut adım atmak istemeyen taraflar onun göl veya deniz olarak değerlendirilmesi tezini ileri sürmekte ve bununla hukuki statüsünün belirlenmediğini savunarak konuyu çözümsüzlüğe sürüklemektedirler. Yeni düzenle

⁴⁶ Arslan, **Petrol İmparatorluğundaki...**, s.309.

⁴⁷ SİSAV; Türkiye'nin Enerji..., s.23.

⁴⁸ Naciye Saraç, "Hazar Zirvesi Yeni İttifaklar Doğurdu", Turquie News, <http://www.turquienews.fr/spip.php?article852>, 24 Ekim 2007.

ilgili kıyı devletleri tarafından ortaya konan görüşler genel hatlarıyla üç kısma ayrılmaktadır:

Birinci görüşe göre; Hazar uluslararası göldür ve bu yüzden kıyı devletleri arasında hem deniz tabanı, hem de su yüzeyi milli sektörlere bölünmelidir.⁴⁹ Bu itibarla her sektör, kendi ülkesinin tam egemenliği altında bulunmalıdır.

Hazar göl olarak kabul edilirse, o zaman hukuki bakımdan Hazar'ın orta hatta göre kıyıdaş devletler arasında bölünmesi gerekmektedir. Aynı zamanda her devlet kendi milli sektörlerine ait olan kısımda bağımsız hukuklara sahip olacaktır. Bu paylaşımına göre Kazakistan denizin %29,6 kısmını, Rusya %18,7, Azerbaycan %19,5, Türkmenistan %18,4, İran ise denizin %13,8 kısmını alacaktır.⁵⁰

İkinci görüşe göre; Hazar'a, kendi özellikleri de dikkate alınarak, uluslararası deniz hukukunun, özellikle 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS)'nin uygulanması gerekir. Buna göre her ülkenin belirli genişlikte karasuları olmalı ve karasularının dışına açık deniz statüsü uygulanmalıdır.⁵¹ 16 Kasım 1994 tarihinde yürürlüğe giren bu sözleşmeyi Hazar'a kıyıdaş olan hiçbir devlet kabul etmemiştir.

Bunlardan sadece İran ve RF sözleşmeyi imzalamış; fakat onaylamamıştır. Bu sözleşmenin 122'nci maddesinde "kapalı ve yarı kapalı deniz, iki veya daha fazla devlet tarafından etrafı çevrilmiş ve başka bir denize veya okyanusa dar bir çıkışla bağlanan veya tamamen veya esas itibarıyla iki veya daha fazla sayıdaki kıyı devletinin karasuları ve münhasır ekonomik bölgesinden oluşan bir körfez, havza veya deniz, anlamına gelir" şeklinde tanımlanmıştır.

135 üye ülkenin katılımıyla imzalanan BMDHS ile deniz ve okyanuslara kıyısı olan ülkeler 12 millik karasuları ve müteakiben de 200 millik özel ekonomik bölgelere sahip olmuşlardır. Bu sınırlar dışında kalan tüm sular ise dünya halklarının

⁴⁹ Ömer Faruk Ünal, "Azerbaycan Rusya İlişkilerinde Hazar Sorunu", Journal of Qafqaz University, 2, 2 (1999), ss.21-22.

⁵⁰ Gayıbov, **Hazar Havzası'nın...**, s.27.

⁵¹ Ünal, "Azerbaycan Rusya...", s.21.

ortak malı olarak kabul edilmiştir.⁵² Hazar su alanı ise bu sözleşmede yer alan tanımların dışında kalmıştır.

Konvansiyonda geçen iç deniz kavramı Hazar'ın statüsüne en yakın tanımlama olarak göze çarpsa da uluslararası hukukta yer alan uluslararası göl tanımlaması Hazar'ın statüsünün ne olduğuna dair birbiriyle çelişen iki farklı görüşün oluşmasına neden olmaktadır. Çünkü her iki tanım da bir nebze Hazar'ın statüsüne dair olumlu yaklaşımlar getirirse de ne yazık ki Hazar'ın özel durumundan dolayı bunlar %100 doğru olarak kabul görmemektedir.

Hazar, BMDHS'de tanımlanan şekliyle bir iç deniz değildir. Çünkü Hazar'ın doğrudan açık denizlere bağlantısı bulunmamaktadır. Tek çıkış noktası olan Volga Nehri, Rus hakimiyetinde olduğundan dolayı uluslararası bir kimliğe sahip değildir. Bunların yanında çevre ülkelerin yüzyıllar boyunca kullanım yönünden özel kontrol sağladıkları da düşünüldüğünde Hazar'ın bir iç deniz olmadığı ortaya çıkar.⁵³

Ancak uluslararası hukuk alanında yapılan uluslararası göl tanımlaması da Hazar'ın ne olarak kabul edilmesi gerektiğine açıklık getirmemektedir. Çünkü Hazar, bir suyun göl olarak kabul edilmesi için gereken özelliklerden farklı olarak bir denizde olması gereken özelliklere sahiptir. Dünya üzerinde uluslararası göller olarak kabul edilmiş olan ABD ile Kanada arasındaki göller bölgesi iki ülkenin kararları doğrultusunda bu sıfatı kazanmıştır. Ancak Hazar'ın çevresinde yer alan ülkelerin birbirleri ile olan karışık ilişkileri Hazar'ın uluslararası göl olarak kabul edilmesine engel olmaktadır.

Üçüncü görüşe göre ise; Hazar Denizi kendine özgü jeolojik şartlarda meydana gelmiş geniş bir su havzası özelliğindedir. Özelliklerinin farklılığı sebebiyle mevcut uluslararası hukuk normlarına ve pratiklerine göre bir düzenlemeye tabi tutulamaması nedeniyle Hazar Denizi, ne "göl" ne de "deniz" olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple kıyısı olan devletler arasında uygun ve yeni bir hukuki mekanizmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer bir ifade ile kıyı devletlerin kendi

⁵² Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000, ss.719-720.

⁵³ Gülnar Nugman, "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü" **Avrasya Etüdüleri**, 13, (1998), ss.82-83.

sektörlerinde kalan bölgeler dahil, bütün balıkçılık alanları, deniz yatakları ve deniz taşımacılığı şartları üzerinde ortak kullanma esası kabul edilmelidir.⁵⁴

Hazar'ın statüsü, petrol üretim stratejileri ve dünya iktisadının ihtiyaçları açısından son derece önemli olmakla birlikte, bu soruna ilişkin net bir çözüm oluşturulamadığı görülmektedir. Konunun siyasi açılımlara müsait olması, güç dengelerini değiştirebilecek potansiyeli, tarihsel uygulamalar ile bölgedeki etnik hareketliliğe ve çatışmalara zemin hazırlama olasılığı, uluslararası hukuka göre yapılan değerlendirmelerde çeşitli yorumlar yapılmasına neden olmaktadır.⁵⁵

Bu durum Hazar'ın statüsünün belirlenmesinde uluslararası hukukun yanında siyasi ve ekonomik unsurları da devreye sokmuştur. Bu yüzden her kıyıdaş devlet kendi hukuksal tezini oluştururken diğer kıyıdaş devletlerin yanında üçüncü devletlerin de desteğini almaya çalışmaktadır.⁵⁶

2.6.2. Hazar'a Kıyıdaş Ülkelerin Hazar'ın Statüsü Problemine Yaklaşımları:

2.6.2.1. Rusya Federasyonu'nun Yaklaşımı

Hazar'a kıyısı bulunan en büyük ülke Rusya'dır. Rusya'nın bölgedeki ağırlığını ve bölgesel sorunlarda oynadığı rolü dikkate alarak, Hazar'ın statüsü sorununda, tarihi, stratejik, siyasi ve ekonomik sebeplerden ötürü en etkili olabilecek devlet RF'dir.

Zaman içinde hemen hemen bütün ülkelerin Hazar'ın hukuki statüsü konusundaki tezleri değişikliğe uğramıştır. RF'nin de başta savunduğu temel tezlerle bugün benimsedikleri arasında farklılıklar mevcuttur. Rusya, yukarıdaki alternatiflerden birini tercih etme konusunda tutarlı bir politika izlememiş, daha çok değişen konjonktüre uygun davranışlar sergilemiştir. RF son tutum değişikliği ile ortak mülkiyet tanımından "sınır gölü" tanımına yaklaşmıştır.

⁵⁴ SİSAV; Türkiye'nin Enerji..., s.14.

⁵⁵ Mert Gökırmak, "Güvenlik Boyutunda Azerbaycan'ın Geleceği" **Güvenlik Boyutunda Kafkasya'nın Geleceği ve Türkiye Sempozyumu**, 14 Nisan 2004. s.16.

⁵⁶ Selçuk Çolakoğlu, "Uluslararası Hukukta Hazar'ın Statüsü Sorunu", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 53, (1998), No:1-4, www.scolakoglu.homestead.com/files/hazarm.htm, ss.2-3., 03 Mayıs 2004.

Rusya için Hazar'ın iki devlet arasındaki (Sovyetler Birliği-İran) paylaşım şartlarını kaybetmek oldukça zordur. Hazar kıyısında yeniden oluşmuş bu ülke kendini Sovyetler Birliği'nin halefi ilan etmiştir. Rusya kendini 1921 ve 1940 senelerinde Sovyetler Birliği-İran anlaşmalarının devamcısı gibi görmektedir.⁵⁷

Rusya'nın kendi önerisini kabul ettirmekle; Rusya'dan İran'a doğrudan ulaşmak için tek yol olan deniz yolunu koruyacak, askeri gücünü kullanarak Hazar ülkelerinin, Kafkasya üzerinden Batı'ya ve bu kapsamda Türkiye'ye ulaşması üzerinde denetim kuracak, ortak kullanım alanındaki olanakların kullanılması kıyıdaş ülkelerin ortak kararı ile olacağından, Kazakistan ve Türkmenistan petrol ve doğal gazının deniz dibiyle Azerbaycan üzerinden Batı'ya taşınması konusunda belirleyici konuma gelecek, böylelikle Hazar'a kıyıdaş ülkelerin Batılı ülkelerle Hazar havzasındaki doğal zenginliklerin kullanılmasında engelleyici rol oynayabilecek, yeni kıyıdaş ülkelerin bu zenginlikleri kullanarak güçlü ekonomiye sahip olmasını ve ekonomik açıdan kendinden bağımsız duruma gelmesini engelleyebilecek ve Hazar havzasındaki doğal zenginliklerden daha fazla pay alabilecektir.⁵⁸

Rusya, günümüzde de bölge ülkeleriyle yaptığı temaslara, kurduğu çeşitli enstitüler ve araştırma merkezlerinin çalışmalarıyla Hazar'ın statüsü sorununu kendi menfaatleri çerçevesinde çözüme kavuşturabilmek için gayret etmektedir.⁵⁹

2.6.2.2. Azerbaycan'ın Yaklaşımı:

Tartışma konusu olan alanlar ekonomik bakımdan Azerbaycan için hayati önem taşımaktadır. Bunun nedenlerinden birisi, Azerbaycan petrolün ilk çıkarıldığı ülke olduğu için karadaki petrol rezervlerinin büyük çoğunluğunu tüketmiş bulunmaktadır. Bu nedenle denizdeki rezervlerin işlenmesi iktisadi bakımdan büyük önem taşımaktadır.

İkinci olarak, Hazar'da en fazla araştırma Azerbaycan tarafından yapılmıştır. Dolayısıyla bu harcamaların karşılanması gerekmektedir. Azerbaycan, petrol ve gaz arama ve işleme alanında diğer BDT devletlerine göre, daha fazla ve daha nitelikli

⁵⁷ Gayıbov, **Hazar Havzası'nın...**, s.35.

⁵⁸ Hasanoğlu, **Paylaşılmayan Pasta...**, ss.40-41.

⁵⁹ Oğan, "Hazar'da Tehlikeli...", s.162.

elemana sahiptir. Bu elemanların verimli kullanılması açısından da denizdeki petrol yataklarının işlenmesi önemlidir.

Üçüncü olarak, Azerbaycan ekonomisinde petrol ve petrolle ilgili sanayinin ağırlığının büyük olmasıdır. Yani petrol üretiminin azalması ekonominin büyük bir kısmı için hammadde kıtlığı ve başka sorunlar yaratacak ve bu petrole dayalı sanayinin gelişmesine engel olacaktır.⁶⁰

Azerbaycan, kıyı ülkelerin deniz üzerinde münhasır yetkilerini kullanabileceği, ulusal egemenlik alanlarına bölünmesini amaçlayan iki farklı görüşü savunmaktadır. Bunlardan birincisi açık deniz, ikincisi ise sınır gölü teklifidir.

Azerbaycan Hazar'ın bir "sınır gölü" olduğu düşüncesinden hareketle, orta hat esasına göre beş ulusal sektöre bölünmesini savunmaktadır. Azerbaycan Hazar'ın sularının ve deniz dibinin tamamen taksim edilerek, egemenlik alanlarına bölünmesini ve her ülkeye ait alanda mülkiyet ve egemenlik ilkelerine dayalı olarak o ülke mevzuatının geçerli olmasını savunmaktadır.⁶¹

Azerbaycan ve Kazakistan buna karşı Hazar'ın halihazırda var olan uluslararası normlara göre sektörler halinde bölüşümünü içeren bir teklif getirmişlerdir. Bu teklif, o sırada Azerbaycan ile petrol bulunduğu kesinleşmiş bir sahanın bölüşümü için bir orta çizgi konusunda pazarlıklarını sürdürmekte olan Türkmenistan'ın da desteğini almıştır.⁶²

Bakü'nün "Sınır Göl" önerisinin Rusya, İran ve Türkmenistan tarafından kabul edilmemesi şaşırtıcı değildir, çünkü bu durumda en zengin petrol yatakları bölgeleri Azerbaycan ve müttefiki Kazakistan'a ait olacaktır.⁶³

Azerbaycan, Hazar Denizi'nin statüsü sorununa "Açık Deniz" konseptini başka bir çözüm olarak önermektedir. Bu durumda, 1982 tarihli BMDHS gereğince 12 millik karasuları ve 200 millik ekonomik bölgeler belirlenecektir. Aslında bu öneriden de çıkan sonuç Hazar'ın kıyıdaş ülkeler arasında sektörlere bölünmesi

⁶⁰ Ömer Faruk Ünal, "Azerbaycan ve Türkmenistan Arasında Kepez Problemi", 1, 2 (1998), s.52.

⁶¹ Çolakoğlu, "Uluslararası Hukukta...", s.3.

⁶² Kafkasya İçin Bir İstikrar Paketi, CEPS Kafkasya Çalışma Grubunun Danışma Belgesi, No: 152, Bölüm:9, www.ceps.be/files/ESF/stabpactturk/152turk9.php, 17 Mayıs 2004 ss.2-3.

⁶³ Aras, **Azerbaycan'ın Hazar...**, s.182.

olacaktır. Hazar’da ülkelerin karşılıklı ekonomik bölgelerini belirleyebilmek için orta hat belirlenecek ve paylaşım buna göre yapılacaktır. Görüldüğü gibi, deniz ya da göl statüsünün kabulü Azerbaycan için bir şey değiştirmeyecektir.

İki görüşte de Hazar’ın sularının ve deniz dibinin tamamen taksim edilerek, her ülkeye ait alanda egemenlik ilkesine dayalı olarak o ülke mevzuatının geçerli olmasını savunmaktadır.⁶⁴ Son zamanlarda Azerbaycan, bu görüşlerden sınır gölü görüşüne ağırlık vererek, Hazar’ın orta hat esasına göre beş ulusal sektöre bölünmesini desteklemektedir.

Ancak Hazar’ın hukuksal statüsü kesin olarak belirleninceye kadar, Azerbaycan her kıyı devletinin kendi bölgesinde kalacak petrol ve doğal gaz rezervlerini işletebilmesini savunmaktadır.

2.6.2.3. Kazakistan’ın Yaklaşımı:

Hazar’ın statüsü ve paylaşımı tartışmalarının mümkün olduğunca dışında kalmaya çalışan Kazakistan, ulusal sektörlere bölünmesiyle sahip olacağı %29,6’lık paydan ötürü İran’ın önerdiği eşit paylaşım teklifini de kabul etmemekte, Hazar’ın ulusal bölgelere ayrılmasını istemektedir.⁶⁵ Çünkü sadece Kazakistan’ın Hazar’daki payı %20’nin üstündedir.

Bu sebeple Kazakistan bu tartışmalara direkt katılmayıp bu konuda İran’a en büyük direnci gösteren Azerbaycan’ı, arka planda aktif olarak desteklemektedir. Hazar’ın tümüyle ulusal sektörlere bölünmesini savunan Azerbaycan’a karşın Kazakistan, deniz yatağının paylaşılması, ancak su yüzeyinin de ortak kullanılmasını savunmaktadır. Bu ise iki ülke arasındaki küçük bir tutum farklılığını göstermektedir. Bu tutumun asıl sebebi; Kazakistan’ın, Azerbaycan’a göre birçok alanda Rusya’ya daha çok bağımlı durumda olmasındandır. Kazakistan’ın izleyeceği dış politikada bu unsuru göz önünde bulundurması kaçınılmaz bir şarttır.⁶⁶

⁶⁴ Çolakoğlu, “Uluslararası Hukukta...”, s.109.

⁶⁵ Dekmejian, **Troubled Waters:...**, p.91.

⁶⁶ Mürteza Hasanoğlu, Paylaşılmalıyın Pasta: Hazar Denizi Bölgesi Sorunları, Belirtiler ve Bölge Devletlerinin Tutumu, www.kho.edu.tr/yayinlar/bilimdergisi/bilimder/doc/2003-1/2_hazaroglu.doc, ss.40-41., 11 Aralık 2004

Kazakistan sorunlu demografik yapısı ve bünyesinde bulundurduğu Rus asıllı nüfusun çokluğu, ekonomisinin RF'ye bağımlılığı ve en önemlisi ise Batı piyasalarına giden tek petrol boru hattının da RF'den geçmesinden dolayı Rusya ile kopması mümkün olmayan bağları nedeniyle Hazar konusunda daha çok gelişmeleri gözlemlemeyi ve dikkatle not etmeyi tercih etmektedir.

2.6.2.4. İran'ın Yaklaşımı:

Bugün İran'ın Hazar'daki petrol varlığı Anzali petrol sahasıyla sınırlıdır. Ancak SSCB'nin dağılması ve ertesinde Hazar'a kıyıdaş üç yeni devletin daha ortaya çıkması İran'ın statü konusunda ciddi olarak devreye girmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, Hazar'ın statüsü konusundaki yaklaşımı RF'den farklı görünmemektedir. Bölgedeki güç dengeleri uyarınca paylaşılmış nüfuz alanlarına yeni birtakım unsurların katılmasına karşı güçlü bir direnç vardır.⁶⁷

Hazar'ın statüsü resmi olarak belirlenmeden Hazar'da diğer kıyıdaş ülkeler tarafından çizilmiş hiçbir sınırın geçerli olmayacağını iddia eden İran, statü sorunu çözülünceye kadar⁶⁸ 1921 ve 1940 yıllarında İran ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan ikili anlaşmalara istinaden “condomnium” görüşünü ileri sürerek Hazar'ın kaynaklarının ortak paylaşımı görüşünü savunmaktadır.⁶⁹

İran, Hazar'ın ulusal sektörlere bölünmesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Çünkü Kazakistan, Azerbaycan ve Rusya'nın anlaşmış oldukları deniz tabanının eşit uzaklıktaki sektörel bölünmesi ile ilgili olarak İran'ın payına sadece %12-%13 bir kısım düşmektedir. Hazar'ın bir göl olduğunu ve beş kıyıdaş devlet tarafından ortaklaşa kullanılması gerektiğini söylemekte ve üçüncü devletlerin Hazar'dan yararlanmasına karşı çıkmaktadır.⁷⁰ Hazar'ın bir deniz olarak tanımlanması durumunda üçüncü devlet veya kuruluşların (özellikle ABD veya NATO) kendi sınırlarını tehdit edebileceği endişesi taşımaktadır.⁷¹

⁶⁷ Gökırmak "Güvenlik Boyutunda...", s.17.

⁶⁸ Araz Arslanlı, "Hazar'ın Statüsü Konusundaki Bakü Görüşmeleri Tamamlandı", **AVSAM Günlük Bülten**, No: 108, 2003, s.2.

⁶⁹ Gayıbov, **Hazar Havzası'nın...**, s.33.

⁷⁰ Çolakoğlu, "Uluslararası Hukukta...", s.7.

⁷¹ Siamak Namazi, Farshid Farzin, "Division of the Caspian Sea: Iranian Policies and Concerns", **The Caspian: Politics, Energy and Security**, Ed. by. Shirin Akiner, London and New York, RoutledgeCurzon, 2004, s.191.

İran, teklif edilen ortak egemenlik çerçevesinde, Hazar'da yapılmakta ve yapılacak üretimden sağlanacak bölgesel ekonomik gelirlerin %20'sini alabilmek amacı ile tüm Hazar maden kaynaklarında eşit hak talep etmeyi sürdürmüştür. Hazar'ın mülkiyeti konusunun düzenlenmesinin savsaklanmasının, en az şey kaybedip en fazla şey kazanacak ülke olan İran'ın işine yarayacağı açıktır.⁷²

BMDHS çözümünü İran'ın neden reddettiği de kolayca anlaşılabilir. Önceleri, Hazar Denizi'nin bu beş ülke arasında "ortak mülk" ilan edilmesinde (geliri her ülke %20 oranında paylaşacak) ısrar eden İran'ın bu tutumu daha sonra yumuşamıştır. Şimdilerde İran, Hazar'ın bölgelere ayrılmasına sıcak bakmaktadır. Ancak bunu kendi payının %20'nin altında olmaması şartıyla yapmaktadır.⁷³

Hazar'ın güneyinde daha verimsiz bir bölüme sahip olan İran, kendi payına düşen kısımdan memnun değildir ve kendi sınırlarını Hazar'ın içlerine doğru genişleterek “stratejik derinlik” elde etmek istemektedir.⁷⁴

2.6.2.5. Türkmenistan'ın Yaklaşımı:

Türkmenistan'ın Hazar'a ilişkin tutumu, uzunca bir süre diğer kıyıdaş devletlere göre daha belirsiz ve esnek olmuştur.⁷⁵

Azerbaycan'ın Batı desteğini de arkasına alması, Türkmenistan'ı sektörel paylaşım konusunda zararlı çıkacağı yönünde endişelendirmektedir. Bu bağlamda Türkmenistan, Hazar'ın dünyada tek bir örneği olduğu için dünyadaki bugünkü uygulamaların dışında olduğunu söylemektedir.

Denizin bölünmesi kararı için geleneksel kurallar uygun değildir ve statü sorunu problemini Hazar'a kıyıdaş ülkelerce çözümlenmelidir. Bu yaklaşım Rusya ve İran tezlerine uygundur.

Yani Türkmenistan tarafı, Hazar'da, kıyıdaş ülkelere karasuların ve münhasıran ekonomik bölgelerinin çizilmesinden sonra ve bu bölgelerde kendine tayin edilen doğal kaynakları işletebilecektir. Ortada kalan denizin merkezi “condominium” kuralına tabi olarak tüm Hazar devletlerine ait olacaktır.

⁷² Kafkasya İçin..., ss.3-4.

⁷³ Şenkaya, “Hazar: Paylaşılmayan Sular...”, s.5.

⁷⁴ Arslanlı, “Hazar'ın Statüsü Konusundaki...”, s.2.

⁷⁵ Oğan, “Hazar'da Tehlikeli...”, s.165.

Fakat daha sonra Türkmenistan'ın tekrar tutum değiştirdiği gözlemlenmektedir. Hazar'ın statüsü konusunda kıyıdaş devletlerin onayladığı bir anlaşma ortaya çıkana kadar İran ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan anlaşmaların geçerli olacağını belirtmiştir.⁷⁶

Böylece Türkmenistan, Hazar'ın hem deniz tabanının hem de su kütlesinin ortak kullanımını savunan İran'ın görüşlerine daha yakın hale geldiği görülmüştür. Bununla birlikte Türkmenistan'ın tutumu halen çok açık değildir.⁷⁷

2.7. HAZAR HAVZASI'NIN KÜRESEL ENERJİ PAZARINA GİRİŞİ:

Bağımsızlıklarını kazanan Hazar ülkeleri için ilk yıllarda, her ne kadar zengin hidrokarbon kaynaklarına sahip olsalar da pazarlara çıkış yollarının hepsinin Rusya üzerinden olması nedeniyle siyasi bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla desteklenmesi mümkün olmamıştır. Bu dönemde süper güç ABD'nin de "Önce Rusya"⁷⁸ politikası olarak adlandırılan açılımlarıyla Rusya'nın menfaatlerine öncelik vermesi Hazar ülkeleri için ümit kırıcı olmuştur.

Her ne kadar siyasi bağımsız Hazar ülkeleri birçok yönden hala Rusya'ya bağımlı olsalar da ekonomik bağımsızlıklarını kazanabilmek için ellerindeki yegane kozun sahip oldukları hidrokarbon rezervleri olduğunun farkındadırlar. Bunun için de bu ülkeler için öncelikli hedef kendi başlarına altından kalkamayacakları bu kaynakları geliştirme işinin yabancı yatırımcılarla desteklenmesini sağlamak olmuştur.

Hazar'ın petrol arama çalışmalarına açılması uluslararası petrol şirketleri arasında muazzam bir heyecana yol açmıştır. Batılı şirketler, ilgilerini 1991-1992'de Batı Sibirya'ya, 1993-1994'de Kazakistan'a, 1994-1997'de Azerbaycan'a ve nihayet 1997-1999'da Türkmenistan'a kaydırmışlardır. 1994-1998 arasında 13 ülkeden 24 şirket Hazar bölgesinde çeşitli sözleşmeler imzalamışlardır. Bölgeye gelen yüzlerce şirket arasında AMOCO, ChevronTexaco, ExxonMobil, British Petroleum, Royal

⁷⁶ "Hazar'da Kavga Kızıştı", **Radikal**, 9 Temmuz 1998, s.10.

⁷⁷ Çolakoğlu, "Uluslararası Hukukta...", ss.3-17.

⁷⁸ Joe Barnes, "US National Interest: Getting Beyond the Hype", **Energy in the Caspian Region: Present and Future**, (Ed. by Yelena Kalyuzhnova), New York, Palgrave, 2002, p.214.

Dutch/Shell, Fransız Elf Aquitaine, İtalyan Agip, Norveçli Statoil, Rus Lukoil ve Çin CNPC gibi dünyanın önde gelen enerji şirketleri bulunmaktadır.⁷⁹

Komünist blokun çözülmesinden sonra bağımsızlığını kazanan cumhuriyetler içerisinde Batılı petrol şirketleriyle işbirliğinde en hızlı davranan ülke olan Azerbaycan bu sorunun yabancı sermaye ile çözülebileceğine inanmıştır. Hazar enerji kaynaklarının geliştirilmesine yönelik olarak yapılan anlaşmalardan en çok ses getireni 1994’de Azerbaycan’ın yabancı petrol şirketleriyle yapmış olduğu ve tarihe “Asrın Anlaşması” olarak geçen üretim paylaşım anlaşmasıdır.

Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan’daki petrol ve doğal gaz sektörünün cazibesıyla ilk yıllarda doğrudan yabancı sermaye yatırımları 376 milyon dolar iken, petrol ve doğal gaz alanına büyük şirketlerce yapılan yatırımların 2010 yılı sonlarına kadar 50 milyar doları bulacağı tahmin edilmektedir.⁸⁰

2.8. SONUÇ

Bu bölümde, zengin hidrokarbon kaynakları ve yeni jeopolitik konumu ile Hazar Denizinin, Avrasya coğrafyasının en önemli bölgesi konumunda olduğundan ve bu sebeple Hazar havzası, nüfuz mücadelesinin en sert geçtiği bölgelerin başında geldiğinden bahsedilmiş ve elde edilen sonuçlar aşağıya çıkarılmıştır.

Hazar’da bir türlü çözüme kavuşturulamayan “statü” sorunu, aslında bölgesel ve uluslararası çapta yürütülen jeopolitik üstünlük mücadelesinin bir neticesidir. Zira boru hatları güzergahları, kaynakların paylaşımı, ekolojik dengeler ve jeopolitik kazanımlar statü sorununun nasıl çözülebileceğine bağlı olarak şekillenecektir.

Hazar Denizi, sadece zengin hidrokarbon ve deniz ürünleri kaynakları ile değil, aynı zamanda jeopolitik konumu sebebiyle de yeni dünyanın en önemli nüfuz mücadelesi mekanlarından birisidir. Dolayısıyla bu bölgede yaşanan nüfuz mücadelesi sadece kıyıdaş ülkelerden ibaret değildir. Uluslararası aktörlerin de faal olarak iştirak ettiği bu nüfuz mücadelesinin kısa zaman dilimi içerisinde bir neticeye varması beklenmemelidir. Hazar’da devam eden statü sorununun kısa vadede bir

⁷⁹ Ahmet Raşid, **Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya’da Yeni Büyük Oyun**, Everest Yayınları, 2001, s.235.

⁸⁰ Dekmejian, **Troubled Waters:....**, p.66.

neticeye varması düşünülmediği gibi, bu coğrafi mekan her an yeni tartışma kaynaklarını ortaya çıkaracak bir potansiyeli de içerisinde barındırmaktadır.

Brzezinski'nin de dediği gibi bölgede Orta Doğu ile kıyaslanamasa da büyük miktarda doğal gaz ve petrol rezervleri bulunmaktadır. Bu kaynağa erişme, ulusal özlemleri alt üst eden, ortak çıkarları yönlendiren, tarihsel iddiaları yenileyen, yayılcı özlemleri yeniden canlandıran ve uluslararası rekabeti kızıştıran hedefleri temsil etmektedir.

III. BÖLÜM

HAZAR BÖLGESİ ENERJİ KAYNAKLARININ ULUSLARARASI POLİTİKADAKİ YERİ

3.1. GİRİŞ:

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber çift kutuplu dünyanın sona ermesi başta küresel güç ABD olmak üzere pek çok aktörün Avrasya coğrafyasına ilgisini artırmıştır. Çift kutuplu dünyanın sona ermesi özellikle bu bölgede bir yönetim boşluğu doğurmuştur. Bu boşluktan yararlanmak isteyen aktörler başta Hazar'ın statü sorunu ve enerji kaynakları olmak üzere pek çok konuyu kendi lehlerine çevirmek için bir yarış içerisine girmişlerdir. Dünyanın en büyük enerji alanlarından olan Hazar Bölgesi hem Avrupa'nın Asya'ya uzanan köprüsü hem de dünya hakimiyet ana sahasının esas noktasını oluşturmaktadır. Büyük güçlerin bölgesel etkinliğini artırması için bugünkü siyasi araçlar olan çatışma, işbirliği ve yumuşak-sert dengeleme politikaları önem taşımaktadır. Gerek ABD gerekse Rusya için kendi konumlarına göre yeterli kozlar elde bulunmaktadır. Ancak güçler çatışması farklı politik açılımlarla yeni boyutlar kazanıp, düşmanlıkları belirli bir süre için işbirliğine de çevirebilir. Bu yüzden devletlerin temel dış politik dengelerinin hangi konular üzerine inşa edildiğini analiz etmek yakın gelecekte olabilecekleri bilmemizi sağlayacaktır.

Bu amaçla çalışmamızın Üçüncü bölümünde bölge ülkelerinin ve büyük güçlerin enerji politikalarına kısaca değinilerek, değişen konjonktüre göre Hazar Bölgesine yönelik olarak izledikleri politikalardan bahsedilecektir.

3.2. BÖLGE ÜLKELERİNİN ENERJİ POLİTİKALARI:

3.2.1. Azerbaycan'ın Enerji Politikası:

Doğu ile Batı arasında Orta Asya'ya bir geçiş yolu ve enerji koridoru olan Hazar Bölgesi, Balkanlar gibi trajediye doymayan çatışmaların devam ettiği bir coğrafya olup, bu coğrafyadaki en önemli ülke ise Azerbaycan'dır.¹

¹ Kemal İrinesil, Osman Akkuş, "Dünyadaki Stratejik Enerji Kaynakları ve Ulaşım Yolları", **Dünya ve Türkiye'deki Enerji Kaynaklarının Ulusal ve Uluslar Arası Güvenliğe Etkileri Sempozyum Bildirileri**, 15-16 Ocak 2004.

Hazar Havzası enerji kaynakları Azerbaycan'ı kilit ülke konumuna getirmiştir. Rusya, Azerbaycan'ı kontrol altına aldığı takdirde bir taraftan Kafkasya'ya hakim olacak diğer taraftan Orta Asya'yı dış dünyaya kapayarak kontrol edecektir. Azerbaycan'ın başarılı olması halinde ise Batı ve Türkiye tüm Kafkaslarda etkili olabilecek ve Orta Asya ülkelerinin önleri açılacaktır. Bu stratejik çatışmanın bir yanında Batı (ABD ve Türkiye) diğer yanında ise Rusya-İran-Ermenistan, odak noktasında ise Azerbaycan bulunmaktadır. Bu nedenle Azerbaycan'ın bağımsızlığı Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye için hayatidir. Enerji kaynakları açısından Batı için de hayatidir.²

Azerbaycan'da dış politika her cumhurbaşkanı döneminde farklılıklar göstermiştir. Muttalibov Rus Hudut Beyliği (Vassal) statüsünü tercih etmiş; Elçibey, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'ye girmemekte direnerek Türkiye ile sıkı ilişkiler kurmuş, Aliyev ise izlediği politika ile Rusya'nın desteğini sağlamaya yönelmiş ve karşılığında ülkesini BDT'ye üye yapmıştır.³ 24 Eylül 1993'te BDT'ye giren Azerbaycan, Hazar Denizi'nde o zamana kadar sahip olduğu petrol yataklarını teknolojik güçlük ve sermaye ihtiyacı nedeniyle işletememiştir.⁴

Soğuk savaşın sona ermesiyle diğer bölge devletlerinde olduğu gibi Azerbaycan da petrolün aranması, işletilmesi ve ihracı imkanlarına kavuşmuştur. Azerbaycan, ilk kez Elçibey'in 1992-1993 yıllarındaki iktidarı döneminde, petrollerini Türkiye'ye taşıma planlarını gündemine almıştır. Bununla birlikte, toplam 4 trilyon dolarlık petrol rezervlerine sahip olduğu tahmin edilen Azerbaycan, bu zenginlikten pay almaya çalışan devletlerin de siyasi arenası haline gelmeye başlamıştır.

Azerbaycan Türkiye yakınlaşmasından en başta rahatsız olanlar ise yine hiç şüphesiz Moskova ve Tahran yönetimleri olmuştur. Elçibey'in Bakü-Ceyhan'ı hayata geçirme planları çok uzun sürmemiştir. Çünkü Elçibey'in devlet tecrübesizliği, Moskova ve İran'ın ülke içindeki etnik grupları ayağa kaldırma operasyonları, Polit Büro'ya kadar yükselen Haydar Aliyev'in önünü açmıştır. Aliyev, iç kargaşadan son

² Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam, **HAK**, 2001, ss.36-43.

³ Dünyadaki Jeopolitik Yönelimler ve Türkiye, Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2000, s.150.

⁴ Nehir Aydın, **Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Millî Güce Etkileri**, İstanbul, 1999, s.53.

derece iyi istifade etmesini bilmiş ve Elçibey'in Keleki'ye gitmesiyle ülke yönetiminin başına geçmiştir. 1993 yılının sonlarına doğru ülkede resmen cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Aliyev, her zaman petrolü bir koz olarak kullanmayı bilmiştir. Ülke içerisindeki istikrarı da, yine petrolü Rusya, İran, ABD ve Türkiye'ye karşı kullanarak sağlamayı başarmıştır.

Azerbaycan, Hazar enerji kaynaklarının üretim ve dünya pazarlarına taşınmasını, problemlerin çözümüne ve bölgede denge politikası yürütmeye yönelik olarak kullanmaya çalışmıştır. Dengeleri gözetken politika izleyen Aliyev, Rusya'nın Ermenileri desteklemeye devam etmesi üzerine yüzünü iyice Batı'ya çevirmiştir.⁵

1994 yılında Asrın anlaşması ile yine denge politikası ile ilk başta dışlanan RF'nin tepkisini azaltacak tedbirler almıştır. Yapılan anlaşma ile SOCAR'ın %10 hissesi Rus Lukoil şirketine verilmiştir.

ABD'nin bölgedeki hedefleri doğrultusunda yeni süreçte netleşen tutumu ile Azerbaycan'ın hedefleri arasında paralelliğin varlığı, Azerbaycan için önemli bir avantajdır. Azerbaycan ekonomik ve siyasi açıdan bağımsızlığını kuvvetlendirmek ve bölgedeki sorunlarını çözmek için ABD'den yararlanma imkanına sahiptir.⁶

Azerbaycan ilk büyük anlaşmadan sonra, değişik ülkelere mensup şirketlerle çok sayıda petrol imtiyaz anlaşması imzalamıştır. Bu şekilde var olan hidrokarbon kaynaklarını bir an önce gelire dönüştürerek ekonomik kalkınmayı sağlamak amacındadır.

RF'nin uygulamakta olduğu yakın çevre politikasına karşı, Batı ve ABD yanlısı alternatif politika uygulamaya başlamıştır. Uluslararası ortamda saygın bir yer kazanma çabasında olan Azerbaycan, RF'nin eskiden olduğu gibi Kafkasları kendi kontrol ve denetiminde görmesinden rahatsızdır. Bağımsız, Türk dili konuşan, etnik olarak bağlı ve siyasal olarak destekçi bir Türkiye'ye uzanan boru hatlarının geçtiği bir Azerbaycan, Rusya'yı bölgeye girişte tekel uygulamakta engelleyecek ve böylece Rusya'yı yeni Hazar devletlerinin politikaları üzerinde belirleyici siyasal etki

⁵ Lutz Klevevan, **Yeni Büyük Oyun**, Çev. Hür Güldü, İstanbul, Everest Yayınları, 2004, s.27.

⁶ İrinesil, "Dünyadaki Stratejik...", s.47.

yapmaktan mahrum bırakacaktır. Azerbaycan kuzeydeki güçlü Rusya ile güneydeki İran'dan gelecek baskılara karşı çok hassastır.

Azerbaycan'da ülkenin toprak bütünlüğünü korumak, halkın refahını sağlamak ve demokrasiyi yerleştirmek gibi sorunların hidrokarbonlardan elde edilen gelirle çözüleceği düşünülmüştür. Hatta, Sovyet teknolojisi elvermediği için işletilemeyen yatakların büyüklüğü, Azerbaycan'ın "Kafkaslardaki Kuveyt" olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Tüm bunlara rağmen, petrol zengini ülkede nüfusun %40'ı hala yoksulluk sınırının altındadır. Hatta Bakü de dahil olmak üzere, ülkede zaman zaman enerji sıkıntısı yaşanmaktadır. Bunun nedeni, devletin gelirlerini arttırmak amacıyla uluslararası pazara hidrokarbon arzını artırması ve dolayısıyla iç pazarı ihmal etmesidir.

Bütçenin hidrokarbona olan bağımlılığının bir diğer nedeni de, vergi sisteminin düzgün işlememesidir. Devlet, vergi gelirleri yerine hidrokarbon gelirlerini tercih ettikçe; dışarıda uluslararası piyasalara bağımlı hale gelmekte, içeride ise gittikçe otomatikleşmektedir. Bu noktada devlet, bağımlılaşmakta, merkezileşmekte ve kişiselleşmektedir denilebilir. Bağımlılaşmaktadır; çünkü geliri için uluslararası piyasalara tabidir. Merkezileşmektedir; çünkü devlet, Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) aracılığıyla rezervler üzerinde münhasır bir yetki kullanmaktadır. Son olarak da kişiselleşmektedir; çünkü gelirler politik etki yaratmakta kullanılmaktadır.

Hidrokarbon gelirlerinin etkileri, bütçe ve iç politika ile sınırlı değildir. Devletin ve girişimcilerin karlı olan hidrokarbon sektörüne yatırım yapması, diğer sektörlerle olan yatırımı azaltmaktadır. Doğal olarak, ülkede bulunan hidrokarbon-dışı sektörler can çekişmektedir. Yine de, bu sorunların çözülmesi için gerekli olan kaynak hidrokarbon rezervlerinde yatmaktadır.⁷

Azerbaycan'ın sahip olduğu ve ortaklıklar kurarak petrol şirketlerinin işletimine tahsis ettiği petrol yatakları ile ilgili beklentileri yüksektir. Ülkeye bu yolla büyük zenginlik ve refah kazandırılması imkanı doğacağına inanılmaktadır.

⁷ "Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli", **Stratejik Analiz Dergisi**, 70 (2006), s.26.

Azerbaycan kendisini dünya pazarlarına irtibatlamak, petrolünü değerlendirerek kısa zamanda kalkınmak ve Batı ile işbirliğini geliştirmek arzusunda. Azerbaycan petrol üretim hedeflerine ulaşabilmek için Rusya'nın engellemelerini aşmak durumundadır. Bu nedenle bölgedeki tek potansiyel müttefiki Türkiye'yi, Rusya'ya ters düşme pahasına da olsa enerji konusunda Batı ile ilişkisini sağlayabilecek bir köprü olarak değerlendirmektedir.⁸

Yukarıda belirtilen hususlara ilave olarak, Azerbaycan, sahip olduğu enerji kaynakları ve alternatif ulaştırma hatları ile ülke çıkarları ve menfaatleri konusunda daha çok olumlu yönde kazanımlar elde etmesine rağmen, bu bölgede devamlı gözü olan ve bölgeyi kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak isteyen güçlü devletlerin çeşitli oyunlarına sahne olması bakımından da riskler taşımaktadır.

Azerbaycan; sahip olduğu enerji kaynaklarını emniyetli, güvenli ve devamlılık arz edecek şekilde ürettiği ve dış pazarlara ulaştırdığı ve bu gücünü akılcı, çok taraflı, esnek ve sürdürülebilir politikalarla, ülke menfaati yönünde kullanabildiği takdirde, hem ekonomisi, refahı ve güvenliği olumlu yönde etkilenecek, hem de bölge ve dünya ülkeleri bazında bir aktör olarak yerini alacaktır.

3.2.2. Kazakistan'ın Enerji Politikası:

Kazakistan, Rusya ve Çin gibi iki önemli komşusu olan, Orta Asya Türk cumhuriyetleri arasında en zengin petrol rezervlerine ve en geniş coğrafyaya sahip genç bir devlettir. Bölgesel örgütler bünyesinde, yakın çevresindeki güçlü devletlerle yakın ilişkiler kurmuş, ABD'nin bölgeye gelmesinden sonra Washington yönetimiyle de uyumlu çalışmalarda bulunmuştur.⁹

Kazakistan'ın dış politikasının temeli; Rusya ve BDT ülkeleri ile karşılıklı güvene dayalı ilişkileri geliştirmek; ancak, bölgesel ve uluslararası anlaşmalarla ülke bütünlüğünü ve güvenliğini garanti altına almaktır.

Kazakistan, RF ve Çin'in yanı sıra BDT ülkeleri ve özellikle diğer Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerine özel önem vermekle birlikte, çok yönlü ve çok taraflı bir dış

⁸ "Country Analysis Brief-Azerbaijan, Energy Information Administration"
<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/azerbjan.html>. 27 Aralık 2005.

⁹ Gürol Kıraç, "Rusya-Kazakistan Stratejik Ortaklığa Doğru", TUSAM, <http://www.tusam.net>, 14 Şubat 2005.

politika izlemeye gayret etmektedir. Bu çerçevede, Kazakistan süper güç olan iki komşu ile ilişkilerini barışçı bir şekilde sürdürmek ve geliştirmek istemekte; aynı zamanda bu ülkelerle baş başa ve onlara bağımlı kalmamaya da dikkat etmektedir. Kazakistan, bu ilişkileri dengelemek için ikili planda ABD, Batı ülkeleri ve diğer bölge ülkeleriyle siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerini güçlendirmeyi hedeflemektedir.¹⁰

Rusya ile ilişkiler bakımından Kazakistan'ı diğer Hazar ülkelerinden ayıran bazı temel özellikler vardır. Astana yönetimi dış politikadaki ibreyi her ne kadar ortada tutmaya çalışsa da, Kazakistan'ın 16 milyon nüfusu içerisindeki %30'luk Rus nüfusun varlığı, Rus kültürü ve Rus dilinin yaşamın her alanındaki hakimiyeti hala sürdürüyor olması, ihraç ettiği petrolün %80'inin Rusya'nın Karadeniz'deki Novorosisk limanından uluslararası piyasalara nakledilmesi ve iki ülke arasında Hazar Denizi'nden başlayarak Çin'e kadar uzanan bir sınırın bulunması, Kazakistan'ın dış politikasında Rusya'nın özel bir konuma sahip olmasına neden olmaktadır.

Hazar ülkelerinde bulunan zengin yer altı kaynakları, ekonomiyle ilgili problemlili sürecin çabucak aşılabilmesinde etkin bir silahtır. Kazak Hükümeti, birçok yabancı firmaya ülkedeki petrol alanlarının modernize edilmesinde görev vermiş ve petrol üretim kapasitesinin önümüzdeki yıllarda iki üç katına çıkarılması için çalışmalarına hız vermiştir. Bunun yanı sıra üretilecek daha fazla petrolün pazarlanması için de Kazak Hükümeti; Çin, Rusya ve İran gibi güçlü ülkelerle işbirliğini geliştirmek suretiyle bunun dünya pazarlarına ulaştırılmasına çabalamaktadır.

Kazakistan, başta ekonomik ilişkiler olmak üzere, savunma ve güvenlik sahalarındaki uzlaşmacı tavrı ve girişimci politikalarıyla yakın gelecekte bölge ülkeleri arasında lider konuma gelebileceğinin sinyallerini vermektedir. Yürütülen dengeli siyasetle ne Rusya'ya sırt çevirmekte, ne Çin küstürülmekte ne de ABD'nin güdümü altına girilmektedir. Bölgede etkinlik mücadelesi yapan devletlerin tümü, Kazakistan'ı kendi eksenine çekerek bölgedeki güç dengelerini kendi lehlerine bozmaya çalışmaktadırlar.

¹⁰ Necip Torumtay, **Değişen Stratejilerin Odağında Türkiye**, 1996, s.203.

Kazakistan'ın bölgeye yönelik politikasında diğer Hazar Bölgesi ülkeleri gibi ürettiği ham petrolün en ekonomik ve güvenilir yollarla uluslararası piyasalara ulaştırılması ve böylece bağımsızlıklarını ekonomik kalkınma ile desteklemek bulunmaktadır. Bu amaçla petrol boru hatları Kazakistan'ı yakından ilgilendiren bir konudur.¹¹

Kazakistan ayrıca, Türkmenistan ve Özbekistan'ın Rusya üzerinden yaptıkları gaz ihracatı için de transit ülke konumundadır. Kazakistan; mevcut enerji kaynaklarının dış pazarlara ulaştırılması konusunda, politikalarını daha belirgin hale getirdiğinde, Azerbaycan örneğinde olduğu gibi, oluşturacağı politika seçeneklerini de çeşitlendirebilecektir. Bu durum ülkenin Batı değerlerini paylaşmasına, ülkede demokrasinin gelişmesine ve ülke güvenliğinin olumlu yönde ivme kazanmasına yol açacaktır. Bunun sonucunda, bölgede en fazla kaynağa sahip olan güçlü bir Kazakistan, bölgenin de istikrarlaştırılması yönünde önemli bir etken olacaktır.

3.2.3. Türkmenistan'ın Enerji Politikası:

Türkmenistan, 12 Aralık 1995'te BM tarafından verilen "Tarafsızlık Statüsünü" her alanda bir kalkan olarak kullanmakta ve elde etmiş olduğu bağımsızlığı en iyi şekilde kullanmaktadır. Dış politikasını daha ziyade bu statüye dayandırmaktadır.

Sahip olduğu doğal gaz rezerviyle dünyada dördüncü sırada yer alan Türkmenistan'ın kalkınma ve gelişmesi, bu zenginliğinin uluslararası piyasalara sunulmasına bağlı bulunmaktadır. Bağımsızlıktan bu yana, Cumhurbaşkanı Türkmenbaşı'nın önderliğinde kalkınma hamlelerine girişen Türkmenistan, doğal gaz kaynaklarını azami ölçüde değerlendirmenin yollarını aramaya koyulmuş, bunun ilk şartının bu zenginliğini Rusya dışı güzergahlardan Türkiye ve Avrupa'ya taşımak olduğunun bilincine varmıştır.

Türkmenistan'ın temel hedefi doğal kaynaklarını yabancı unsurlarla en az düzeyde paylaşmak ve zenginliği üzerinde söz sahibi olmaktır. Bu hedefine ulaşmak

---

¹¹ Cenk Pala, "Kafkasya ve Orta Asya Petrol ve Doğal Gazının Bugünü Geleceği ve Türkiye" *Avrasya Dosyası Kazakistan-Kırgızistan Özel*, 7, 4 (2001), s.238.

için de elindeki çıkarılabilir gazı satıp elde ettiği nakit avantajını teknoloji ve insan gücü alımında kullanarak üretimde yeni bir boyuta girmek istemektedir.¹²

Enerji bakımından oldukça zengin kaynaklara sahip olan Türkmenistan, petrol ve doğal gaz sektörlerini, yatırım öncelikleri açısından en ön sıraya koymuştur. Türkmenistan, bu rezervlerin dünya piyasalarına akıtılması konusunda, farklı güzergahların inşası politikasını benimseyerek, birçok yabancı petrol şirketleriyle anlaşma imzalamıştır. Anlaşmalar, yeni rezervlerin tespit edilmesi, iç nakil hatlarının inşası, petrol rafinerilerinin modernize edilmesi ve dış nakil hatlarının inşası konularını kapsamaktadır.

Türkmenistan'ın asıl zenginliği doğal gaz rezervleridir.¹³ Hazar Denizi'nin doğusunda yer alan Türkmenistan'da gerek Hazar kıyı şeridi boyunca, gerekse ülke içlerinde yer alan sahalardaki doğal gaz üretimiyle tam anlamıyla bir doğal gaz devleti denilebilir.

Türkmenistan'ın enerji politikalarında en büyük sorunu, Hazar denizine kıyısı olan ülkelerle hukuki statüsünün belirlenmesi konusunda yaşanan tartışmalardır. BTC Boru Hattı için büyük öneme sahip Güneşli, Serdar bölgesi üzerinde, Türkmenistan ve Azerbaycan arasındaki hukuki meselenin çözümü mümkün görünmemektedir. Bu hukuksal meseleden ötürü, uluslararası petrol şirketleri, Türkmenistan'ın Hazar havzasındaki bölümüne yatırım yapma konusunda isteksiz davranmaktadırlar. Afganistan'da yaşanan iç savaş da, özellikle Pakistan ve Hindistan'a giden iki projenin gerçekleşmesini engellemiştir.

Türkmenistan, kendini bölgede İsviçre modeli tarafsız bir devlet olarak kabul etmekte ise de, boru hatları konusunda Rusya'nın güdümü altından çıkamamaktadır. Türkmenistan'ın diğer bölge ülkeleri gibi büyük denizlerle bağlantısı yoktur. Dünya pazarlarına çıkış noktası büyük oranda Sovyet dönemindeki boru hatlarını elinde bulunduran RF'ye bağımlı durumdadır. Türkmenistan, doğal gaz rezervlerini dünya piyasalarına sunmak için, Rusya üzerinden geçen Kuzey Hattını kullanmaktadır. Alternatif güzergahların yokluğu sebebiyle bugüne kadar, istediği miktarda gaz

¹² Mert Bilgin, *Avrasya Enerji Savaşları*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2004, s.234.

¹³ "Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi", BOTAŞ, www.botas.gov.tr, 27 Ocak 2005.

satamadığı gibi, sattığı sınırlı miktardaki gazı da uluslararası fiyatların çok altında vermek zorunda kalmıştır. Rusya'nın transit geçişte izlediği katı politika, Türkmen gazını adeta ülke sınırlarına hapsedmiş, doğal gaz ihracatı bir anlamda Rusya'nın müsaade ettiği miktarla sınırlı kalmıştır. Bu bağımlılığı en aza indirmek amacıyla alternatif boru hatları planlanmıştır.¹⁴

Türkmenistan, sahip olduğu büyük gaz ve petrol rezervini bağımsız olarak kontrol etmeyi düşünmekte; ancak RF'ye karşı da dengeli bir tutum izlemektedir. RF'nin kontrolünden uzun vadede kurtulma çareleri ararken kendisini bağlayıcı diğer organizasyonlara girmemektedir. Batı'ya karşı ise ılımlı bir politika izlemektedir.

Türkmenistan enerji kaynakları, BTC Boru Hattı'na paralel yapılacak ilave hat ile Akdeniz'e akıtılması durumunda, şu anda tek seçenek olan RF üzerinden geçen hat alternatifli hale gelecektir. Bu durum, RF endeksli politikaların azalmasına ve ülke menfaatleri doğrultusunda, daha gerçekçi ve devamlılığı olan politikaların belirlenmesine ve sürdürülmesine yardımcı olacaktır.

3.2.4. İran'ın Enerji Politikası:

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Hazar Bölgesinde şekillenen yeni yapıda İran, bölgenin Rusya'dan sonra en etkili devleti olarak ortaya çıkmıştır. İran, geçmişte Sovyetler Birliği'nin, dağılma sürecinin ardından ise bağımsız Türk Cumhuriyetleri'nin sınır komşularından biridir. Hazar Denizi'nin güneyinde yer alması ve bölgeyle olan yakınlığı nedeniyle, bölge devletleriyle ikili ilişkilerini geliştirmek isteyen ülkelerin de başında yer almıştır.¹⁵

İran, Türkiye ve Rusya gibi, hem coğrafi konumu hem bölgeyle tarihsel ilişkileri hem de bölgede önemli devlet olma özelliği dolayısıyla Hazar Bölgesindeki gelişmelerle yakından ilgilenmiş ve bir yandan bu bölgede ağırlığını arttırmaya çalışırken diğer yandan da rakiplerinin etkisini minimuma indirmek için çaba göstermiştir.¹⁶

¹⁴ Kadir Dikbaş, "Türkmen Gazının Bağımsızlık Mücadelesi", *Avrasya Dosyası Türkmenistan Özel*, 7, 2, t.y., ss.79-95.

¹⁵ Fazıl Burget, "İran'ın Türkistan Açılımı ve Enerji Güzergahlarındaki Yeri", <http://www.2023.gen.tr/mart05/7.htm>, 02 Mart 2005.

¹⁶ <http://www.tpao.gov.tr/spe/meetings/melihaabs.htm>

Petrol ve doğal gaz zengini olan İran'ın kalkınma stratejisi, enerji kaynakları üzerine kuruludur ve bu bağlamda Hazar gibi bir bölgeye komşu olup buraya ilgisiz kalması beklenemez. İran üzerindeki baskıları azaltmak ve uluslararası sistemde meydana gelen değişikliklere ayak uydurmak maksadıyla kendi dış politikasını bir nevi revizyona tabi tutmuştur. İran yeni dünya düzeninde; ulusalcılık yerine uluslararasıcılığın, İslama sıkı sıkıya bağlılığın yerine ulusal çıkarların ve ideoloji yerine pragmatizmin önemini vurgulamaya başlamıştır. “İslami Devrimci Devlet” kimliğiyle bilinen ve Batılı güçlerin nitelemesi ile “Serseri Devlet” olarak algılanan İran, bu tezi özellikle kendi yakın çevresine yaklaşımı itibariyle çürütmüştür. Batı tarafından bir tehdit modeli olarak sunulmasına rağmen İran, gerek bölgesel gerekse uluslararası düzeyde kendi stratejik, güvenlik ve ekonomik fırsatlarını yaratma peşindedir.¹⁷

Bu nedenle İran özellikle ABD tarafından dışlanmışlığın dezavantajlarını azaltabilmek için bölgesel etkinliğini artırma gayretindedir. Tahran'ın bölgeye yönelik ilgisini açıklayan temel unsurlardan biri, bu ülkelerle ilişkiler kurarak, ABD'nin çevreleme politikasından ve uluslararası siyasal yalnızlıktan kurtulmaktır.

Hazar devletleri açısından ise bu durumun yarattığı en önemli sonuç, üzerlerindeki baskı dengesini korumak amacıyla dış politikalarını olabildiğince çeşitli hale getirme imkanlarıdır. Bu noktada Tahran'ın Türk Cumhuriyetlerine karşı uyguladığı temkinli politikanın da etkisi göz ardı edilmemelidir. İran, Hazar siyaseti çerçevesinde, özellikle sınır komşularındaki İslamcı hareketlere yönelik olarak oldukça dikkatli bir siyaset izlemeyi tercih etmiştir. Bu ülkelerdeki İslamcı hareketleri, kendisini zor durumda bırakacak şekilde, açıkça desteklemekten kaçınmıştır.¹⁸ Ayrıca birçok uzman da İran'ın bölgeye rejim ihraç etmeye çalıştığı yorumlarına katılmamaktadır. Zira Şii Müslüman olan İran'ın Hazar komşuları Azerbaycan hariç Sünni Müslümandırlar, bu da İran'ın İslam kartını oynamasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca İran birçoğu Türkiye modelinde olduğu gibi laiklik taraftarı

¹⁷ Arda Aygül ve diğerleri, “Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Orta Asya'da Güvenlik Alanında Oluşan Değişimler”, **Orta Doğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar**, (Ed. Gamze Güngörmüş Kona), İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s.114.

¹⁸ Burget, “İran'ın Türkistan Açılımı...”, 02 Mart 2005.

olan Hazar ülkelerinde aşırı dini inançları kışkırtmanın kendisine bir avantaj sağlamadığının da farkındadır.¹⁹

İran'ın bölgedeki amaçları farklı karakterdedir. Amaçları siyasi etkisini arttırmak, karlı iktisadi ve ticari ilişkiler tesis etmek ve nükleer teçhizat da dahil olmak üzere Sovyet silahlarını elde etmektir. İran bölgesel liderlik peşindedir. İranlı yetkililer bölgeyi “iktisadi mübadele merkezi” olarak nitelemektedir. Bölgenin yeni keşfedilen petrol rezervleri, kendi kaynakları tükenmekte olan İran'ın büyük ölçüde dikkatini çekmektedir.²⁰

İran'ın bölgeye yönelik diğer hedefleri ise hegemonya karşıtı tavır geliştirmek, yabancı güçlerin varlığına karşı çıkmak, bölgesel ilişkiler ile bölge dışı devletlerin müdahalelerini engellemek, Hazar Denizi'ni silahtan arındırmak, ticari, siyasal, hukuki ve güvenlik konularında bölgesel işbirliğine gitmek, uluslararası piyasalara girebilmek olarak özetlenebilir.

İran ile Hazar ülkeleri ilişkileri, son yıllarda genel olarak üç eksende ilerleme kaydetmiştir. İlk eksen, İran'la söz konusu ülkelerin ikili ilişkileridir. Bu alanda en iyi örnek, 10 yıl içinde ticaret hacmi 40 milyon dolardan 450 milyon dolara yükselen Türkmenistan'la ikili ilişkilerdir. İkinci eksen İran'ın Hazar ülkeleriyle bölgesel işbirliğidir. Bu işbirliği daha çok ticari, iktisadi ve transit geçit işbirliği çerçevesinde gerçekleşmektedir. Üçüncü eksen olarak da İran'ın, Hazar ülkelerinin dünya piyasalarına ulaşmaları için bir köprü konumunda bulunmasının söz konusu olmasıdır. İran'ın kara ve demiryollarının Orta Asya ve Kafkasya'ya kadar uzanması ve yine İran'ın Fars körfezi ve Umman Denizi kıyılarındaki limanları, son yıllarda İran ve bölge ülkeleri arasında transit geçiş bağlamında işbirliğinin artmasına zemin hazırlamıştır. Üstelik İran ile Hazar ülkelerinin toplu halde ortak çıkarları söz konusudur.²¹

Hazar ülkeleri kıta içine sıkışıp kalmış olmalarını aşmaları gereken öncelikli sorun olarak görmektedirler. Pratikte iki ana çıkış noktaları vardır: Rusya ve İran.

¹⁹ “Iran's Interests in the Caspian Region?”,

<http://www.treemedia.com/cfrlibrary/homepage/overview/q5.html>, 02 Ocak 2005.

²⁰ Gamze Güngörmüş Kona, “RF'nin Kafkasya Siyaseti ve Geleceği” **Güvenlik Boyutunda Kafkasya'nın Geleceği ve Türkiye Sempozyumu**, 14 Nisan 2004, s.78.

²¹ Burget, “İran'ın Türkistan Açılımı...”, 02 Mart 2005.

Rusya'nın bu yolu zora koşmasının yanında, bu devletler de Rusya'nın kendileri üzerindeki hegemonyasını dengeleme arzusundadırlar. Bu durumda doğal olarak İran öne çıkmaktadır.²² İran, Hazar enerji kaynaklarının tüketim pazarlarına taşınmasında en ekonomik güzergahtır. Ancak ABD, Tahran'ın bölgesel etkinliğini artıracığını düşünerek bu yaklaşıma sıcak bakmamaktadır. ABD ile ilişkilerin kötü olmasının bölgeye yansması iki şekilde olmaktadır. Bunlardan birincisi İran'a yönelik boykotun bu ülke ile ekonomik ilişkilere girmek isteyen diğer ülkeleri de tedirgin etmesidir. Bağımsızlıklarını yeni kazanmış Hazar ülkeleri uluslararası ekonomik sistemle bütünleşmek çabasıdadır. Bunun sonucunda tercihlerini ABD lehine yapmak zorunda kalmaktadırlar. Diğer önemli yansması ise İran'ın zengin doğal gaz potansiyelini aktif olarak kullanamaması ve yabancı yatırımdan mahrum kalması ve kendi ülkesinde ekonomik sorunlarını çözemeyen bir imaj ile Hazar cumhuriyetleri nezdindeki girişimlerinde genellikle başarısızlığa uğramasıdır.²³

İran, Rusya gibi bölgedeki kontrolü Türkiye'ye kaptırmama çabası içindedir. Bu amaçla son dönemde ABD ile bile bir yakınlaşma çabası içindedir. Tahran, Amerika'ya kafa tutmanın bölgesel faturasının çok yüksek olduğunun farkına da varmış durumdadır. Örneğin, Hazar Denizi'nden kaynaklanan enerji kaynaklarının bölgeye getireceği zenginliklerden kendisi yoksun kalırken, komşu ülkelerin özellikle de Türkiye'nin pay alarak zenginleşmekte olduğunu görmüştür.²⁴

Bu amaçla İran, Hazar devletleriyle dünya pazarlarını birleştirmede etkin bir rol oynamak istemektedir. Kuzey-güney, doğu-batı, Hazar-Avrupa bağlantıları, petrol ve gaz boru hatları, demiryolları, haberleşme ağları ve uluslararası havayollarının mutlaka kendi topraklarından geçmesini istemekte²⁵ ve her fırsatta "bölgesel işbirliği örgütü" kurma teklifinin öneminden bahsetmektedir.

Sovyet mantalitesinin yıkılması ve Rusya'nın Batı'yla ilişkilerini geliştirmesi sonucunda Rusya ile İran arasındaki ilişkiler eski sıcaklığını kaybetmiş olsa da, Batı

²² Atay Akdevelioğlu, "İran'ın Orta Asya, Afganistan Ve Azerbaycan Politikası", **Stradigma Dergisi**, Kasım 2003, Sayı 10, http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_04.html, 02 Ocak 2005.

²³ Bülent Aras, "Amerika Orta Asya İlişkileri", **Avrasya Dosyası**, 5, 3 (1999), s.239.

²⁴ Erol Manisalı, "Orta-Doğu'da Yeni Dengelerin, Doğu Akdeniz'den İç Asya'ya Uzanan Eksene Oturması ve Türkiye", **Su sorunu, Türkiye ve Orta Doğu**, (Haz.Sabahattin Şen), İstanbul, Bağlam Yayınları, 1993, ss.18-19.

²⁵ Mehmet Dikkaya, "Orta Asya'da Yeni Bir Oyun:Türkiye-Rusya-İran", **Avrasya Dosyası İran Özel Sayısı**, 5, 3 (1999), s.206.

karşısındaki ortak konumları onları yine de bölgesel ilişkilerde beraber olmaya itmektedir. Rusya'nın İran'ın etki alanında yayılan İslami radikalizm konusundaki kaygıları ve İran'ın Rusya'ya alternatif olarak Hazar'daki enerji kaynaklarının taşınmasıyla ilgili teklifleri gibi iki devlet arasında bazı görüş farklılıkları bulunmaktadır. Ancak bununla beraber, Rusya, silah sanayi ve nükleer reaktörleri için önemli bir pazar ve ABD'den bağımlılığın azaltması için önemli bir partnerdir. İki ülkenin ayrıca Türkiye'nin Hazar'daki üstünlüğünü kontrol altına almak, Afganistan'da Taliban güçlerine karşı koymak ve Azerbaycan bağımsızlığını kontrol etmek gibi ortak amaçları vardır. Bunun yanı sıra, İran, ABD'nin tecrit politikasına karşı Rusya'nın diplomatik yardımına da ihtiyaç duymaktadır.

İran, Ermenistan üzerinden (Gürcistan ve Ukrayna kanalını da kullanarak) Avrupa'ya çıkmayı hedeflemektedir. Ayrıca bölgede oluşan Türkiye-Azerbaycan işbirliğine karşı Ermenistan'la ilişki kurarak konumunu güçlendirme gayretindedir.

İran bölgesel bir güç olma konusundaki güçlü motivasyonuna rağmen bölge ülkeleri üzerinde beklediği etkiyi yaratamamıştır. Bunun sebepleri; Müslümanlar arasında belli bir destek bulmuş olmasına rağmen, Orta Asya Müslümanları İran tarzı radikal İslam'a sempati duymamaktadırlar. Ayrıca Türkmenistan hariç hiçbir bölge ülkesiyle kara sınırı bulunmaması, etkisini bölgeye yansıtmasını zorlaştırmaktadır.²⁶

Sonuç olarak İran; Hazar bölgesine yönelik girişimlerini sürdürmektedir. Önümüzdeki süreçte Hazar enerji kaynaklarına yönelik politikalarında etkinliğini artıracığı düşünülmektedir. Ayrıca ABD, İran'a yönelik ambargosunu kaldırır ve Hazar enerji kaynaklarının İran üzerinden dünya pazarlarına ulaşmasına izin verirse, İran bölgede enerji alanında çok önemli bir faktör haline gelecektir. İran'la ilişkilerini geliştireceğini belirtilen Rusya'nın ve olayları biraz daha uzaktan seyreden Çin'in tavırları da İran'ın bölgeye yönelik girişimlerinin devamı açısından belirleyici olacaktır.

Siyasi gözlemciler, İran'ın nükleer faaliyetlerinin ve ülkede hüküm süren radikal rejimin, ABD'nin, İran'ı çembere almaya yönelik politikalarını devam

²⁶ Mehmet Ögütçü, "Hazar Enerji Kaynakları: Jeopolitik Dengeler, Yatırım Gereksinimi ve Hukuki Uyuşmazlıklar", **Küresel Politikada Orta Asya** (Ed.Mustafa Aydın), Nobel yayın, Ankara, 2005, s.283.

ettireceğinin altını çizmektedirler. Bu nedenle Hazar Denizi'nin hem stratejik hem de enerji kaynakları zenginliği nedeniyle ABD'nin gündeminden düşmeyeceğini belirten uzmanlar, Hazar Denizi'ndeki İran-ABD rekabetinin boyutunun artmasının Orta Doğu ve Kafkaslarda meydana gelebilecek istikrarsızlıklara zemin hazırlayacağına dikkat çekmektedirler.²⁷

3.2.5. Rusya Federasyonu'nun Enerji Politikası:

Rus ekonomisinde enerji kaynakları ve enerji sektörü merkezi bir rol oynamaktadır. Kömür rezervleri açısından dünya ikincisi, doğal gaz alanında hem dünyanın en büyük üreticisi hem de en fazla tüketen ülkesi olan Rusya, OECD Avrupa ülkelerinin toplam gaz talebinin yaklaşık 1/4'ünü karşılamaktadır. Ayrıca petrol üretim alanında dünya ikincisi olan Rusya, Avrupa ve enerji ihtiyacı giderek artmakta olan Asya'nın gelişen ekonomileri için ana ihracatçı ülke konumundadır.²⁸

RF, hem Atlantik hem de Pasifik dünyasına uzanan coğrafyasıyla hem Avrupalı hem de Asyalıdır. Ancak her iki zeminde de eşit oranda ağırlığa sahip değildir. Özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra Avrupa'daki gücünü, etkinliğini tam olarak kaybetmiş görünmektedir. Kaybettiklerini bir anlamda kazanmak için kendisini tüm gücüyle Asya coğrafyasına yöneltmiştir.

SSCB'nin bu bölgelere yalnızca jeopolitiğe dayanan bir bakış açısı ile bakması, belki çöküş sürecinde hızla çözülmesinin nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Geniş toprakları merkezden denetlemek hem siyasal hem de ekonomik yük getirmiş ve bu yükü taşıyamamıştır. Azerbaycan, Gürcistan ve diğer ülkelerin ulusal ekonomi haline gelmeleriyle aslında Rusya'nın sırtından ekonomik yük kalkmıştır. Bu durum bir anlamda, Rusya'nın hantallıktan kurtulup daha hızlı hareket etmesi yönünde avantaj yaratmaktadır. Diğer yandan, gelişen Rus sermayesinin yayılabileceği boş alan Kafkasya ve Orta Asya'dır. Çünkü Rus sermayesinin Avrupa ile rekabet şansı yoktur.²⁹

²⁷ <http://www.turkdirlik.com/TurkDunyasi/PRahimi0002.htm>

²⁸ IEA, World Energy Outlook 2004, Paris, OECD/IEA, 2004, p.284.

²⁹ Yavuz Gökalp Yıldız, "Kafkas toplumlarının siyasal ve ekonomik yapıları ve gelişmeleri ile bunlar üzerinde güç ve rekabet mücadeleleri ve Türkiye'nin izlemesi öngörülen politikalar ve etkinlikler", **Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu**, 28-29 Nisan 1998, s.225.

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra meydana gelen statükonun devamını sağlamak, kendi lehine yeni düzenlemeler yaparak belirli bir zaman süreci içinde yeniden yapılanmasını tamamlamak, demokratik, milli ve modern bir devlet kimliği kazanmak, BDT üzerinde artan gücünü tekrar kullanmak, Orta Doğu'da kaybettiği etkinliği tekrar kazanmak için stratejik girişimlerde bulunmak, Avrupa'da genişleyen işbirliği imkanlarından yararlanmak, Avrasya bölgesinde mevcut potansiyel patlama noktalarını çıkarları doğrultusunda kontrol etmek ve ABD aleyhinde kullanmak, sonuçta kaybettiği değerleri belirli bir zaman sonra tekrar kazanmak ve eskisine nazaran daha büyük bir siyasi, ekonomik ve askeri güce sahip olarak ABD'nin karşısında yerini almak, RF'nin dış politikasında önemli yer tutmaktadır.³⁰

Hazar'ı arka bahçesi olarak gören Rusya'nın bu bölgedeki politikasını yalnızca petrole bağlı olarak çözümlenememek gerekir. Hazar'da gücünü yitiren Rusya, Karadeniz'de, Boğazlardan Akdeniz'e geçişte, Orta Doğu'da ve Orta Asya'da da etkinliğini kaybeder. Bu bölge Rusya açısından yaşamsal önemde stratejik bir konumdadır.³¹

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından kendisini imparatorluğun resmi varisi sayan RF, uluslararası arenada güçlü bir aktör olarak yerini almıştır. RF'nin takip ettiği Hazar politikası RF dış politikasının bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu nedenle öncelikle bağımsızlığından bu yana RF'nin izlediği dış politikayı ele almak gerekmektedir.

1991 yılından günümüze Rus politikalarının oluşmasında üç farklı yaklaşımın etkili olduğu gözlenmektedir. Bunlar; Batıcılık, Avrasyacılık ve Uzlaşmacı görüş olarak tasnif edilebilir.

1. 1991'den 1993'e kadar izolasyonist dönemde Atlantikçi, Batı'ya dönük dış politika: Rusya'nın iç ve dış politikasına 1991'den 1992 yılı sonuna kadar Batıcılık (Atlantikçilik) olarak adlandırılan akım hakim olmuştur. Bu dönemde Rusya, siyasi ve ekonomik açıdan Batı'ya entegre olmaya çalışmıştır. Doğu ile Batı arasındaki ayrımın Kuzey ile Güney arasındaki gibi bir farklılaşmaya gideceği

³⁰ Yılmaz Tezcan, "Avrasya üzerinde güç ve rekabet mücadelelerinde muhtemel gelişmeler ve Türkiye'nin izlemesi öngörülen güvenlik politikaları ve stratejileri neler olabilir?", **Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu**, 28-29 Nisan 1998, s.367.

³¹ Yıldız, "Kafkas toplumlarının...", s.218.

düşüncesi Rusya'nın, Batı'yı artık bir düşman olarak değil, yeni bir dünya düzeni oluşturulmasında bir ortak olarak görmeleri sonucunu doğurmuştur.

Dış politikanın odağında Batı'nın olması sonucu Rusya, Hazar Havzası'na bu dönemde yumuşak yaklaşım izlemiştir. Ancak, Sovyetler Birliğinin dağılmasını takip eden bu dönemde büyük ekonomik sıkıntı içerisinde olan Rusya, Batı'dan beklediği ilgiyi ve ekonomik yardımı görememiştir. Ayrıca Batı'nın, Rusya'nın ekonomik ve politik-askeri kurumlara katılma isteklerinde gerçekçi bir cevap vermemesi, Batılı devletlerin önemli güvenlik sorunlarında (örneğin Yugoslavya'daki çatışmalar) Moskova'nın görüşlerini dikkate almaması Batıcuların ülke içindeki pozisyonlarını zayıflatmanın yanı sıra, Batı'ya olan inançları olumsuz yönde etkilemiştir.³²

2. 1993-1999 yılları arasında Avrasya süper gücü olmayı hedefleyen Avrasyacı dış politika: Batı'yla bütünleşme düşüncelerinde hayal kırıklığına uğrayan Rusya, 1993 yılında Atlantikçi düşüncenin hakimiyetine son veren Yeni Güvenlik Doktrinini kabul ederek “yakın çevre”sine yönelmiştir.

Soğuk Savaş sonrası global bir rol oynayamayacağını farkına varan Rusya, 21'inci yüzyılın fırsat bölgesi olarak nitelenen Avrasya'da “Yeni Büyük Oyunun Büyük Gücü” olmaya çaba harcamaktadır. Rusya, yeni büyük oyunun galibi olarak pekiştireceğini düşündüğü büyük güç statüsünü global güce tekrar ulaşmada bir atlama taşı olarak görmektedir. Bu nedenle Afrika, Latin Amerika ve Orta Doğu gibi uzak çevreye yönelmektense, yakın çevre olarak nitelediği eski Sovyetler Birliği ülkelerine yönelimi daha rasyonel bir açılım olarak değerlendirmektedir. Ancak bu, Rusya'nın Batı'dan koptuğu anlamını taşımamaktadır; aksine yakın çevre politikası ile Batı ile ilişkilerini dengelemeye çalıştığı dikkatlerden kaçmamalıdır.³³

3. 1999 sonrası Putin'in uyguladığı Uzlaşmacı dış politika: Putin iktidarının RF'nin başına geçmesiyle birlikte Batı ile dengeli ilişkilerin devam ettiği gözlenmektedir. Bu dönemde dış politikada ülkenin mevcut olanaklarının küresel koşulları etkilemesi için etkin kullanımının savunulduğu “uzlaşmacı” jeopolitik akımın hakimiyeti başlamıştır. İlk önceliği Rusya devletini güçlendirmek ve bunu da

³² Nazım Cafersoy, “Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları”, *Avrasya Dosyası*, Ankara, ASAM Yayınları, 8, 4 (2002), ss.75-78.

³³ Zeynep Dağı, “Rusya'nın Güvenlik Politikası ve Türkiye”, *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, (Ed.Rafet Yinanç, Hakan Taşdemir), Ankara, Seçkin Yayınevi, 2002, s.193.

güçlü devlet, güçlü ekonomi ve güçlü ordu ile gerçekleştirmek olarak belirleyen Putin³⁴ için de yakın çevrenin ve yakın çevre içinde Hazar havzasının önemi tartışılmazdır. Bu dönemde Hazar bölgesini Rusya açısından önemli kılan faktörler, doğal gaz, petrol ve stratejik derinliktir. Rusya'nın bölgeye yönelik dış politikasının temel hedefi istikrar, sınır güvenliği ve işbirliği olmuştur.

Putin'in dış politika yaklaşımı genel olarak; çıkara dayalı işbirliği ve medeni bir rekabetin olduğu çok kutuplu dünya düzeni içerisinde Rusya'nın yeniden bir dünya gücü haline gelmesi, bu konuda Batı'yla işbirliği yapılırken, pragmatik olarak Asya kartının da sıkça kullanılması üzerine kurulmuştur. ABD, uygulamakta olduğu süper güç stratejisinin gereği olarak jeopolitik açıdan Avrasya'ya hakim olmak istemektedir. Buna karşın; Putin, beklenenin aksine AB, Çin ve hatta ABD ile daha yakın ilişkiler kurmuş; artan petrol fiyatlarını da göz önünde bulundurarak, enerjinin kontrolünün sağlanmasını dış politikasının en önemli unsuru haline getirmiştir. Bu bağlamda; dünyada küreselleşmeye paralel olarak yaygınlaşan özelleştirme ve şirket birleşmelerinin aksine; Putin'in Lukoil ve Gazprom gibi devlet kontrollü enerji şirketlerini dış siyasetin önemli bir aktörü haline getirmesi, Rusya'ya diğer büyük güçlere karşı avantaj sağlamıştır. Çünkü Putin'e göre küresel enerji; toplumsal ve ekonomik gelişimin en önemli itici gücünü oluşturmakta, küresel enerji sorunu, dünyadaki milyonlarca insanın refahını doğrudan etkilemektedir.

Rusya'nın enerji konusunda Avrasya'da söz sahibi olmasını, yalnızca kendi ülkesindeki zengin kaynaklarla veya Putin'in kurnaz politikalarıyla açıklamak yeterli değildir. Rusya'da; Sovyet döneminden beri, yeraltı ve petrol mühendisliği gibi kaynakların bulunması ve işlenmesine yönelik eğitim ve araştırmalara ağırlık verilmektedir. Bunun yanında; Rusya, sadece arama ve üretimde değil, enerji sektörünün taşıma, rafinaj, dağıtım, pazarlama ve elektrik alt sektörlerinde de dev entegre şirketlere ve uzman personele sahiptir.

Rusya enerjisi bir dış politika aracı olarak belirleyen, buna dayalı pragmatik politikalarla enerji patronu olma hedefine ulaşmak isteyen bir ülkedir. Rusya'nın ana enstrümanının silahlar değil enerji olacağını beyan eden Putin'in 21 Aralık 2004'teki RF Güvenlik Konseyi toplantısında Rusya'nın orta vadede dünya enerji liderliğini

³⁴ Cafersoy, "Rus Jeopolitik...", s.79.

özellikle vurgulaması anlamlıdır. Bu hedef başarıldığında Rusya'nın süper güç olma sürecinin en büyük aşaması da bitmiş olacaktır. Bu hedefe ulaşmak isteyen Rusya, enerjiyi bir silah olarak kullanmaktan çekinmemektedir. Bunu daha çok Batı'ya karşı kullanmaktadır. Doğuda ise Çin ve Hindistan gibi Orta ve Güney Asya'daki bölgesel güçlerle işbirliği yapmaya da önem vermektedir.³⁵

Amerika'nın bölgede giderek etkinlik kazanması karşısında Rusya'nın Çin'le kurduğu ortaklığın ve Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'nün Orta Asya'daki zengin petrol ve doğal gaz kaynakları üzerinde kontrol sağlamayı amaçladığını anlamak zor değildir. Aşırı dinci gerilla hareketi karşısında, derin bir güvenlik endişesi duyan bölge ülkelerinin, bölgesel istikrarı temin etmek amacıyla kurdukları ŞİÖ'nün, Rusya'nın girişimleriyle bir bölgesel güvenlik paktına dönüşme ihtimali oldukça yüksektir. Orta Asya ülkelerinden sadece Türkmenistan'ın yer almadığı, Çin ve Rusya gibi bölgesel iki büyük gücün bulunduğu bu türden bir gruplaşmanın, Türkiye'nin karşısına Rusya'nın önderliğinde bölgesel bir pakt olarak çıkması, Türkiye'nin de bölgeye yönelik politikalarını engelleyebilecektir.³⁶

Genel dış politika doğrultusunda Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana Rusya'nın Hazar politikası da birkaç farklı safhadan geçmiştir. Rusya, başlangıçta her türlü yõteme başvurarak, Azerbaycan'ın uluslararası şirketlerle yapmaya çalıştığı Hazar petrollerine ilişkin konsorsiyum anlaşmasını engellemeye çalışmıştır. Bu anlaşmanın imzalanmasından sonra da, yabancı petrol şirketlerinin çalışmalarını yavaşlatmak amacıyla, Hazar'ın hukuki statüsü sorununu sürekli gündemde tutmuştur.

Rusya'nın Hazar politikasının ikinci safhasını ise, petrolün akış yönünü kontrolü altında tutma konusunda verdiği mücadele dönemi oluşturmaktadır. Aralık 1994'de Çeçenistan'a askeri müdahale başlatan Rusya'nın bu müdahaledeki amaçlarından birini, üzerinde ısrarla durduğu Bakü-Novorossisk Boru Hattı'nın güvenliğini sağlamak ve boru hattı güzergahı rekabetinde elini güçlendirmek olmuştur. Nihayet, Asrın Anlaşması çerçevesinde üretilen ilk petrolün Aralık 1997'de

³⁵ Fatih Akgül, "Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikalarının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 3,5 (2007), ss.129-136.

³⁶ Kıraç, "Rusya-Kazakistan...", 14 Şubat 2005.

Novorossisk'e pompalanması üzerine Rusya, boru hattı güzergahı mücadelesinin ilk raundunu da kazanan taraf olmuştur.

Rusya Hazar'ın milli sektörlerimize göre paylaşımına ilişkin benzeri bir anlaşmayı Azerbaycan ile de imzalamıştır. Bu şekilde Azerbaycan ve Kazakistan'ın Hazar'daki milli sektörlerini tanımakla birlikte Rusya, boru hattı güzergahı konusundaki üstünlüğünü kaybetmemek için Hazar'ın altından boru hattı döşenmesine engel olmak amacıyla su tabakası ve deniz yatağının paylaşımına karşı çıkmayı sürdürmüştür. Günümüzde de devam eden bu üçüncü dönemde Rusya bir yandan bölgedeki askeri varlığını arttırırken bir yandan da büyük enerji şirketleri aracılığıyla bölgede ekonomik bir güç olmayı hedeflemektedir.³⁷

Hazar ekonomisi Rusya açısından hem ekonomik hem de jeopolitik önem taşımaktadır. Yüzyıllardır Kafkasya ve Orta Asya'daki hakim konumu ve bölgeye nüfuz etmiş olması sonucu bölge ülkelerinin ekonomik, siyasi ve kültürel yapılarında önemli izler bırakmıştır. Rusya, Hazar bölgesinde önemli bir güç ve bölge ülkeleri için siyasi, ekonomik ve askeri alandaki önemli bir oyuncudur. Rusya'nın avantajları, büyüklüğü, kaynakları, siyasi mirası, coğrafi yakınlığı ve bölgedeki nüfusudur.³⁸

RF'nin güvenlik ve tehdit algılamasında belirleyici unsur, Sovyetler Birliği gibi dağılma endişesidir. Bu nedenle istikrarsızlığa açık bir alan olan bölgede RF için sınırların korunması ve ülkesel bütünlüğünün sağlanması birinci önceliktir. Bu bağlamda ABD'nin BDT bölgesinde artan askeri varlığı Rusya'yı yakın çevresinde yeni askeri önlemler almaya itmiştir.

Rusya Hazar'da da askeri varlığını sürdürmekte ve geliştirmektedir. I'inci Petro'dan bu yana Rusya'nın Hazar'da filosu bulunmaktadır. SSCB döneminde ise bu filo güçlendirilerek varlığını sürdürmüştür. Sovyetler Birliği dağıldığında Hazar filosunun paylaşımı gündeme gelmiştir. Kazakistan ve Türkmenistan Hazar filosundan kendilerine düşen %25'lik payı istemeyerek, Rusya lehine feragat etmiş ve filo Azerbaycan ile Rusya arasında paylaşılmıştır. 1992'de Rusya ve Azerbaycan arasında imzalanan protokole göre Hazar filosunun %30'una Azerbaycan, %70'lik

³⁷ Yasin Aslan, **Hazar Petrolleri, Kafkas Kördüğümü ve Türkiye**, Ankara, Berikan, 2005, s.96.

³⁸ Dinçer Taşçıkara, "Orta Asya'daki Ekonomik Reformlar ve Yeni Büyük Oyun", **Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**, (Haz.Alaeddin Yalçınkaya), İstanbul, Bağlam, 1998, s.246.

kısmına ise Rusya sahip olmuştur. Bu şekilde Rusya, Hazar Denizi'nde 100'ün üstünde gemi, uçak ve diğer savaş teknolojileri elinde bulunduran taraf olarak fiilen Hazar'ı tek başına kontrol etmeye başlamıştır. Rusya, Hazar'daki başat gücünü Hazar kaynakları üzerindeki hakimiyet mücadelesinde önemli bir koz olarak kullanmıştır.³⁹

Hazar havzasında diğer aktörlere göre RF'nin daha avantajlı olduğu söylenebilir. Yeni devletlerin askeri açıdan Rusya'ya bağımlı bulunmaları, barındırdıkları Rus azınlık, Rusçanın bölgede etkin olarak kullanılması, ticari hayatlarında Rusya'nın etkin bir yeri olması gibi nedenler Rusya'ya bu avantajı sağlamaktadır.⁴⁰

Hazar Havzasının enerji kaynaklarının kontrol altında tutulması RF'ye önemli avantajlar sağlamaktadır. Önemli enerji kaynaklarına sahip olmasına rağmen, Hazar Havzasının uluslararası denizlere ve pazarlara doğrudan çıkışının olmaması, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ı, bir ya da birden fazla ülke üzerinden yapılacak taşımacılığa mahkum etmektedir. Gerek ekonomik gerekse politik sistemlerini tam anlamıyla kuramamış olan bu ülkeler, petrole göre çok daha fazla maliyetli olan doğal gaz yatırımları için yabancı kaynak bulmak konusunda da sıkıntı yaşamaktadırlar. Dolayısıyla bölge ülkeleri, sahip oldukları büyük rezervlere rağmen, bu rezervleri işletecek ve pazarlayacak finansmanı bulamadıkları için özellikle doğal gaz üretimleri kendi ihtiyaçlarını dahi karşılayamamaktadır. Böylece, Hazar Havzasındaki zengin enerji kaynaklarına sahip ülkeler hem bu kaynakların işletilmesi ve pazarlanması hem de kendi ihtiyaçlarının karşılanması için RF'ye bağımlı durumda bulunmaktadır.

ABD'nin, Türkiye'nin kilit rol oynadığı “çoklu boru hatları inşa etme” stratejisini uygulamaya koyma ve geliştirme çabalarına karşın, RF yeni anlaşmalar ve yatırımlar yapmak suretiyle, Hazar Havzası enerji kaynakları üzerindeki hakimiyetini artırmıştır.

SSCB'nin son 30 yılında Orta Doğu'daki petrol yatakları üzerinde söz sahibi olma mücadelesi verildiği gibi, bu defa da Rusya tarafından, Hazar enerji kaynakları

³⁹ Fırat Purtaş, “Hazar Bölgesi'nde Rekabetin Yeni Boyutu: Silahlanma Yarışı”, **TÜRKSAM**, 01 Ekim 2004, s.9.

⁴⁰ Elnur Soltan, “Rusya ve Kırgızistan: Asimetrik İlişkilerin Sürekliliği”, *Avrasya Dosyası*, 7, 4 (2001-2002), s.84.

üzerinde etkin olabilmek için mücadele verilmektedir. RF, Hazar petrolleri üzerindeki hakimiyetini kaybetmesi ile yüklü miktarda aldığı taşıma ücretinden mahrum kalacak, ucuza aldığı petrol ve doğal gazı dünya piyasalarına pahalı fiyatlarla sevk edemeyecek, petrol ve doğal gaz üzerindeki kontrolü sayesinde bölge devletlerinin siyasi, diplomatik, ekonomik ve sosyal hayatına istediği gibi müdahale etme imkanını kaybedecektir.⁴¹

Rusya böyle bir riski almamak için günümüzde enerji politikalarını netleştirmeye çalışmaktadır. Rusya'da Enerji Lobisi çok güçlüdür ve etki yapması imkanı sadece yürütme ve icra üzerinde değil, aynı zamanda cumhurbaşkanı çevresi üzerindedir. Rusya'da doğal gaz ve petrol sektörü, büyük oranda Rus hükümetinin kontrolü altındadır. Rusya'da enerji sektöründe yer alan özel ve devlet destekli şirketlerin yönetim kadrolarının belirlenmesinde de Rus hükümetinin enerji konusundaki politikalarının etkisi görülmektedir. Başta Putin olmak üzere, eski adıyla KGB ve yeni adıyla FSB olan Rus İstihbarat Teşkilatı kökenli birçok isim, devlet yönetiminde önemli görevlerde yer almaktadır.

Rusya'nın enerji konusunda öncelikli hedef ve politikaları; enerji tedarikçisi olan ülkelerle anlaşmalar imzalayarak enerji piyasasının kontrolünü kendi elinde toplamak, kendi inisiyatifi dışında oluşturulacak boru hattı projeleri ya da enerji anlaşmalarını asgari düzeyde tutmak, AB içindeki ülkelerle ikili düzeyde anlaşmalar imzalayarak (Almanya, İtalya gibi) AB'nin bir bütün olarak hareket etme kabiliyetini sınırlandırmak, ülke enerji kaynaklarının kullanımını devlet tekelinde tutarak yabancı sermayenin eline geçmesini önlemek, yabancı ülkelerdeki enerji rezervlerinin işletilmesinde ortak olmak, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini by-pass ederek Avrupa'ya direk gaz sevkiyatını sağlamak, zamanın koşulları içerisinde enerji gücünü ön plana çıkartıp Rusya'nın çıkarları ile çatışan politikalar izleyen ülkelerin içişlerine müdahale ederek istikrarsız bir ortam oluşturmak ve bu vesile ile bu ülkelerin kendi çizgisine geri dönmesini sağlamak şeklinde sıralanabilir.

Rusya, kendi inisiyatifi dışında gerçekleşen enerji hattı projelerine de müdahale etmeye çalışmaktadır. Rusya'nın Kazak ve Türkmenlerle imzaladığı anlaşmalara

---

⁴¹ İrinesil, "Dünyadaki Stratejik...", s.47.

göre, bu ülkelerin gazlarını Rusya üzerinden geçecek hatla Avrupa'ya ulaştırılması durumunda, bu ülkelere fiyat konusunda indirim yapacaktır. Böylece Rusya, Nabucco'ya gaz akışının önüne geçerek, aynı zamanda Ukrayna'nın da Türkmenlerden ucuz gaz almasını engellemeyi hedeflemektedir.⁴² Bu durum Hazar devletlerini alternatif enerji hatları arayışına yöneltmektedir.

Sonuç olarak RF, Hazar bölgesinde Çarlık ve Sovyet döneminde olduğu gibi bir etki alanı yaratmak istemektedir. Giderek yayılcı bir politikaya yönelen RF'nin, SSCB'nin yıkılışının ardından jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik önemi artan Hazar bölgesine ilgisini kesmeyeceği ve artırarak devam edeceği düşünülmektedir. RF, Sovyetler Birliği döneminde sahip olduğu stratejik konumları dolayısıyla Hazar'daki zengin kaynakları yeniden ele geçirerek süper güç olmayı amaçlamaktadır. RF söz konusu kaynaklara sahip olmakla ekonomik gücünü artıracak, dolayısıyla ABD, Japonya ve Batı ile yine rekabet edebilecek, hatta yine süper güç konumuna ulaşabilecektir.

3.3. BÜYÜK GÜÇLERİN HAZAR BÖLGESİNE YÖNELİK ENERJİ POLİTİKALARI:

3.3.1. ABD'nin Bölgeye Yönelik Enerji Politikası:

Soğuk Savaşın bitip çift kutuplu dünyanın kutuplarından birisi olan SSCB'nin tarihe karışmasıyla ABD yeni kurulan dünya düzeninde tek süper güç olarak kalmıştır ve bu süper güç bugüne kadar dünyada benzeri görülmemiş eşsiz bir güce ve etkiye sahip olmuştur.

1973 yılındaki petrol krizinden itibaren enerji güvenliği, ABD'nin ulusal güvenlik stratejisinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Enerji güvenliği bağlamında, Orta Doğu bölgesine olan enerji bağımlılığını azaltabilmek için arz kaynaklarını çeşitlendirmeye, aynı zamanda da ticari çıkarlarını ve yatırımlarını maksimize etmeye çalışan ABD, dünyanın en büyük enerji tüketicisi ve ithalatçısıdır. ABD, halen tükettiği ham petrolün (dünya petrol tüketiminin %25'i) yaklaşık %57'sini ithal etmektedir.

⁴² Halit Gülşen, "Rusya'nın Enerji Politikası", *Stratejik Analiz*, 9, 106 (2009), ss.48-49.

ABD, Orta Doğu bölgesine olan ve %20'lere varan bağımlılığını azaltabilmek için, yıllardır kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Egemenliğini sürdürebilmesi, giderek tükenen kendi kaynaklarının eksikliğini giderecek biçimde, ucuz ve kesintisiz sağlmasına bağlı olan bu süper gücün, ithalat bağımlılığı da hızla artmaktadır.⁴³

ABD'nin petrol ve doğal gaz ihtiyacını karşılamak amacı ile gelecek 25 yıl içindeki muhtemel, öncelikli pazar alanları, Rusya, Doğu Sibirya Bölgesi, Batı Afrika ve Hazar Havzası Bölgeleridir.⁴⁴

ABD'nin uluslararası sistem üzerindeki egemenliğini sürdürmesi, günümüzde ulusal gücün en önemli unsuru haline gelen iktisadi gücün muhafazasına bağlıdır. ABD, iktisadi egemenliğini devam ettirebilmek, özellikle de kendisi ile diğer süper güç adayları arasındaki yarışta kazanabilmek için, ekonominin vazgeçilmezi konumuna yerleşmiş olan enerji kaynaklarının kontrolünü hedeflemektedir. Zaten bu çerçevede Avrasya da, Brzezinski'nin ifadesiyle, "küresel üstünlük mücadelesinin sürdürüldüğü bir satranç tahtası" olarak algılanmaktadır.

Dünyanın her yerinde etkisi görülen ve çeşitli stratejiler uygulayan ABD, Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla Hazar Bölgesini de etkisi altına alma politikaları uygulamaktadır. Kendi enerji kaynaklarını garanti altına almak için zengin rezervlere sahip Hazar Bölgesine yoğun ilgi göstermektedir.⁴⁵

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Avrasya bölgesinde ortaya çıkan güç boşluğu ve zengin enerji kaynakları ile dünya gündemine oturan Hazar Havzası kendi kaderine terk edilemeyecek kadar önemli bir mücadele alanı olarak ortaya çıkmış ve tüm büyük güçlerin olduğu gibi en büyük küresel güç ABD'nin de ilgisini bu bölgeye toplamıştır. Bu amacın ekonomik olmanın ötesinde stratejik yönü de vardır. ABD bölgeye yerleşerek Rusya ve İran'ın bölgedeki nüfuzunu azaltmaya çalışmak, bölgedeki güç dengesini kendi lehine çevirmek ve Rusya'nın bölgedeki siyasi,

⁴³ ABHaber, 28-06-2006 00:00 (TSİ)

⁴⁴ M. Hakkı Çaşın, "Güç Merkezlerinin Enerji Bölgelerine Yönelik Politikaları", **Dünya ve Türkiye'deki Enerji ve Su Kaynaklarının, Ulusal ve Uluslararası güvenliğe Etkileri Konulu Sempozyum**, İstanbul, 15-16 Ocak 2004, s.143.

⁴⁵ Gayıbov, **Hazar Havzası'nın...**, s.84.

ekonomik ve askeri etkisini azaltmak, SSCB'nin dağılması sonrası ortaya çıkan devletleri Euro-Atlantik Blokuna bağlamak istemektedir.

Aslında Soğuk Savaş boyunca olduğu gibi, Sovyetler Birliğinin dağılmasını takip eden ilk yıllarda da Hazar bölgesi ABD'nin dış politika öncelikleri arasında yer almamıştır. 1990'ların sonuna kadar Irak'ın Kuveyt'i işgali, Orta Doğu Barış Süreci, Bosna ve Kosova olayları, Rusya'nın geleceği ve NATO'nun yeniden yapılandırılması gibi gelişmelerle meşgul olan Washington, Hazar bölgesine ikincil önem atfetmeye devam etmiştir.⁴⁶ Ancak, bir taraftan Rusya'nın 1993'te ilan ettiği "Yakın Çevre Doktrini"ne daha fazla odaklanarak Orta Asya'daki etkinliğini tekrar artırma çabası içerisinde girmesi, AB'nin Traceca ve Inogate gibi yardım projelerini geliştirmesi, Çin'in bölgede etkin olmaya başlaması, Türkiye'nin beklenen etkinliği gösterememesi ve ABD merkezli petrol şirketlerinin bölgede artan çıkarları gibi faktörler 1990'ların ortalarından itibaren ABD'nin bölgeye ilgisini yavaş yavaş artırmıştır.

ABD tarafından bölgeye yönelik izlenen politika iki aşamalı olarak düşünülebilir.

ABD, 1992-1996 döneminde Amerika'daki Rus lobisinin de güçlü etkisi ile "Russia First" (önce Rusya) adıyla adlandırılan bir politika takip etmiştir. ABD bu dönemde neredeyse Rusya'nın eski SSCB topraklarında Sovyet tarzı bir yönetim kurma faaliyetlerinden rahatsız olmamış ve Rusya'nın Orta Asya bölgesinde sahip olmak istediği ayrıcalıkları kolayca elde etmesinde kendisine destek olmuştur. Rusya'nın desteklenmesinde, onun İslami fundamentalizmle mücadele ettiği, yaşayacağı büyük krizin global hayatta olumsuz etki ortaya çıkaracağı ve bölgedeki istikrarı bozabileceği düşüncesi etkili olmuştur. Rusya'ya Amerikan desteği verilmesine taraftar olanlar, bu destekle Rusya'nın Batı ile daha kolay entegre olacağını ve ekonomik açıdan toparlanacağını düşünmüşler ve Rusya'nın eski Sovyet Cumhuriyetleri üzerinde güvenlik çıkarları olduğunu, güvenliğini sağlamak için bölgeye asker gönderebileceğini ve bunun onun en doğal hakkı olduğunu savunmuşlardır. Fakat verilen bu desteğin bölgedeki Batı çıkarlarının aleyhine

⁴⁶ Joe Barnes, "US National Interest: Getting Beyond the Hype", **Energy in the Caspian Region: Present and Future**, (Ed. by Yelena Kalyuzhnova), New York, Palgrave, 2002, p.214.

gelişmesi, giderek Rusya'nın enerji kaynakları üzerindeki hakimiyetinin istenmedik derecede artması, bölge barışına tehdit olduğunun düşünülmesi ve ayrıca Rusya'nın BDT'yi NATO karşıtı bir ittifak haline dönüştürmeye gayret etmesi bu politikanın 1997 sonrasında değişmesinde etkili olmuştur. Bunda ABD'nin, varlığı devam eden ama fazla güçlü olmadığı için kontrol edilebilen bir Rusya'yı tercih etmesi de rol oynamıştır.⁴⁷

21 Temmuz 1997'de Dışişleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbott'un Central Asia Institute'de yaptığı konuşmasında daha önce “çıkar sahası” olarak görülen Kafkasya ve Orta Asya'nın artık “sorumluluk sahası” olarak görülmeye başlandığını söylemesi ABD'nin bölgeye yönelik daha radikal politikalar uygulayacağını sinyallerini vermiştir.⁴⁸ 11 Eylül saldırıları ABD'li yetkililerce belirtilen politikaların uygulanması için büyük bir fırsat olarak ortaya çıkmıştır. ABD, 2001 sonlarına kadar bölgeye yönelik politikalarını diplomatik ve ticari kanallardan yürütmüştür. Ancak 11 Eylül saldırıları bu durumu kökten değiştirmiştir.⁴⁹

Kafkasya, ABD'nin Avrupa Komutanlığının sorumluluk alanına dahil edilirken, Orta Asya ise Orta Doğu Komutanlığına verilmiştir. Bu şekilde ABD, Hazar enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanması konusunda sorumluluk aldığını resmen ilan etmiştir. Daha sonraki süreçte ise, ABD, NATO çerçevesinde ve ikili anlaşmalar yaparak, bölge ülkeleriyle geliştirilen askeri işbirliği sayesinde buradaki askeri varlığını güçlendirmiştir.⁵⁰

ABD'nin bölgede Rusya, Çin ve Hindistan'ın etkisini dengeleyecek biçimde aktif bir politika izlemesi, bunu yapabilmek için de bölge ülkeleriyle çok boyutlu stratejik ilişkiler içine girmesi önemlidir. Fakat Rusya'da Putin'in iktidara gelmesinden sonra, bölgede izlemeye başladığı ekonomik bağları sağlamlaştırmaktan, askeri varlığı artırmaya uzanan çok boyutlu politikalar, Çin'in ŞİÖ yoluyla bölgede giderek artan ağırlığı gibi faktörler, ABD'nin Hazar bölgesine

⁴⁷ Türkler Ansiklopedisi, 17.Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss.269-281.

⁴⁸ Purtaş, “Hazar Bölgesi'nde...”, s.6.

⁴⁹ Klevevan, **Yeni Büyük...**, s.27

⁵⁰ A.Necdet Pamir, **Bakü-Ceyhan Boru Hattı Orta Asya ve Kafkasya' da Bitmeyen Oyun**, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 1999, s.23.

doğrudan müdahil olmasını engellemiştir. Bunun yerine Washington aktif "bekle-gör" politikasına devam etmiştir.

Buna göre ABD'nin Hazar Havzası politikasının hedefleri, enerji kaynakları üzerindeki gücünü arttırmak, enerji dağıtımını için Rusya'dan geçmeyen çoklu boru hatlarını ve bölgeye yatırım yapan Amerikan firmalarını desteklemek, İran'a uygulanan tecrit politikasına devam etmek, bölgede Rusya-Çin etkinliğini kırmak,⁵¹ Hazar Havzası'ndaki yeni bağımsızlıklarını kazanmış ülkelerin hükümlerlik, bağımsızlık ve refahının güçlendirilmesi için politik ve ekonomik reformların yapılmasını teşvik etmek, ABD ve müttefiklerinin enerji güvenliğinin artırılması, petrol ve doğal gazın dünya pazarlarına serbestçe akışı suretiyle Hazar Havzasının enerji bağımsızlığını sağlamak şeklinde ifade edilebilir.⁵²

Bölgenin istikrara kavuşması, ABD açısından bölgede bulunan enerji kaynaklarına ulaşma, işletme, pazarlara ulaşımı sağlama bakımından önemli bir konudur. Bunun en önemli koşullarından biri, kendisi ile uyum içinde olabilecek yönetimlerin kurulmasıdır. Bu açıdan ABD bölgede Batılı değerlerle işbirliği içindeki yönetimlerin desteklenmesini hedeflemektedir. Bu açıdan ABD'li değerlerle uyum içinde olan ve bölge ülkelerine iyi bir model oluşturabilecek Türkiye, ABD tarafından desteklenmektedir.

Hazar politikasının anahtarı, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın ekonomik olarak gelişmesidir. Hepsi de eski Sovyetler Birliği'nin en yoksul parçalarıdır. ABD'nin bölgede ilk etkinlik kazanması dev petrol şirketleri vasıtasıyla olmuştur. Büyük petrol şirketleriyle bölgenin sahip olduğu zengin hidrokarbon rezervleri üzerinde etkili olmaya çalışan ABD, bu kaynaklara Batı'nın erişimini ve serbest piyasa değerlerinin yerleşmesini ve bu konuda bölge ülkelerine gerekli desteğin verilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Böylece bölge ülkelerinin dünya ekonomik sistemine entegre olmaları ve ABD'li firmaların bölgede yatırım yapmaları kolaylaşacaktır.⁵³

⁵¹ Pascal Lorot, Petrol Savaşı Başladı, Le Figaro, 14 Eylül 2004.

⁵² Atilla Sandıklı, "ABD Dış Politikası ve Yeni Güvenlik Stratejisinin Türkiye'ye Etkileri", www.harpak.tsk.mil.tr/dscgi/ds.py/Get/File-97/11_Kasım_Ayı_Haber_Makake_2003.doc, s.23, 11 Aralık 2004.

⁵³ Aras, "Amerika...", s.57.

ABD'nin diğeri bir hedefi ise, bölge ülkelerinin kendi içlerinde ve aralarında yaşadıkları sorunlarının barışçıl yollardan çözülmesini ve aralarındaki işbirliğinin gelişmesini sağlamaktır. Bu amaçla hareket ederek bölgedeki çatışmalarda arabuluculuk görevi yüklenmiş olan AGİT'in Minsk grubunda yer almaktadır.

Bölgede görülen en büyük güç mücadelesi ABD ile Sovyetler Birliği'nin varisi RF arasında yaşanmaktadır. Rusya'nın, Hazar ülkelerinin zengin enerji kaynaklarını dünya piyasalarına ulaştırmada bölge ülkeleri üzerindeki büyük etkisi ABD'yi rahatsız etmektedir.⁵⁴ Büyük küresel güç ABD'nin güç mücadelesi de bu tekelin kırılıp üretilen petrolün ve doğal gazın dünya pazarlarına en güvenilir yollardan ulaştırmasına yöneliktir. Bunun için de "Çoklu Boru Hatları" stratejisini geliştirmektedir.⁵⁵

ABD, bu stratejisi ile Hazar petrol ve doğal gazının dünya piyasalarına serbestçe sevkini garanti altına almak, Orta Asya petrol devletlerini Rusya'nın etki alanından uzaklaştırmak, İran'ın bölgesel etkisinin gelişimini sınırlamak, ABD petrol ve gaz kaynaklarını çeşitlendirerek fiyatların ucuz tutulmasını sağlamak ve Orta Doğu'ya bağımlı durumdan kurtulmayı amaçlamaktadır.⁵⁶ Hazar bölgesindeki petrolün Batı'ya taşınması ve boru hatlarının geçeceği yollar konusunda alternatiflerin geniş tutulması, bu kaynakların bir veya birkaç ülkenin tekelinde kalması olasılığını ortadan kaldırırken, yaratılan rekabet ortamının da taşıma ücretlerini düşüreceği ileri sürülmektedir.⁵⁷

ABD yönetiminin bölgede faaliyet gösteren ABD'li petrol şirketleri ile arasında petrol üretimi ve boru hatları konusunda ortaya çıkan bir takım uyuşmazlıklar vardır. ABD dış politika tercihleri ile şirketlerin ekonomik açıdan değerlendirdikleri tercihler farklılık göstermektedir. Petrol şirketleri, ABD tarafından İran'a uygulanan ekonomik ambargo nedeniyle diğeri ulusların petrol şirketleri karşısında zarara uğradıklarını ifade etmekte ve bundan dolayı ambargonun

⁵⁴ Bilgin, **Avrasya...**, s.78.

⁵⁵ Pamir, **Bakü-Ceyhan...**, s.22.

⁵⁶ Kona, "RF'nin Kafkasya...", s.75.

⁵⁷ Okan Aktan, "ABD'nin Kafkasya Siyaseti ve Geleceği", **Güvenlik Boyutunda Kafkasya'nın Geleceği ve Türkiye konulu sempozyum**, 14 Nisan 2004, s.62.

kaldırılması ya da hafifletilmesi için birtakım girişimlerde bulunulması gerektiğini ifade etmektedirler.⁵⁸

ABD günümüzün hem tek süper gücü, hem de en büyük enerji tüketicisidir. Dolayısıyla Orta Doğu-Orta Asya eksenindeki kaynakları kontrol etmenin kendisi için sağlayacağı avantajların farkında olup bu bölgelerde savaşa varan önemli riskler almaktadır. Bu kaynakların kontrolü ABD'nin süper güç olma koşullarının devamını sağlayacağı gibi, diğer ülkeleri de ABD'nin bu kontrolüne bağımlı kılacağı için yeni süper güçlerin ortaya çıkışlarını engelleyebilecektir.⁵⁹

ABD'nin Avrasya'daki tarihsel ve stratejik hedefi, Avrasya'nın, tek bir siyasi askeri güç ve oluşumun etki sahasına ve egemenliği altına girmesine mani olmaktadır. Bu hedefi gerçekleştirmede ABD'nin önünde engel olabilecek üç unsur bulunmaktadır. Bu üç unsur, AB, RF ve Çin'dir. Her üç unsur da henüz ABD'yi tek başına zorlamaktan uzaktır. Ancak ikisinin veya üçünün arasında oluşabilecek bir ittifak, ABD açısından önemli bir tehdittir. Son dönemde ŞİÖ kapsamında RF-Çin yakınlaşması, AB'nin giderek daha bağımsız bir savunma kimliğine yönelerek NATO'yu zayıflatmaya çalışması ve ABD ekonomisine rakip bir ekonomik güç olarak yükselmesi, RF'nin nükleer kapasitesi ve son olarak da Çin'in büyük nüfusu ve hızla artan ekonomik rekabet gücü ile askeri kapasitesi, ABD'nin Avrasya'da bu güç merkezleri ile savaşa girmeden, varlığını ve güç üstünlüğünü sürdürmesini zorunlu kılmaktadır.⁶⁰

Hazar Bölgesi'ne yönelik ABD'nin tehdit algılamaları ve bölgesel güvenlik konularındaki stratejileri ise Kazakistan ve Özbekistan'ı SSCB döneminden kalan nükleer silahlardan ve nükleer güç reaktörlerinden arındırmaktır.⁶¹

ABD, öncelikle Rusya, İran ve Çin'in güç pekiştirmesini engellemek için Hazar petrol ve gazının dünyaya açılımını kontrol ederken, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ı mümkün olduğunca eksenine çekmeye çalışmaktadır.⁶²

⁵⁸ Pamir, **Bakü-Ceyhan...**, s.11.

⁵⁹ Burak Çınar, "Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 4, 8 (2008), s.29.

⁶⁰ Sedat Gülan, "Avrasya'daki Rusya-Çin Yakınlaşmasının Türkiye'ye Etkileri", www.harpak.tsk.mil.tr/dscgi/ds.py/Get/File-97/11_kasim_ay_i_haber_makale

⁶¹ Gayıbov, **Hazar Havzası'nın...**, s.85.

⁶² Bilgin, **Avrasya...**, ss.78-79.

Azerbaycan'ın ve diğer bölge devletlerinin ekonomik açıdan gelişmeleri, bu ülkelerin Rusya'dan ekonomik ve siyasi açıdan uzaklaşmalarına neden olacak ki, bu da ABD'nin bölgedeki politikasına uygun düşecektir.

Hazar'ın Batı için Basra Körfezi petrolünden sonra ikinci en büyük enerji sağlayan bölge haline geleceği ve böylece Basra Körfezi'ne bağımlılığın azalacağı düşüncesi, ABD'yi Hazar'ın statüsü ile ilgili olarak, sektörel bölünme yönünde bir politikayı desteklemeye sevk etmektedir. ABD, Hazar'ın kıyıdaş ülkeler arasında bölünmesi durumunda, Hazar'ın enerji kaynaklarının fazla vakit kaybetmeden çıkarılmasını kolaylaştıracağını düşünmektedir. Zaman zaman da, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın, İran'ın Hazar Denizi'ndeki payının %11'lere indirilmesi ve Hazar'ın her türlü yer altı kaynağından yoksun bölümünün İran'a verilmesine yönelik çabalarını da desteklemiştir.⁶³

Siyasi amaç, yeni devletlerin Rusya'nın nüfuzundan kurtulup kendi ayakları üzerinde durmasına yardımcı olmak ve onları Amerika'nın müttefiği haline getirmektir.

Bununla birlikte bazı gözlemciler, Amerika'nın bölgeye ilgisinin, sadece, petrol ve doğal gaz yataklarından ve enerji güvenliğinden dolayı değil, jeopolitik nedenlerden kaynaklandığını öne sürüyor.⁶⁴ ABD'nin bu bölgede etkin olmayı istemesinin tarihi bir önemi de vardır. İlk defa Avrasya dışı bir güç, Avrasya'da öncü olmayı hedeflemektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında Hitler ve Stalin Avrasya'yı bölüşme konusunda anlaşmaya çalışırlarken bile ABD'yi buradan uzak tutmaya çalışmaları dikkat çekicidir. Bugün de Amerikan siyaseti Orta Asya'da bir Alman-Rus ortaklığı istememektedir.⁶⁵

Sonuç olarak, devlet merkezli politikaların yanı sıra uluslararası sermayeyi ve hükümet dışı örgütleri ile uluslararası örgütleri kendi politikaları çerçevesinde yönlendiren ABD'nin bu politikasının bölgede etkinliğini artıracaklarını söyleyebiliriz.⁶⁶

⁶³ <http://www.turkdirlik.com/TurkDunyasi/PRahimi0002.htm>

⁶⁴ ABHaber, 28-06-2006 00:00 (TSİ)

⁶⁵ Çınar, "Tarihte Üçüncü...", s.29.

⁶⁶ Yıldız, "Kafkas toplumlarının...", s.225.

ABD'nin Hazar bölgesinde uyguladığı siyasetlerin gelecekte alacağı şeklin, bu siyasetleri belirleyen etkenlerin devamına bağlı olduğu açıktır. ABD'nin bölgeyle ilişkili hayati çıkarlarının, nükleer ve kitle imha silahlarının yayılmasını önleme faaliyetlerinin, terörle mücadelenin ve enerjiye olan gereksiniminin ve sahip olduğu iktisadi, siyasi ve askeri gücü dengeleyecek bir gücün kısa ve orta vadede ortaya çıkması beklenmemektedir.⁶⁷

ABD'deki ortak düşünce, Avrasya'daki kaynaklara sahip olan gücün, Amerikan çıkarlarını tehdit edebileceği yönündedir. Bu bağlamda küresel olarak angaje olmuş bir Amerika'nın, karmaşık Avrasya güç ilişkileriyle nasıl baş edeceği ve özellikle de belirleyici ve düşman bir Avrasya gücünün ortaya çıkmasını önleyip önleyemeyeceği sorunu, Amerika'nın küresel önceliği sağlayabilme yeterliliği açısından merkezi önem taşımaya devam etmektedir.⁶⁸

3.3.2. Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)'nin Bölgeye Yönelik Enerji Politikası:

Dünyanın kesintisiz 4000 yıldan uzun süre sahnede kalabilmiş en eski medeniyeti olan Çin, enerji gereksinimi en hızlı büyüyen ülkeler arasındadır. 1993 yılına kadar enerji alanında kendi kendine yeterli bir ülke olan Çin, enerji ithal eden ülkelerden biri haline gelmiştir. Petrol açısından dışa bağımlı durumda olan ÇHC, dünyadaki en büyük kömür üreticisi ülkedir.⁶⁹

ÇHC, sahip olduğu sosyo-ekonomik potansiyeli ve geniş coğrafyası ile küresel düzeyde yeni bir süper güç rolü üstlenme çabası içindedir. Çin'in "Büyük Strateji"sini; öncelikle çevre ülkeler ile iyi geçinme, dünya siyasetinde nispeten daha ılımlı politika izleyerek zaman kazanma, bu süre içerisinde, ekonomiyi ve buna bağlı olarak Silahlı Kuvvetleri geliştirme, yeterli güce ulaştıktan sonra ise küresel olaylara daha etkin ve kesin bir tutumla müdahil olma şeklinde özetlemek mümkündür.

Bahse konu stratejinin uygulanmasında temel unsur ekonominin geliştirilmesidir. Bunun sağlanması ise yeterli ve kesintisiz enerji teminini gerektirmektedir. Bu ihtiyaç ÇHC'nin kısa ve orta vadede enerji üreten ve ulaştırma

⁶⁷ Aktan, "ABD'nin Kafkasya...", s.64.

⁶⁸ M. Seyfettin Erol, Çiğdem Tunç, "11 Eylül Sonrası ABD'nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya", *Avrasya Dosyası: Küresel Değerlendirme Özel*, 9, 3 (2003), s.6.

⁶⁹ Çaşın, "Güç Merkezlerinin...", s.142.

yolları üzerinde bulunan ülkeler ile ilişkilerine yön vermekte, mevcut politikaların halen en belirgin unsuru olarak ön plana çıkmaktadır.

ÇHC, artan enerji ihtiyacını karşılayabilmek için 2002 yılında “Dışarı Çıkış (Zou Chu Qu - Going Out)” Stratejisini uygulamaya koymuştur. Bu strateji ile ülkenin önemli petrol firmaları vasıtasıyla ülke dışından güvenli petrol temini sağlaması, araştırma ve üretim anlaşmaları yapılması, rafineriler kurulması, Sibirya ve Orta Asya’dan Çin’e yeni boru hatları tesis edilmesi amaçlanmaktadır.⁷⁰

Çin’in bu büyük strateji planına göre ana hedefi, Çin’in doğusu ve güneyi; yani Asya Pasifik bölgesidir. Bu ana hedefe ulaşabilmek için Çin’in, Batı’ya açılan tek doğal kapısı Doğu Türkistan’daki hakimiyetini sağlamlaştırmak, arka bahçesi olarak telakki ettiği Hazar ülkeleri ve kuzeyden gelebilecek tehditlere karşı RF ve Türkiye yolu ile Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmektir.⁷¹

ÇHC enerji ihtiyacını; yurt dışında kaynak çeşitliliği sağlamak, doğrudan yatırımlar yapmak, yeni boru hatları inşa ve finans etmek ve özellikle, ABD ile RF etkisinden uzak enerji ulaştırma hatlarına odaklanmak suretiyle karşılama gayreti içerisindedir.

Çin ihtiyacı olan petrolü Basra Körfezi kanalıyla Orta Doğu’dan temin etmektedir. Diğer Asya ülkelerinde olduğu gibi Çin’de enerji kaynaklarını çeşitlendirme konusunda ABD ve AB kadar başarılı değildir.⁷² Çin, Irak’ın işgalinin ardından enerji kaynaklarını çeşitlendirme politikasını daha açık ifade etmeye başlamıştır. Bu kapsamda, önemli enerji rezervlerine sahip olan Hazar bölgesindeki ülkeler ile işbirliği Çin enerji politikasının ana maddelerinden birisi haline almıştır.⁷³

Ortaya çıkan Hazar enerji pazarında Rusya, AB ve ABD gibi büyük güçler menfaatleri doğrultusunda pay almak için rekabet ederken, Çin önümüzdeki yıllarda

⁷⁰ Flynn Leverett and Jeffrey Bader, “Managing China-US Energy Competition in the Middle East”, **The Washington Quarterly**, Winter 2005-06, s.193.

⁷¹ Gülan, “Avrasya’daki...”, ss.4-6.

⁷² Kaan Ögüt “21 nci Yüzyıla Doğru Avrasya’da Yeni Yapılanma Çin ve Japonya’nın Orta Asya Stratejileri ve Doğu Timor-Pakistan-Ermenistan’da Yaşanan Gelişmeler”, **Aydınlanma 1923 Dergisi**, s.29, <http://www.aydinlanma1923.org/sayı/29/29-08.htm> 27 Mart 2001.

⁷³ Gayıbov, **Hazar Havzası’nın...**, s.86.

ortaya çıkacak enerji ihtiyacını karşılayabilmek için Hazar petrollerinin geliştirilmesinde en hevesli ülke konumundadır.⁷⁴

Çin, Hazar bölgesi üzerinde talepleri ve hedefleri olan ülkelerle bölgesel bir güç olarak çatışmaya girmeden ekonomik gelişmesini tamamlamayı, enerji ihtiyacını karşılayacak projelere katılarak bölgedeki güçlerle birlikte hareket etmeyi sağlayacak ve işbirliğini geliştirecek bir anlayışa sahiptir.⁷⁵ Hazar bölgesindeki öncelikleri; herhangi bir istikrarsızlığı önlemek, mevcut enerji kaynaklarına güvenlik sağlamak, ekonomik işbirliğini genişletmek, bölgede diğer Batılı güçlerin etkinlik kazanmasını önlemek ve güvenlik ve istikrar sağlayacak örgütler kurmak şeklinde özetlenebilir.⁷⁶

Çin'in ilişkiler kurmadaki esas amacı bağımsızlıklarını pekiştirmeye yönelik Rus egemenliğinin bölgede tekrarlanmasının önüne geçmektir. Ekonomik hedefleri ise büyüyen enerji ihtiyacını karşılamak ve yeni Türk Cumhuriyetlerini sürdürmeye çalıştığı dünya çapında ticaret kapsamına dahil etmektir.⁷⁷ Özellikle Kazakistan ve Türkmenistan'daki enerji kaynaklarına yönelik projelere ağırlık vermektedir.

Çin, stratejik öncelik olarak, ulusal sınırları dışındaki Orta Asya boru hatlarını en yakın zamana kadar operatif hale getirebilmeye maksimum özen göstermektedir. Gelecek 10 yıl zarfında, Büyük Güçler arasındaki hegemonik enerji rekabetine hazır olabilmek için, kendi iç pazarında üretimi ve boru hatlarını tamamlamak sureti ile gelecekteki rolünü daha da güçlendirebilmeyi asli amaç olarak benimsemiş bulunmaktadır.⁷⁸

Çin, Batı sınırında meydana gelen yeni fırsatlar ve mücadele bölgesinde proaktif bir politika izlemektedir. Bu politikanın altında yatan tek neden ise gittikçe artan enerji bağımlılığı ve bölgenin enerji zengini olması değildir. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra batı sınırında bağımsızlığına kavuşmuş Türk Cumhuriyetlerinin Sincan eyaletindeki Uygur ve Kazak azınlıklardan oluşan milliyetçi ve İslami hareketleri cesaretlendirebileceğini düşünerek korkmakta ve iç

⁷⁴ Mark Berniker, "China's Hunger for Central Asian Energy", http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/EF11Ag01.html, 10 Şubat 2005.

⁷⁵ Leverett, *Managing China-US...*, s.193.

⁷⁶ Çaşın, "Güç Merkezlerinin...", s.145.

⁷⁷ Gayıbov, *Hazar Havzası'nın...*, s.86.

⁷⁸ Çaşın, "Güç Merkezlerinin...", s.145.

etnik tansiyonun yükselmesinden endişe duymaktadır.⁷⁹ Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini sağlamlaştırırken Çin hem Sincan-Uygur bölgesindeki ayrılıkçı hareketleri engellemeyi hem de bu devletlerin Rusya'nın nüfuzu altına girmesini engellemeye çalışmaktadır.

Çin, kuzeybatı sınırlarının emniyete alınması açısından stratejik değeri yüksek olan bu bölge üzerinde Batı etkisini önlemek için kararlı politikalar yürütmektedir. ŞİÖ de, bu politika doğrultusunda Çin'in önem verdiği ve ağırlığını koyduğu, güçlü bir girişim olarak varlığını sürdürmektedir. Çin, ŞİÖ ile zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olan Hazar ülkelerini kontrol altına almaktadır. Diğer taraftan, Hazar enerji kaynaklarına ulaşmak için gerekli zemini oluşturabilmektedir. Böylelikle hem Sincan bölgesinin batısındaki hassas sınırları boyunca dost komşu ülkelerden güvenli bir kuşak oluşturmakta hem ekonomik açıdan kazançlı çıkmakta hem de bölge ülkeleriyle askeri bağlarını güçlendirip terörizme karşı eylemlerini bölgesel düzeyde meşrulaştırmaktadır.⁸⁰

CSIS tarafından hazırlanan “Çin'in Batı'ya Yeni Yolculuğu” (China's New Journey to the West) adlı raporda, Çin'in bölgedeki uzun geçmişinden dolayı Orta Asya ile kurduğu bu ilişkilerin normal olduğu değerlendirilmeleri yapılmış, bu işleri oldukça hızlı ve akıllıca uygulaması ise şaşırtıcı olarak yorumlanmıştır.⁸¹

Hazar devletleri (özellikle Kazakistan) Rusya ve diğer Batılı devletlere olan bağımlılıklarını azalttığını düşünerek Çin ile gelişmekte olan ilişkileri memnuniyetle karşılamaktadırlar. Çin'in bu faaliyetlerinin etkileri de uzun vadede Rusya'nın bölgedeki konumunu zayıflatacak ve “Büyük Oyun” içinde bir ölçüde Rusya'nın geri çekilmesine yol açacaktır.⁸²

3.3.3. Diğer Güçlerin Bölgeye Yönelik Enerji Politikaları:

Pakistan SSCB'nin dağılması sonucu bölgede strateji ve jeopolitik konumu yanında İslam faktörünü de kullanarak özellikle hasmı durumundaki Hindistan'a

⁷⁹ Dekmejian, *Troubled Waters:...*, p.116

⁸⁰ Utku Yapıcı, *Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları: Orta Asya ve Kafkasya*, İstanbul, Otopsi Yayınları, t.y., s.23

⁸¹ Mark Schoeff Jr., Bates Gill, “China And Central Asia :U.S.-Russia-China Cooperation To Influence Regional Security”, (Çevrimiçi) http://www.csis.org/press/pr03_51.htm, 15 Aralık 2003

⁸² Çaşın, “Güç Merkezlerinin...”, s.173

karşı üstünlük kazanma çabası içerisine girmiştir. Bu amaçla bu ülkelerin bağımsızlıklarını derhal tanımış, bölgeye ekonomik yardımlar yapmış ve havayolu bağlantıları sağlamıştır. Aynı zamanda Afganistan üzerinden petrol boru hattı ve ulaştırma hatları kurma çalışması içine girmiştir. Hala bölgede başarılı politikalar sergilemektedir.

Hindistan da Pakistan'ın bu politikalarına karşı bölge ülkeleri ile yakın ekonomik ilişkileri geliştirmiş, bu amaçla da Rusya ve İran ile birlikte hareket etmeye başlamıştır. SSCB'nin dağılmasından sonra Kafkasya'da yaşanan etnik bölünmelerin ve kargaşanın bölgede de yaşanma ihtimali, köktendinci akımlar, iç savaş ihtimali ve Pakistan'ın bölgede stratejik bir aktör olarak ortaya çıkarak bazı ekonomik oluşumlarda Müslüman ülkelerle işbirliği gayretleri Hindistan'ı yeni arayışlara sürüklemiştir. Bu kapsamda başta RF olmak üzere bölge ülkeleri ile ikili ekonomik ilişkiler kurmuştur. Özellikle pazar ekonomisi, Batılı tarzda sanayi ve yönetim alanlarında, bankacılık sektöründe birikimlerini aktarmak istemiştir. Özellikle Kazakistan üzerine yoğunlaşmıştır.⁸³

Sanayileşmiş ve dünya enerji tüketiminde en üst sıralarda yer alan Japonya, ihtiyacı olan enerjiyi garanti altına almak için bölgede aktif olarak politika geliştirmektedir. RF'den petrol almaya başlayan ve Azerbaycan'da petrol konsorsiyumları içinde yer alan Japonya, Orta Doğu'daki istikrarsızlıktan ve ABD etkisinden kurtulma çabası içindedir. Petrol ve doğal gazın boru hattı ile doğuya doğru ulaştırılmasını istemektedir.⁸⁴ Japonya petrol ihtiyacının %90'ını Basra Körfezi'nden sağlamaktadır. Tek kaynaktan beslenmenin getirdiği riskleri azaltabilmek için petrol ithal ettiği ülkeleri çeşitlendirmek istemektedir. ABD'nin donanma gücünün Körfez'den Pasifik'e kadar tüm bölgeyi denetlemesi nedeniyle Japonya, kendisine daha güvenli petrol seçenekleri aramaktadır. Bu nedenle petrolün Kazakistan üzerinden Çin'e buradan da Japonya'ya akıtılmasını istemektedir.⁸⁵ Azerbaycan'ın Dünya Ticaret Örgütü ve Asya Kalkınma Bankası'na üye olmasına destek vermek üzere teminat vermiştir. 1998'de ise Yanan-Tava, Ateşgah ve Muğan petrol yataklarının işletilmesi üzerine yalnız Japon şirketlerinden oluşacak

⁸³ Dianne L. Smith, *Central Asia: A New Great Game*, 2006, ss.12-17.

⁸⁴ İ. Yaşar Hacısalıhoğlu, *Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye*, 2001, s.106.

⁸⁵ Ögüt, "21 nci Yüzyıla...", s.30.

konsorsiyum kurma amaçlarını gerçekleştirmişlerdir.⁸⁶ Bir ucu Japonya'da diğer ucu Batı Avrupa'da olan ve eski İpek Yolu'nun güzergahını takip eden küresel boyutta Enerji İpek Yolu adıyla ortaya çıkan enerji hattı projesine destek vermektedir. Bütün bu veriler Japonya'nın gelecekte bölgede büyük bir güç olacağını göstermektedir.

3.4. SONUÇ

Bu bölümde Hazar Havzasının, 1990'ların başından beri uluslararası siyasi ve ekonomik süreçlere gittikçe daha aktif bir şekilde katılıp kendi gelişme yollarını seçme hakkını elde ederek uluslararası ilişkilerin bir üyesi ve dünya politikasının bir parçası haline geldiğinden ve özellikle dünya politikalarına yön veren büyük devletlerin her geçen gün artan enerji taleplerini karşılamak ve mevcut güçlerini devam ettirebilmek amacıyla, enerji kaynaklarının kontrolüne büyük önem verdiğinden bahsedilmiş ve elde edilen sonuçlar aşağıya çıkarılmıştır.

Hazar Bölgesi ülkelerinin sahip oldukları kaynaklar, kendi iç tüketimlerinin kat kat üstündedir. Bu nedenle, bu ülkeler sahip oldukları kaynakları değerlendirmek için bir an önce dış pazarlara açılmak zorundadırlar. Hızla Batı'ya entegre olmayı amaç edinen bölge ülkeleri, ekonomik bağımsızlık olmaksızın, siyasi ve kültürel bağımsızlıklarının olmayacağını görmüşler ve bu amaçlarını gerçekleştirmenin en kestirme yolu olarak da, sahip oldukları zengin hidrokarbon kaynak kozunu oynamak istemişlerdir. Jeopolitik ve jeoekonomik değeri yüksek olan bölgede, etkin olma fırsatı yakalayan bölgesel güçler için bu yeni bir yarışın başlangıcı anlamını taşımaktadır.

Tarihte ilk kez Avrasya dışında yer alıp da küresel çapta bir belirleyici güç haline gelen ABD'nin bölgedeki siyasi bölünmüşlüğü sürmesi, ABD'nin küresel etkinliğini sürdürmesinin en öncelikli gerekliliği ve ABD'nin bölgeye yönelik politikalarının en temel güdümleniciyidir. Hazar bölgesinde en etkili siyasi güç odakları AB, Rusya ve Çin'dir. AB ile ABD aynı ekonomik sistem içinde yer aldıklarından aralarında herhangi bir gerginliğin oluşmasından iki taraf da oldukça olumsuz yönde etkilenecektir. Ancak Rusya ve Çin, ABD'nin küresel etkinliğinden

---

⁸⁶ Osman Nuri Aras, **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, İstanbul, Der Yayınları, 2001, s.184.

rahatsız olduklarından kendi aralarındaki çelişkileri bir yana bırakıp ABD'nin küresel etkisine karşı işbirliğine girmişlerdir.

Bush döneminde Orta Doğu'ya yönelik politikalar izleyen ABD, şimdi Obama ile birlikte yeniden jeostratejik rekabetin merkezi olan Hazar Denizi havzasına dönmektedir. Büyük Oyun tıpkı eskisi gibi Atlantik güçleriyle, Asya güç merkezleri arasında oynanmaktadır. Bunlara ilaveten Türkiye, İran gibi bölgesel güçler, Azerbaycan gibi yerel güçler de vardır.

Görünen o ki, başta ABD olmak üzere; AB, Japonya gibi petrol ve doğal gaz ithalat gereksinimleri hızla artan dünya devleri, özellikle Hazar gibi bu kaynakların bulunduğu topraklara yönelik stratejilerini geliştirirken, kaçınılmaz olarak birbirleriyle çatışmalarını sürdüreceklerdir. Çin, bu oyuncular arasında önemi en hızlı artan oyuncudur. Bu coğrafyaya yönelik geliştirilen projelerin en önemli ayağında, kaynakların taşıma yollarının ve bölge ticaretinin kontrol edilmesine yönelik planların mevcut olmadığını iddia etmek, inandırıcı görünmemektedir.

IV. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN HAZAR BÖLGESİNE YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASI

4.1. GİRİŞ

Dünya nüfusunun %6,4'lük oranını teşkil eden AB, 7 trilyon dolar GSMH hacmi, 500 milyon nüfusu ve dünya toplam ticaretindeki %40 toplam payı ile en geniş pazara sahip örgüt olarak, Büyük Güçler mücadelesini sürdürmektedir.¹ Güçler mücadelesinin en çok görüldüğü alanlardan birisi olan Hazar bölgesindeki petrol ve doğal gaz yatırımlarının koşullarını şekillendiren, doğal olarak sağlayıcıların ve alıcıların çıkarlarıdır. Bir yanda Hazar'a kıyaslı olan devletlerin oluşturduğu üreticiler diğer yanda yakınlık açısından diğerlerinden önde gelen Türkiye ve genişlemekte olan AB vardır.

Rusya'nın canı istediğinde küçük şeyleri bahane edip vanayı kapatarak doğal gazda yaşattığı kriz petrolü de tetiklemiş ve Avrupa'daki petrolün fiyatı krizle birlikte fırlamış, bunun üzerine AB Komisyonu yeni stratejiler geliştirme mecburiyetine işaret etmiştir. Bu nedenle de Hazar enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılmasının hayati önemi vardır. Bu kaynakların ulaştırılmasında iki konu öncelikli olarak gündeme gelmektedir. Enerji güvenliği ve enerjinin sürdürülebilir yani kesintisiz olması. Bu iki konuda da özellikle Türkiye, Rusya'ya bağlı olmayan ve sınırları içerisinde güvenliği sağlanmış bir güzergah sunması nedeniyle önemlidir.

Çalışmamızın Dördüncü bölümünde AB'nin enerji üretim ve tüketimdeki payının ne olduğu, neden Hazar bölgesindeki kaynaklara ihtiyaç duyduğu, bölge ülkeleri ile olan ilişkileri, özellikle Rusya'ya enerji alanındaki artan bağımlılığın siyasi ve ekonomik maliyeti de göz önüne alındığında Hazar Havzası enerji kaynaklarının aktarımında kaynak çeşitliliği ve alternatif ulaşım yollarının yaratılmasının önemini belirtmek amacıyla petrol ve doğal gaz boru hatları ve bu konuda RF ile giriştiği mücadeleden bahsedilecektir. Ayrıca ortak bir enerji politikası oluşturup oluşturmadığı tartışılarak bu konuda neler yapılması gerektiği belirtilecektir.

---

¹ Esra Hatipoğlu, "Avrupa Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya Boyutu", **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, (Ed.Okan Yeşilot), İstanbul, Kitabevi, 2005, s.23.

4.2. AB'İN YENİ ENERJİ POLİTİKALARI

4.2.1. AB Enerji Politikasının Tarihsel Gelişimi:

İkinci Dünya Savaşı esnasında, Avrupa devletlerinin petrol ihtiyacının %90'ı, ABD tarafından sağlanmıştır. Harbin sonrasında yıkıma uğramış Avrupa'nın kalkınmasında AB, yine “enerji endeksli” olarak teşekkül eden Avrupa Kömür-Çelik Teşkilatı (AKÇT)'nin çekirdek örgütsel çatısı altında kurulmuştur.

Topluluğun enerji politikalarının temelleri kurulduğu yıllarda atılmıştır. Doğal kaynakların işletilmesi ve korunmasına ilişkin karar alma alanında Topluluk etkinliklerinde enerji türlerine göre farklı sorumluluk alanları bulunmaktadır. Atomun barışçıl kullanım maksadıyla parçalanmasına ilişkin görev Avrupa Atom Enerjisi Teşkilatı (AAET)'nin tekelindedir. AKÇT, kömür sektöründe yükümlülük ve sorumluluk taşırken, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) da elektrik gaz ve petrolü içine alan geniş bir enerji politikasından sorumludur.² Kömür Ortak Pazarı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa ülkeleri arasında gerçek anlamda bir dayanışmanın gerçekleştirilmesine yönelik arayışların ürünü olarak kurulan AKÇT'nin önemli bir parçasıdır. Diğer yandan, AKÇT'yi kuran Anlaşmanın 3'üncü maddesinde öngörüldüğü şekilde çeşitli ulusal engellerin ortadan kaldırılarak kömür ve çelik üretiminin bir ulusüstü otorite denetiminin altında birleştirilmesi genel olarak ekonomik entegrasyonu geliştirici bir unsur olmuştur.³

Toplulukları kuran Antlaşmaların imzalanması ile 1950'lerde ilk şeklini alan enerji politikası, küresel gelişmelerden, Topluluğun genişleme ve derinleşme dinamiklerinden etkilenerek kademeli olarak gelişmiştir.⁴ Topluluğun bugün uyguladığı enerji politikası, 1950'li yılların enerji politikasından oldukça farklıdır. Gerek kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan nedenler, gerekse sınırları dışındaki gelişmeler nedeni ile Topluluğun enerji politikası sürekli değişime uğramıştır.

1950'den 1973'e kadar Avrupa Topluluğu (AT) üyeleri ekonomik açıdan kabul edilebilir koşullar altında enerji gereksinimlerini tedarik edebileceklerine yönelik bir kaygı taşımamaktaydılar. Örneğin tarım politikası, ticaret politikası veya para

² İbrahim S.Canbolat, **Uluslararası Sistem AB Bir Dönüşümün Analizi**, İstanbul, Alfa, 1998, s.112.

³ a.g.e., s.192.

⁴ **AB Enerji Politikası**, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, s.2.

politikasından farklı olarak, Roma Sözleşmeleri'nin kaleme alınması esnasında bile bütün üye ülkelerin ithal enerji hammaddelerine oldukça yüksek olan ve o tarihten beri gittikçe artan bağımlılıklarına rağmen, bugüne kadar AT sözleşmesinde enerji alanında AT organlarına spesifik bir yetki tanıyan özel bir düzenlemeye yer verilmemiştir.

Enerji politikası için topluluk düzeyinde güncel olarak mevcut olan kurumsal çerçeve, şimdilerde tekrar gerçekleşen değişiklikleri ve AT kurumları, üye ülkelerin hükümetleri ve de enerji ekonomisi konusundaki birlikler ve şirketler arasındaki koordinasyon yolunda zaman içinde gerçekleştirilmiş kuruluş sözleşmelerine dayanmaktadır.⁵

1958'den itibaren Topluluk kömür sektöründeki başarı çizgisinin altına düşmüştür. Talepten çok fazla kömür üretimi karşısında Yüksek Otorite'nin ortak çözüm geliştirmede yetersiz kalışı, üye ülkelerin Topluluğa güvenini de sarsmıştır. Böylece kömür sektöründeki bu gelişmeler Topluluk sisteminde bir gerileme yaratmıştır. Bu gerilemenin nedenleri; Toplulukta kömür sektöründe uyulması gerekli kuralların üye ülkeler tarafından düzenli olarak uygulanmaması ve buradaki sorunlara tek yanlı çözümler aramalarıdır. Burada da en belirgin etken petrol gibi yeni enerji kaynaklarının kullanıma hazır hale gelmesi ve uzak mesafeli deniz taşımacılık ücretlerinin düşürülmesi nedeniyle enerji sektöründe rekabetin ortaya çıkmış olmasıdır. Bu yeni durum, üye ülkelerin optimum çözümleri tercih etmelerine neden olmuştur. Örneğin İtalya bir yandan Amerikan kömürünü uygun koşullarda ithal etmeyi düşünürken, diğer yandan da Orta Doğu'dan petrol sağlamaya yönelik görüşmelerde bulunmuş; Almanya ve Hollanda Kuzey Denizi'nden doğal gaz elde etmek için planlar hazırlamışlardır. 1960 yılına gelindiğinde ise petrol ihraç eden ülkeler bir araya gelerek OPEC'i kurmuşlardır.

Nisan 1974 tarihli Konsey kararına kadar, Topluluğun enerji politikası tam anlamıyla oluşturulamamıştır. 1973'te meydana gelen enerji kriziyle birlikte Avrupa ülkeleri iki engelle karşılaşmıştır. Birincisi, dışa olan bağımlılığı azaltmak için enerji

---

⁵ Wulfdiether Zippel, "Enerji Kaynaklarını Çeşitlendirme Yaklaşımları Altında AB'nin Enerji Politikası", **Avrupa ve Orta Asya Arasındaki Enerji Köprüsü Türkiye Toplantısı**, 06 Haziran 2006, <http://www.konrad.org.tr/Enerji/06ZIPPEL.pdf>, s.1.

ikamesi ve enerji tasarrufu alanında yatırım yapmak zorunluluğu, ikincisi petrol üreten ülkelerin ithal edecekleri malları üreterek uzun dönemde ticaret dengesini sağlamak için seçilmiş ihracat sektörlerine yatırım yapmak zorunluluğudur. İki politika birbirini tamamlayıcı nitelik taşımaktadır.

Sonuçta bu durum Avrupa genelinde büyük yapısal değişikliklere yol açmıştır. Öncelikle Topluluk, ortak bir enerji politikası oluşturmanın gerekliliğine inanmıştır. 1974 tarihli Konsey kararı ile Yeni Enerji Politikası adı altında yeni enerji politikası stratejisi yönünde bir karar alarak ortak enerji politikasının hedeflerini belirlemiştir.⁶ Topluluk bünyesinde Enerji Komitesi adı verilen bir kuruluş oluşturularak, uzun vadede politika önceliğini Orta Doğu ve Afrika petrolünü ikame edecek enerji kaynakları bulmaya ve enerji tasarrufunu sağlayacak teknolojik araştırmalarının yapılmasını teşvik etmeye başlamıştır. Petrole alternatif olarak ilk etapta mevcut kömür madenleri öne çıkmış ve madenlerin kapatma kararından vazgeçilmiştir. İkinci olarak, Kuzey Denizi'nde ve güvenli bölgelerde petrol ve gaz çıkarılmasını sağlamak için kendi ulusal petrol şirketlerine destek sağlamaya başlamışlardır. Avrupa ülkeleri enerji ikamesinde üçüncü seçenek olarak nükleer enerjiyi seçmişlerdir. Bütün bunların sonucunda 1973 ve 1986 yılları arasında enerji yoğunluğu yaklaşık %25 oranında artmış, enerji bağımlılığı %65'ten %45'e düşmüştür. 1973 yılında petrol tüketim oranı %63 iken 1986 yılında bu oran %47'ye inmiştir. Elektrik üretiminde petrol ve gaz kullanım oranı %40'tan %15'e düşmüştür. Bu süre zarfında topluluğun enerji üretiminde %70'ten fazla bir artış olmuştur. Topluluk, enerjinin üretimi hizmeti ve ekipmanının daha serbest dolaşabildiği ortak bir enerji pazarı oluşturmuştur.⁷

Böylelikle AB toplam enerji tüketimi içinde ithalata olan bağımlılığını azaltmaya, ithal kaynaklarını çeşitlendirmeye ve kendi kaynaklarını koruma altına almaya çalışmıştır. Yaşanan bu krizin AB açısından bir diğer sonucu ise stok tutma sisteminin geliştirilmesi olmuştur. Böylelikle gelecekte oluşabilecek herhangi bir kriz durumunda bunalımın etkisinin en aza indirgenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla üye

⁶ Canbolat, **Uluslarüstü Sistem...**, ss.194-196.

⁷ Havva Çaha, "Avrupa Birliği Enerji Politikaları", **Yeni Türkiye Dergisi**, t.y., s.1545.

ülkelerin asgari 90 günlük tüketimlerine eşdeğer düzeyde petrol ürünü stokları bulundurmaları zorunlu hale getirilmiştir.⁸

Ancak bütün bunlar da Topluluk ülkelerinin üzerinde anlaştıkları ortak bir enerji politikası için yeterli olmamıştır. Ortak enerji politikasına ilişkin bu güçlükler üye ülkelerin birbirlerinden farklı beklentilerinden kaynaklanmaktadır. Ortak müdahale ilkeleri konusunda kendi aralarında bir uzlaşma sağlandığı halde, enerji politikası yine üye ülkelerin inisiyatiflerinde kalmıştır. Örneğin Fransa bazı Arap ülkeleriyle sıkı işbirliği içinde olduğu için ortak bir enerji politikası ile kendini bağlamak istememiş, diğer yandan İngiltere Topluluğun tek petrol ihraç eden üyesi olarak petrol ithal eden öteki Topluluk ülkelerinin bu alandaki kararlarında etkili olmak amacı taşımıştır.⁹

1980'lerde çevre de bir başka ilgi konusu olarak ortaya çıkmıştır. Çıkarımdan kullanıma kadar, mevcut enerji sisteminin küresel çevreye çok zararlı olduğu genel olarak kabul edilmiştir. Çevreyi tehlikeye atmadan enerji sistemlerinin nasıl yeniden yönlendirileceği konusu, önemli bir sorun haline gelmiştir.

Üye ülkelerin enerji sektöründe kendilerine yeterli hale gelmelerini hedefleyen Eylül 1986 tarihli Konsey kararı ve 1988 tarihinde Komisyon'un hazırlamış olduğu Enerji İç Pazarı oluşturulmasına dair rapor, enerji alanında daha liberal bir politika izlenmesine yol açmıştır. Enerji iç pazarı, artan rekabetin odağı olmuştur.¹⁰

Sömürgecilik döneminin sonuna kadar düşük maliyetlerle enerji kaynaklarını kontrol eden Batı Avrupa ülkeleri, sömürgelerini kaybettikten sonra enerji politikalarında önemli revizyonlar yapmak zorunda kalmışlardır.¹¹ 1983'te Avrupa Konseyi (ulusal enerji politikası konusunda yetkili uzman bakanlardan oluşan), ilk defa AT'ye kendi enerji politikası için yetki vermiştir. Enerji alanında yetkilerin AB'ye verilmesi, enerji politikasıyla ilgili önlemlerin yasal dayanağı olarak gösterilebilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu imkana dayanarak, bu tarihten itibaren enerji alanındaki önlemler için birkaç yıllık çerçeve programları denilen programlar oluşturulmaktadır. Bu tür bir çerçeve programda her üye ülke için, enerji etkililiğinin

⁸ <http://www.deltur.cec.eu.int/abenerji.rtf>, 07 Ocak 2007.

⁹ Canbolat, **Uluslararası Sistem...**, ss.194-196.

¹⁰ **AB Enerji...**, s.2.

¹¹ Çaha, "Avrupa Birliği...", s.1543.

artırılması, ithalat bağımlılığının azaltılması, aynı zamanda yurtiçi enerji kaynaklarının daha fazla kullanılması ve yeni enerji teknolojilerinin teşvik edilmesi bakımından müşterek görevler ve amaç projeksiyonları belirlenmektedir.¹²

Topluluk 16 Eylül 1986 tarihli Konsey kararıyla 1995 yılına kadarki enerji politikasının amaçlarını oluşturmuştur. Konsey bu kararla, Topluluğun enerji politikası üye ülkelerin enerji sektöründe kendi kendine yetecek tarzda yeniden yapılanmalarını öngörmektedir.¹³

1991 yılında Lahey’de Avrupa Enerji Şartı imzalanmıştır. Şarta AB’nin yanı sıra, 46 ülke taraftır. Şartın başlıca hedefleri; enerji arzı güvenliğini artırmak, enerji üretimi, taşınması, dağıtım ve kullanım verimliliğini en üst düzeye çıkarmak ve çevre sorunlarını en aza indirmektir.

Üye ülkeler, Maastricht sonrasında kuruluş sözleşmelerinde yapılan değişikliklerin yürürlüğe girmesiyle beraber (1 Kasım 1993), enerji politikası alanındaki bir kısım yetkilerini Topluluğa aktarmışlardır. Burada bir taraftan enerji altyapısı alanındaki yetkiler, diğer taraftan çevreyi koruma başta olmak üzere enerji politikasıyla ilgili alınacak önlemler konusunda yetkilerin devredilmesi söz konusudur.

Enerji altyapısıyla ilgili bugün mevcut olan AB’nin yetkileri, Maastricht’te AT sözleşmesine eklenen Trans Avrupa Ağları (TEN- Trans-European Networks) başlığına dayanmaktadır. Bu ağlar ayrıca ulaşım ve telekomünikasyon alanlarındaki ağ yapılarını da ilgilendirmektedir.¹⁴ Bu planın iki önemli amacı vardır: Birincisi, AB’nin genişlemesini de güçlendirecek bir biçimde enerji şebekelerinin (elektrik ve doğal gaz) birleştirilmesidir. Bu sayede, AB içinde tek bir enerji piyasasının oluşturulması hedefine ulaşma yönünde önemli mesafe alınmış olacaktır. İkinci amaç ise, AB’nin ihtiyaç duyduğu enerjinin güvenli bir şekilde temin edilmesi, enerji ihracatçısı ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi ve hem AB’de hem de AB’nin komşusu olan ülkelerde siyasi istikrarın korunmasıdır. TEN aynı zamanda AB enerji piyasalarının serbestleştirilmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının

¹² Zippel, “Enerji Kaynaklarını...”, s.2.

¹³ Paul K Lyons, What is energy Policy? Ec Inform-EU Energy Policies towards the 21st Century, s.5.

¹⁴ Zippel, “Enerji Kaynaklarını...”, t.y., ss.2-3.

teşvik edilmesi amaçlarına da dolaylı olarak katkı sağlamaktadır. Bu amaçla Avrupa Yatırım Bankası (AYB) ve Avrupa Yatırım Fonu kaynaklarından aday ülkelere ve ortaklık ilişkisi kurulan ülkelere destek sağlanmaktadır.

Tek Pazar'ın kurulması sonrasında ise, enerji alanında ortaya çıkan sorunların giderilmesi amacıyla enerji sektörünün de Tek Pazar'a dahil edilmesine karar verilerek, bu konudaki çalışmalara hız verilmiştir.¹⁵

Bu gelişmeleri Topluluğun arz güvenliği, sürdürülebilir kalkınma ve rekabet olmak üzere üç temel hedef üzerine inşa edilmiş enerji politikası için önce bir yeşil kitap, ardından AB İçin Bir Enerji Politikası başlıklı beyaz kitap hazırlanması izlemiştir.¹⁶ Beyaz Kitapta bahsedilen üç hedefe ilave olarak sosyal ve ekonomik kaynaşma, yaşam kalitesi, istihdam yaratılması ve bölgeler arasında dayanışmanın geliştirilmesi de dikkate alınmıştır. Beyaz Kitap, üç kurucu anlaşmada ve AB Anlaşması'nda yer alan enerji konusunda AB'nin bütün mevcut yetkilerini birleştirmiştir.¹⁷ Bu hedeflere ulaşmak için çeşitli programlar hayata geçirilmiştir. Bunlar, Joule, Thermie, Save, Altener ve Valoren programlarıdır.

1996 yılından beri topluluk düzeyinde belirlenen enerji politikası, öncelikle enerji ekonomisiyle ilgili olarak iç piyasanın gerçekleştirilmesi ve çevre ile iklimi korumaya yöneliktir. İrade oluşumu bağlamında meydana gelen siyasi süreçler – çoğu kez birbirine zıt şekilde – aynı zamanda hem üye ülkeler düzeyinde, hem de topluluk düzeyinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle geçmişte AB enerji politikasının gelişimi, çoğunlukla sadece küçük adımlarla olmuştur.¹⁸

Kasım 1995'te Konsey, Yeşil Kitaba dayalı olarak, bir ilke kararı (*Resolution*) benimsemiştir. Bu ilke kararının ikinci bölümü, Beyaz Kitapta vurgulanan bir dizi enerji politikası hedefini içermektedir. Beyaz kitapta önerilen önemli enstrümanlardan birisi de Enerji Danışma Komitesi (The Energy Consultative Committee, ECC)'nin oluşturulmasıdır. Komite 8 Kasım 1996'da resmen kurulmuştur. Topluluğun enerji politikası ile ilgili tüm problemlerde Komisyonun Enerji Danışma Komitesi'ne danışabileceği ve Komitenin talep üzerine veya kendi

¹⁵ “AB'nin Enerji Politikaları”, SAREM, 2002, s.14.

¹⁶ Lyons, What is energy..., s.5.

¹⁷ **AB Enerji...**, s.2.

¹⁸ Zippel, “Enerji Kaynaklarını...”, s.3.

inisiyatifi ile Komisyona rapor sunacağı belirtilmiştir. Özellikle Almanya gibi bazı üye ülkelerden gelen Save ve Synergy programlarının bloke edilmesi gibi ciddi baskılardan sonra çeşitli enerji programlarını tekrar gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Bu süreci birçok taslak yasal öneri paketi ile donatılmış Enerji Çerçeve Programı adı verilen resmi bir öneri takip etmiştir.¹⁹

Diğer taraftan, AB, 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması ile sürdürülebilir büyüme hedefini ortaya koymuştur. Ekonomik, toplumsal ve kültürel anlamda gelişmenin sağlanması ve refahın korunması amacına yönelik sürdürülebilir büyüme yaklaşımının önemli destek unsurlarından birisini de enerji politikaları oluşturmaktadır. Bu gelişmenin ardından birkaç yıllık gecikmeyle Şubat 1997'de "Elektrik İç Piyasası hakkında Müşterek Mevzuat" yürürlüğe girmiştir. Yine belirlenen hedeflere ulaşmak amacıyla, 1998 yılında Enerji Şartı ve Enerji Verimliliği Protokolü yürürlüğe girmiştir. Bu mevzuat, üye ülkeleri 1999'dan itibaren ulusal elektrik piyasalarını adım adım sınır ötesi enerji ticaretine açmakla yükümlü kılmaktadır.²⁰

Küresel gelişmelerin etkisiyle enerji arz problemleri yaşamaya başlayan ve çevre etkisini önemli derecede hisseden AB, 2000'li yılların başında 10-20 yıl içerisinde yaşanacak olası problemler için yeni çözümler üretme arayışına girmiştir. Daha önceki yıllarda yaşanan ve daha ziyade iç etkenlerden kaynaklanan sorunlar, enerji yoğun bölgelere yapılan askeri müdahalelerle başka boyutlar kazanmaya başlayınca Topluluk yeni bir enerji stratejisi oluşturma çalışmalarına başlamıştır. Topluluk inisiyatifi dışında gelişen etkenler, AB'nin yeni enerji stratejileri oluşturmaya daha fazla önem vermesini gerektirmiştir. Bu yaklaşımların ışığında öncelikle Avrupa Komisyonu, Avrupa'nın gelecekteki enerji stratejisini ve ortak enerji politikası oluşturmak maksadıyla "Avrupa Enerji Arzı Stratejisine Doğru Yeşil Kitap" isimli bir dokümanı yayınlarak geniş tabanlı tartışma başlatmıştır. Komisyonun yayınlamış olduğu Yeşil Kitapta, enerji etkinliğinin artırılması, alternatif ulaştırma politikası, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması, arz

¹⁹ Marcel Rommerts, New Challenges to Energy Security, Special Report, Shaping an EU Energy Strategy Has Become More Urgent, http://www.ciaonet.org/olj/ea/2003_winter/2003_winter/html. 17 Ekim 2005.

²⁰ Zippel, "Enerji Kaynaklarını...", s.3.

güvenliğinin otonomisinin sağlanmasının sürdürülmesi ve Topluluk seviyesinde üye ülkelerin genel sorunlarına çözüm bulunması olmak üzere beş alanda inisiyatifi kendisi almıştır. Söz konusu yaklaşım kapsamında, elektrik ve doğal gaz alanında enerji kaynaklarının işyerleri için 2005 yılına kadar serbestleştirilmesi ve yine Fransa ve Almanya'nın da onayı alınarak enerji piyasasının işyerleri için 2004, tüm tüketiciler için ise 2007 yılında rekabete açılmasına onay verilmiştir.

Öte yandan AB'nin Enerji Politikası, çeşitli programlarla da desteklenmektedir. Bu kapsamda, "Avrupa için Akıllı Enerji (2003-2006)" Programı, Kasım 2000'de hazırlanan Yeşil Kitap'ta yer verilen hedefler çerçevesinde uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu program ile arzın güvenliğinin güçlendirilmesi, iklim değişikliği ile mücadele ve Avrupa endüstrisinin rekabete teşvik edilmesi amaçlanmaktadır.

Çevre etkilerinin ulusal sınırlar aştığı dikkate alındığında, Topluluk seviyesinde ortak bir yaklaşımın gereği ortaya çıkmaktadır. İklim değişikliği kapsamında, artan emisyon miktarları Kyoto Protokolünün getirdiği yükümlülükleri sağlamayı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretiminin hedeflerini ortaya koyan bir direktif kanun halini almıştır. Komisyon 2002'de "Avrupa 2010 yılı Ulaştırma Politikası İçin Beyaz Kitap" yayınlamıştır. Bu kitapta Komisyon, alternatif motor yakıt stratejisini teşvik ederek ve kara yolu taşımacılığında vergilendirme yoluna giderek, 2010 yılına kadar karayolunda biyoyakıtların oranının %6'ya çıkarılmasını öngörmüştür.²¹ Karbondioksit emisyon haklarıyla ilgili ticaret yönergesi ise, Ocak 2005'te yürürlüğe girmiştir. Fakat gaz tedariki alanında liberalleştirilmesine karar verilmiş olunmasına karşın bu alanda çok önemli bir mesafe katledilememiştir. Tedarik alanında bir krizin yaşanması durumunda doğal gaz ve petrol rezervlerinin nasıl kullanılacağına ilişkin olarak AB düzeyinde bağlayıcı düzenlemelerin uzun zamandan beri mevcut olduğunun da ayrıca belirtilmesi gerekir.²²

Komisyon 2008 yılında hazırladığı Enerji Güvenliği Raporunda mevcut sistemi daha etkin hale getirmek için yeni düzenlemeler önermiştir. Hazırlanan raporda,

²¹ AB Enerji..., s.2.

²² Zippel, "Enerji Kaynaklarını...", s.3.

birlik üyelerinden doğal gaz arzında aksaklıklara karşı önleyici tedbirler almaları istenmekte, Birlik ülkelerine olası aksaklıklarla mücadele edecek ortak mekanizma kurmaları önerilmektedir. Söz konusu öneriler 2009 yılında AB Komisyonu tarafından düzenleme haline getirilmiştir. Özellikle doğal gaz arzında aksaklıkların önüne geçmek için üç prensip geliştirilmiştir. Bunlar: aksaklıklarla mücadelenin piyasanın oyuncularına bırakılması, devlet müdahalesinden mümkün olduğunca kaçınılması, piyasa oyuncularının daha etkin rol alabilmeleri için gerekli enerji alt yapısının ve şeffaf bir piyasanın oluşturulması, piyasa oyuncularının aksaklıklarla mücadelede yetersiz kaldıkları takdirde üye devletlerin AB'ye uyumlu olarak gerekli önlemleri almalarıdır.

Genişleme sonrasında Topluluğa katılan yeni üyelerin enerji problemleri, kendi aralarında benzerlik gösterse de eski üyelerden farklı olması nedeniyle, Topluluk adına yeni çözümler üretilmesini gerektirmiştir. Topluluk için aynı zamanda kısa ve orta vadede enerji arz şartlarını etkilemede de güçlüler çekilmektedir. Topluluk gaz ve petrol üreten ülkelerle iyi ilişkiler kurma ve enerji arzını güvence altına alma gayreti içindedir. Ortak çözüm arayışları içerisinde stratejik petrol ve doğal gaz stokları oluşturma süreci devam etmektedir. Aynı zamanda enerji arzını sürekliliği için ikmal ulaşım imkanlarının güçlendirilmesi önem kazanmaktadır.

Pratikte daha etkin olunabilen yerleşim birimlerinde ve ulaşım sektöründe önemli ilerlemeler kaydedilmişse de, Topluluk seviyesinde yasal düzenlemeler yapılması, enerji talebinin düşürülmesi ve tüm üyelerin üzerinde uzlaştığı yeni inisiyatiflere ihtiyaç bulunmaktadır.²³

Topluluğun enerji politikasının geleceği Topluluğun siyasi bütünleşme sürecinde elde edeceği başarı, ABD'nin enerji bölgelerinde izlediği stratejiler, İran ve Kuzey Kore gibi ülkelerin nükleer enerji konularında izleyecekleri politika, çevre konularında yaşanan olumsuz etkiler ve son olarak teknolojik gelişmelerle fosil yakıtlara alternatif enerji biçimlerinin üretilmesi gibi etkenlere bağlı olacaktır.

Enerji politikası kapsamında AB'nin bir yasa tasarısına kaynak oluşturacak yasal temellerin çok çeşitli olduğu görülmektedir. AB'nin enerji alanındaki

---

²³ AB Enerji..., s.2.

organlarının dağınık yetkilerinin doğrudan birleştirilmesi ve AT sözleşmesine özel bir enerji bölümünün eklenmesiyle bu yetkilerin bir temele oturtulması başarıya ulaşmamıştır. "Avrupa Anayasası Sözleşmesi (AAS)'nin" nihai taslağında enerji politikasına yönelik sadece bir madde yer almıştır (Madde III-256). Bu hüküm yürürlüğe girseydi, birincil olarak iç piyasanın işleminin teminat altına alınması, enerji temini güvenliğinin sağlanması ve enerji etkisinin ve yenilenebilir enerjilerin teşviki şeklindeki üç amaca yönelik olacaktı.

Eskiden olduğu gibi bugün de Avrupa'ya enerji sağlama, büyük ölçüde dünyanın her yerinde faaliyet gösteren az sayıdaki çok uluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bundan dolayı, AB'nin ve üye ülkelerin enerji politikalarını büyük ölçüde gittikçe azalan, geleneksel enerji kaynakları konusundaki küresel rekabet belirlemektedir. Böylece Avrupa enerji politikasının temel amacını, uzun vadede güvenilir, ucuz ve çevreye zarar vermeyen bir enerji sağlamanın şartlarını iyileştirmede görmek gerekir.²⁴

4.2.2. AB Enerji Politikasının Amaç ve Hedefleri:

AB'de enerji temininde giderek artan oranlarda dışa bağımlı olmak üye ülkelerde endişelerin temelini oluşturmuştur. Bu endişeler o kadar büyük boyuta ulaşmıştır ki Avrupa Enerji Şartı'nda belirlenen başlıca hedefler, Amsterdam Antlaşması ile de pekiştirilerek, sürdürülebilir bir kalkınma hedefini ortaya koymuştur. Ekonomik, toplumsal ve kültürel anlamda gelişmenin sağlanması ve refahın korunması amacına yönelik sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının önemli destek unsurlarından birisini de enerji politikaları oluşturmaktadır. Bu çerçevede, AB Enerji Politikası genel olarak değerlendirildiğinde, sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek için aşağıda sunulan üç temel amacı gerçekleştirmek istemektedir. Bu amaçlar; enerji iç pazarının kurularak rekabetin artırılması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve enerji arz güvenliğidir.

²⁴ Zippel, "Enerji Kaynaklarını...", ss.1-4.

1. Rekabetçi enerji sistemi politikasıyla, toplumsal refahı artırma ve sanayinin rekabet gücünü yükseltme amacını gerçekleştirebilmek için enerji maliyetlerini düşürmek.²⁵

1980'lerin sonuna gelindiğinde AB'ye üye ülkeler arasındaki parçalanmış mevcut enerji piyasalarının bütünleştirilmesi gerektiği ve böylelikle oluşturulacak enerji iç pazarında tam bir rekabet ortamının sağlanabileceği üzerinde çeşitli düşünceler söylenmeye başlanmış ve bunun sonucunda 1995 yılında AB enerji iç pazarı için genel ilke ve hedefleri ortaya koyan Beyaz Kitap yayınlanmıştır. Bu kitaptaki ilkeler, AB'nin oluşturulmasında ve süreklilik kazanmasında önemli bir yapı taşı olarak kabul edilen ortak pazar anlayışı bağlamında enerji sektörünün özelleştirilmesi ve böylelikle tam bir rekabete dayalı serbest enerji ticaretinin sağlanarak ABD ile boy ölçüşebilecek dinamik bir ekonomik sistemin oluşturulabilmesi için hayati öneme sahip kabul edilmiştir. Bunu sağlamaya yönelik olarak AB, ulusal enerji kuruluşlarının sahip oldukları tekel pozisyonlarını zaman içerisinde ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Ayrıca oluşturulacak iç pazarın ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarının AB dışındaki ülkelere tedariki ön plana çıkmış ve bu husus enerjide arz güvenliğinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.²⁶

AB, genişleme ile birlikte yeni katılan ülkelerin birbirlerinden kopuk ve nispeten küçük olan enerji piyasalarını birleştirerek verimliliği artırmaya çalışmaktadır. Enerji şebekelerinin birbirlerine bağlanması ve enerji piyasalarının serbestleştirilmesi yoluyla, AB çapında bir enerji piyasası oluşturulması hedeflenmektedir. Söz konusu hedeflerin gerçekleştirilmesi için gereken önemli unsurlar arasında teknolojinin geliştirilmesi, verimliliğin ve refahın artırılması sayılabilir.

2. Çevrenin korunması politikasıyla hem enerjinin üretiminde hem de nihai kullanım alanları itibarıyla çevresel dengeleri gözetmek.

Enerji politikasının oluşturulmasında diğer bir hedef de çevre faktörü olmuştur. 1980'lerde, o günün şartlarında kullanılan fosil yakıtların, çıkarımdan kullanıma

²⁵ "AB'nin Enerji...", s.10.

²⁶ Erdem Erginel, "AB'nin Enerji Sorunu ve Türkiye," **Halkın Sesi**, 17 Mayıs 2004. <http://www.halkinsesi.org/?action=journalist&aid=2051>, 15 Ocak 2007.

kadar geçen süreçte doğaya vermiş oldukları zararlar anlaşılmaya başlanmış ve çeşitli önlemlerin alınması hususu ön plana çıkmıştır. Petrol, doğal gaz ve kömür gibi yaygın olarak kullanılan fosil yakıt türlerinin havaya bıraktıkları karbonmonoksit ve azotoksit gibi zararlı gazların küresel ısınmaya ve iklim değişikliklerine neden olmaları, asit yağmurlarına yol açmaları konunun ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Bir tarafta gittikçe artan enerji ihtiyacı, diğer tarafta da çevre dengesi ve çevrenin korunması göz önünde bulundurulduğunda, uzun vadede artan enerji ihtiyacının karşılanmasında çevreye olası zararları önlenabilir kaynakların kullanımı önem kazanmış ve yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimine yönelik çalışmalar hız kazanmıştır.²⁷

Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması aynı zamanda AB'nin ithal enerji kaynaklarına bağımlılığını azaltarak enerji arz güvenliğine katkıda bulunacaktır. Yenilenebilir enerjinin, enerji karışımındaki payı hususunda AB ülkeleri arasında da belirgin farklar gözlenmesine karşın, bunlar tüm ülkeler tarafından benimsenen ortak hedeflerdir.²⁸

3. Enerji arzının güvenliği politikasıyla, AB ekonomisini ve toplumsal refahını bozacak bir enerji sıkıntısı riskini azaltmak,²⁹

Ülkelerin enerji güvenlikleri ile ulusal güvenlikleri arasında doğrudan ve çok güçlü bir ilişki mevcuttur. Ucuz, kesintisiz ve gerek kaynaklar gerekse temin yolları açısından çeşitlendirilmiş enerji politikası her ülke için ulusal güvenlik unsuru göz önünde bulundurulduğunda hayati öneme sahiptir.³⁰ Enerji konusunda dışa bağımlılığın siyasi ve ekonomik olarak doğurabileceği kötü sonuçlar düşünüldüğünde AB'nin enerji arzının güvenliğini sağlamayı bir hedef olarak kabul etmesindeki haklılığı ortaya çıkar. Bu amacı gerçekleştirmek ve mevcut durumun sakıncalarını en aza indirgeyebilmek için AB, enerji arzı güvenliğine yönelik olarak

²⁷ Armağan Candan, **15 Soruda 15 AB Politikası No:13 AB'nin Enerji Politikası**, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, 2004, s.22.

²⁸ Hasan Saygın, "Türkiye'nin Enerji Politikalarında Nükleer Enerjinin ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Yeri", **Dünya ve Türkiye'deki Enerji ve Su Kaynaklarının, Ulusal ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri Sempozyumu**, 15-16 Ocak 2004, s.14.

²⁹ "AB'nin Enerji...", s.10.

³⁰ A.Necdet Pamir, "Hazar Bölgesi'nde Enerji Politikaları: Avrupa'nın ve ABD'nin Konseptleri," **TÜRKSAM**, 13 Kasım 2000. <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=291>, 14 Ocak 2007.

Orta Doğu ve Rusya'ya olan petrol ve doğal gaz bağımlılığını azaltmak amacıyla Hazar Bölgesi kaynaklarına, Akdeniz ve Karadeniz gibi bölgesel enerji işbirliği girişimlerine yönelerek coğrafi açıdan kaynak çeşitliliği sağlamayı amaçlamıştır.³¹ Burada AB açısından en önemli husus dışa bağımlılığın yaratacağı risklerin en aza indirilmesi olmuştur.

AB, enerji üretimi ve kullanımı konusunda vergiler aracılığı ile yönlendirme yapmayı planlamaktadır. Birlik, özellikle tüketim vergileri yoluyla çevre kirlenmesi yaratan enerji türlerinin kullanımını azaltmayı, çeşitli vergi teşvikleri yoluyla da yeni enerji kaynaklarının bulunmasını ve üretilmesini özendirmeyi amaçlamaktadır. Öte yandan, AB ekonomi politikaları bağlamında, gelecekte enerji tüketimini azaltabilmek için mevcut sanayi üretimi yapısını da değiştirmeyi hedeflemektedir. Bu amacına ulaşılabilirse, AB içinde enerji yoğun üretim yapan sektörlerin (alüminyum, demir-çelik, gübre vb.) payı azalacak, enerji yoğunluğu düşük üretim alanlarına (bilgi sektörü, bilgisayar yazılım sektörü vb.) doğru bir yöneliş mümkün olabilecektir.

Günümüzde AB enerji politikasının amaçları; rekabet gücü, enerji arzının güvenliği ve çevrenin korunması arasında bir dengeye vararak, toplam enerji tüketiminde kömürün payını korumak, toplam enerji talebinde doğal gazın payını arttırmak, nükleer enerji santralleri için azami güvenlik şartları tesis etmek ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payını arttırmak olarak kısaca açıklanabilir.³²

4.3. AB'İN ENERJİ ARZ VE TALEBİ:

Dünya üzerindeki enerji tüketiminin en yoğun olduğu bölgelerden birisi durumunda olan AB'nin enerji kaynakları açısından zengin olmadığı bilinen bir gerçektir. Özellikle 2007'deki son genişleme ile üye sayısının 27'ye çıkması enerji bağımlılığını iyice arttırmıştır.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının fosil yakıtlara oranla pahalı olduğu bilinmektedir. Buna karşın, başta AB üyesi ülkeler olmak üzere, bu kaynakların kullanımına yönelik yatırımların, sürekli hükümet politikaları ile teşvik edilmeleri

³¹ Ertan Oktay, Radiye Funda Çamkıran, "AB'nin Enerji Güvenliği Açısından Türkiye'nin Önemi," *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 14, 1 (2006), s.163.

³² *AB Enerji...*, s.2.

halinde, birincil enerji üretimindeki paylarını önemli oranda arttırabilmeyi planlamaktadır. En önemli yenilenebilir kaynak olan hidroelektrikte, gelişmiş ülkelerdeki potansiyelin tamamına yakını devreye alınmış durumdadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde, henüz bu temiz ve yenilenebilir kaynak çok sınırlı olarak devreye alınmış olduğundan, önemli bir açılım olanağı görünmemektedir. Yenilenebilir enerjinin yaygınlaşabilmesi üç temel etkene bağlı görünmektedir. Bunlar; kaynakların varlığı ve yoğunluğu, her bir kaynak için geliştirilecek teknolojinin olgunluğu ve hükümetlerin bu kaynakların kullanımı için uygulayacakları piyasa kurallarıdır.

Biyo-yakıt da, önemli bir alternatif kaynak olarak ortaya çıkmaktadır. Kuzey Amerika ve AB'de, sıvı biyo-yakıtların (etanol ve biyo-dizel) motorlarda kullanılan yakıtlar içindeki payı %2 civarındadır; ancak artmaktadır. Henüz bu kaynakların geliştirilmesine yönelik yatırımların yararlarını karşılayacak düzeyde olup olmadığı konusunda tam bir mutabakat yoktur. Bu kaynakların yakıt olarak kullanımının artması, gübre ve gıda sanayileri açısından da olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Tüm bu unsurlar birlikte değerlendirildiğinde, biyo-yakıtların geleceği de pek parlak değildir.³³

Dünya genelinde olduğu gibi, gerek Avrupa'nın ve gerekse ABD'nin ilk sıradaki enerji üretimi içinde petrol ve doğal gazın ağırlıklı payları, belirleyici miktarlardadır.

İstatistiklere bakıldığında AB enerji ihtiyacı oldukça fazla, buna rağmen enerji rezervleri ve üretimi sınırlıdır. Dünya petrol rezervlerinin sadece %8'i, doğal gaz rezervlerinin %12'si ve kömür rezervlerinin %3,9 AB'de bulunmaktadır. Bununla birlikte bu rezervlerin üretim maliyetleri de dünya ortalamasının oldukça üstündedir. Topluluğun en ciddi petrol rezervleri Kuzey Denizi'nde olmakla beraber bu rezervlerin geliştirilme maliyetleri de yüksektir. Bu rezervlerin üretim yılı yaklaşık 25 yıl olmasına rağmen, AB tüketimine cevap verebilme süresi sekiz yıl gibi kısa bir süredir.³⁴

³³ "Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler", **Stratejik Analiz Dergisi**, 68 (2005), s.69.

³⁴ Sinem Kocamaz, "Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikası Çerçevesinde Transkafkasya Ülkeleri İle İlişkileri", **OAKA USAK**, 2, 4 (2007), ss.67-68.

AB'nin petrol üretiminin 2000–2030 döneminde %47,3'lük bir oranda azalacağı 86,4 milyon ton petrol eşdeğerine gerileyeceği tahmin edilmektedir. 2000 yılında AB petrol tüketiminin %9,9'unun Birlik içi üretimle karşılandığı ve bu oranın 2030 yılında %4,4'e gerileyeceği düşünüldüğünde AB'nin acilen enerji arz güvenliğine yönelik politikalarını hayata geçirmesi gerekliliğinin önemi anlaşılır.³⁵

Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan 2000–2030 yılları arasındaki enerji alanında gerçekleşecek durumların tahminlerine yönelik çalışma sonucunda AB'nin 1.743,6 milyon ton petrol eşdeğeri düzeyinde enerji tükettiği ortaya çıkmaktadır. Tüketilen bu enerjinin %37,23'ü petrol, %24,25'i doğal gaz, %17,49'u kömür, %14,42'si nükleer enerji ve %6,47'si ise yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılanmıştır. Bu verilerin incelenmesi sonucunda AB'nin enerji tüketiminin 2/3'ünün petrol ve doğal gaz kaynakları ile karşılandığı anlaşılır.³⁶ AB'de nihai enerji tüketiminin %40,7'si meskenlerde, %27,7'si sanayide ve %31,6'sı ulaştırma alanında gerçekleşmektedir.

Ortaya konan bu manzara dikkate alındığında, AB'nin enerji politikasının uzun zamandan beri temiz ve etkili kömür teknolojilerinin araştırılması, geliştirilmesi ve teşvik edilmesine önemli destek verdiğine şaşmamak gerek. AKÇT Sözleşmesi'nin sona ermiş olmasına rağmen Kömür Birliği bağlamında kurulan kömür fonu hala varlığını sürdürmektedir. AB Yeşil Kitabı, birlik üyelerinin enerji tüketiminde kömürün şimdi yaklaşık %16 olan payının, 2030 yılına kadar %19 civarına çıkacağından hareket etmektedir. Kömürde tedarik güvenliğinin oldukça yüksek olmasından dolayı, uzman çevreler, kömürün sıvılaştırılması ve gazlaştırılması yönteminin bu alanda bir Rönesans hareketinin yaşanacağını dile getirmektedirler.

AB'deki çeşitli platformlarda yapılan araştırmalar neticesinde Birliğin, kendi kaynaklarından yapmış olduğu ve giderek azalan üretimi karşısında dışa bağımlılığının gün geçtikçe artacağı sonucuna varılmıştır. Buradaki en önemli konu ise petrolün tedarik edildiği ülkelerin sayıca az olmasıdır. Bu durum petrolde birkaç ülkeye bağlı olma durumunu ortaya çıkarmakta ve bu bağımlılık arz güvenliği açısından büyük sakıncalar içermektedir.

³⁵ Zippel, "Enerji Kaynaklarını...", s.5.

³⁶ Oktay, "AB'nin Enerji Güvenliği...", s.159.

AB petrol ithalatının önemli bir kısmını AB üyesi olmayan, hemen yanındaki Norveç'ten karşılamaktadır. AB'nin gelecekte de bu ülke ile herhangi bir problem yaşama ihtimalinin oldukça düşük olacağı tahmin edilmektedir. Ancak, bu ülkenin de mevcut rezervlerinin ömrünün 7-8 yıl olduğu bilinmektedir. AB'nin petrol ithalatında ikinci sırada yer alan RF³⁷, Avrupa petrol tüketiminin %25'ini, ithalatının ise %30'unu karşılamaktadır. Bu miktarın neredeyse yarısı Beyaz Rusya üzerinden geçen Druzhba Petrol Boru Hattı ile sağlanmaktadır.³⁸ AB, ithal ettiği petrolün %45'lik kısmını OPEC ülkelerinden tedarik etmektedir. Bundan da önemlisi bu oranın %40'ı tamamen siyasi çalkantıların hüküm sürdüğü Orta Doğu'dan karşılanmaktadır.³⁹ Orta Doğu'nun yanında Kuzey Afrika da AB'nin petrol ithalatında önemli bir yere sahiptir. AB'ye petrol ihraç eden bir ülkede meydana gelecek siyasi bir değişiklik, savaş, terörizm gibi olumsuz ve beklenmedik gelişmelerin enerji aktarımına olumsuz etkileri de düşünüldüğünde birkaç ülkeye bağımlı olmanın iyi bir seçenek olmadığı ortaya çıkmaktadır.⁴⁰

AB'nin asıl tüketim artışı ve artan ithalat bağımlılığı ise doğal gazdadır. AB, gaz gereksiniminin %42'sini kendi kaynaklarından karşılarken, %24'ünü Rusya'dan, %14'ünü Norveç'ten, %11'ini Cezayir'den ve geri kalan %9'unu da Mısır, Körfez ülkeleri, Libya, Nijerya, Katar ve Trinidad Tobago'dan sağlamaktadır.⁴¹

AB'nin mevcut doğal gaz üretimi 212 milyar m³, tüketimi ise 381 milyar m³'dür.⁴² Doğal gaz tüketiminde %17,1'lik tüketim oranıyla ikinci sıradadır. AB'ye üye ülkeler içinde ise %3,1'lik doğal gaz tüketimiyle Almanya başı çekerken, %2,9'luk tüketim oranıyla İtalya ikinci sırada yer almaktadır.⁴³ Beş üye devlet,

³⁷ "AB'nin Enerji...", ss.4-6.

³⁸ Jason Bush, "Rusya'nın Son Enerji Kavgası," **Dünyadan Haberler**, Sayı 1, 2007, ss.71-72.

³⁹ Çağrı Kürşat Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2006, s.63.

⁴⁰ Erginel, "AB'nin Enerji...", 15 Ocak 2007.

⁴¹ A.Necdet Pamir, "Kafkaslar ve Hazar Havzası'ndaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", **Türkiye'nin Çevresinde Meydana Gelen Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenlik Politikasına Etkileri Sempozyumu**, 09-10 Mart 2006, s.6.

⁴² M. Hakkı Çaşın, "Güç Merkezlerinin Enerji Bölgelerine Yönelik Politikaları", **Dünya ve Türkiye'deki Enerji ve Su Kaynaklarının, Ulusal ve Uluslararası güvenliğe Etkileri Konulu Sempozyum**, İstanbul, 15-16 Ocak 2004, s.137.

⁴³ **Statistical Review of World Energy 2006**, BP, 2006.

Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda ve İngiltere, AB doğal gaz tüketiminin %85'ten fazlasını gerçekleştirmektedir.⁴⁴

İthalatta Rusya'ya artan bağımlılık, arz güvenliği ve fiyat oluşumu bakımından tedirginlik yaratmakta ve Avrupa Komisyonu, AB üyesi olmayan bir ülkeden yapılacak ithalatın toplamdaki payının %30'u geçmemesi için AB'yi uyarmaktadır.⁴⁵ Fakat AB'nin 2004 ve 2007 genişlemesi sonrasında yeni üyelerin enerji ihtiyaçlarındaki dışa bağımlılıkları da göz önüne alındığında dışa bağımlılığın gittikçe artacağı göz ardı edilemeyecek bir gerçekliktir. 12 yeni üye, %90'a varan oranda petrole ve ülkeden ülkeye değişmekle birlikte ortalama %60 ile %90 oranları arasında doğal gaza bağımlı durumdadırlar.⁴⁶ Zira bu ülkeler, siyasi geçiş dönemini takiben kritik bir ekonomik geçiş süreci de yaşamaktadırlar ki, bu dönemde önemli doğal gaz talepleri ve buna bağlı olarak da kaynak çeşitlendirmesi ihtiyaçları söz konusu olacaktır.⁴⁷

Geleceğe dönük öngörüler çerçevesinde, 2030 yılında AB'nin toplam enerji tüketiminde petrolün payının bir miktar düşeceği, doğal gazın payının ise artacağı tahmin edilmektedir. Nitekim, katı yakıtların (örneğin kömür) ve nükleer enerjinin katkısının azalacağı değerlendirilmektedir. AB ve dünya kamuoyunun gelecekte önemini artacağını bekledikleri yenilenebilir kaynakların (örneğin güneş enerjisi) katkısı ancak %6,2 olabilecektir.⁴⁸ Hidrojen ve yakıt pilleri gibi yeni enerji kaynaklarının kullanımı ise mevcut teknolojiler çerçevesinde oldukça maliyetli görülmektedir. Dolayısıyla, orta vadede AB için doğal gaz kullanımını artırmaktan başka çıkar yol olmadığı düşünülmektedir.

AB'de doğal gaz, fosil yakıtlar içerisinde tüketim payı en hızlı artması beklenen yakıt türüdür. Bu nedenle doğal gazda ithalata bağımlılık artacaktır. Doğal gazın ithalat oranının 2025 yılında %59'a çıkacağı öngörülmektedir. Gelecekteki

⁴⁴ Candan, **15 Soruda...**, s.9.

⁴⁵ Pamir, "Kafkaslar ve Hazar...", s.6.

⁴⁶ Oktay, "AB'nin Enerji...", s.159.

⁴⁷ Cenk Pala, "Türkiye'den ve Yakın Çevresinden Geçen Petrol/Doğal Gaz Boru Hatları İle Alternatif Projeler", **Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? Sempozyumu**, 26-27 Ocak 2006, s.134.

⁴⁸ "AB'nin Enerji...", s.9.

tedarik durumu, doğal gazda da hızla artan şekilde Yakın Doğu ve Rusya'ya bağımlılık yönünde ilerlemektedir.⁴⁹

27 üyeli AB'nin toplam enerji ithalatının her türlü enerji kaynağındaki bağımlılık artışına paralel olarak arttığı ortaya çıkmaktadır. Bu tüketim artışının etkileri neticesinde AB gelecekte daha büyük oranlarda enerjiye gereksinim duyacaktır. Ancak dünyadaki bu artışın sonucu olarak yüksek seviyelerde seyreden enerji ihtiyacının dış kaynaklardan karşılanması daha zor ve daha pahalı olacaktır.

4.4. AB'İN ENERJİ AÇISINDAN DIŞA BAĞIMLILIĞI:

Bilindiği üzere, AB, dünya üzerinde enerji tüketiminin en fazla olduğu bölgelerden birisini teşkil etmekle birlikte, enerji kaynakları açısından yeterli imkanlara sahip bulunmamaktadır. AB'nin giderek sanayileşmesi ve kalkınması paralelinde enerji ihtiyacı da artmaktadır. 2004 ve 2007 yılındaki son genişlemeler ile AB'ye dahil olan 12 ülke, özellikle petrol ve doğal gaz itibarıyla 15 üyeli AB'den daha fazla dışa bağımlı durumdadırlar. Bu veriler çerçevesinde, AB'nin genişlemesinin enerji alanında dışa bağımlılığı artırdığını söylemek mümkündür. AB, bu bağımlılıktan oldukça rahatsızdır.

Enerji kaynakları açısından dışa bağımlılığının artarak devam edecek olması ve bu kaynakların kesintisiz ve güvenli bir şekilde Avrupa enerji pazarına ulaşmasına duyulan ihtiyaç, AB'nin RF, Orta Doğu ve Kuzey Afrika gibi ana üretici ülkelerle/bölgelerle güçlü bir işbirliği tesis etmesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle AB, üretici ve transit ülkelerle; petrol ve doğal gaz boru hatları inşa etmek için hukuki ve teknik anlaşmalar imzalayarak, serbest ticaret alanları kurarak, ortak çıkarlara hizmet eden öncelikli projeleri belirleyerek, mevcut altyapıları iyileştirerek enerji işbirliğini geliştirmeye çalışmaktadır.

11 Eylül sonrasında Irak'ın ABD tarafından işgali, yine ABD ile İran'ın arasında İran'ın nükleer enerji programı konusunda yaşanan gerginlik, devam eden İsrail-Filistin çatışması, ayrıca El-Kaide gibi terör gruplarının Orta Doğu'daki petrol ve doğal gaz tesislerine yaptıkları saldırılar, enerji güvenliği dahil, bölgenin bütün güvenliğini tehdit etmektedir. Bu durum, dış güçlerin Orta Doğu'ya müdahalesine

⁴⁹ Zippel, "Enerji Kaynaklarını...", s.5.

imkan sağlamaktadır. Bu durumda bölge ülkeleri; askeri güç yerine demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, ekonomik gelişme gibi yumuşak güç unsurlarını kullanan AB ile işbirliğini, sert uygulamalara başvuran ABD ile işbirliğine nazaran daha fazla tercih etmektedir.

Öte yandan, gelirleri hemen hemen tamamen petrol ihracına bağlı olan Orta Doğu ülkeleri, ekonomilerinin çeşitlendirilmesi ve aynı zamanda enerji sektörlerinin geliştirilmesi için yatırım ve teknolojiye gereksinim duymaktadır. Bu nedenle, Orta Doğu ülkeleri açısından AB ile enerji alanında geliştirilecek işbirliği, Avrupa'nın enerji teknolojilerini ve yatırımını Orta Doğu'ya kaydırmakla kalmayacak, aynı zamanda Orta Doğu ülkelerinin serbestçe AB enerji piyasasına girmelerine de yardımcı olacaktır. Bu durum, uzun vadede AB'nin önemli bir siyasi aktör olarak uluslararası politikada etkinlik sağlaması sonucunu doğurabilecektir.

Bununla beraber ABD'nin Irak'ta işgal sonrası başarısız politikaları sonucu devam eden terör ve anarşi ortamı, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik darboğaz, petrol ihracatının savaş öncesi durumuna getirilememesi ve petrol boru hatlarına yapılan saldırılardan dolayı sık sık petrol kesintilerinin yaşanması, AB'nin enerji arz güvenliğini tehdit etmekte ve Irak ile enerji bağlantısını tesis etmesini engellemektedir.

AB'nin önemli bir ticari ortağı olan İran, ithalatının %40'ını AB'den yapmakta, ihracatının %36'sını ise AB'ye yapmaktadır. Ayrıca AB, petrol tüketiminin %8'ini İran'dan karşılamaktadır. Ancak AB ile İran arasındaki işbirliği girişimlerine rağmen, ABD'nin İran ekonomisine uyguladığı ambargo ve İran'ın nükleer faaliyetleri dolayısıyla yaşanan gerginlik AB'nin enerji güvenliğini tehdit etmekte; ayrıca AB enerji şirketlerinin İran'daki yatırım koşullarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Coğrafi yakınlık nedeniyle; Fransa, İtalya, İspanya ve Portekiz enerji ihtiyaçlarını Kuzey Afrika'dan temin etmektedir. Bu bağlamda dünya doğal gaz rezervlerinin %2,5'ine sahip olan Cezayir ön plana çıkmaktadır. AB, sıvılaştırılmış doğal gaz ihtiyacının %65'ini Cezayir'den temin etmektedir. Ayrıca Cezayir, ham petrol ihracatının yaklaşık %75'ini Batı Avrupa ülkelerine yapmaktadır.

AB, Rusya'nın en büyük doğal gaz alıcısıdır. Petrol ihtiyacının %25'ini, doğal gaz ihtiyacının %50'sini ve uranyum ihtiyacının %35'ini RF'den karşılamaktadır. AB, Rusya'nın toplam gaz ihracatının %62'sini satın almaktadır ki bu da AB'nin toplam gaz tüketiminin %20'sine karşılık gelmektedir.⁵⁰

Öte yandan, RF de ana enerji pazarı olarak AB'ye bağımlıdır. Enerji kaynaklarını üretim ve taşıma altyapısının modernleştirilmesi için AB sermayesine ve yatırımlarına gereksinim duymaktadır.⁵¹

Görüldüğü üzere ithalata olan bağımlılık, AB kapsamında enerji güvenliğine yönelik sorunlardan en önemlisidir. Şu anda enerjide dışa bağımlılık %50 civarındadır. Fakat bu rakam 2030'lu yıllarda %70'lere ulaşacaktır. Bunun da iki sebebi vardır. Birincisi AB'nin kendi kaynakları azalmaktadır. Yani kuzeydeki doğal gaz rezervi boşalmaktadır. İkinci sebep ise talepteki artıştır. Sanayideki tüm dönüşümler sonucunda daha da fazla enerji ihtiyacı doğmakta ve AB için enerji yoğunluğu da artmaktadır. Bu nedenle, enerjide dışa bağımlılık AB için en önde gelen konudur.⁵²

AB'de giderek artan çevre kaygıları nedeniyle, ekonomik ve teknik ömrünü tamamlamaya yüz tutmuş nükleer santrallerin devre dışı bırakılması ve elektrik üretiminde doğal gaz kullanımının teşvik edilmesi de AB'nin enerji açısından dışa bağımlılığını artıran faktörler arasında bulunmaktadır. Ayrıca, sosyal güvenlik ve işçilik maliyetleri nedeniyle kömür üretiminin düşmesi gibi nedenlerle AB gelecekte fosil yakıt ithalatını da artırmak zorunda kalacaktır.⁵³ Petrolün payı mutlak ve nispi olarak hemen hemen aynı kalırken, petrolün ve özellikle nükleerin boşalttığı alan doğal gaz tarafından doldurulacaktır. Kyoto Protokolü'nde taahhüt edilen emisyon oranlarına inilebilmesi açısından ve nükleer enerjide yaşanan durgunluk dönemi nedeniyle AB'nin, önümüzdeki 30 yıl içinde enerji kaynakları arasında daha çok doğal gaza ağırlık vereceği anlaşılmaktadır.⁵⁴

⁵⁰ Adam N." Stulberg and Hendrik Cosijn, "Transatlantic Energy Security and the Caspian Basin: Moving Towards a Common Agenda", **Policy Brief**, Volume 1, No 6, August 2002.

⁵¹ Pamir, "Kafkaslar ve Hazar...", s.6.

⁵² Andris Piebalgs, "Avrupa Birliği'nin Enerji Stratejileri", **Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları Sempozyumu**, 28-29 Nisan 2009, s.114.

⁵³ "AB'nin Enerji...", s.10.

⁵⁴ Pala, Türkiye'den ve..., s.119.

AB'nin doğal gaz bağımlılığının artması, doğal gaz rezervlerinin yoğun olarak bulunduğu ve rekabete açık olmayan pazarlara sahip olan ülkelere (Rusya, İran, Cezayir) bağımlı kalması sonucunu yaratmaktadır. Rekabete açık olmayan pazarlara sahip olan bu tür ülkelere bağımlılık, AB için enerjinin arz güvenliği riskini ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu risk, kısa vadede boru hatlarında ortaya çıkabilecek teknik arızalar, olumsuz hava koşulları gibi riskler olabilir. Uzun vadede de ise doğal gazı ihraç eden ya da enerji nakil hatlarının geçtiği ülkelerde zamanla yaşanabilecek siyasi sorunlar, krizler ve istikrarsızlıklar şeklinde olabilir. AB bu nedenle enerji arzı güvenliğinde oluşabilecek riskleri en aza indirmeyi amaçlamaktadır. Bu durum enerji arzı güvenliği açısından AB için yeni açılımları ve yaklaşımları zorunlu hale getirmektedir.

AB ülkeleri, enerjinin arz güvenliği riskini en aza indirebilmek amacıyla yıllık doğal gaz tüketimlerinin %20'si kadar bir miktarı depolama imkanı yaratmışlardır. AB ülkelerinin üyesi olduğu Uluslararası Enerji Ajansı, bu bağlamda, petrol alanında da depolama kabiliyeti yaratılmasını savunmaktadır. ABD bu kapsamda stratejik petrol rezervleri adı verilen rezervler (500 - 550 milyon varil) ile yaklaşık 90 günlük petrol ihtiyacını yer altındaki tuz madenlerinde depolamaktadır. AB de benzer bir politikayı hayata geçirmek için çaba sarf etmektedir.

Riskin azaltılmasında bir diğer önemli husus da arz kaynaklarının çeşitlendirilmesidir. AB, kaynak çeşitlendirilmesi hedefi çerçevesinde çoklu boru hatları politikası yanında, doğal gazı sıvılaştırılmış [Liquified Natural Gas (LNG) - Sıvılaştırılmış Doğal Gaz] olarak almak amacıyla terminaller inşa etmeye yönelmiştir.⁵⁵

Bu tekeli kırmayı arzulayan AB, farklı kaynaklardan doğal gaz bulma fırsatlarına sıcak bakmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası ortaya çıkan Hazar Havzası enerji kaynakları AB için enerji kaynaklarını çeşitlendirme adına büyük bir fırsat sunmuştur. Hazar bölgesi bu zengin kaynakların Avrupa'ya taşınması açısından bir köprü vazifesi görmesi bakımından AB için önem taşımaktadır.⁵⁶ Bu

⁵⁵ "AB'nin Enerji...", ss.10-11.

⁵⁶ Kocamaz, "Avrupa Birliği'nin...", s.68.

yüzden de, enerji kaynakları bakımından diğer ülkelere bağımlılığını azaltma amaçlı yeni boru hatlarının inşası projelerine destek vermektedir.

AB için Hazar bölgesinden petrol ve gaz temin etmek, özellikle Rusya'ya olan bağımlılığı azaltacağından çok önemlidir. Rusya ile Ukrayna arasında ortaya çıkan kriz, AB'nin de elini kolunu bağlamış ve Rusya'ya olan aşırı bağımlılığın tehlikeleri görülmüştür. Bu yüzden Hazar devletlerinin petrol ve doğal gaz kaynaklarına erişim, AB açısından stratejik öneme sahip olmuştur.

4.5. AB'İN ENERJİ KONUSUNDA HAZAR ÜLKELERİ İLE YÜRÜTTÜĞÜ İLİŞKİLER:

4.5.1. AB-Hazar Bölgesi İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi:

Hazar bölgesi uzun bir dönem süresince AB için öncelikli bir bölge olmamıştır. Bunun en önemli nedeni bölgenin coğrafi olarak uzakta olması nedeniyle Avrupa'ya bir tehdit oluşturmayacağı düşünülmesi olmuştur. Diğer nedenleri ise bölgenin içinde bulunduğu etnik çatışma ve yerel savaşlar, bölgede birçok küresel ve bölgesel aktörün mücadele ediyor olması ve AB'nin ortak dış politika izleme konusunda karşı karşıya olduğu sorunlar olarak sıralamak mümkündür.

Aynı şekilde Hazar ülkeleri de AB'ye üyelik perspektifi taşımamışlar ve AB'yi ekonomik yardım yapan ve bölgenin sosyo-ekonomik açıdan gelişmesine dönük projeler üreten bir aktör olarak görmüşlerdir.

90'lı yıllar boyunca AB Hazar ülkelerine, diğer Sovyet ülkelerine gösterdiği tutumun aynısını sergilemiştir. Soğuk Savaşın sona ermesinde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'yı siyasi, askeri ve ekonomik açıdan ikiye bölen Berlin Duvarının yıkılmasının büyük etkisi olmuştur. Berlin duvarının yıkılması ile iki Almanya birleşmiş ve bu olay Avrupa'nın bütünleşmesi yönünde atılmış ilk adım olmuştur. 21 Aralık 1991'de SSCB'nin hukuki varlığının ortadan kalkması, Avrupa'yı ikiye bölen demir perdeyi ortadan kaldırmıştır. AB bu dönemde genişleme stratejileri geliştirmiş ve SSCB'nin bıraktığı güç boşluklarını doldurmaya başlamıştır. AB'nin siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan doldurduğu boşluğu, NATO da aynı istikamette

genişleyerek güvenlik açısından tamamlamıştır. Ancak genişleyen AB derinleşme sorunu ile karşılaşmaktan kendini kurtaramamıştır.⁵⁷

Sovyetler Birliği dağıldığı zaman, AB'yi oluşturan ülkeler Hazar bölgesine girmek için çok arzulu görünmüşlerdir. Fakat, Hazar'daki menfaatlerini, özellikle Azerbaycan petrolerinden hisselerini kaybetmek istemeyen RF'nin Ermenistan'ı destekleyerek Ermeni-Azeri savaşını başlatması, AB'yi oluşturan ülkeleri biraz çekingen davranmaya sevk etmiştir. Tam bu sırada ABD'nin, Kafkasya'da ve Orta Asya'da çıkabilecek ihtilaflar için veya bu bölgelerin emniyeti için RF'nin sorumluluğu olduğunu açıklaması, RF'nin bütün ekonomik sıkıntılara rağmen, Ermenistan'a silah ve asker yığmasına, Abhazya olayını bahane ederek Gürcistan'a, İslami akımları bahane ederek Tacikistan'a asker gönderme fırsatı vermiştir. RF, böylece bağımsızlıklarını ilan eden Kafkas ve Orta Asya Cumhuriyetleri'ne yeniden nüfuz etmeye çalışmıştır.

Bu gelişmeler esnasında Balkanlar'ın karışması ve buraya AB'nin NATO kanalıyla müdahale etmesi, AB ile ABD'nin, yani NATO'nun, bölgeye müdahale etmesine fırsat vermemiştir. Bunun iki önemli sebebi vardır: Birincisi, NATO ülkelerinin hükümetleri ki, çoğunluğu AB'yi teşkil ediyordu, Balkan krizi dolayısıyla o bölgeye asker sevk etmek mecburiyetinde kaldığından, Hazar petroleri için bu bölgeye asker sevkini kendi kamuoylarına izah edemeyecekleri endişesini taşımışlardır. İkinci sebep ise, ABD ve Fransa'daki Ermeni diasporasının bu hükümetlerin Ermeniler aleyhine bir müdahalede bulunmamaları için lobileri kanalıyla ilgili hükümetlere baskı yapmalarındadır. Nitekim, AGİT'in oluşturduğu Minsk grubu Ermenistan'ın devletlerarası hukuku çiğneyerek işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çıkmasını bir türlü sağlayamamıştır.

AB ülkelerinin başlangıçta yaklaşımları son derece müspet olmuş ve bu ülkelere insani yardım adı altında yeniden idari yapılanmalarında, sosyal hizmetlerinde ve eğitim ile demokratikleşme alanlarında kullanılmak üzere, cüzi de olsa maddi yardımda bulunma kararı almıştır. 1993 yılında ise bu cumhuriyetlerle birlikte bağımsızlığına kavuşan diğer Sovyet Cumhuriyetlerini Avrupa Konseyi

⁵⁷ Hatipoğlu, "Avrupa Komşuluk...", s.23.

üyeliğine kabul eden antlaşmalar yapmış ve büyük miktarlarda yardımda bulunmuştur.⁵⁸

Bölge ülkeleri ile siyasi ilişkilerini, özellikle 1995'te Komisyon bölge ülkelere yönelik stratejisini belirledikten sonra geliştirmeye başlamıştır. Çatışmalarla yorulan ve ağır ekonomik sorunlar yaşayan Hazar ülkeleri ile işbirliği yapılması gündeme gelmiş; AB teknik destek, insani, ekonomik yardım ve yeniden yapılanma için projelerin geliştirilmesini içeren bir strateji önermiştir.⁵⁹

AB'nin 1999 yılına kadar Hazar bölgesine yönelik herhangi bir politikası oluşmamış, daha çok üye ülkelerin bireysel olarak bölge ülkeleri ile kurduğu ikili ilişkiler ön planda olmuştur. Bölge ülkeleri ile AB arasındaki ilişkiler 1 Temmuz 1999'da yürürlüğe giren "Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları" çerçevesinde yürütülmüştür.⁶⁰

2001 Şubat ayında, AB bölgedeki rolünü daha etkin hale getirmeye aynı zamanda çatışmaların çözümünde daha aktif bir rol üstlenmeye karar vermiştir. Temmuz 2003'te, Birliğin Kafkasya politikalarının daha etkin yürütülebilmesi için Finli bir diplomatı bölgeye Kafkasya Özel Temsilcisi olarak atamış; ancak bölge ülkeleri 2003 yılında açıklanan komşuluk politikasının dışarısında tutulmuşlardır. Birliğin bir yandan bölgede daha etkin rol üstlenmek istemesi diğer yandan bölge ülkelerini komşuluk politikasının dışında tutması önemli eleştirilere neden olmuş ve Haziran 2004'te Komisyon kararını değiştirerek Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ı da komşuluk politikasının içine almıştır. Komşuluk politikası kapsamında da bu ülkelerle ilgili Eylem Planlarının tamamlanmasına ve ülke raporlarının hazırlanmasına karar vermiştir.

Komisyon 2002-2006 döneminde her ülke için Strateji Belgesi yayımlamıştır. Ancak ülkeler arasında çözülemeyen sorunlar bu sürecin de bloke olmasına neden olmuş antlaşmanın amaçları yüzeysel hedefler olarak kalmıştır.⁶¹

⁵⁸ Mehmet Saray, "Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikası", **Güvenlik Boyutunda Kafkasya'nın Geleceği ve Türkiye Sempozyumu**, 14 Nisan 2004, ss.11-12.

⁵⁹ Kocamaz, "Avrupa Birliği'nin...", s.69.

⁶⁰ Hatipoğlu, "Avrupa Komşuluk...", s.23.

⁶¹ Kocamaz, "Avrupa Birliği'nin...", ss.69-70.

11 Mart 2003 tarihinde AB Komisyonu tarafından hazırlanan ve AB Dışişleri Bakanları tarafından kabul edilen Daha Geniş Avrupa programı çerçevesinde AB, Hazar ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme yönünde ciddi adımlar atmaya başlamıştır. Daha Geniş Avrupa programı demokrasiye geçiş sürecini teşvik eden ve Kopenhag kriterleri benzeri koşulları yerine getirmeleri karşılığında bölge ülkelerine AB'ye üyelik dışında hemen her şeyin teklif edildiği bir zemine oturmaktadır. Teklif edilen hukuki çerçeve ile Hazar ülkelerine ortaklıktan ziyade, üyelerin sahip olduklarından daha sınırlı bir dizi hakların verilmesi öngörülmüştür.⁶²

Bölgenin Avrupa için önemi değerlendirildiğinde karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır. Hazar bölgesi, enerji ve ticaret ulaşım hatları üzerinde stratejik önemi olan bir coğrafyadır. AB'nin enerjiye olan bağımlılığı (kaynak çeşitliliği ve enerji arz güvenliği dikkate alındığında), Asya'nın yükselen pazar olması ve bölgenin bu pazarlara ulaşım için önemli bir güzergahta bulunması, AB'nin bölge ile ilişkilerini geliştirmesini zorunlu kılmaktadır. 2007 yılındaki son genişleme ile Bulgaristan ve Romanya'nın da birliğe dahil olması, Hazar'ın önemini artıran diğer önemli bir unsurdur. AB bu dönemden sonra bölgeden kendisine yönelik tehdit algılamaya da başlayacaktır.⁶³

4.5.2. AB'nin Bölgeye Yönelik Yardım Programları:

Topluluk enerji politikalarının amacına ulaşabilmesi adına bu politikaların eyleme dönüşebilmesi için AB enerji programları kullanılmaktadır. AB enerji programları Topluluğun enerji politikalarına göre şekillenmekte ve Topluluğun dönemine göre enerjiye verdiği önemi ve mali desteği göstermektedir.

Topluluk enerji programları incelendiğinde; belirtilen hedeflerden öncelik verdiği hedeflere erişmek üzere oluşturulmuş projelerin daha kapsamlı, mali boyutu yüksek ve uzun süreli projeler olduğu görülmektedir. Belli projelerin çok kısa vadeler ve düşük bütçelerle yapılmış olması, o proje ile ilgili amacın gerçekleşmesi veya hedefin Topluluk gündeminde artık öneminin kalmadığını göstermektedir.

⁶² Hasan Kanbolat, "Kafkasya Jeopolitiğinde Değişim Sinyalleri", **Stratejik Analiz**,5, 60 (2005), s.89.

⁶³ Hatipoğlu, "Avrupa Komşuluk...", s.23.

AB'nin bölgeye olan ekonomik yardımları geçmişten bu yana da bölge ülkeleri ile ilişkilerin şekillenmesinde ana unsurlardan biridir. Zira AB, Hazar bölgesine ilgi göstermeye başladığından beri politik bir aktör olmaktan çok maddi yardım sağlayan bir sponsor görünümünde olmuştur. Brüksel'in bölgeye olan ilk maddi yardımı çatışmalar döneminde yaptığı insani yardımlardır.⁶⁴ AB Bakanlar Konseyi 1990 yılında, önce Dublin sonra da Roma toplantılarında Hazar ülkelerine yardım etme kararı almıştır.

AB, hem kendi bünyesindeki hem de AB'ye üye olmayan ancak stratejik ilişkileri olan ülkeler için çeşitli enerji programları uygulamıştır. Bunlar arasında Hazar Bölgesine yönelik olan programlar şunlardır: Enerji Çerçeve Programı kapsamındaki Sinerji ve Sure Programları, Thermie Programı, Tacis Programı içinde yer alan Traceca, Inogate, Bistro ve Echo Programları, Avrupa İçin Akıllı Enerji Programı gibi programlarla da AB bölgeye teknik ve ekonomik yardımda bulunmuştur.

AB ile enerji kaynaklarına sahip Hazar bölgesi ülkeleri arasında ekonomik ilişkiler kurulması, Topluluk için hayati önem taşımaktadır. AB, eski Sovyet cumhuriyetleriyle ekonomik ve politik ilişkilerini geliştirebilmek amacıyla, 1991 yılında Tacis (Technical Assistance to Commonwealth of Independent States - BDT Ülkelerine Teknik Yardım) programını başlatmıştır.

Aslında SSCB'ye yardım amacıyla tasarlanan program, bu devletin 1991 yılında dağılması üzerine Rusya ardılı devletleri içine alacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Projenin kapsamı sadece enerji olmayıp, kamu kuruluşlarının yeniden yapılanmasından, hizmetler ve eğitimin gelişmesine, ekonomik reformlara ve demokratikleşmeye kadar uzanmaktadır.⁶⁵

AB, Rusya'nın ulaştırma ağları üzerindeki tekeline de alternatif olacak ve Güney Kafkasya'dan geçecek yeni ulaşım koridorları projeleri üzerinde de çalışmaktadır. Sözü edilen ulaştırma projelerinden en önemlisi, ABD tarafından da desteklenen ve AB tarafından yüklenilen Rusya'nın güneyinde bir Avrasya koridoru

⁶⁴ Kocamaz, "Avrupa Birliği'nin...", ss.73-74.

⁶⁵ Ali Faik Demir, "AB'nin Güney Kafkasya Politikaları", **Dünden Bugüne AB**, (Der.Beril Dedeoğlu), İstanbul, Boyut Kitapları, 2003, s.378.

oluşturmayı amaçlayan Traceca (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia - Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru) programıdır.⁶⁶

Traceca Programı, Tacis Programının alt programlarından birisidir. Mayıs 1993'te Traceca ülkeleri olarak adlandırılan beş Orta Asya (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan) ve üç Kafkasya (Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan) ülkesi olmak üzere 8 ülke ile AB arasında ticaret ve ulaştırma konularında işbirliği sağlamak maksadıyla⁶⁷ ilgili ülkelerin altyapılarının geliştirilmesi için AB tarafından yürütülen bir teknik yardım programıdır. Sonraları Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 13 bölge ülkesi dahil olmuştur.

Projenin temel amacı AB tarafından sağlanan fonlar ve teknik yardım ile Avrupa'dan Orta Asya'ya uzanan Karadeniz, Kafkaslar ve Hazar Bölgesi'ni de içine alan Doğu-Batı ekseninde konuşlandırılmış çok fonksiyonlu bir taşıma koridoru oluşturmaktır.⁶⁸ Bu proje çerçevesinde kara ve demiryolu ağları, limanlar, boru hatları ve bir hava koridoru bölgenin yeni bağımsız devletlerine olan ulaşımı, RF ve İran'ı dışlayacak şekilde sağlamayı amaçlamıştır.

Proje kapsamında Southern Ring Air Route adlı havayolu projesiyle program tam anlamıyla bir Avrasya koridoru haline getirilmiştir. 1996 yılında ise programın çekiciliğini arttırmak için tarihi İpek Yolu'na telmihen programa "21'inci Yüzyıl İpek Yolu" projesi adı verilmiştir.⁶⁹

AB doğal gaz alımında Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaya yönelik olarak çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Bunlardan en ileri düzeyde gerçekleşeni Inogate (Interstate Oil and Gas Transport to Europe - Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı) Programı çerçevesinde bölge ülkelerine teknik yardım yapılmasıdır.⁷⁰

Traceca Programı ile bağlantılı olarak, bölgedeki petrol ve gaz taşımacılığının rehabilitasyonu, enerji ürünlerinde bölgesel ticaretin geliştirilmesi, Hazar ve Orta

⁶⁶ Caşın, "Güç Merkezlerinin...", 106.

⁶⁷ Demir, AB'nin Güney Kafkasya..., s.380.

⁶⁸ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Çok Uluslu Bölgesel Alt Yapı Geliştirme Projeleri**, İstanbul, 2005, ss.1-4.

⁶⁹ Caşın, "Güç Merkezlerinin...", s.106.

⁷⁰ Oktay, "AB'nin Enerji...", s.162.

Asya'da bulunan hidrokarbonların Avrupa ve Batılı pazarlara taşınması konusunda alternatif olanakların yaratılması, petrol ve gaz taşımacılığında alternatif seçeneklerin yaratılması gibi hedefler içermektedir.⁷¹ Program, 1995 yılında yürürlüğe konulmuştur.

Inogate Çerçeve Anlaşmasını imzalayan Türkiye'nin de dahil olduğu 21 ülke olmasına rağmen en az 50'ye yakın ülke de işbirliği içerisinde bulunmaktadır. Bu ülkeler Hazar ve Orta Asya bölgesinde çıkarılan doğal gazın çeşitli boru hatları ile Avrupa pazarına ulaştırılması üzerinde anlaşmaya varmışlardır.⁷² Zaten projenin öncelikli amacı doğal gazın boru hatları ile üye ülkelere ulaştırılması ve böylelikle enerji arz güvenliğinin sağlanması olarak belirlenmiştir. Yapılan bu girişimlerle de AB enerji arz güvenliğine yönelik olumlu adımlar atılmıştır.⁷³ Bu sistem sayesinde, özellikle doğal gazın boru hatları ile AB'ye getirilmesi düşünülmektedir. AB, bu yöntemi birçok ülke ile ikili ilişkiler kapsamında kullanmıştır. Bu girişimlerin asıl maksadı ise gelecekte yaşanması muhtemel olan enerji kaynaklarının paylaşımı mücadelesinde AB'nin kendisini güvenceye alma isteği olarak özetlenebilir.⁷⁴

Inogate kapsamında desteklenen doğal gaz boru hattı projeleri: Trans-Avrupa (kuzey hattı) Hattı; Türkiye-Yunanistan-İtalya Hattı; Nabucco Hattı; Yunanistan-Makedonya-Sırbistan-Hırvatistan-Slovenya Hattı; Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Hattı; Türkmenistan-İran-Türkiye hattı ve Ukrayna transit hattıdır. Projeye AYB, AİKB ve Dünya Bankası programa mali destek sağlamıştır.⁷⁵

2002 yılından itibaren Hazar ülkelerine yapılan yardımlar Komisyon'un 2002-2006 yılları arasını kapsayan Hazar için Strateji Belgesi ve 2002-2004 yıllarını kapsayan Tanıtıcı Programda öngörüldüğü biçimde yapılmıştır. AB, Strateji Belgesi'nde önceliklerini yardım edilecek ülkelerin geçiş dönemlerinin sıkıntısını ortadan kaldırmak için bölgede güvenlik ve çatışmaların önlenmesi çalışmalarının

⁷¹ Kocamaz, "Avrupa Birliği'nin...", s.74.

⁷² Özgür Tonus, Genişleyen Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları ve Türkiye, www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi, 05 Ağustos 2004, s.11.

⁷³ İsmail Hakkı İşcan, "Enerji Stratejileri Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceği Açısından AB enerji Güvenliği Sorunu," **TÜRKSAM**, 20 Eylül 2006. <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=1066>, 14 Ocak 2007.

⁷⁴ Ertuğrul Kızılkaya, Cem Engin, "Enerjinin Jeopolitiği: Dünya Üzerindeki Jeo-Ekonomik Mücadele," **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 9 (2004), s.200.

⁷⁵ **AB Enerji...**, s.12.

teşvik edilmesi, siyasi ve sosyal gerginliklerin yok edilmesi ve ticaret ve yatırım ortamının iyileştirilmesi olarak belirlemiştir. Bu amaçlarının gerçekleştirilmesi için de “üç ayaklı” bir yaklaşım benimsemiş ve yardımları bölgesel programlar, ülkelere göre belirlenmiş bölgesel öncelikler ve yoksulluğun azaltılması projelerine yönlendirme yoluna gitmiştir.⁷⁶

Avrupa için Akıllı Enerji Programı (Intelligent Energy for Europe), 2003-2006 yılları arasında uygulanmak üzere topluluğun enerji programlarının bir şekilde bir araya getirildiği bir programdır. 1991’de enerji etkinliği için oluşturulan Save programı ile başlayan süreç, 1993’te yenilenebilir enerji için oluşturulan Altener’le sürmüştü, 1998’de Sinerji, Etap, Sure ve Carnot programları 1998-2002 yılları arasında uygulanmak üzere Enerji Çerçeve Programı (The Energy Framework Programme) şemsiyesi altında toplanmıştır. Ardından Enerji Çerçeve Programı 2002 Nisanında Komisyon tarafından, Avrupa İçin Akıllı Enerji programına dönüştürülerek 2003 yılında uygulamaya konulmuştur. Komisyonun Kasım 2000’de hazırladığı Enerji Arz Güvenliği isimli Yeşil Kitap’ta Avrupa İçin Akıllı Enerji Programının esasları belirlenmiştir. Avrupa İçin Akıllı Enerji Programı, yenilenebilir enerji, enerji etkinliği ve ulaştırma konularında ulusal, bölgesel ve yerel enerji inisiyatifleri için mali destek sağlamayı amaçlamaktadır.⁷⁷

AB bölge ülkelerine, uzun bir dönem sözü edilen programlar aracılığıyla ekonomik ve teknik yardımda bulunmuştur. Ancak komşuluk politikası çerçevesinde AB ekonomik yardım programlarında da değişiklik yapma yoluna gitmiştir. Komşuluk politikasında komşu ülkelerin hedeflerine ulaşabilmelerine yardımcı olmak ve AB ile aralarındaki işbirliğini teşvik etmek için sağlanacak amaçların tek bir hedefte birleştirilmesi öngörülmüştü, bu amaçla Enpi (European Neighbourhood and Partnership Instrument) oluşturulmuştur. Enpi'nin mevcut coğrafi ve tematik programların yerini almasına karar verilmiştir. 1 Ocak 2007'den itibaren yeni

⁷⁶ Esra Hatipoğlu, “Avrupa Birliği-Orta Asya İlişkilerinde Yeni Bir Stratejiye Doğru (mu?)”, **OAKA USAK**, 3, 5 (2008), s.7.

⁷⁷ Intelligent Energy for Europe, 2003-2006.

http://europa.eu.int/comm/energy/res/intelligent_energy/index_en.htm. 23 Mart 2006.

düzenlemeye geçilmesiyle Tacis ve Meda gibi eski programlar yürürlükten kaldırılmıştır.⁷⁸

Bu tarihten itibaren, bölge ülkelerine yapılan yardımlar Komisyon'un 2007-2013 yılları arasını kapsayan Orta Asya için Strateji Belgesi ve 2007-2010 yıllarını kapsayan Tanıtıcı Programda öngörüldüğü biçimde yapılmaya başlanmıştır. Bu belgelerde de AB'nin bölgeye yönelik öncelikleri bölgesel işbirliği ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesinin teşvik edilmesi (ayrılan toplam bütçenin %30-35'i), yoksulluğun azaltılması ve hayat standartlarının yükseltilmesi (%40-45'i), bölge ülkelerinde iyi yönetişimin ve ekonomik reformların desteklenmesi (%20-25'i) şeklinde ortaya konulmuştur. Bölgesel düzeyde desteklenecek projelerin çevre, enerji, bölge ülkeleri arasında ulaştırma ağları ve piyasaların bütünleşmesi, örgütlü suçlarla mücadele, eğitim gibi konulara odaklanması kararlaştırılmıştır.

2007-2013 yılları arasında yapılacak yardımlar konusundaki en önemli gelişme ise artık yardımların tamamının Kalkınma İşbirliği ve Ekonomik İşbirliği Aracı adı altında yapılacak olmasıdır. Söz konusu dönem için AB'nin bölgeye ayırdığı bütçe ise toplam 719 milyon avrodur.⁷⁹

4.5.3. AB'nin Bölgeye Yönelik Kaygıları:

AB ve Hazar ülkeleri arasında yukarıda ele alınan ekonomik ve siyasi ilişkiler çerçevesinde bir takım somut adımlar atılmış, girişimlerde bulunulmuş olsa da, genel hatlarıyla değerlendirildiğinde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından yakın döneme kadar, AB'nin bölgede uyguladığı bu politikanın tutarlı, etkin ve sonuç getirici olduğunu söylemek mümkün değildir.

AB enerji politikası çerçevesinde ön plana çıkan boru hatları ve Hazar Bölgesi enerji kaynakları, enerji arz güvenliği bağlamında daimi bir enerji akışının sağlanabilmesine yönelik olarak çeşitli olumsuz koşullardan etkilenme potansiyelini sürekli taşımaktadır. Özellikle boru hatlarının güvenliği söz konusu olduğunda bölge ülkelerinde yaşanan ve halen çözümlenememiş sorunların varlığı AB'nin geleceği

⁷⁸ Kocamaz, "Avrupa Birliği'nin...", s.75.

⁷⁹ Hatipoğlu, "Avrupa Birliği-Orta Asya...", s.8.

için kurtarıcı olarak gördüğü bu bölgeye tereddütle yaklaşmasına sebep olmaktadır. AB'yi tereddüde sürükleyen bu sorunlar ana hatlarıyla aşağıda yer almaktadır.

Bağımsızlıklarını kazanmalarından bu yana yaklaşık 20 yıllık bir zaman geçmesine rağmen, hala otoriter rejimlerin hakimiyetindeki bölge ülkelerinde insan hakları ihlalleri, siyasi yozlaşma, yolsuzluk, adalet sistemindeki aksaklıklar, yönetim problemleri ve örgütlü suçlar gibi konular gündemdeki yerlerini korumaktadır. Söz konusu ülkelerin hemen tamamında merkezi hükümet, özel sektör, sivil toplum ve birey arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasında ciddi sorunlar mevcuttur. Zihniyet değişikliğinin kolayca sağlanamayacağı bir ortamda Batı'ya ait olgu, kavram ve kurumların varlığı uygulamadaki aksaklıkları gidermeye yetmemektedir.

AB başından itibaren bölge ülkeleri ile ilişkilerini daha çok etik prensiplere dayandırmış ve çoğunlukla da bölge ülkelerinin demokratikleşme ve insan haklarını gözetme konusundaki eksikleri yüzünden bölgeye eleştirel bir tavırla yaklaşmıştır. Dahası Orta Asya uzun süre, AB'ye üye ülkelerin çoğunluğu tarafından, coğrafi olarak kendilerine ciddi bir tehdit üretemeyecek kadar uzak, kültürel olarak kendilerinden farklı halkların yaşadığı, kalkınma düzeyi düşük, otoriter yönetim ve liderlerin hakim olduğu ülkeler topluluğu olarak algılanmıştır.

AB açısından önemli bir diğer sorun da, bölgedeki problemlerin karmaşıklığıdır. Bölge ülkelerinin zayıf devlet yapıları, sosyo-ekonomik problemler, zayıf siyasi kültür bölgede istikrarı olumsuz yönde etkileyen önemli sorunlar olarak hala varlıklarını devam ettirmektedir. Yine bölge ülkeleri arasında Sovyet dönemi mirasından kaynaklanan sorunlar ve bölge ülke liderlerinde -ortak çıkar ve işbirliği alanlarında dahi- bölge içi diyalogu işler hale getirme kültürünün yeterince gelişmemiş olması da bölgesel sorunları arttırarak çoğaltmaktadır. Bölge ve bazı bölge dışı aktörlerin bu sorunların sebep olduğu istikrarsızlık ortamından çıkar sağlama çabaları bölgeyi uğraşılması güç bir yer haline getirmekte, bu durum da AB'nin bölgeye ilişkin politika üretimini zora sokmaktadır.⁸⁰

---

⁸⁰ a.g.e., s.16-21.

Öte yandan Güney Kafkasya’da devletler ve etnik topluluklar arasındaki çatışmaların yaratacağı istikrarsızlığın uzun vadede Avrupa’nın Hazar Denizi’ndeki enerji kaynaklarına erişimini engelleyeceği hesap edilmektedir.⁸¹

Hidrokarbonlara gelince, Rusya ve Orta Doğu enerjisine alternatif olarak keşfedilen Hazar enerji kaynaklarının Avrupa piyasasına ulaştırılması konusundaki sorunlar ve Rusya’nın etkisi devam etmektedir. Azerbaycan doğal gaz ve petrolü konusunda yaşanan açılıma rağmen, Rusya olmadan Hazar doğal gaz ve petrolüne ulaşılması halen imkansız görünmektedir.⁸² Hatta henüz bu kaynaklarını yeterince geliştiremediğinden ve tam anlamı ile önemli bir ihraç düzeyine ulaşamadığından, zaman zaman Rusya’dan petrol ve gaz ithal etmektedir. Doğal gazını satabilmek için Rusya dışında bir seçeneğe henüz kavuşamayan (çok sınırlı İran’a çıkış yaptığı Körpece-Kurtköy hattı dışında) Türkmenistan ise uluslararası piyasa fiyatlarının çok altında bir fiyatla, gazını Rusya’ya satmak zorunda kalmaktadır. İhraç altyapısının eksikliği, bölge ülkelerini, birbirlerine de çok düşük fiyatla kaynaklarını satmak zorunda bıraktığından ekonomik gelişim son derece yavaş olmaktadır.⁸³ Bu da yatırım riskini ve maliyetini arttırmaktadır.

Kafkasya’da, Azerbaycan-Ermenistan arasında yaşanan Dağlık Karabağ Sorunu ile Çeçenlerle Ruslar arasında yaşanan çatışmalar Hazar enerji kaynaklarının Avrupa’ya taşınması için yeni inşa edilecek boru hatlarının güzergahlarının tespitini ve inşa sonrasında güvenliklerinin sağlanmasını olumsuz olarak etkilemektedir.

Boru hatları konusunda AB, ABD’nin politikalarına eleştirel yaklaşmaktadır. AB’ye göre, ABD’nin bir boru hattını ısrarla desteklemesi diğer boru hatlarının rekabet gücünü düşürmektedir. Ancak AB ülkeleri kendi içlerinde de bu konuda ortak politika belirleme konusunda çok başarılı olamamışlardır. Örneğin Almanya için güzergahın Ukrayna üzerinden geçmesi daha avantajlı iken Akdeniz’e kıyısı olan ülkeler Türkiye’den geçen güzergaha sıcak bakmaktadırlar.⁸⁴

⁸¹ Caşın, “Güç Merkezlerinin...”, s.106.

⁸² Anar Somuncuoğlu, “AB-Rusya Enerji İlişkileri Ve Yansımaları”, **TUSAM**, 27 Kasım 2006, s.2.

⁸³ Bircan Dokuzlar, **Yeni Silah Doğalgaz**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s.97.

⁸⁴ Utku Yapıcı, **Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları: Orta Asya ve Kafkasya**, İstanbul, Otopsi Yayınları, t.y., s.168.

Petrol taşımacılığında Boğazların güvenliği sorunu da önemli bir problem olarak AB'yi etkilemektedir. Günümüzde Türk Boğazları denince, Ege ve Karadeniz arasında kalan, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı'ndan oluşan 300 km. uzunluğunda bir bölge akla gelmektedir. Rusya 2006 yılının ilk yarısındaki petrol üretimi ile Suudi Arabistan'ı geçerek dünyanın en büyük petrol üreticisi durumuna gelmiştir. Üretilen bu petrolün ihracatının yaklaşık 1/4'ü Türk Boğazları üzerinden tanker vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Türk Boğazlarının yıllık ortalama geçiş kapasitesi 86 milyon ton civarındadır. Ancak Rusya bu miktarın 150 milyon ton civarına çıkarılmasını istemektedir. Bu istek Türkiye tarafından olumsuz karşılanmaktadır. Çünkü aşırı yoğunluktaki tanker trafiği Boğazlardaki kaza riskini arttırmaktadır. Bu durum da yaklaşık 15 milyon insanın yaşadığı İstanbul şehrinin güvenliğini tehlikeye sokmakta, tarihi ve çevresel dokunun tahrip olma riskini yükseltmektedir. Bu konuda Türkiye ile RF arasında yaşanan gerilim zaman zaman önemli boyutlara ulaşmaktadır.

AB'nin bölgeye bakışındaki bu tereddütlerin yanı sıra kendi içinde yaşadığı tereddütler de bölgede yeterince etkili olamamasının önemli sebeplerindedir.

Bölgede, BM, AGİT ve Avrupa Konseyi gibi kendine benzer işler yapan önemli ve çok sayıda bölge dışı aktörün varlığı da AB'nin bölgedeki hareket serbestisini kısıtlamaktadır. Kendisinin etkin rol oynayabileceği alanın kısıtlı olduğu görüşünden hareketle de AB, bölgeye ilişkin yeni politikalar üretirken ya çekingen davranmakta ve aktif bir tutum sergileyememekte ya da belli konularda inisiyatif almaktan çok bölgede oldukça aktif olan AGİT ve BM ile ortak çalışmalara yönelmektedir.

Yukarıda bahsi geçen uluslararası ve bölgesel örgütler yanında, Hazar bölgesi, bölge dışı büyük güçlerin de ilgi odağıdır. Önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere ABD, Rusya ve Çin'in bölge üzerindeki menfaat yarışı AB'yi kimi zaman saf dışı bırakabilmektedir. Bölgedeki varlıkları hem sert hem de yumuşak güç unsurlarına dayanan ABD, Rusya ve Çin ile karşılaştırıldığında, daha çok yumuşak gücün unsurları ile ön planda olan AB'nin etkinliğinin söz konusu ülkelerin gerisinde kaldığı söylenebilir.

2007 yılı başında beşinci genişleme sürecinin de tamamlanmasıyla bölgeyle olan coğrafi yakınlığının artması, Rusya ve Çin'in (bir ölçüde de Hindistan'ın) uluslararası alanda ve bölgede önemli aktörler haline gelmesi, AB'nin bölgede yalnızca "ideal ve değerler" üzerine inşa ettiği politikasının etkinliğini iyiden iyiye sorgulanır hale getirmiştir. İçinde bulunduğu bu durum da, küresel bir aktör olma hevesindeki AB'yi, yine mümkün olabildiği ölçüde inandığı "ideal ve değerlere" sadık kalarak, daha esnek politikalar üretebilme arayışına itmiştir.

Hazar ülkelerinin AB ile ilişkilerini değerlendirme biçimi de AB'nin bölge politikasının yeterince gelişmesine fırsat verecek nitelikte değildir. Bu bağlamda, bölge ülkelerinin AB'ye üye olmak gibi bir düşüncelerinin ya da önceliklerinin olmaması AB'nin bölgede etkin politikalar üretmesini engellemektedir. Bu durum, bir yandan AB'nin bölge politikasının belli bir plan, program ve yol haritasına dayandırılmasını önlemekte, diğer yandan da bu ülkelere karşı AB'nin üyelik kozunu kullanarak yaptırım uygulayabilme kapasitesini sınırlamaktadır. Çevresindeki ülkelerle ilişkilerini çoğunlukla "sopa ve havuç" politikası çerçevesinde yürütmeyi yeğleyen ve sopa politikasını da daha çok Birliğe üye olmak isteyen ülkelere uyguladığı "koşulluluk" prensibi ile işler hale getiren AB, Hazar ülkelerine karşı bu araçtan yoksun olarak politika üretmek zorundadır. Öte yandan, bölge ülkeleri, AB'nin bölgede oynayabileceği rol konusunda da çok talepkar değildir. Hazar ülkeleri için AB'nin varlığı, uzun bir süre, sadece bölgede yer alan diğer aktörlere karşı dengeleyici bir unsur olarak görülmüş ve AB, söz konusu ülkelere ciddi maddi kaynaklar, proje destekleri vs. sağlaması sebebiyle önemli olmuştur.

Sonuç olarak, 1990'lı yılların sonlarından itibaren AB ile Hazar ülkeleri arasında etkin olmasa da daha çok teknik düzeyde adımların atıldığı, siyasi açıdan ise oldukça mesafeli olan ilişkilerin, özellikle 11 Eylül olayları sonrasında daha çok AB'nin bölgeye ilişkin tutumundaki değişiklikler sebebiyle farklı bir düzleme oturduğu söylenebilir. Bu olaydan sonra, özellikle güvenlik konusundaki risk analizini revize eden AB, pek çok üye ülkenin NATO'nun Afganistan operasyonuna katılması dolayısıyla da bölgeye olan ilgisini artırmak zorunda kalmıştır.

Ancak, son dönemde AB'nin Hazar'a yönelik politikasında değişikliğe gitme yönündeki kararı önemli olmakla beraber taraflar arasında kısa zamanda ciddi

adımlar atılmasının mümkün olamayabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durumda, bölge ülkelerinin ortak sorunları ve AB ile bölge ülkeleri arasında yaşanan temel problemler tespit edilmeden herhangi bir girişimde bulunmak da akıllıca olmayacaktır.

Bölge ülkelerine ilişkin en temel sorunun, gerçekleştirilmesi gereken siyasi reformlarla ilgili yaşanan problemler olduğu görülmektedir. Oysa AB ile Hazar ülkeleri arasındaki ilişkiler her ne kadar koşulluluk esasına dayalı üyelik prensibine göre yürütülmüyorsa da, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları'nın uygulanabilmesi ve taraflar arasında yoğunlaştırılmış bir işbirliğinin mümkün olabilmesi için, Hazar ülkelerinin de kendilerinden beklenen siyasi reformları gerçekleştirerek, AB ile olan ilişkilerine önem verdiklerini gösterme ve üstlendikleri taahhütleri yerine getirme zorunlulukları bulunmaktadır.

AB'nin bölge politikasını gözden geçirirken nelere dikkat etmesi gerektiği de dolayısıyla bölge ülkelerinin ortak sorunlarında gizlidir. AB, her şeyden önce, bölgeye bir taraftan topyekün yaklaşırken, diğer taraftan da bölge ülkelerinin farklı etnik, dilsel, dinsel ve sosyal gruplardan oluştuğu, bağımsızlıktan bu yana geçirdikleri farklı geçiş dönemleri sonrasında farklı sonuçlara ulaştığı gerçeğini göz ardı etmemelidir. Bugün gelinen noktada, AB'nin öncelikli olarak bölge ülkelerinden bazılarıyla daha sıkı ilişkiler kurmak suretiyle Hazar politikasını kademeli olarak geliştirmesi mümkün olabilir. Nitekim, bölgeye yönelik olarak hazırlanan yeni strateji çerçevesinde de hem her ülkeye göre hazırlanmış özel ikili ilişkiler düzeyinde, hem de daha geniş kapsamlı bölgesel düzeyde politika oluşturulması kararlaştırılmıştır. Burada esas önemli olan AB'nin her bir ülke ile geliştirdiği ikili ilişkileriyle, çok taraflı bölgesel politikası arasındaki hassas dengeyi ayarlayabilmesidir.

AB, bölgeye ilişkin başarılı, uzun vadeli ve etkin politikalar üretmek ve yürütmek istiyorsa, bölgenin gerçeklerine ve bölge ülkelerinin ortak ya da kendilerine özgü problemlerine sağduyulu bir şekilde yaklaşmalıdır.

AB, ivedilikle, bölge ülkelerini, aralarındaki ortak ilgi ve çıkar alanlarını doğru olarak tespit etmeleri konusunda teşvik etmeli ve aralarında işbirliği geliştirme

hususunda çok da hevesli olmayan bölge ülkelerine destek vermelidir. Yine, her bölge ülkesinin kendine özgü sorunlarına ilişkin de, ortak çözümler üretme çabası içinde olduğunu o ülkeye hissettirecek biçimde hareket etmesi yerinde olacaktır.

AB'den bölgede, işbirliği, demokratik kurumların oluşturulması ve yaygınlaştırılması, insan haklarına ilişkin diyalogun geliştirilmesi, piyasa ekonomisine geçiş konusundaki reformların gerçekleştirilmesi, eğitimin iyileştirilmesi ve etnik ve dine dayalı anlaşmazlıkların çözümü konularının tamamına yönelik çözümler içeren kapsamlı bir politika oluşturması beklenmektedir. Bunu yaparken de, AB'nin bölgedeki diğer rakiplerini karşısına almadan, kendisinin görece daha güçlü olduğu alanlara yönelerek hareket etmesinin daha doğru olacağı düşünülmektedir.⁸⁵

4.6. HAZAR BÖLGESİ PETROL VE DOĞAL GAZININ AVRUPA'YA ULAŞTIRILMASI:

Günümüzde ekonominin bel kemiğini enerji, enerjinin bel kemiğini petrol, petrolün bel kemiğini de petrol alanları ile onun sanayi bölge ve pazarlarına ulaşmasını sağlayan petrol boru hatları oluşturmaktadır.

Dünyada üretici bölgeler ile tüketici bölgeler arasında gerçekleştirilmiş olan petrol ve doğal gaz ticari hareketleri enerji alanının önemli unsurlarından biridir. Ancak, bu noktada petrol ve doğal gaz arasındaki önemli bir farka değinmekte fayda vardır. Her ne kadar petrol ve doğal gaz üretimi birbirleriyle çok yakından ilişkili olsa da, bunların taşınması konusunda teknik açıdan çok büyük farklılıklar bulunmaktadır. Petrol nispetindeki maddeler az bir maliyetle deniz yolu ile taşınabilirken, doğal gazın bu yöntemle taşınabilmesi için önce sıvılaştırılması ve tüketilmeden önce de tekrar gaz haline getirilmesi gerekmektedir. Bu işlem günümüzde oldukça yüksek maliyetler yaratmakta, bu nedenle doğal gazın boru hatları ile nakli tercih edilmektedir.

Petrol boru hatları, kara içi taşımacılık faaliyetlerinde, üretim merkezlerinden tüketim ya da işleme merkezlerine ham petrolün nakli için önemli bir ulaştırma ve taşıma teknolojisidir. Petrol boru hatları taşıma tekniği, yaklaşık olarak 19'uncu

⁸⁵ Hatipoğlu, "Avrupa Birliği-Orta Asya...", s.16-21.

yüzyılın ikinci yarısından itibaren yayılmaya başlamıştır. İlk boru hattı, 1865 yılında Pensilvanya eyaletinde döşenmiştir.⁸⁶ Hazar petroleri için yapılan ilk boru hattı ise İsveçli Nobel kardeşlerin, 1880'li yıllarda ürettikleri petrolü Bakü'den Batum'a taşıyan trenlerin, Gürcistan dağlarında 6 tanker vagondan daha fazlasını taşıyamaması üzerine 400 ton dinamitle 70 km. uzunluğunda bir geçit açılmasıyla ve bu geçide çelik bir tüp yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur.⁸⁷

AB ülkeleri, ABD ve Japonya petrolün büyük bir bölümünü deniz yolu ile ithal etmektedir. Ancak, gelecekte AB'nin petrolü boru hatları ile almayı tercih edeceği düşünülmektedir. Bunun için öne sürülebilecek iki önemli neden mevcuttur; enerjinin arz güvenliğinin sürdürülmesi ve çevrenin korunmasıdır.⁸⁸

Hazar doğal gaz ve petrolünün hangi güzergah üzerinden taşınacağı ve bu konuda kimin söz sahibi olacağı sadece enerji politikaları değil, bölgenin ekonomik, siyasi ve askeri dengeleri üzerinde de etkili olmaya başlamıştır. Avrasya enerji kaynaklarının gerek potansiyel ve gerekse olası taşıma güzergahlarında etnik-milliyetçi hareketlerin neden olduğu istikrarsızlıklar ve sınır çatışmaları nihai taşıma güzergahlarının belirlenmesini güçleştirmektedir.⁸⁹

Hazar Bölgesi'ndeki mevcut boru hattı sisteminin en belirgin özelliği, Sovyetler Birliği'ni bir uçtan diğer uca bağlayacak bir şekilde tasarlanmış olması ve temelde Rusya'ya odaklanmış olmasıdır. Bugün Rusya'nın sahip olduğu atıl durumdaki boru hatlarının taşıma kapasiteleri, bölge rezervlerinin nakliyesini kaldıracak durumda ve yeterlilikte değildir. Bölgede üretilen petrolün ihraç potansiyelini karşılamak için, bu bölgede faaliyet gösteren şirketler ile hükümetler alternatif boru hattı güzergahları konusunda araştırma yapmakta ve öneriler sunmaktadır. Petrol şirketleri siyasi risklere diğer sektörlerde faaliyet gösteren şirketlerden daha duyarlı oldukları için Hazar petrollerinin uluslararası pazarlara taşınmasında daha dikkatli davranmaktadırlar. Çünkü petrol ihracatı fiyat, üretim ve alıcıların talepleri

⁸⁶ Nehir Aydın, **Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Millî Güce Etkileri**, İstanbul, 1999, s.58.

⁸⁷ Lutz Kleveinan, **Yeni Büyük Oyun**, (Çev.Hür Güldü), İstanbul, Everest Yayınları, 2004, s.4.

⁸⁸ Kızılkaya, "Enerjinin Jeopolitiği:...", s.4.

⁸⁹ Zeynep Dağı, "Rusya'nın Güvenlik Politikası ve Türkiye", **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, (Ed.Rafet Yinanç, Hakan Taşdemir), Ankara, Seçkin Yayınevi, 2002, s.198.

doğrultusunda ve özellikle büyük riskler taşıdığı için uzun süren projeler üzerinde kurulmaktadır.⁹⁰

Hazar Bölgesi petrol ve doğal gazının, uluslararası pazara taşınmasına yönelik çok sayıda proje, yıllardan beri tartışılmaktadır. Bu projelerden bir kısmı, teknik ve ekonomik yönden kabul edilir olmamakla birlikte, politik açıdan ortaya atılabilmekte, kimi zaman da şirketler ya da ülkeler tarafından müşteri kızıştırmak ve tarife düşürmek için yeniden ısıtılıp piyasaya sürülmektedir.⁹¹

Hazar petrollerinin dünya pazarlarına ulaştırılması için Rusya'ya uzanan Kuzey Rotası (Karadeniz), Çin'e uzanan Doğu Rotası (Çin Denizi), İran'a uzanan Güney Rotası (Basra Körfezi), Afganistan'dan Pakistan'a uzanan Güneydoğu Rotası (Hint Okyanusu) ve Türkiye'ye uzanan Batı Rotası (Akdeniz)'nda geliştirilen çok sayıda boru hattı ve projeleri vardır. Ancak çalışmamızda konu itibariyle AB ve Türkiye için önemli olan boru hatları ve projelerine yer verilmiştir.

4.6.1. Petrol Boru Hatları:

4.6.1.1. Mevcut Petrol Boru Hatları:

4.6.1.1.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattı:

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Avrupa ile Asya'nın kesiştiği noktada büyük petrol yatakları keşfedilmiştir. Bir iç deniz olan Hazar, dünya pazarından kilometrelerce uzakta olduğundan, yakıtın transferi konusunda bir yarış başlamıştır.⁹² Türkiye ise bu yarışta varlığını BTC Boru Hattı ile göstermiştir.

Bakü'den başlayıp Ceyhan'da son bulacak BTC ile başta Azeri petrolü olmak üzere bölgede üretilecek petrolerin Ceyhan'a taşınması ve buradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılması amaçlanmıştır.⁹³ Bu tarihi proje ile ilgili çalışmalar

⁹⁰ Anar Gayıbov, **Hazar Havzası'nın Doğal Statüsü ve Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattının Ekonomik Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2005, s.43.

⁹¹ A.Necdet Pamir,, **Bakü-Ceyhan Boru Hattı Orta Asya ve Kafkasya' da Bitmeyen Oyun**, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 1999, s.69.

⁹² Aydın, **Orta Asya...**, s.109.

⁹³ Gökhan Yardım, "Kafkasya, Hazar Petrolleri ve Doğalgazları", 13 Aralık 2000 tarihli konferans, s.18.

1994'te Azerbaycan'ın Azeri-Çırağ-Güneşli bölgesinde en büyük petrol kaynaklarından birinin keşfedilmesiyle hız kazanmıştır. 2003 yılına gelindiğinde ise Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye'nin o dönemdeki cumhurbaşkanlarının katılımlarıyla projenin temeli atılmıştır.

BTC hattının uzunluğu 1767 km'dir ve bunun 443 km'lik bölümü Azerbaycan, 248 km'lik bölümü Gürcistan ve 1076 km'lik bölümü Türkiye üzerinden geçmektedir.⁹⁴ Bu hat ile toprağın bir metre altına gömülen ve depreme dayanıklı olarak tasarlanan borular 2800 metre yüksekliğe ulaşan dağ geçitleri üzerinden Hazar iç denizini Akdeniz'e bağlamıştır.⁹⁵

01 Ağustos 2002 tarihinde BTC ana ihraç boru hattının sponsor grubunda yer alan Londra'da inşaat işlerinden sorumlu olacak BTC anonim şirketi ve finansman işlerinden sorumlu olacak BTC yatırım (BTC Investment) adı altında iki şirket kurmuşlardır. Bu durum ise projenin şirketler açısından da çok önemli olduğunun bir göstergesidir. Hattın finansmanının %70'i Dünya Bankası, resmi Amerikan kuruluşları ve Avrupa Kalkınma Bankası tarafından sağlanmıştır. Geri kalan %30'luk bölüm ise, AIOC konsorsiyumunu oluşturan şirketler tarafından karşılanmıştır.⁹⁶ BTC Boru Hattı Projesi Türkiye kesimi ana müteahhidi olarak da BOTAŞ görevlendirilmiştir.

13 yıl süren çalışmaların ardından BTC projesinin Azeri kısmının açılışı 25 Mayıs 2005 tarihinde sınırlı kapasiteyle yapılmıştır. BTC ham petrol boru hattı 04 Haziran 2006'da petrol taşımaya başlamış, 16 Haziran'da da Kazakistan hatta dahil olarak 2008'de petrol pompalanmıştır.⁹⁷ 4 milyar dolar bütçeyle tamamlanan, inşasının güçlüğü ve pahalılığı nedeniyle eleştirilen, petrol işletmecileri tarafından güzergahların en politigi⁹⁸ olarak tanımlanan BTC Boru Hattı, üretici ülke olan Azerbaycan başta olmak üzere ABD, Türkiye, Gürcistan ve diğer bölge ülkeleri için büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin 21'inci yüzyılın enerji koridoru olacağı

⁹⁴ Sakartvelo, "Hazar Petrolüne Amerikan İlgisi ve Rus Zincirinin Koptuğu Yerden Yeni Geçiş" **Gürcistan Haber Ajansı**, 11 Ağustos 2005.

⁹⁵ Neue Zürcher Zeitung "Hazar Petrolü Pokerinde Yeni Kartlar", 27 Mayıs 2005.

⁹⁶ A.Necdet Pamir, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattında Son Durum" **Panorama Dergisi**, s.4.

<http://www.pete.metu.edu.tr/~emre/photogallery/petrol.pdf>

⁹⁷ Ufuk Kantörün, "Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Enerji Politikaları", **Bilgesam**, 11 Mart 2010.

⁹⁸ Nefise Kuhneverd, "Bakü-Ceyhan Boru Hattı Pastası; Üç Hissedar Beklemede", **İran Gazetesi**, 07 Haziran 2005.

savının somut en büyük adımı olması açısından son derece önemlidir. Türkiye, bu hattın inşası ile enerji koridoru olma iddiasında ne kadar haklı olduğunu AB'nin artan enerji ihtiyacının karşılanmasında önemli bir transit ülke olduğunu göstererek kanıtlamaktadır.⁹⁹

Bu hat ile özellikle Azerbaycan'ın Azeri-Çırağ-Güneşli yataklarından çıkarılan petrolün uluslararası pazarlara daha güvenli bir şekilde ulaştırılması amacı gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında RF topraklarından geçmeyen bu hat ile Kafkas petrolü üzerindeki Rus tekeli de kırılmış olmakla birlikte özellikle Azerbaycan ve Gürcistan'ın Rusya'ya olan bağımlılıklarının da azalması söz konusu olmuştur. Azerbaycan için bu hat tam bağımsızlık anlamına gelmektedir. Bu hat ile bölge petrolü Karadeniz'deki limanlar yerine doğrudan Akdeniz'de yer alan Ceyhan Limanı'na ulaştırılmıştır. Böylelikle Boğazlar üzerindeki tehlikeli boyutlarda cereyan eden tanker trafiği az da olsa azaltılmıştır.¹⁰⁰

AB açısından hattın önemi tüm dünya için olduğu gibi kaynak çeşitliliğinin sağlanmasına yönelik Rusya'ya alternatif yeni bir ihracat hattı olmasıdır. RF ve İran'ı dışarıda bırakan bu alternatif AB tarafından büyük destek görmektedir. Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin Batı'ya dönük ve ABD'ye yakın politikalar izlemesi bu durumun güçlenmesine sebebiyet vermiştir. Bu desteğin arkasında RF'nin enerji konusundaki hakimiyetinin kırılması düşüncesinin olduğu söylenebilir.¹⁰¹

4.6.1.1.2. Bakü-Grozni-Novorossiysk Boru Hattı (Erken Petrol):

Rusya tarafından Türkiye'nin desteklediği BTC Petrol Boru Hattı'na alternatif olarak ileri sürülen ilk hattır.¹⁰² Erken üretim petrolünün hangi güzergahtan taşınacağına tartışıldığı dönemlerde, Rusya Bakü ile Novorossiysk limanı arasında zaten bir boru hattı olduğunu ve ayrıca bu hattın hem ucuz hem de hızlı bir biçimde gerçekleştirilebilecek tek alternatif olduğunu ileri sürmüş ve bununla da kalmayıp

⁹⁹ Oktay, "AB'nin Enerji...", s.165.

¹⁰⁰ Yüce, **Kafkasya...**, ss.319-320.

¹⁰¹ <http://www.tumgazeteler.com/?a=2370059>.

¹⁰² Giray Saynur Bozkurt, "Enerji Nakil Hatları ve Türkiye-Rusya İlişkileri," **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, 7, 4 (2006), s.37.

boru hattının Çeçenistan topraklarından da geçecek olması nedeniyle Çeçenistan'la anlaşmaya varmıştır.¹⁰³

AIOC Konsorsiyumu 1995 yılında Azeri, Güneşli ve Çırağ petrol sahalarından elde edilen petrolü iki yoldan Karadeniz'e ulaştırmayı kararlaştırmıştır. Bunlardan birisi olan Bakü-Novorosisk boru hattı, Bakü'den başlayıp Hazar kıyısından, Çeçenistan (Grozni) üzerinden Novorosisk'e uzanmakta ve Karadeniz'e bağlanmaktadır. Hat, 1400 km uzunluğundadır ve 5 milyon ton/yıl kapasiteye sahiptir. 1997 yılı sonunda faaliyete geçmiştir.¹⁰⁴ Bu hat şu anda AIOC'nun erken petrolü için güzergah görevi görmektedir. Bu hat ile ilgili olarak en önemli sorun hattın büyük kısmının Çeçen topraklarından geçmesidir. Boru hattı, Çeçen sorunu nedeniyle sık sık kesintiye uğramaktadır.¹⁰⁵ Hattın güvenliğinin tam olarak sağlanmamış olması ve Çeçenlerin sabotajları RF'nin bu bölgeyi bypass edecek yeni projeler üretmesine sebep olmaktadır. Bu projelerin başında Dağıstan'dan geçmesi planlanan Bakü-Mohaçkale-Novorosisk Boru Hattı gelmektedir.

Almanya, Bakü-Novorosisk hattının inşasına sıcak baktığını her platformda dile getirmiştir. Çünkü bu hat ile Almanya, Karadeniz'e getirilecek olan Azeri petrolünün tankerlerle Ren-Tuna Kanalı'nı kullanarak ya da Karadeniz'in kuzeyinden geçecek yeni bir boru hattı ile Baltık Bölgesi'ne getirilebileceğini düşünmektedir. Ancak ABD ve Almanya dışındaki diğer AB ülkeleri bu hatta her zaman mesafeli olmuşlardır. Çünkü bu hattın geliştirilmesi durumunda elde edilecek olan kapasite Rusya'nın tek başına Azeri petrolünün kontrolünü elde etmesine neden olacaktır. Bu durum ABD için kabul edilemez bir gelişmedir. Almanya'nın yukarıdaki düşünceleri hattın AB'ye değil tek başına Almanya'ya yarayacak olması gerçeğini ortaya çıkarmış ve bu durum diğer AB üyesi ülkelerin tepkisine neden olmuştur.¹⁰⁶

¹⁰³ Haydar Aliyev, **Dünya Siyasetinde Azerbaycan Petrolü**, Sabah kitapları, İstanbul, 1998 s.140-141

¹⁰⁴ A.Necdet Pamir, "Pastanın En Cazip Dilimi", **National Geographic-Türkiye**, 2002, s.40

¹⁰⁵ "Oil Export Routes and Options in the Caspian Sea Region",

<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caspgrph.html>, 12.03.2005

¹⁰⁶ Yüce, **Kafkasya...**, s. 16

4.6.1.1.3. Bakü-Supsa Boru Hattı (Erken Petrol):

Bakü-Tiflis demiryolunu takiben Supsa'ya uzanan ve oradan da Batum'a inen bu hattın yıllık taşıma kapasitesi 5 milyon tondur ve AIOC'nin erken petrolünün ihracı için ikinci güzergah görevi görmektedir. 2003 yılı itibariyle hatların kapasitelerinin artırılması kararlaştırılmış; bu karar Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi SOCAR tarafından onaylanmamıştır.¹⁰⁷

Azeri-Çırağ-Güneşli petrol sahalarından elde edilen erken üretim petrolünü taşıyan bu hat 926 km uzunluğunda olup, Şubat 1999'da devreye girmiştir. Bugüne kadar bölgede Rusya'dan bağımsız olarak devreye sokulan en önemli hat Türkmenistan'ın İran'a bağladığı doğal gaz boru hattı ile Azerbaycan'ın BTC petrol boru hattının ilk ayağı olarak inşa edilen Bakü-Supsa hattı olmuştur.¹⁰⁸ Bakü-Supsa hattı da Kuzey hattı gibi büyük ölçüde eski boruların tamir edilmesi, bazı bölümlerinin değiştirilmesi ve yeni bölümlerin eklenmesiyle faaliyete geçmiştir. Bu hat ile bir yandan erken üretim petrolünün taşınması sağlanmış bir yandan da BTC gibi ana ihrac petrolü taşıması düşünülen iddialı projelerin hayata geçirilmesi sürecinde konsorsiyumlara zaman tanınmış olmuştur.¹⁰⁹

AB ülkeleri bu hattın inşasına olumlu bakmaktadırlar. Çünkü AB, Supsa Limanı'na gelen petrol boru hattını Ukrayna'nın Odessa Limanına kadar uzatmayı ve buradan Odessa-Brodi-Kdansk boru hattı ile birleştirerek petrolü Avrupa'nın kuzeyine taşımayı planlamaktadır.¹¹⁰

4.6.1.2. Yapılması Planlanan Petrol Boru Hatları:

4.6.1.2.1. Boğaz "ByPass" Seçenekleri:

Yapılması planlanan petrol boru hattı projeleri genel itibariyle boğazları bypass etmeye yönelik olarak tasarlanan projelerdir. Bu seçenekler, Boğazları tehdit eden tanker trafiğine karşı çözüm alternatifleri olarak sunulduğu gibi Yunanistan gibi

¹⁰⁷ Kafkasya ve Orta Asya Petrollerinin Akdeniz'e Ulaştırılması ve NATO Güvenliğine Etkileri, İzmir, 1997, s.23.

¹⁰⁸ Kadir Dikbaş, "Türkmen Gazının Bağımsızlık Mücadelesi", **Avrasya Dosyası Türkmenistan Özel**, 7, 2, t.y., s.84.

¹⁰⁹ Mert Bilgin, **Avrasya Enerji Savaşları**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2004, s.281.

¹¹⁰ İrfan Sapmaz, "Gürcistan'ın Petrol Oyunu," **Star**, 29 Kasım 2002.

http://www.kafkas.org.tr/ajans/2002/kasim/30.11.2002_gurcistanin_petrol_oyunu.htm, 01 Ekim 2007.

ülkelerin stratejik çıkarları doğrultusunda Rusya gibi müttefiklerinin de desteği ile ekonomik olmasa da, uluslararası kamuoyuna sıkça enjekte ettikleri projeler de olabilmektedir. Bu hatlar; Burgaz (Bulgaristan)-Dedeağaç (Yunanistan), Burgaz-Makedonya-Vlore (Arnavutluk), Köstence-Trieste, Kıyıköy-Saroz, Ukrayna (Odesa)-Brody-Gdansk, Trans Anadolu ve Samsun-Ceyhan bypass boru hattı projeleridir.

Çalışmamızda tek tek bu projelere ilişkin ayrıntılara girişmek yerine, avantaj ve dezavantajlarının bir arada sıralanması yararlı görülmüştür. Bypass projelerinin en önemli avantajı kuşkusuz, Boğazlar ve İstanbul'un petrolden kaynaklanan kirlilik ve kazalardan korunmasına olanak sağlamalarıdır. Ancak, bu tür projelerin teknik ve ekonomik çok önemli sorunları vardır. Her şeyden önce, Hazar Bölgesi petrolünün Rusya veya Gürcistan üzerinden, boru hattı ile Karadeniz'deki bir limana taşınması gerekmektedir. Karadeniz'de limana (Örneğin, Novorossisk) ulaşan petrol için bu kez, tankere yükleme aşaması vardır. Novorossisk, Karadeniz'in bilinen fırtınalı koşulları nedeniyle, yılda ortalama 100 gün yükleme/boşaltma işlemlerine elverişli değildir. Bütün bunlar maliyet ve zaman kaybı açısından büyük dezavantajdır. Limanlardaki ek ödemeler, sürekli yükleme ve boşaltma gibi pratik olmayan yönünün yanı sıra ekonomik olmayan çok sayıda olumsuz yönü de vardır. Ayrıca, örneğin bir Yunan limanında yeniden tankere yüklenen petrolün, çok sayıdaki Yunan adasının arasından geçme riski ortaya çıkmaktadır. Diğer bir dezavantajı ise, Boğazlar gibi bu sefer Karadeniz ve Ege Denizi'nin ekolojik dengesinin bozulma riskidir.

Dolayısı ile Boğaz bypass senaryolarının, bu dezavantajları bu tür projeleri, teknik ve ekonomik değerlendirmelerde geçersiz kılmaktadır. Bu tür alternatifler, stratejik kaygılarla Türkiye'nin BTC ile elde edeceği stratejik üstünlüğü devre dışı bırakabilmek için, özellikle Yunanistan ve Rusya tarafından sıkça gündeme getirilmektedir.¹¹¹

Boğazları bypass etmeye yönelik olan Burgaz-Dedeağaç petrol boru hattının inşası, AB açısından çeşitli avantajlar taşımaktadır. Öncelikli olarak projeye kaynak çeşitliliğinin sağlanmasına yönelik olumlu yaklaşılmaktadır. Bunun yanında özellikle Güney Avrupa ülkelerinde yer alan rafinerilerin Boğazlardaki tıkanıklıktan dolayı

¹¹¹ Pamir, "Bakü-Tiflis...", s.74.

petrol sevkiyatındaki beklemelerden kaynaklı düzenli çalışmama durumu da sona erecek ve rafinerilerin tam kapasite ile çalışması sağlanacaktır.¹¹²

Bununla birlikte hattın pek çok açıdan dezavantajları vardır. Analistler Burgaz-Dedeoğaç hattının hisselerinin paylaşımındaki Rus tekeli konusuna endişeyle dikkat çekmektedirler. Boğazlardaki trafiğin azalmasına imkan veren proje, Yunanistan'ın büyük turizm merkezlerinden biri olan Dedeoğaç'ta oluşabilecek bir çevre felaketi, Yunanistan ve çevre ülkelerin (Türk kıyıları dahil) bölge turizmine çok büyük zararlar verecektir. Burgaz'daki rafinerinin kontrolünün kimde olacağı sorusu ise hala cevaplanmamıştır. Yunanistan ve Bulgaristan ise kendilerini, jeopolitik önemlerinin artacağı ve Avrupa için yeni enerji güzergahı haline gelecekleri düşüncesiyle avutmaktadırlar.¹¹³ Oysa hat konusunda yapılan stratejik hata, iki AB ülkesinin, AB Yeşil Raporunda belirtilen "Rusya'ya bağımlılığı azaltmak" amacına aykırı hareket ederek, kendi stratejik çıkarları için ve aslında çok büyük kazançlar da elde edemeden böyle bir anlaşmayı imzalamış olmalarıdır.

Samsun-Ceyhan bypass projesinin önündeki en büyük engel ise Rus desteğinin sağlanamamasıdır. Ancak Türkiye'nin boğazları devre dışı bırakacak böyle bir proje için Rusya'nın rızasını almasına da gerek yoktur. Çünkü Türkiye, AB ve ABD ile işbirliği içerisinde bu projeyi gerçekleştirebilir. Ancak bu aşamada büyük petrol şirketlerinin konuya bakışları da önem taşımaktadır. Bu şirketler nakliyat maliyetinin çok daha ucuz olduğu Boğazlardan geçişin devam etmesini istemektedirler. Bu yüzden boğazları bypass edecek bu tür projelere pek sıcak bakmamaktadırlar.¹¹⁴

4.6.1.2.2. İpek Yolu:

Pekin'den başlayıp İstanbul'a, oradan da Batı Avrupa'ya kadar uzanan tarihi İpek Yolu, o günün toprağa dayalı zenginliğinin ve kültürünün Batı'ya taşındığı bir ticaret ve kültür yoluydu. Avrupa'nın deniz yollarını keşfetmesi, bu tarihi zenginlik yolunun önemini yitirmesine sebep olmuştur.

¹¹² İşcan, "Enerji Stratejileri...", 14 Ocak 2007.

¹¹³ <http://www.globalstrateji.org/tur/Default.ASP>

¹¹⁴ İter Türkmen, "AB-Türkiye Denklemine Enerji," **Hürriyet**, 11 Temmuz 2006. <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=4729708>, 01 Ekim 2007.

Günümüzde hava ve tren yoluyla tekrar canlandırılmaya çalışılan bu yol, kalkınma ve refahın itici gücü olan petrol ve doğal gaz boru hatlarıyla yeni bir özelliğe kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla Türkmenistan ve Kafkasya petrol ve doğal gaz kaynakları doğuda Çin, Güney Kore ve Japonya'ya, batıda Türkiye ve Avrupa'ya boru hatlarıyla taşınmak istenmektedir. Söz konusu dev proje Japon, ABD ve Çin şirketleri tarafından desteklenmektedir. Doğudan batıya 8 bin km. uzunluğunda bir boru hattıyla taşınacak olan petrol ve doğal gazın Rusya'yı bypass ederek Türkiye'den geçirilmesi tasarlanmaktadır.

Avrupa'nın 2015 yılına doğru Alaska ve Kuzey Denizindeki petrol rezervlerinin pratik olarak tükeneceği belirtilerek, Enerji İpek Yolu'nun gerekliliği vurgulanmaktadır. Batılıların isteklerine gerekli esnekliği ve yumuşaklığı göstermeyen Rusya'nın, Türkiye alternatifi ile korkutulduğu ifade edilen yazılarda "Petrol, Moskova-Washington arasındaki dostluk içkisini gittikçe zehirlemektedir" ifadesi kullanılarak ABD'nin Türk alternatifine destek verdiği belirtilmektedir. Ancak, ABD'nin gerek bir süre önce Rusya'nın Kazakistan'la imzaladığı petrol anlaşmasına verdiği örtülü destek, gerekse Çeçenistan'dan geçen boru hatlarının bir an önce güvenliğinin sağlanması için bağımsızlık savaşının ateşini söndüreceği hesabıyla devlet başkanı Cevher Dudayev'in öldürülmesinde sağladığı öne sürülen teknik destek göz önüne alınırsa, ABD'nin Türk alternatifini Rusya'yı yola getirmekte kullandığı söylenebilir.¹¹⁵

4.6.2. Doğal Gaz Boru Hatları:

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından doğal gaz kaynaklarında da bir pazar kapma yarışı başlamıştır. Avrasya doğal gaz sisteminin üç büyük aktörü olarak Rusya, İran ve Türkmenistan görülmektedir.

Coğrafi olarak Hazar civarında yer alan rezervler, RF'nin Sibiryա bölgesinde keşfettiği yeni rezervler ile karşılaştırıldığında nispeten Avrupa'daki önemli tüketim noktalarına daha yakın konumdadır. Bu durum, düşük taşıma maliyetleriyle birlikte Avrupa pazarında Hazar gazının rekabet gücünü artıran en önemli faktörlerden biri olacaktır. Ayrıca, Avrupa'nın Rus doğal gazına bağımlılığının önlenmesi açısından,

¹¹⁵ Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri, HAK Basım Evi, 1999, s.155.

arz çeşitliliğinin sağlanması noktasında da Hazar gazı önemli bir alternatif sunacaktır.

4.6.2.1. Mevcut Doğal Gaz Boru Hatları:

4.6.2.1.1. RF-Karadeniz-Türkiye (Mavi Akım) Doğal Gaz Boru Hattı:

Mavi Akım hattı bir Rus-İtalyan-Türk ortak girişimidir. 3.300 km'lik boru hattının 380 kilometresi Karadeniz'in 2140 m altından geçmektedir.¹¹⁶ Bu özelliği ile de yeryüzünün en derindeki boru hattıdır. Mavi Akım projesi 3,3 milyar dolara mal olmuş ve proje için, İtalya ile Rusya arasında yarı yarıya ortaklı Transco adlı bir şirket kurulmuştur.¹¹⁷ Projenin finansmanlığını ise Rus şirketi Gazprom yapmıştır. Ancak Samsun-Ankara bölümünü (deniz geçişi dahil 270 km) Türkiye finanse etmiştir.¹¹⁸

Buna göre, RF'den Türkiye'ye, arada hiçbir ülke olmaksızın, Karadeniz'i geçecek bir boru hattı ile Türkiye'nin kuzeyinden direkt doğal gaz verilebileceğinden dolayı Rusya ile Türkiye arasındaki enerji diyalogunun en önemli ayağını oluşturmaktadır. Proje kapsamında 2001 yılından geçerli olarak 25 yıllık süre zarfında 365 milyar m³'lük doğal gazın Türkiye'ye sevkiyatı planlanmıştır.¹¹⁹ Bu hattın inşası ile Türkiye Rusya'dan doğal gaz ithal eden 19 ülke içerisinde dördüncü sırada, Avrupa'da ise Almanya'dan sonra ikinci sıradaki yerini almıştır.¹²⁰

İnşaatın tamamlanmasının ardından boru hattı Aralık 2002'de faaliyete geçirilmiştir. Türkiye 2003 yılından bu yana hattan doğal gaz sağlamaktadır. Mavi Akım hem teknik hem de ulusal güvenlik konularından dolayı tartışma konusu olmaktadır. Teknik olarak Karadeniz'in yoğun hidrojen sülfat kaplı tabanının 1,2 mil

¹¹⁶ Gamze Güngörmüş Kona, **Orta Doğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar**, İstanbul, IQ Yayınevi, 2004, s.207.

¹¹⁷ Neslihan Adanalı "Türkiye'nin Doğal gaza Bağımlılığının Değerlendirilmesi" **İzmir Ticaret Odası** <http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/B942DEAC-917E-4200-81F5-2D065174DF75/6008/Gaz3.pdf> 27 Mart 2006.

¹¹⁸ Savaş Yanar, **Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç; Kafkasya**, İstanbul, IQ Kültür-Sanat Yayınları, 2002, s.153.

¹¹⁹ Sinan Oğan, "Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği," **Stratigma.com Aylık Strateji ve Analiz e-dergisi**, Sayı 7, Ağustos 2003.

http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/08_2003_04.pdf, 27 Mart 2007.

¹²⁰ İşcan, "Enerji Stratejileri...", 14 Ocak 2007.

altından geçecek olması, ulusal güvenlik açısından ise Türkiye'nin enerji ithalatının Rusya'ya daha fazla bağımlı olma durumu tartışmalara neden olmaktadır.¹²¹

Bu hat dolayısıyla Türkiye'nin Rusya'ya yaklaşması ABD'nin tepkisini çekerken AB'de memnuniyetle karşılanmıştır.

4.6.2.1.2. İran-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı:

İran doğal gazının Türkiye'nin talep açığını karşıladıktan sonra Türkiye üzerinden Avrupa'daki pazarlara ulaşmasını amaçlayan bir boru hattının inşası projesi 1970 yılına dayanmaktadır. Taraflar arasında çeşitli tarihlerde günümüze kadar yürütülen görüşmelerde İran-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin İran-Türkiye arasındaki bağlantısının gerçekleştirilmesine öncelik verilmesi hususu önem kazanmıştır.

İran'dan 1997 yılından başlayarak doğal gaz alınması ve İran doğal gazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştıracak boru hattının ön fizibilite çalışmalarını başlatmak üzere BOTAŞ ve National Iranian Gas Company (NIGC) arasında imzalanmıştır. Bu projeye Türkiye'nin doğal gaz açığının bir bölümünün İran'dan karşılanması için ilk etapta İran'dan Türkiye'ye, daha sonra Avrupa'ya uzanacak bir boru hattının yapılması amaçlanmıştır.¹²²

Projeye ilgili seçilen güzergah Doğu Beyazıt'tan başlamakta, Erzurum, Erzincan, Sivas üzerinden Ankara'ya ulaşmaktadır. Hattın Türkiye bölümü, birtakım gecikmeler dolayısıyla, ancak 2002 yılının Ocak ayında tamamlanarak faaliyete geçebilmiştir.

4.6.2.1.3. Güney Avrupa Gaz Ringi (Türkiye-Yunanistan-İtalya):

Türkiye'nin AB ile yaklaşmasını sağlayacak önemli adımlardan birisi Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan doğal gaz boru hattı anlaşmasıdır.¹²³

¹²¹ Yanar, **Türk-Rus...**, s.155.

¹²² TUSİAD : "21. Yüzyıla Giderken Türkiye'nin Enerji Stratejisinin Değerlendirilmesi", <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/enerji/html/sec12.html> (13.02.2006), s.289.

¹²³ A.Necdet Pamir, "AB'nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye," **Stratejik Analiz Dergisi**, 6, 67 (2005), s.80.

Türkiye ve Yunanistan arasında doğal gaz şebekelerinin birleştirilmesi ve Güney Avrupa Gaz Ringi'nin gerçekleştirilmesi kapsamında başlatılan Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı ile Hazar Bölgesi, Orta Doğu ve Güney Akdeniz ülkelerinden gelecek doğal gazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması amaçlanmaktadır.¹²⁴

Türkiye'nin AB ile yakınlaşmasını sağlayacak önemli adımlardan birisi olan bu hattın temeli AB, Yunanistan ve Türkiye arasında 2000 yılında Brüksel'de Inogate Programı kapsamında gerçekleştirilen toplantıda atılmıştır.¹²⁵ Türkiye sınırları içerisinde Karacabey'den başlayan boru hattının uzunluğu, 211 km. Türkiye'de olmak üzere yaklaşık 300 km. olacak şekilde planlanmıştır. 17 km'lik bölümü Marmara Denizi'nin altından geçtikten sonra İpsala sınır noktasından Yunanistan'a giriş yaparak Gümölcine, Komotini'de sona erecektir. Boru hattının Yunanistan'dan sonra İtalya'ya uzatılması ile ilgili çalışmalar da başlatılmış bulunmaktadır. Projeye finansal destek sağlanması amacı ile AB TEN programı fonuna yapılan başvuru kabul edilmiştir.¹²⁶ Kısaca AB, projeye mali destek sağlayarak projenin önemini vurgulamaktadır.

Hattın ilk ayağını oluşturan Türkiye-Yunanistan hattı, 2007 yılında işletilmeye başlanmıştır. Yunanistan-İtalya arasındaki hattın da 2012 yılına kadar tamamlanması hedeflenmektedir.¹²⁷

Bu hattın ön plana çıkmasındaki önemli etkenlerden birisi de Mavi Akım Projesiyle Türkiye doğal gaz pazarının Rus doğal gazı ile doyuma ulaşmasıdır. Bu durum özellikle Azerbaycan ile İran'dan ithal edilen doğal gazın Türkiye'de arz fazlasına dönüşmesine neden olmuştur. Rus doğal gazının anlaşma gereği üçüncü ülkelere satışının Rusya'nın iznine tabi olması hükmü gereği arz fazlası bu doğal gaz, vizyonunu AB'ye yönelten Türkiye'ye yeni açılımlar için fırsat yaratmıştır. Türkiye-Yunanistan doğal gaz boru hattı bu fırsatın değerlendirildiğinin göstergesidir.¹²⁸

¹²⁴ Kantörün, "Avrupa Birliği...", 11 Mart 2010.

¹²⁵ İşcan, "Enerji Stratejileri...", 14 Ocak 2007.

¹²⁶ Selim Gökçeğöz, "Orta Asya İle Hazar Bölgesinde Mevcut Ve Planlanan Yeni Boru Hatlarının Türkiye'nin Enerji Koridoru Olmasına Etkileri", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 3, 5 (2007), s.181.

¹²⁷ Kantörün, "Avrupa Birliği...", 11 Mart 2010.

¹²⁸ Dokuzlar, **Yeni Silah...**, s.178.

4.6.2.1.4. Bakü-Tiflis-Erzurum (Şahdeniz) Boru Hattı:

Türkiye'nin her geçen gün artan doğal gaz talebini karşılamak için planlanmış bir hattır. Bu hat ile Azeri gazının Türkiye'nin kuzeydoğusuna ulaştırılması hedeflenmiştir. Bunun yanında Avrupa'ya doğu-batı ekseninde uzatılması düşünülmüştür. Ancak, bunun için kapasite artırımı gerekecektir.

16 Ekim 2004'te BTC petrol boru hattının Azerbaycan ve Gürcistan kesimlerinin birleştirildiği gün Bakü-Tiflis-Erzurum gaz hattının da yapımına başlanmıştır. Azerbaycan'ın Şahdeniz sahasından üretilen doğal gazın Gürcistan üzerinden geçerek Erzurum'a ulaştırılması öngörülmüştür. Bu hat BTC'ye paralel olarak yapılmıştır.

Hattın Türkiye topraklarında kalan kısmının yapım ve işletme sorumluluğu BOTAŞ'a aittir. Şahdeniz Boru Hattı Projesi'nin Türkiye kısmı ile ilgili olarak, Azerbaycan'dan alınacak olan doğal gazın Gürcistan-Türkiye sınırından Doğu Anadolu İletim Hattı'na 225 km.'lik bir hat yapılarak bağlantı noktası olan Erzurum-Horasan'a kadar taşınması planlanmaktadır.¹²⁹ Türkiye kesiminde yer alan Kars ve Ardahan illerinin doğal gaz ihtiyaçlarının da karşılanması amaçlanarak, yaklaşık 225 km.lik bir güzergah belirlenmiştir. Belirlenen güzergah için güzergah raporu ve jeolojik risk raporu hazırlanmıştır.

03 Temmuz 2007'de faaliyete geçen bu hat Hazar Geçişli doğal gaz boru hattı projesinin ilk adımı olarak¹³⁰ önümüzdeki dönemde Avrupa pazarına Türkiye üzerinden gaz nakledilmesinin önünü açması bakımından da büyük önem taşımaktadır. Türkiye bu hat ile öncelikli ve ağırlıklı olan doğu-batı enerji koridorlarının yanı sıra dünya enerji istikrarına çok önemli katkı sağlayacak kuzey-güneybatı doğrultulu yeni bir koridorda işbirliğine açık politikalar geliştirmektedir. Bu hat Türkiye'nin doğal gaz kaynaklarını çeşitlendirmesi ve Rusya'ya olan bağımlılığının azaltılması açısından çok büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu projede alınacak gazın diğer ülkelere de satılabilecek olması Türkiye'nin uzun dönemde satıcı bir ülke konumuna gelmesini de sağlayabilecektir.

¹²⁹ Gökçegöz, "Orta Asya İle...", s.183.

¹³⁰ Kantörün, "Avrupa Birliği...", 11 Mart 2010.

Şahdeniz doğal gaz boru hattının Azerbaycan bölümüne gaz pompalanmaya başlanmıştır. Türkiye'ye 6,3 milyar, Gürcistan'a ise 800 milyon m³ Azeri doğal gazı ulaştıracaktır. Daha sonraki yıllarda ise doğal gazın büyük bir bölümü Türkiye ve Yunanistan üzerinden Avrupa ülkelerine sevk edilecektir.¹³¹ İlerleyen safhada hattın Nabucco projesi kapsamında Avrupa'ya kadar uzatılması Türkiye'nin AB açısından önemini de somut hale getirecektir.¹³²

4.6.2.2. Yapılması Planlanan Doğal Gaz Boru Hatları:

4.6.2.2.1. Türkiye – Bulgaristan – Romanya – Macaristan - Avusturya (Nabucco) Doğal Gaz Boru Hattı Projesi:

Nabucco Projesi beş ülkenin (Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya) gaz şirketlerinin ortak olduğu bir konsorsiyumun ürünüdür. 13 Temmuz 2009'da imzalanan Nabucco projesi, Rusya'ya olan doğal gaz bağımlılığının azaltılmasını ve Hazar doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını öngören bir projedir.¹³³ Projenin amacı; Hazar Havzası, Azerbaycan ve İran'dan, gelecekte de Irak, Suriye ve Mısır'dan toplanacak olan doğal gazın, ilk etapta güzergahı oluşturan ülkelerin gaz ihtiyacının karşılanması, takip eden yıllarda da Orta ve Batı Avrupa'ya ulaşılmasıdır.

Alternatif gaz sahalarına odaklanan yeni AB stratejisinin ilk somut projesi olan 3.300 km. uzunlukta olması planlanan Nabucco hattının büyük bir bölümü (1.558 km'si) Türkiye'den geçmektedir. AB'nin doğal gaz ihtiyacının %3'ünü karşılayacak olan hat bu yönüyle Türkiye'yi BTC'den sonra ikinci kez uluslararası "enerji koridoru" haline getirmektedir.¹³⁴ Türkiye ile AB arasında en büyük doğal gaz boru hattı projesi olarak bilinen Nabucco projesi ortaklarınca Nabucco Gas Pipeline International Ltd. adlı şirket kurulmuştur.¹³⁵ 15 Temmuz 2003 tarihinde fizibilite çalışmasının yarısının TEN fonundan karşılanması şeklinde karar alınmıştır.

¹³¹ Nurettin Atmaca, "BTE'de İlk Gaz", <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/4478637.asp?sd=3> 28 Mayıs 2006.

¹³² Pamir, "AB'nin Enerji...", s.80.

¹³³ Kantörün, "Avrupa Birliği...", 11 Mart 2010.

¹³⁴ Botaş "Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan Doğal Gaz Boru Hattı Projesi –NABUCCO Projesi", <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/bulgaristan.asp> 27 Mart 2006.

¹³⁵ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Basın Merkezi "NABUCCO Doğal Gaz Boru Hattı Projesinde Ortak Girişim Anlaşması İmzalandı" <http://www.enerji.gov.tr/belge/nabucco.doc> 27 Mart 2006.

Avusturya'ya ulaşacak güzergah ile ilk etapta Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Slovakya, Çek Cumhuriyeti gibi yeniden yapılanan ekonomilerin gaz ihtiyacı karşılanıp, diğer ülkelerin gaz talep gelişimlerine göre takip eden yıllarda Avusturya'nın Avrupa'da önemli bir doğal gaz dağıtım noktası olma özelliğinden faydalanılarak Batı Avrupa'ya ulaşılması planlanmaktadır. Bu proje ile AB ülkelerinin sona erecek gaz kontratlarının yerini Türkiye üzerinden taşınacak gazla ilgili anlaşmalar alabilecektir.¹³⁶

Nabucco Projesinin pek çok avantajı vardır. Avrupa'nın Rus gazı bağımlılığını azaltacak büyük miktardaki gazın, İspanya dahil tüm Avrupa'ya giriş anahtarına sahip bulunmaktadır. Yapılan yaklaşık taşıma maliyeti hesaplamalarına göre, geliştirilen diğer projelerin çoğundan daha ekonomiktir. Plana göre 2009 yılında Hazar Havzası ve Orta Doğu'da üretilen doğal gazın İstanbul üzerinden geçerek Avusturya'ya ulaştırılacağı açıklanmıştır. Ancak daha sonra yapılan açıklamalarda hattın 2011 yılında hizmete gireceği belirtilmiştir.¹³⁷

Bu proje BTC Petrol Boru Hattı'ndan sonra önemli diğer bir projedir. Hazar bölgesi doğal gazının Avrupa'ya taşınmasına yönelik olan ve Avrupa'ya enerji ikmalinin garanti altına alınmasını sağlayacak olan bu projenin inşası, AB tarafından öncelikli projeler arasında yer almaktadır.¹³⁸ AB güzergah arayışlarını hızlandırdığı şu dönemde en avantajlı proje olarak Nabucco'yu desteklemektedir. Avrupa Konseyi 09 Mart 2007 tarihinde aldığı kararla projenin hayata geçirilmesini hızlandırmak amacıyla bir koordinatör atamaya karar vermiştir.¹³⁹

4.6.2.2.2. Türkmenistan-Türkiye-Avrupa (Trans-Caspian Gas Pipeline (TCGP) - Trans-Hazar) Doğal Gaz Boru Hattı Projesi:

Türkmenistan'ın Gazprom taşıma sistemine muhtaç olması beraberinde çeşitli alternatifleri getirmektedir. Bu nedenle Türkmenistan, Rusya'yla olan ilişkilerini yeniden tanımlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda üç önemli husus, Türkmen doğal gazının daha makul fiyatlar üzerinden satılması, boru hattı kullanım bedellerinin

¹³⁶ Gökçegöz, Orta Asya İle..., s.180.

¹³⁷ <http://www.enerji.gov.tr/>, 07 Ocak 2007.

¹³⁸ Gürbüz Evren, "Trans Avrupa Ağları" **Kanal B**, 12 Aralık 2005. http://www.kanalb.com.tr/ab_ozel.php?id=483, 07 Ocak 2007.

¹³⁹ Kantörün, "Avrupa Birliği...", 11 Mart 2010.

aşağıya çekilmesi ve son olarak Rusya'ya olan bağımlılığın alternatif alıcılar yaratılarak azaltılmasıdır.¹⁴⁰ İşte bu son alternatif çerçevesinde, bölgenin en önemli doğal gaz pazarlarından ve güzergahlarından biri olan Türkiye'ye Hazar Denizi'nin altından geçen bir boru hattıyla Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden doğal gaz taşınması gündeme gelmiştir.

Doğal gaz bakımından dışa bağımlı olan Türkiye, arz açığının bir bölümünü temin etmek amacıyla 29 Ekim 1998 tarihinde Türkmenistan ile Hazar geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa doğal gaz boru hattı projesinin gerçekleştirilmesine yönelik bir anlaşma imzalamıştır.¹⁴¹ 1.696 km uzunluğundaki boru hattı ile doğal gazın Türkmenistan'dan başlayarak Azerbaycan'a, Gürcistan'a oradan Türkiye'ye ve Avrupa pazarına ulaştırılması hedeflenmiştir.¹⁴²

Trans-Hazar kendi içinde petrol ve doğal gaz hattı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, Kazakistan petrollerini Avrupa'ya taşıyacak Trans-Hazar Petrol Boru Hattı ve Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan doğal gazını Avrupa'ya taşıyacak Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı'dır. Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı Türkiye üzerinden AB'nin öncelikli enerji projesi Nabucco doğal gaz hattı ile birleşecektir.¹⁴³

Türkiye, Rusya ile ortaklaşa yapmış olduğu Mavi Akım Projesi'nden önce bu projeyi hayata geçirmeye çalışmıştır. Çünkü bu proje ile Rusya ve İran'a bağlı olmadan Türkmen ve Azeri doğal gazının Türkiye'ye sevkiyatı sağlanacaktı.¹⁴⁴

Türkmen gazının Hazar'ın altından geçirilerek BTC Petrol Boru Hattı'na paralel olarak taşınması ve Türkiye üzerinden dünya pazarlarına ulaştırılması Türkmenistan açısından da son derece önemli kazanımlar sağlamaktadır.

Türkmenistan doğal gazının elverişli bir güzergahtan ve herhangi bir kısıtlamaya tabi olmaksızın Türkiye'ye ve Avrupa pazarlarına ihracı söz konusudur. Türkmenistan'da üretilen doğal gazın Hazar geçişli bir boru hattı ile Türkiye'ye ve Avrupa'ya taşınmasını amaçlayan proje kapsamındaki ilk önemli anlaşmadır.

¹⁴⁰ Bilgin, *Avrasya...*, s.317.

¹⁴¹ Kona *Orta Doğu...*,s.207.

¹⁴² Yanar, *Türk Rus...*, s.151.

¹⁴³ <http://www.tumgazeteler.com/?a=2370059>, 04 Nisan 2007.

¹⁴⁴ Yanar, *Türk Rus...*, s.151.

BOTAŞ, Türkiye sınırları içinde inşa edilmesi gereken boru hatları için mühendislik, tedarik ve inşaat sözleşmelerinin imzalanması yükümlülüğünün büyük bir bölümünü yerine getirmiş bulunmaktadır. Ancak Türkmenistan ve Azerbaycan arasında Türkiye'ye kimin doğal gaz sağlayacağı konusunda çıkan rekabet ve Hazar'daki anlaşmazlıklarından dolayı Hazar Geçişli Türkmenistan Projesi engellenmektedir.¹⁴⁵

Azerbaycan'ın Şahdeniz bölgesindeki doğal gaz kaynaklarının keşfinden sonra Türkmenistan'ı devre dışı bırakarak Gürcistan ve Türkiye üzerinden alternatif bir boru hattı ile Azeri doğal gazını pazarlamak Azerbaycan için daha sıcak gelmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak Türkmenistan proje konusundaki fikrini değiştirerek RF ile gaz pazarlığına ağırlık vermiştir ve böylelikle Trans-Hazar doğal gaz boru hattı projesinin neredeyse tamamen gündemden düşmesine neden olmuştur.¹⁴⁶

Tüm bu çelişkiler sürerken Türkiye'nin acil gaz ihtiyacının doğması doğal gaz alımında önceliği Rusya yönüne kaydırmasına neden olmuştur. Türkiye'nin tercih konusunda yön değiştirmesi Türkmenistan'ı küstürmüştür.¹⁴⁷ Türkiye'nin Rusya doğal gazına yani Mavi Akım Projesine öncelik veren tavrından sonra Hazar geçişli Türkmenistan boru hattı projesi de dağılma sürecine girmiştir. Türkiye doğal gaz pazarının, hem Mavi Akım'ı hem de Türkmen doğal gazını aynı anda kaldırmasının mümkün olmadığı dile getirilmiştir.

Hazar'ın statüsünün çözümsüz bırakılması Hazar'ın altından yapılacak boru hattı projesine bir engel oluşturmaktadır.¹⁴⁸ Bu sorunlara, Putin sonrası RF'nin bölgeye yönelik aktif ve baskıcı siyaseti de katılınca proje, gerçekleşememe ya da 8-10 yıl ertelenme gibi önemli engellerle karşılaşmıştır.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Gökçegöz, Orta Asya İle..., ss.185-186.

¹⁴⁶ Yardım, "Kafkasya...", s.39.

¹⁴⁷ Yanar, **Türk-Rus...**, s.150.

¹⁴⁸ Gökçegöz, Orta Asya İle..., s.186.

¹⁴⁹ A.Necdet Pamir, "Eğrisiyle Doğrusuyla Türkmen Gazı ve Türkiye," **TÜRKSAM**, 02 Şubat 2000. <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=29&yazi=288>, 14 Ocak 2007.

Boru hattının özellikle Gürcistan sınırına kadar olan bölümü ile ilgili çalışmalarda herhangi bir gelişme kaydedilmemiş olup, bu konuda faaliyete geçilmesi için Türkmen tarafının alacağı karar beklenmektedir.¹⁵⁰

Bu hattın gerçekleştirilememiş olması çok yüksek miktarda Türkmen doğal gazının 2028 yılına kadar düşük fiyatlarla Rusya'ya verilmesine neden olmuştur.¹⁵¹ Bu gelişme neticesinde Azerbaycan yüksek geçiş kazancından, Türkmenistan dünya piyasalarına direk açılma fırsatından ve Türkiye de uygun fiyatlı doğal gaz alternatifinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bunlardan daha da önemli olan sonuç ise hattın inşası ile oluşacak olan Türk Devletleri bütünleşmesinin ortadan kalkmış olmasıdır.¹⁵²

4.6.3. Hazar Bölgesinden Avrupa'ya Giden Boru Hatlarının Güvenliği:

Enerji güvenliğinin iki boyutu bulunmaktadır. Birincisi kaynak alanlarının güvenliği, ikincisi ise enerji kaynakları aktarım hatlarının güvenliği.¹⁵³

Enerji kaynağına sahip ülkelerdeki istikrar veya istikrarsızlık bu kaynaktan beslenen ülkeleri direkt olarak ilgilendirmektedir. Çünkü bu ülkelerdeki olumsuzluklar, ülkelerin enerji arz güvenliğine zarar vermektedir. Enerjinin teminindeki aksaklıklar diğer ülkelerin ülke güvenliklerini etkiler duruma gelmiştir. Bu nedenle, zayıf ve istikrarsız ülkeler için enerji kaynaklarına sahip olma, kendi ülke güvenliğine risk oluşturabilmektedir. Bu tür ülkeler çeşitli konular bahane edilerek müdahaleye açık hale gelmişlerdir.

Enerji sektörünün, ekonomik olduğu kadar, siyasal, sosyal, ekolojik ve askeri boyutu da vardır. Bu nedenle, enerji, sadece ekonomik değerlerle ölçülemeyecek derecede stratejiktir. Uluslararası ilişkiler açısından enerjinin güvenlik boyutu, ekonomik ve siyasal boyutun önüne geçebilecek niteliktedir. Bu nedenle enerji güvenliği, uluslararası işbirliğine ihtiyaç göstermektedir.¹⁵⁴

¹⁵⁰ BOTAS, <http://www.botas.gov.tr/projeler/projeler.asp>, 03 Mart 2005.

¹⁵¹ Dokuzlar, **Yeni Silah...**, s.181.

¹⁵² Yanar, **Türk-Rus...**, s.151.

¹⁵³ Ufuk Cerrah, "Güney Kafkasya'da Güvenlik Boyutu", **Güney Kafkasya'ya Güncel Bakış Sempozyumu**, SAREN, 2004, s.3.

¹⁵⁴ Ahmet Küçükşahin, "Güvenlik Boyutu Açısından Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır?", **Türkiye'nin Enerji Stratejileri Ne Olmalıdır Sempozyumu**, 26-27 Ocak 2006, s.188.

Enerji alanında güvenlik son yıllarda büyük önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle 11 Eylül sonrası dönemde, petrol ve doğal gaz kaynakları bakımından zengin olan ülkelerde ve enerji kaynaklarının ulaştırılmasında jeopolitik konumları nedeniyle rol oynayan ülkelerde siyasi hareketler ve askeri müdahaleler görülmektedir. Terör örgütlerinin sabotajları, deniz taşımacılığında yaşanan korsan saldırılar ve küresel güçlerin ABD, AB ve beraberinde NATO, Rusya ve Çin'in siyasi ve askeri manevralarını görmekteyiz. Soğuk Savaşın sona ermesi ile değişen küresel jeopolitik duruma paralel olarak Avrasya coğrafyasındaki jeopolitik boşluk alanlarından birisi olarak ortaya çıkan Hazar Bölgesi için yaşanan jeopolitik rekabet, bölgede çeşitli güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmiştir.¹⁵⁵

Sovyetler Birliği'nin dağılması, Orta Asya'da o güne kadar kurulmuş mevcut dengelerin temelinden sarsılmasına sebep olmuştur. 1991 sonrasında ortaya çıkan genç ülkeler, sadece fakirlik ve geri kamışlıkla değil, bölgesel bazda ortaya çıkan birçok sorunla da karşı karşıya kalmışlardır.¹⁵⁶

Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu, Gürcistan'daki ayrılıkçı Abhazya ve Güney Osetya sorunları, 2004 Mayıs ayından bu yana çözülmüş gibi görünmesine rağmen Acaristan'daki hassas durum, Hazar Havzası enerji kaynaklarının artan önemine paralel olarak Hazar Denizi'nin statüsü sorunu ile enerji kaynaklarının ve aktarım hatlarının güvenliği sorunu, bölgede belirleyici konumda bulunan ABD ve RF'nin bölgedeki askeri varlıklarının geleceği ve yeni askeri üsler elde etme çabaları bölgedeki temel güvenlik sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵⁷

Bölgede varlığı hissedilen diğer bir problem de enerji kaynaklarının ve boru hatlarının güvenliğiyle alakalıdır. Boru hatlarının geçtiği güzergahlarda yaşanan mücadeleler bölgenin istikrarını olumsuz yönde etkilediği gibi, Hazar bölgesinde bulunan enerji kaynaklarının ve ihraç hatlarının güvenliğini de tehlikeye sokmaktadır.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Cerrah, "Güney Kafkasya'da...", s.3.

¹⁵⁶ Yüce, **Kafkasya...**, s.285.

¹⁵⁷ Cerrah, "Güney Kafkasya'da...", s.4.

¹⁵⁸ Yüce, **Kafkasya...**, s.285.

Siyasi güvenlik denilince, yalnızca alıcının siyasi baskılardan bağımsız olarak, sözleşmeyle akdedilen miktarlarda petrolü ve doğal gazı sürekli olarak teslim alması konusu anlaşılmalıdır. Bunun yanında Kafkaslar bölgesinde halen sık sık meydana gelen, boru hatları ve pompa istasyonlarına yönelik gerçekleştirilen siyasi amaçlı sabotajlara karşı güvenliğin sağlanması konusunun da bu çerçevede değerlendirilmesi gerekir. Teknik güvenlik ile alıcının, enerji kaynaklarını radikal koşullar altında bile kesintiye uğramaksızın sağlanmasını temin edilmesi konusunun anlaşılması gerekir.¹⁵⁹

Enerji üretim ve dağıtım tesisleri, boru hatları ve enerji alanındaki çok uluslu şirketlerin faaliyetleri terör örgütlerinin hedefi haline gelmiştir. Güvenlik konusunda uzmanlaşmış bazı enstitülerin verilerine göre boru hatlarını hedef alan bombalama olayları yılda 200 dolayındadır. Boru hatları, binlerce mil yol almakta ve dünyanın birçok istikrarsız bölgesinden geçmektedir. Basit bir patlayıcı araç, boru hattında delik açabilir ve kullanılmaz hale getirebilir. Boru hatlarının uzunluğu sebebiyle korunmaları çok zordur ve bundan dolayı teröristlerin kolayca hedefleri olmaktadır.

Boru hatlarına yapılan saldırıların tümünün ekonomik kayıplarla sonuçlandığı söylenemez. Kayıtlara geçmiş olan ve "sabotaj" niteliğini kazanmış olaylar, genellikle enerji ile ilgili ekonomik aktivitenin belli bir süre durduğu ve önemli maddi kayıpların meydana geldiği veya can kaybının olduğu olaylardır. Bu tanıma uyan 1980 ve 2000 yılları arasında 26'sı boru hatları, petrol sahaları ve tesislerine, 18'i istasyonlara, petrol ve doğal gaz arayan ekiplere ve tesis yapımında çalışan personele yapılmış 90'ı aşkın sabotajdan bahsedilebilir.

Terörizm ile birlikte korsan saldırılar da ciddi şekilde petrol taşımacılığını etkilemektedir. Uluslararası Denizcilik Bürosunun yaptığı araştırmaya göre her yıl dünya çapında 350-400 korsan saldırı yer almaktadır.

Her ne kadar rezervlerin bugünden yarına bitmesi beklenmiyorsa da, sonuçta tükenir kaynaklar olan petrol ve doğal gaz rezervlerini, bu kaynakların taşıma

¹⁵⁹ Werner Gumpel, Enerji Politikasının Vazgeçilmez Şartı Olarak; Enerji Alanında Güvenliğin Sağlanması: Zorlu Doğal Koşullar Altında Boru Hattı İnşası, Avrupa ve Orta Asya Arasındaki Enerji Köprüsü Türkiye toplantı sunumları, 06 Haziran 2006, <http://www.konrad.org.tr/Enerji/11GUMPEL.pdf>

yollarını ve ticaretini kontrol etmeye yönelik mücadeleler kıyasıyla sürmektedir. Bugünün tek süper gücü olan ABD, Avrupa ve Asya'nın merkezindeki alanı kontrol amacı ile CENTCOM (1 Ocak 1983'de Central Command - Merkez Komutanlık) kurmuştur. Yine enerji kaynaklarının ulaştırmasının güvenliği ve enerji yoğun bölgelerde hakimiyetini pekiştirme çerçevesinde; Sovyetlerin dağılmasından sonra Orta Doğu, Hazar ve Kafkaslar ile Orta Asya'daki enerji kaynaklarına ve enerji nakil hatlarına müdahale etme yönünde politikalar geliştirmiştir. Körfez Savaşı aynı amaca yönelik yapılmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD, bölgeye yönelik politikalarını gözden geçirerek terörü destekleyen ve başarısız olarak tarif ettikleri devletleri hedef alarak Afganistan ve Irak müdahalelerini gerçekleştirmiştir. Bunun yanında Büyük Orta Doğu Projesi gündeme getirilerek, Akdeniz'den Afganistan'a ve muhtemelen Pakistan'a kadar uzanan bir alanı kapsayan coğrafyada yer alan ülkelere yönelik, siyasi, ekonomik, sosyal ve güvenlik boyutlarını içeren kapsamlı bir dönüşüm stratejisi hedeflenmiştir.

Avrupa açısından da enerji kaynaklarının ulaştırmasının güvenliği son derece önemlidir. AB Komisyonunun hazırladığı Yeşil Kitap kitanın, Arap dünyasının petrolü bir silah olarak kullandığı ve büyük enerji kısıtlamalarının yaşandığı dönemden bu yana ilk kez, enerji kaynaklarının güvenliği sorunuyla karşı karşıya bulunduğunu karara bağlamıştır.

AB'nin ithal ettiği enerji kaynaklarının önemli bir bölümü Akdeniz üzerinden taşınmaktadır. Avrupa'da tüketilen petrolün %65'i Akdeniz'den geçmektedir. Akdeniz, dünya deniz ticaretinin yaklaşık 1/6'sını barındıran çok önemli bir kesişme noktasıdır.¹⁶⁰ Diğer taraftan AB, petrolün tankerlerle özellikle Orta Doğu'dan ithalinde uluslararası suların kontrolünün öneminin farkındadır. Ancak, uluslararası suların güvenliği 1960'lardan itibaren ABD dışında başka bir ülkenin sahip olmadığı/olmadığı bir donanma (uçak gemileri, nükleer denizaltılar vb.) ile sağlanmaktadır. Eğer AB, gelecekteki petrol ihtiyacını bugünkü gibi deniz yolu ile ithal ederek karşılamaya devam ederse, ABD ile herhangi bir konuda ters düşmemeye özen gösterecektir. AB'nin ABD benzeri bir donanma oluşturması ise,

¹⁶⁰ Fatih Ayduğan, "Enerji Kaynakları ve Ulaştırmasının Güvenliği", **Türkiye'nin Enerji Stratejileri Ne Olmalıdır Sempozyumu**, 26-27 Ocak 2006, ss.31-34.

AB'nin toplumsal yapısı ve böyle bir donanmanın ekonomik maliyetleri nedeniyle mümkün görülmemektedir. Ancak, ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında böyle bir donanmanın maliyetine katlanmak istemediği ve giderek Avrasya ülkelerinin katkılarını beklediği değerlendirildiğinde, AB'nin gelecekte bu alanda ABD ile işbirliğini genişletebileceği düşünülmektedir.

Bu alanda kontrolü elinde tutan gücün hem bundan vazgeçmek istemeyeceği hem de bu gücünü başka bir güç ile paylaşmaya yanaşmayacağı kıymetlendirilmektedir. Deniz yolu ile ticaretin uluslararası sulara çıkış noktalarında, bir başka ifadeyle boğaz ve kanallarda, oluşabilecek çeşitli sorunların petrol ve doğal gaz taşımacılığında ve dolayısıyla enerjinin arz güvenliğinde de problem yaratabilecektir.¹⁶¹

NATO, Soğuk Savaş ve özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası dönemde, hem teröre karşı hem de enerji güvenliği açısından önemli görevler üstlenmeye başlamıştır.

Enerji kaynakları bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden biri olan Rusya da kendi muazzam petrol ve maden kaynaklarının ve deniz aşırı geniş alanlarının güvenliğine yeni dönemde öncelik vermiştir. 21 Nisan 2000'de, Putin tarafından onaylanan askeri doktrinde enerji güvenliği ve Hazar Bölgesi kaynakları ulusal çıkar olarak belirtilmiştir. Rusya, ABD'nin enerji politikalarına karşılık olarak Hazar Bölgesi ülkeleriyle uzun süreli enerji anlaşmaları imzalamıştır.

Çin de aynı şekilde kendi güvenlik politikalarını ekonomik çıkarlarına uygun olarak değiştirmiştir. Çin, Sincan bölgesinde; potansiyel bir petrol kaynağı ve Müslüman Uygur etnik grubunun üyelerinin ayaklanma yerleri üzerindeki hakimiyetini sıkılaştırmıştır. Aynı zamanda ŞİÖ çerçevesinde Çin ve Rusya bölgede güvenliği sağlama konusunda önemli adımlar atmışlardır. Benzer şekilde, Japonya da denizyollarını daha iyi korumak için hava ve deniz kuvvetlerinin erişimini genişletmiştir.¹⁶²

¹⁶¹ <http://www.globalstrateji.org/tur/Default.ASP>

¹⁶² Ayduğan, Enerji Kaynakları..., ss.35-36.

Gerek Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlığı gerekse Hazar Havzası enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara istikrarlı bir şekilde aktarılması açısından Gürcistan da stratejik bir öneme sahiptir. Gürcistan, Güney Kafkasya ülkeleri arasında açık denizlerle bağlantısı olan tek ülkedir. Ermenistan'ın Türkiye ve Azerbaycan'la olan ilişkileri düşünüldüğünde, RF'nin ve İran'ın bölgeye yönelik politikaları dikkate alındığında bu önem daha iyi anlaşılır. Bu nedenle; BTC ham petrol hattının geçtiği güzergahta Azerbaycan'daki Lezgi sorunu ve Gürcistan'ın Cevahetya bölgesindeki Ermeni sorunu hattın güvenliği açısından öncelikle takip edilmesi gereken konulardır. Projenin gündeme geldiği günden bu yana projeye karşı olanlar tarafından bu güzergahta çeşitli güvenlik sorunları çıkartılmıştır. Bütün bunları dikkate alarak gelecek dönemde bölgenin politik-askeri bir dinamizm yaşayacağı öngörülmektedir.

Sonuç olarak; bölgede yaşanan jeopolitik rekabet, gerçek bir güven ortamının oluşmasını engellemektedir. Bölgedeki sorunların nihai bir çözüme ulaştırılması ABD, RF, AB, Türkiye ve İran gibi bölge dışı aktörler ile bölge içi aktörlerin ortak bir noktada buluşması ile mümkün olabilir.¹⁶³

Bu açıdan bakıldığında, Hazar enerji bölgelerine yapılacak yabancı yatırımların siyasi istikrarsızlıktan çok fazla etkilendikleri görülmektedir. Büyük enerji firmalarının karışık ve istikrarsız bölgelere yatırım yapmaktan kaçındıkları bilinmektedir. Bu yüzden; çok büyük sermaye miktarlarının söz konusu olduğu enerji sektörü için, gelişmek ve büyümek adına en önemli unsurun bölgesel istikrar olduğu söylenebilir. Buna göre söz konusu problemlerin çözümü, Hazar'da yapılacak yeni yatırımların önünü açacağından, bölge ülkelerinin ekonomileri açısından hayati öneme sahiptir.¹⁶⁴

4.7. HAZAR BÖLGESİ PETROL VE DOĞAL GAZININ AVRUPA'YA TAŞINMASINDA RUSYA İLE BATI MÜCADELESİ:

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Azerbaycan ve Türkmenistan bağımsızlıklarını ilan edip, kendi çıkarlarına hizmet eder duruma geldikten sonra Batı'ya ve doğal olarak, ABD'ye yönelip, kendilerine Rus topraklarından geçmeyen

¹⁶³ Cerrah, "Güney Kafkasya'da...", s.4.

¹⁶⁴ Yüce, **Kafkasya...**, s.285.

ihraç yolları yaratmasını istemişlerdir. Artık o noktadan itibaren, Batı ile Rusya arasında Hazar Denizi'nin gaz ve petrolünü Batı pazarlarına aktarmanın en iyi yolunun hangisi olduğu konusunda büyük bir çekişme başlamıştır.¹⁶⁵

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni savaşları engelleyecek bir enerji işbirliği yapılması fikriyle ortaya çıkan AB, bugün enerji arzı için siyasi savaşlar yapmak zorunda kalmaktadır. AB ülkeleri, ABD'nin Irak müdahalesiyle istikrarın bozulması ve enerji fiyatların artmasının yanında, Rusya'nın enerji politikalarından da önemli ölçüde etkilenmişlerdir. AB için doğal gaz ithalatında büyük oranlarla ilk sırada bulunan Rusya'yla ilişkiler önem arz etmektedir.¹⁶⁶

Rusya'ya olan bağımlılık enerji kaynaklarını üreten ve bu kaynakları kullanacak olan ülkeleri çeşitli boyutlarda etkilemektedir. Öncelikle üreten ülkeler göz önünde bulundurulduğunda Rus tekeli, bölge ülkelerinin, her ne kadar bağımsızlıklarını ilan etmiş olsalar da, ekonomik olarak bağımsızlıklarını kazanmalarında en büyük engeli oluşturmaktadır.¹⁶⁷

Tüketici ülkeler bağlamında ise Rusya; Avrupa, Türkiye ve daha önce SSCB bünyesinde bulunan ve 1991 yılında bağımsızlıklarını kazanmış olan Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan, Beyaz Rusya gibi ülkelere enerji ihraç etmektedir. Ancak Rusya, Putin'in Devlet Başkanlığına geçmesi ile birlikte enerji süper gücü olma hedefini gütmeye başlamış ve bu amaca ulaşabilmek için özellikle doğal gazı stratejik bir araç olarak kullanmaya başlamıştır. Rusya'nın doğal gaz üzerinden bu kararı almasının ise iki önemli sebebi bulunmaktadır. Bunlar, en büyük doğal gaz rezervlerinin Rusya'ya ait olması ve Türkmenistan gibi çok büyük miktarlarda doğal gaz rezervine sahip olan ve uluslararası piyasalara doğrudan çıkışları bulunmayan ülkelerin bu zenginliklerinin Rusya tarafından kontrol ediliyor olmasıdır. Aynı zamanda eski süper güç olma vasfını yeniden kazanmak isteyen Rusya'nın ABD ile ekonomik ve askeri olarak baş edecek durumda bulunmaması zengin enerji kaynaklarını stratejik bir silah olarak kullanmasının önünü açmıştır.¹⁶⁸

¹⁶⁵ ABHaber, 28-06-2006 00:00 (TSİ)

¹⁶⁶ Fatih Akgül, "Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikalarının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 3,5 (2007), s.143.

¹⁶⁷ Dokuzlar, **Yeni Silah...**, ss.85-89.

¹⁶⁸ Bozkurt, "Enerji Nakil Hatları...", ss.29-30.

Dünyanın en büyük gaz üreticisi ve ihracatçısı olan Rusya'nın; Putin döneminde, AB ve özellikle Baltık ülkelerine karşı enerji silahını başarıyla kullandığı söylenebilir. Gazprom'un açıkladığı fiyat listelerindeki ülkelere göre farklı doğal gaz satış rakamları ve yıllara göre (siyasi gelişmelere göre) farklı artış oranları bile bu fikri desteklemektedir. Rusya ve AB arasında, 1997 yılında imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ile başlatılan enerji diyalogu; Putin dönemindeki enerji stratejisiyle AB aleyhine Rusya'ya ekonomik olduğu kadar siyasi bağımlılık da getirecek boyuta ulaşmıştır.¹⁶⁹

Özellikle eski Sovyet Bloğuna mensup olan ülkelerin ve Avrupa'nın doğal gaz konusunda Rusya'ya olan bağımlılığı, Rusya'nın bu ülkeler üzerindeki etkisini önemli derecede artıran bir faktördür. Finlandiya, Estonya, Litvanya, Letonya, Slovakya ve Makedonya %100 oranında doğal gaz bakımından Rusya'ya bağımlı iken, bu ülkeleri %97'lik oranla Bulgaristan, %89 ile Macaristan, %87 ile Sırbistan, %86 ile Polonya, %82 ile Yunanistan, %74 ile Çek Cumhuriyeti, %66 ile Ukrayna, %65 ile Avusturya, %64 ile Türkiye, %39 ile Romanya, %36 ile Almanya, %32 ile Hırvatistan, %27 ile İtalya ve %25 ile Fransa takip etmektedir.¹⁷⁰

Baltık ve Doğu Avrupa ülkelerinin enerji konusundaki yüksek oranlarda bağımlılıkları, Rusya'nın çıkarlarına uygun politikalar izleme zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Örneğin tükettiği doğal gazın tamamını Rusya'dan ithal eden Finlandiya, adeta Rusya'yla AB arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Rusya'yı ilgilendiren birçok sorunda Finlandiya, tarafsız bir tutum izlemektedir. AB ile Rusya arasında vize uygulamasının kolaylaştırılması konusunda olumlu tavır takınmakta, Rusya'nın NATO karşıtı beyanları sonucunda NATO'ya üyelikten çekinmekte, Rusya'yla sınır sorunu yaşamasına rağmen bu ülkeyle iyi ilişkiler geliştirmekten yanadır. Rusya'ya enerji konusundaki bağımlılığın bu "dikkatli" politika konusunda etkili olduğunu görmemek mümkün değildir. Nitekim, Finlandiya'nın komşusu olan İsveç, toplam petrol ithalatının sadece %20'sini Rusya'dan almaktadır. Rusya'yla İsveç arasındaki ilişkilere bakıldığında da, bu düşük oranın etkisini görmek mümkündür. İsveç, Rusya'yla fazla ilgilenmediği gibi,

¹⁶⁹ Akgül, "Rusya'nın Putin Dönemi...", s.143.

¹⁷⁰ Halit Gülşen, "Rusya'nın Enerji Politikası", **Stratejik Analiz**, 9, 106 (2009), s.50.

Baltık ülkelerini, Rusya'ya karşı destekleyerek, Rusya'yla ilişkilerini bozmayı da göze alabilmektedir.

Enerji konusunda tamamen ya da büyük oranda Rus enerji kaynaklarına bağımlı olmaları, onların daha bağımsız davranmalarını zorlaştırmaktadır. Zira hemen devreye koyabilecekleri farklı seçeneklerinin olmaması, hareket olanaklarını kısıtlamaktadır. Dolayısıyla Rusya, bu ülkelerle olan ilişkilerinde, önemli bir avantaja sahiptir.

Almanya, Fransa, İtalya gibi "Eski Avrupa" ülkeleri, Rusya ile enerji alanındaki işbirliğini geliştirmekten yana olsalar da, bu ülkeler istedikleri zaman Rusya'dan bağımsız bir şekilde politika izleme şansına sahiptirler. Alman siyaset bilimci Aleksandr Rar'a göre, bu ülkelerin özellikleri, Rusya'ya olan bağımlılıklarını kendi istekleriyle artırıyor olmasıdır. Rusya ile Almanya arasında, enerji alanındaki işbirliğinin son örneğini, Rusya'yla Almanya arasında imzalanan Kuzey Boru Hattı Projesi teşkil etmektedir. Böylece, Rusya ile arası bozuk olan Baltık ülkeleriyle Polonya devre dışı kalacak ve Rusya bu ülkelere transit parası ödemek zorunda kalmayacaktır. Bu projeye Baltık ülkeleriyle Polonya, doğal olarak karşı çıkmışlardır.¹⁷¹ Rusya, Avrasyacılık görüşüne de paralel olarak AB içerisinde Almanya ile daha yakın ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Projelerin siyasi boyutu ise, AB yanlısı politikalar izlemekte olan Baltık Ülkeleri ve Polonya'yı devre dışı bırakarak bir bakıma cezalandırmak ve AB içerisinde Almanya'nın Rusya'ya bağımlılığını artırmaktır.

Gerçekten de önemli bir petrol ve doğal gaz rezervine sahip olan Rusya, özellikle AB üyesi birçok ülkeyi enerji konusunda kendine bağımlı hale getirmeyi başarmıştır. Fakat Rusya'nın Avrupa ülkelerine karşı sağladığı bu üstünlük, tartışmaları ve farklı görüşlerin ortaya çıkmasını engelleyememiştir. Rusya birçok Avrupa ve ABD'li yetkili tarafından enerjiyi bir silah olarak kullanmakla suçlanmış ve Rusya'nın güvenilir bir enerji tedarikçisi olmadığı konusunda beyanatlarda bulunulmuştur. ABD, Avrupa ülkelerine Rusya'ya alternatif enerji kaynaklarına yöneltme konusunda telkinlerde bulunurken, hatta bu konuda baskılar yaparken,

¹⁷¹ "Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli", **Stratejik Analiz Dergisi**, 70 (2006), ss.26-27.

Rusya bu suçlamalara ve ABD'nin enerji konusunda yürüttüğü politikalara şiddetle karşı çıkmaktadır.

Rusya'nın yürüttüğü enerji politikasının belki de en önemli ayağını, enerji nakil hatlarının kontrolü oluşturmaktadır. Petrol ve doğal gaz hatlarının geçiş güzergahları Rusya'nın enerji politikasını doğrudan etkileyen bir faktördür. Rusya'nın transit ülkelere bağımlılığını azaltmayı amaçlayan projeler üretmektedir. Aslında Rusya'nın temel amacının Avrupa ülkelerini enerji politikaları konusunda bölerek tek bir sesle hareket etmelerinin önüne geçmek olduğunu dile getirilmektedirler. Bu görüşe göre Rusya, Avrupa içinde enerji alanında Rusya'ya bağımlılıkları az olan ülkeler ile (Fransa, İngiltere gibi), daha fazla olan (Almanya, özellikle Merkezi ve Doğu Avrupa) ülkelere yönelik farklı politikalar izlemektedir.¹⁷²

Ancak Rusya'ya bağımlılık AB açısından çok kritik bir durum oluşturmaktadır. Bu nedenle AB, son zamanlarda RF'ye alternatif enerji kaynaklarına yöneleceği konusunda açıklamalarda bulunmaktadır. Bunun yanında Rus enerji şirketlerinin AB içinde büyümelerini engelleyici tarzda faaliyetler gerçekleştirmektedir. Oyunun aktörleri arasına zaman zaman İran, Pakistan ve Çin gibi ülkelerin katılması, petrol ve boru hattı denklemlerini daha da karmaşık hale sokmaktadır.¹⁷³

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra süper güç olma vasfını yitiren Rusya, Putin'in uygulamış olduğu politikalar sonucunda önce bölgesel bir güç ve sonra da bölgesel enerji süper gücü olma çabasındadır. ABD'nin, Rusya'nın bölgedeki etkisizliğini fırsat bilerek özellikle Rusya'yı çevreleyen alanda etkinliğini arttırması Rusya tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu bağlamda safların iyice belirginleşmesini müteakip Rusya'ya yakın ülkelerin bu ülkenin enerji kaynaklarından kolaylıkla faydalanacağı, Rusya'nın karşısındaki ülkelerin ise enerji silahı kullanılarak cezalandırılacağı bir dönem başlamıştır.¹⁷⁴

AB'nin yüksek oranda Rusya'ya olan enerji bağımlılığı, iki taraf arasındaki anlaşmazlıkları da beraberinde getirmektedir. Özellikle 2006 yılında Rusya-Ukrayna

¹⁷² Gülşen, "Rusya'nın Enerji...", s.50.

¹⁷³ Mehmet Kocaoğlu, **Petro-Strateji**, Ankara, Türkeli Yayıncılık, 1996, ss.118-120.

¹⁷⁴ Sinan Oğan, "Rusya ile Ukrayna Anlaşığı: Çıkarmamız Gereken Dersler...", 2006. <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=713>, 14 Ocak 2007.

arasında yaşanan doğal gaz krizi, Rusya'dan satın aldığı doğal gazın yaklaşık olarak %75'ini Ukrayna üzerinden geçen boru hattı vasıtasıyla temin eden Avrupa'yı doğrudan etkilemiş ve Rusya'nın güvenilirliğini tartışmaya açmıştır.¹⁷⁵ O tarihten günümüze, enerji konusu, AB ile RF arasında gerginliğe yol açan bir konu haline gelmiştir.

Yaşanan bu kriz ticari bir ihtilaftan öte anlamlar taşımaktaydı. Özellikle Ukrayna'da yaşanan ve Batı yanlısı Yushchenko'nun Devlet Başkanlığını kazanması ile sonuçlanan Turuncu Devrim sonrasında Ukrayna'nın Batı'ya yönelik politikalar izlemeye başlaması Rusya tarafında endişe uyandırmıştır. Rusya Ukrayna'daki yönetimi zayıflatabilmek için sanayisi ve ısınması büyük ölçüde doğal gaza dayalı olan Ukrayna üzerinde doğal gaz silahını kullanma yolunu seçmiştir.¹⁷⁶ Rusya'nın; Ukrayna'ya ihraç ettiği doğal gazın bin m³ fiyatını 50 dolardan önce 160 dolara yükseltmesinin ve Ukrayna ile anlaşmazlığın devamının AB için hedefi, Moskova'ya bağımlı, dost ve tarafsız oluşumlar sağlamaktır.¹⁷⁷

Yaşanan bu krizler her ne kadar Rusya ve diğer ikinci bir ülke arasındaki anlaşmazlık olarak görünse de etkilediği ülkeler açısından değerlendirildiğinde sonuç bölgesel bir anlaşmazlığa dönüşmektedir. Bu krizler dolaylı olarak enerji ihracat yolları anlaşmazlığının yaşandığı ülkelerden geçmesi nedeniyle AB'yi de etkilemektedir.¹⁷⁸ Ancak AB'nin bu krizler sonrasında Rusya'ya olan güveninin azalmasına rağmen yine de kıtanın genelinin enerji güvenliğinin iyileştirilmesinde AB'nin ve Rusya'nın ortak çıkarları söz konusudur. Bu çıkarlar AB açısından enerji arzının sürekliliği ve Rus petrolünün daha hesaplı olması, Rusya açısından ise enerji üretiminde AB yatırımının sağlanması ve enerji sektöründe teknolojik ilerlemeler ile verimliliğin artırılmasıdır.¹⁷⁹

Enerji kaynaklarının ve rezervlerin güvenliği ve sürdürülebilir olması AB ülkeleri için önem arz etmektedir. Yaşanan doğal gaz krizleri, enerji ihtiyacında artış beklentisi, çevre ve enerji güvenliği ile ilgili sorunlar AB'yi ortak bir enerji politikası

¹⁷⁵ Gülşen, "Rusya'nın Enerji...", s.50.

¹⁷⁶ Oğan, "Rusya ile Ukrayna...",14 Ocak 2007.

¹⁷⁷ Akgül, "Rusya'nın Putin Dönemi...", ss.144-146.

¹⁷⁸ Erginel, "AB'nin Enerji...", 15 Ocak 2007.

¹⁷⁹ Candan, **15 Soruda...**, s.27.

hazırlama konusunda bir araya getirmiştir. Üye ülkeler, hep birlikte pazarlık edildiğinde enerji tedarikinde daha uygun koşullarda anlaşma sağlayabileceklerine inanmaktadırlar.

AB ülkeleri enerji arzında sürekliliğin sağlanmasının çok önemli olduğu düşüncesinden hareketle, son zamanlarda enerji alanında milliyetçi davranışları ön plana çıkartmaktadırlar. Özellikle Fransa ve İspanya, kendi ulusal firmalarının yabancı enerji şirketleri tarafından satın alınmasına karşı çıkmaktadırlar. AB ülkelerinin bu davranışları AB enerji piyasasında büyümeyi amaçlayan Rusya'nın söz konusu uygulamalardan rahatsızlık duymasına neden olmuştur.¹⁸⁰

Son dönemde Rusya, sadece petrol ve doğal gaz arz eden bir ülke olmaktan çok hem enerji şirketleriyle hem de enerji kaynaklarına sahip Hazar ülkeleri için ana çıkış kapısı olarak, önemli bölgesel ve küresel bir enerji aktörü haline gelmiştir. Özellikle elde etmiş olduğu sermayeyi yurtdışında enerji dağıtım şirketleri ve rafineri gibi tesisler satın almakta kullanan Rus şirketleri, ülkenin bu alanda politik bir güç haline gelmesine de yardımcı olmaktadır. Bu çerçevede Batılı ülkeler ve Türkiye, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltacak projeler geliştirerek Rusya'nın bu üstünlüğünü bir anlamda dengelemeyi amaçlamaktadır. Batı açısından bakıldığında enerji politikalarında baskın hale gelen kaynak ve rota çeşitliliğinin, bu yönde bir eğilimin gerçekleşmesinde oynamış olduğu rol de yadsınamaz.¹⁸¹

Rusya'nın enerji kontrolündeki etkinliği, yeni projelerle Rusya'ya bağımlılığın artacak olması ve yaşanan enerji krizleri, AB'nin 2000 yılından itibaren sürdürdüğü projeleri hızlandırmasına ve Türkiye'nin AB açısından öneminin artmasına neden olmuştur. Çoklu boru hatları politikası izleyerek enerji ithalatında kaynak çeşitliliği yaratmayı hedefleyen AB'nin, Hazar Havzası ve Orta Doğu kaynaklarına Türkiye vasıtasıyla ulaşmak istemesi; Türkiye'nin transit ülke konumu gündeme getirmektedir. Bu kapsamda AB tarafından, Traceca için 14 yatırım projesi finanse edilmiştir. Yine aynı maksatla bölgedeki enerji hatlarının entegrasyonuna yönelik

¹⁸⁰ Akgül, "Rusya'nın Putin Dönemi...", s.145.

¹⁸¹ <http://www.stargazete.com/mobil/acikgorus/turkiye-ve-rusya-nin-hazar-politikasi-haber-115141.mob>

projeler üreten ve AB tarafından finanse edilen Inogate işbirliği programı tesis edilmiştir.

Rusya, Türkiye'yi, kendi enerjisini güvenli bir şekilde Güney Avrupa, Kuzey Afrika hatta Çin'e ulaştıracak bir araç gibi görmekte; Türkiye ise özellikle AB ülkeleri için kritik bir enerji merkezi olarak görülmek istemektedir. Türkiye'nin AB ile enerji konusunda işbirliği yapmasından hoşnut görünmeyen Putin, 'Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin işbirliği olanaklarını artıracaklarını düşündüğünü' ifade etmekte, fakat bu konuda çekincelerini de dile getirmektedir. Türkiye'deki bazı AB karşıtlarına göre ise Türkiye, AB'ye tam üye olmayı beklemek yerine, AB'ye rakip olabilecek bir Avrasya Birliği'nin oluşumunda yer almalıdır.

Genel anlamda; Rusya'nın enerji politikalarının Türkiye için yarar sağladığı görülmekteyse de AB'nin Rusya'ya bağımlılığı azaltmak için geliştirdiği projelere karşı Rusya'nın Türkiye'yi dışarıda tutacak alternatif projeler geliştirmesi iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Nitekim, Fransa'da yayımlanan Liberation gazetesi, Rusya'nın, Nabucco projesini engellemek için Karadeniz altından Macaristan'a yeni doğal gaz hattı döşenerek Macaristan'ın Kuzey Avrupa'da dağıtım noktası konumuna getirilmesine yönelik olarak Macaristan'la gizli bir anlaşma yaptığını iddia etmiştir.¹⁸²

Rusya, Türkmenistan'a siyasi baskıyla kabul ettirilen doğal gaz anlaşmasıyla, doğal gaz sektöründe tekelleşerek Avrasya'da kontrolü ele geçirmesinin yanında Rus doğal gazına alternatif üretmek isteyen AB ve Türkiye'nin projelerini de geçici olarak engellemiştir. Toplam 300 milyar dolar değerindeki 25 yıllık anlaşmayla Türkmenistan'dan aldığı doğal gazı, maliyetinin 2-3 katı bir fiyatla Avrupa ülkelerine ihraç etmektedir.¹⁸³ AB karşısında Avrupa piyasasını kaybetmeye niyetli olmayan Rusya, Ukrayna dışındaki güzergahların geliştirilmesine ağırlık vermekle kalmamış, Hazar gazı üzerindeki etkinliğini korumak adına Kazak ve Türkmen doğal gaz fiyatlarının keskin artışlarını da kabul etmiştir.¹⁸⁴

¹⁸² Akgül, "Rusya'nın Putin Dönemi...", ss.144-146.

¹⁸³ <http://bilig.org/hazarda-amerika-ile-rusyanin-rekabet-ve-isbirliginin-boyutlari.html>

¹⁸⁴ Gülşen, "Rusya'nın Enerji...", s.51.

AB ise bölgesel çıkarlarını koruyabilmek amacıyla; önümüzdeki dönemde Türkmen gazının, Hazar Denizi altından geçirilecek bir hatla AB'ye ulaştırılması için Türkiye'nin de içinde bulunduğu projeler üretmiştir.¹⁸⁵

Rusya, boru hatlarının ekonomik çıkarları yanında, Türkiye'den geçmesinin Türkiye'ye sağlayacağı politik avantajlarla daha çok ilgilenmektedir. Bugünkü halinden bile rahatsızlık duyduğu Türkiye'nin, bölgesel ve uluslararası alanda sadece ekonomik değil, aynı zamanda politik nüfuzunu da artırarak güçlenmesi ve etkinlik kazanması ihtimali bile, Rusya'yı son derece rahatsız etmekte ve endişelendirmektedir. Çünkü SSCB'nin dağılmasının ardından Hazar bölgesinde tek alternatif olma konumunu BTC ve Şahdeniz gibi projelerle yitiren Rusya, Nabucco gibi bir projenin önüne geçerek son dönemde ortaya atılan Güney Akım Projesi'ni gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.¹⁸⁶ Bu nedenle, Türkiye'nin teklif ettiği güzergahın Batı ülkeleri tarafından kabul edilmemesi için, her yolu denemektedir.¹⁸⁷ Hatta bu tavırlar karşısında enerji kaynaklarını Batı yerine doğuya (Çin'e) yöneltebileceğini açıklamıştır. Bu şekilde her iki taraf da karşılıklı olarak birbirlerine örtülü tehditlerde bulunmaktadır.

Rus tarafı AB ile, AB'nin uzun vadeli gaz talebini net bir biçimde belirtmemesi nedeniyle de anlaşmazlık içindedir. Mayıs 2008'e kadar Rusya devlet başkanının AB ile ilişkiler özel temsilcisi görevini yürüten Sergey Yasthenski bu konu ile ilgili yaptığı açıklamada Rus tarafı olarak, AB'den 20-30 yıllık gaz ihtiyaçlarını belirlemelerini ve bu doğrultuda kendi yatırımlarını yönlendirmeleri düşüncesini dillendirirken, AB, bu konuda kendi içinde tek ses olmadığı ya da enerji konusunda böyle bir tutumun Rusya'ya olan bağımlılığı uzun vadede kaçınılmaz kılacağı düşüncesiyle şu an itibariyle bu düşünceye olumlu yaklaşmamaktadır.

AB'nin Rusya'ya bağımlı olduğu kadar, Rusya da bu konuda AB'ye bağımlıdır. Avrupa ihtiyacı olan doğal gazın büyük bir kısmını Rusya'dan alırken, aynı şekilde Rusya da sahip olduğu doğal gazın büyük bir kısmını Avrupa'ya satmaktadır. Yani karşılıklı bağımlılık söz konusudur.

¹⁸⁵ <http://bilig.org/hazarda-amerika-ile-rusyanin-rekabet-ve-isbirliginin-boyutlari.html>

¹⁸⁶ <http://www.stargazete.com/mobil/acikgorus/turkiye-ve-rusya-nin-hazar-politikasi-haber-115141.mob>

¹⁸⁷ Kocaoğlu, **Petro...**, ss.118-120.

Rusya'nın sahip olduğu bu enerji gücü, dünya sahnesinde kayda değer bir aktör olmasına önemli katkı sağlamaktadır. Bu noktada, asıl sorulması gereken soru “Rusya'nın enerji gücünü bir dış politika aracı olarak kullanıp kullanmadığı değil, Rusya'nın bu doğrultuda bir politika izlemesinin özellikle kısa ve uzun vadede Rusya ve Avrupa ülkeleri için doğurabileceği muhtemel sonuçların ne olacağı” olmalıdır.

Kısa vadede Rusya'nın enerji gücünü koruyacağı kuvvetle muhtemeldir. Bu bakımdan Rusya'nın özellikle Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde enerji silahını kullanması, hatta zaman zaman bunun dozunu arttırması beklenmelidir. Rusya özellikle ABD ile karşılıklı güçlerini sınıdıkları bir alan haline dönüşen Ukrayna ve Gürcistan üzerinde enerji gücünü kullanarak bu ülkelerin iç politikalarına etki etme çabasında bulunabilir. Diğer taraftan AB'nin Doğu Ortaklık Planı gibi yürüttüğü politikalar çerçevesinde Rusya'nın “Arka Bahçe” olarak tanımladığı ülkelerle farklı alanlarda işbirliğine gitme yönündeki girişimleri Rusya cephesini rahatsız etmektedir. Bu bakımdan da Rusya dönem dönem AB'nin izlediği bu politikalara tepkisini göstermek amacıyla AB'ye karşı enerji gücünü kullanmaktan çekinmeyebilir.

AB için ise, bunun tam tersi durum söz konusudur. Kısa vadede Rusya'ya alternatif bir enerji tedarikçisi çok düşük bir ihtimal olduğundan, bu konuda meydana gelecek gelişmelerde daha alttan alan bir tutum izlemesi beklenebilir.

Uzun vadede ise, her iki taraf açısından da durumun daha farklı olabileceği söylenebilir. Bu noktada Rusya için en önemli sorun, her geçen gün artan dünya enerji piyasalarının talebini karşılayıp karşılamayacağı noktasındadır. Rusya'nın enerji sektöründe ciddi yatırımlara ihtiyacı vardır. Fakat bu yatırımı yapabilecek gücü olup olmadığı tartışmalıdır. Ayrıca yabancı sermayenin Rus enerji piyasası içerisinde güçlenmesini istememeleri, enerji sektöründe dış yatırımların payının arttırılması olasılığını da ciddi şekilde azaltmaktadır. Rusya'nın bu soruna çözüm bulması çok önemlidir. Aksi takdirde, ülke kalkınmasında başrolü oynayan enerji gücünü verimli şekilde kullanamaması sonucunun ortaya çıkacağı göz ardı edilmemelidir. Böyle bir durum ise, ülke ekonomisini derinden etkileyeceğinden, içeride istikrarsız bir ortamın oluşmasını da beraberinde getirebilir. Rusya cephesinin iyi değerlendirmesi gereken diğer bir nokta ise, sorumlu taraf olsun ya da olmasın,

Rusya-AB arasında vukuu bulacak her sorun, Rusya'nın enerji tedarikçisi olarak güvenilirliğini tartışmaya açacak ve bu ülkeleri başka kaynaklar bulmaya yöneltecektir. Bu bakımdan Rusya, enerji kozunu doğru yerde ve doğru zaman dilimi içerisinde oynamalıdır.

AB ise, uzun vadede enerji sorununa çözüm bulmayı amaçlıyorsa öncelikle bir bütün olarak hareket etmeyi başarmalıdır. AB içindeki ülkeler arasında enerji alanında Rusya'ya bağımlılık oranlarının farklı olması, AB'nin tek bir politika uygulamasının önüne geçen en önemli faktörlerden biridir. Aynı zamanda, AB'yi bekleyen başka tehlike, Rusya ile ABD baskısı atında kalma olasılığıdır. ABD, AB'nin İran gibi ülkelerle işbirliğine gitmemesi konusunda baskı yaparken, aynı ölçüde geçerli bir alternatif kaynak sunmamaktadır. Bu durum ise, uzun vadede AB ülkeleri arasında ABD'nin enerji politikalarının daha fazla tartışmaya açılma olasılığını arttıracak bir durumdur. Ayrıca AB'li yetkililer Rusya'nın uzun soluklu bir enerji gücü olduğunu unutmamalıdır. Ülke içerisinde özel sebeplerden dolayı Rusya, AB'nin talep ettiği miktarda enerjiyi zaman zaman temin etmekte zorlanabilir, ama en azından önümüzdeki 30 ila 50 yıllık bir süreç arasında düzenli olarak belli seviyede bir enerji tedarikçisi olma özelliğini koruması çok yüksek bir ihtimaldir. Ve unutulmamalıdır ki, taşı delen suyun gücü değil, damlanın sürekliliğidir.¹⁸⁸

Putin dönemi, dış politikada pragmatik eğilimlerin ağır bastığı ve kurulan ilişkilerde siyah ve beyazdan çok gri tonların Rus siyasetine dahil olduğu bir dönem olarak tanımlanabilir. Batı ile ilişkiler dengeli bir şekilde yürütülmeye çalışılırken, Yeltsin döneminde bir anlamda ikinci plana itilmiş gibi gözükten Doğu ile ilişkiler üst düzeye çıkarılmıştır. Dış politikada enerji politikaları merkezinde yürütülen ilişkilerin payının da büyük olduğu söylenebilir. Gazprom'un geçmişte üst düzey yöneticilerinden olan Medvedev'in de Rusya'nın gündeminden düşmeyen AB ile ilişkiler ve güvenlik gibi konusunda bu politikalara devam edeceği tahmin edilmektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Gülşen, "Rusya'nın Enerji...", ss.51-53.

¹⁸⁹ <http://www.stargazete.com/mobil/acikgorus/turkiye-ve-rusya-nin-hazar-politikasi-haber-115141.mob>

Rusya bugün artık kendisini eskisi gibi zayıf durumda görmemektedir. Uzmanlara göre Rusya, Batı'yla petrol konusunda şantaj oyunu oynayabilecek ve onlara, "Bu oyunu bizim kurallarımıza göre oynamazsanız, topumuzu alıp gider ve oyunu başkalarıyla oynarız" diyebilecek bir durumdadır. Londra'daki dış politika merkezi uzmanı Hugh Barnes şöyle devam ediyor: "Bu durum Batı için sorun yaratıyor, çünkü enerji arzının şu andaki durumu ve petrol-gaz fiyatlarının bu kadar yükseldiği bir ortamda, Batı'nın elinde, Rusya'yı hizaya getirecek fazla bir imkan da kalmamış oluyor." Moskova'nın giderek büyüyen siyasi ve ekonomik gücünün bir örneği, cumhurbaşkanı olduğu dönemde Putin'in AB'nin çok yanlı bir ticaret anlaşmasına, "Hayır" demesi olmuştur. Uzmanlar petrol ve doğal gazın modern ekonomilerinin can damarı olarak kaldığı sürece, Hazar bölgesindeki enerji kaynakları üzerinde Rusya ile dünyanın büyük bir bölümü arasında gerginlik ve çatışmaların eksilmeyeceğini savunmaktadırlar.¹⁹⁰

4.8. AB'NİN ORTAK ENERJİ POLİTİKASINA YÖNELİK YAPMASI GEREKENLER:

Her yıl kış aylarında -belki de rastlantısal olarak en soğuk günlerde- Rusya'nın vanayı kapaması sonucu gündeme gelen doğal gaz, daha geniş olarak da enerji sorunu belirli bir süre daha Avrupa ülkelerinin gündemini işgal edecek gibi görünmektedir. Aslında Rusya'nın gazı kesmesiyle başlayan ve neredeyse her yıl tekrarlanan kriz Avrupa'nın enerji konusunda karşılaştığı ilk kriz değildir. 1973'de ilk petrol şokuyla karşılaşan Avrupa ülkeleri, kendi aralarındaki dayanışmayı artıracakları yerde enerji konusuna tek başlarına çare aramışlardır. Örneğin Fransa ulusal elektrik üretimini nükleer enerjiden sağlama, enerjiyi bilinçli tüketme ve dış kaynaklı enerji ikmalini çeşitlendirmeden oluşan bir strateji belirlemiştir. Avusturya'daki elektrik üretimi ise hidroelektrik santrallerinden sağlanmaktadır.

Enerji konusu AKÇT ve AAET kapsamında değerlendirilmesine rağmen AET Antlaşması kapsamında doğrudan ele alınmamıştır. Daha sonraki dönemlerde enerji, AET'nin amaçları arasında yer almasına rağmen bu da kapsamlı bir enerji politikası oluşturulmasına yetmemiştir. Bunda biraz da üye devletlerin enerji konusunda

¹⁹⁰ ABHaber, 28-06-2006 00:00 (TSİ)

birbirlerine güvenmemeleri ve bu konuyu kendi başlarına çözmeye yaklaşımı içinde olmaları rol oynamıştır.

Topluluk kurumları enerji konusunu iç pazarla bağlantılı olarak ele almıştır. Bu noktada Yeşil Kitap türü enstrümanlarla ancak birtakım ilerlemeler sağlanmıştır. Lizbon antlaşmasıyla, enerji konusunda Topluluğun üye devletlerle paylaşılmış yetkilere sahip olduğu ifade edilmiştir. Ancak antlaşmanın henüz yürürlüğe girmemiş olması nedeniyle bu konuda yeni düzenlemeyle kısa vadede yol alınamayacağı açıktır. Buna paralel olarak üye ülkelerin bu konudaki eski alışkanlıklarından vazgeçmeleri de zaman alacaktır. Ayrıca yeterli garantileri almadan üye ülkelerin üçüncü ülkelerle yapmış oldukları ikili anlaşmalardan vazgeçmeleri beklenmemelidir. Zaten bu son nokta bu konuda ilerleme sağlanmasını engelleyen en önemli unsurlardan biri olarak değerlendirilmelidir.¹⁹¹

Uluslararası arenada önemi giderek artan küresel bir aktör olan AB için ortak bir enerji politikası oluşturmak oldukça kompleks bir süreçtir. AB enerji sektöründe hükümetler, ulusal düzenleyiciler, dev şirketler, yerel otoriteler gibi birçok farklı aktör bulunması, tüm tarafların katılımını ve ortak çıkarını sağlayan etkin bir enerji politikası oluşturulmasını güçleştirmektedir.

ABD, Rusya ve Çin ile kıyaslandığında, ulusüstü bir takım nitelikler taşısa da, özellikle dış politika konularında hala hükümetlerarası olma özelliğini koruyan AB'nin 27 üyeden meydana gelen bir örgüt olarak, diğer aktörler kadar hızlı ve yeknesak kararlar alıp uygulaması da mümkün olamamaktadır.¹⁹² AB ülkeleri kendi içlerinde de enerji hatlarına yönelik ortak politika belirleme konusunda çok başarılı olamamışlardır. Örneğin Almanya için güzergahın Ukrayna üzerinden geçmesi daha avantajlı iken Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler Türkiye'den geçen güzergaha sıcak bakmaktadırlar.¹⁹³

Üstelik AB siyasi bütünleşmesinde yaşanan zafiyet, ortak enerji politikasının karar alma mekanizmalarının üye ülkelere alınarak, Topluluk seviyesine taşınmasına engel olmaktadır. Tek bir Avrupa enerji politikası kurulmasının asıl

¹⁹¹ <http://www.usakgundem.com/yazar/1118/avrupa-birligi'nin-enerji-politikasi-sorunlar-ve-muhtemel-cozumler.html>

¹⁹² Hatipoğlu, "Avrupa Birliği-Orta Asya...", s.18.

¹⁹³ Yapıcı, **Küresel Süreçte...**, s.168.

savunucuları olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin çoğu doğal gaz ve petrol ihtiyacı için neredeyse tamamen Rusya'ya bağımlı durumdadırlar.¹⁹⁴ Rus gazının İspanya ve Portekiz'deki gaz tüketimindeki payı ise %0'dır. Dolayısıyla bu oranlar da üye devletler arasında şimdiye kadar bir dayanışma oluşmamış olmasında son derece etkilidir.

Diğer yandan enerji konusunda asıl sorunun doğal gazda olmadığı tam tersine elektrik başta olmak üzere diğer enerji kaynaklarında olduğu belirtilmektedir. Zira ne üretim ne de sınır ötesi taşıma konusunda gerekli yatırımlar yapılmamaktadır. Petrol konusunda da dizel alanında yeterince yatırım yapılmamaktadır. Bunlara ilaveten şimdiye kadar enerji konusunda yaşanan sıkıntılar büyük oranda ulusal menşelidir. Örneğin İspanya ve Yunanistan'da 2006'da yaşanan kuraklık nedeniyle hidroelektrik santrallerinde problemler yaşanmıştır.

Enerji konusundaki bir başka konu çevresel endişelerdir. Küresel ısınma konusu hesaba katılacak olursa karbondioksit salınım miktarının mutlaka kontrol altına alınması gerekecektir. Ancak bu konuda Avrupalı ülkeler arasında tam anlamıyla bir konsensüs sağlandığını söylemek oldukça zordur. Özellikle Kyoto Protokolünün sona ereceği 2012 sonrası tam anlamıyla belirsizliğini korumaktadır.

Görüldüğü üzere AB, enerji konusunda ortak bir politika izleyememektedir. Bu doğrultuda AB'nin ortak enerji politikası oluşturmasına yönelik yapması gerekenleri şöyle sıralayabiliriz:

Doğal gaz konusunda AB iki zorlukla karşı karşıyadır: Bir yandan sürekli artan bir biçimde doğal gaza olan bağımlılığın artması, diğer yandan Avrupa ekonomilerinin doğal gaza olan bağımlılıklarının artması. Bu iki zorluğu aşmak için AB'nin yenilenebilir enerjiler ve enerji etkinliği üzerine çalışmasının yanı sıra enerji kaynaklarının ve enerji ikmal yollarının çeşitlendirilmesini de sağlaması gerekir. Bu çerçevedeki muhtemel çözüm önerileri, sıvılaştırılmış gaz ve Orta Doğu ve Hazar

¹⁹⁴ Energy and transport, General Report 2004 - Chapter XVI
<http://www.europa.eu.int/abc/doc/off/rg/en/2004/rg32.htm> 17 Aralık 2005.

Denizi üzerinden dördüncü bir boru hattının açılmasında yatmaktadır. Bu iki husus AB'nin enerji konusundaki önceliklerinden birini oluşturmaktadır.¹⁹⁵

Bu nokta bizi enerji konusundaki problemler karşısında verilecek iyi ve kötü cevapların neler olabileceğine götürmektedir. Kötü cevaplar arasında enerji konusunda tek başına çözümler üretme ve tam bağımsızlığın sağlanmaya çalışılmasıdır. Bu pratikte neredeyse imkansızdır. Ayrıca tek başına stratejik enerji stoku yapılması ve enerji ithalatını tüm kötülüklerin menşei olarak göstermek de pek iyi karşılanmamaktadır. İyi cevaplar ise enerji talebinin azaltılması, enerji tasarrufunun teşvik edilmesi, enerji konusunda yatırım yapılması vs. şeklinde sıralanmaktadır. Bu bağlamda iki husus ön plana çıkmaktadır: Birincisi, enerji konusunda altyapı çalışmalarına ağırlık verilmesi ve desteklenmesi, ikincisi ise enerji arzının çeşitlendirilmesi amacıyla üçüncü ülkelerle anlaşmalar yapılması ve geliştirilmesi.

Yaşanacak acil bir kriz durumunda Birlik ülkeleri arasında mutlaka dayanışma yapılması zorunludur. Böyle bir durumda diğer ülkelerin enerji tüketimlerini belirli bir oranda azaltmaları ve kurulacak nakil hatlarıyla ya da borularla zor durumda olan ülkeye yardım etmeleri gerekecektir.

Doğal gaz konusunda daha genel bir perspektifte şunların yapılması ön plana çıkmaktadır: Öncelikle 2004 yılında doğal gaz arz güvenliği yönergesinin (2004/67 sayılı yönerge) gözden geçirilmesi gerekir. Buna ilaveten acil durumlarda kullanılmak üzere Birlik adına bir doğal gaz depolama kapasitesinin geliştirilmesi gerekir. Ancak depolama konusunun masraf çıkaracağı ve bu masrafın tüm üye devletler tarafından paylaşılıp paylaşılmayacağı konusu askıdadır. Ayrıca Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Baltık ülkeleri ve Batı Avrupa arasında ara bağlantıların geliştirilmesi gerekmektedir. İkmal yollarının çeşitlendirilmesi konusunda ise Nabucco projesinin yanı sıra Türkiye-Yunanistan-İtalya Güney Akım gibi doğal gaz arz rotalarının desteklenmesi önem kazanmaktadır. Buna ilaveten uzun vadede ve

---

¹⁹⁵ <http://www.usakgundem.com/yazar/1118/avrupa-birligi'nin-enerji-politikasi-sorunlar-ve-muhtemel-cozumler.html>

siyasi koşulların normalleşmesi durumunda Hazar ülkeleri ve özellikle İran'la doğal gaz konusunda işbirliği yapılması önem arz etmektedir.¹⁹⁶

4.9. SONUÇ

Bu bölümde AB'nin enerji kaynakları açısından yeterli olmadığı, üretim ve tüketimdeki payının dışarıya olan bağımlılığının artmasına neden olduğu, özellikle RF'ye olan bağımlılıktan kurtulabilmek için giriştiği mücadelede petrol ve doğal gaz boru hatlarının kendisi için öneminden bahsedilmiş ve bütün bu gelişmelere rağmen enerji konusunda ortak bir politika oluşturamadığı gözlemlenerek bu konuda ne yapması gerektiği üzerinde durulmuş ve elde edilen sonuçlar aşağıya çıkarılmıştır.

Avrupa ülkelerinin enerji yönünden büyük oranda dışa bağımlı oldukları bilinmektedir. Bu ülkeler, dışa bağımlılıklarını büyük ölçüde, Orta Doğu üzerinden karşılamaktadırlar. Enerjideki arz-talep dengesizliği, her gün biraz daha artmaktadır. Bu noktada, uluslararası politikada süper güç olmanın yolunun, enerji kaynaklarına sahip olmaktan veya enerji sorununu bir şekilde çözmüş olmaktan geçtiğini de ifade etmek gerekir. Bu bağlamda Hazar coğrafyasındaki enerji kaynakları üzerinde bir mücadeleden söz etmek mümkündür. AB de bu enerji mücadelesinin bir aktörüdür.

AB için Hazar Havzası, RF'ye olan doğal gaz bağımlılığının dengelenmesi, petrol ve doğal gaz kaynakları açısından Orta Doğu bölgesine olan bağımlılığın azaltılarak kaynak çeşitlendirmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Herhangi bir ülkeye herhangi bir konuda yüksek seviyede bağımlı olmak, bağımlı olan ülke açısından kötü sonuçlar doğurmaktadır. Geçen zaman dilimi içerisinde ülkeler arasındaki ikili ilişkilerin çıkar çatışması noktasında dönem dönem iniş ve çıkışlar gösterebileceği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, uzun vadeli ve akılcı politikaların izlenmesinin, ülkeler için bir tercih meselesi değil, bir zorunluluk olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁹⁶ <http://www.usakgundem.com/yazar/1118/avrupa-birligi'nin-enerji-politikasi-sorunlar-ve-muhtemel-cozumler.html>

V. BÖLÜM

AB'NİN HAZAR BÖLGESİNE YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASININ TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

5.1. GİRİŞ

Yeni bağımsızlığını kazanan Hazar Bölgesi ülkeleri, bağımsızlıklarını sağlamlaştırmaya, yeni bir siyasal ve ekonomik düzen kurmaya çalışırken etki mücadelesi içinde kalmışlardır.

Yakın coğrafyasından Türkiye, İran ve Rusya arasındaki rekabete, ABD ve AB de dahil olmuş, ekonomisi hızla gelişen Çin de bölgeye yeni politikalar üreterek katılmıştır.

Türkiye hem komşu ülke hem de tarihi ve kültürel bağları nedeniyle etkinlik mücadelesinde yerini almıştır. Bölge devletleri için Batı'ya açılma yolunda önemli bir ülke olan Türkiye, bu önemi nedeniyle rekabet ortamında güç kazanmaktadır.

AB için enerji güvenliği hem petrolün ve doğal gazın üretiminin sağlanması hem de doğrudan boru hatlarıyla uluslararası pazarlara ulaştırılmasının sağlanması anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye, AB'nin bu politikalarını gerçekleştirmesi için stratejik önemdedir. Aynı zamanda bölgede istikrarın ve toprak bütünlüğünün savunucusu olan Türkiye, bağımsızlığını yeni kazanmış olan devletlerin Rusya etkisinden kurtulmalarını ve demokratik bir yapı ile piyasa ekonomisine kavuşmalarını desteklemektedir.

Çalışmamızın Beşinci bölümünde, hem bölge ülkeleri hem de AB için stratejik öneme sahip ve model bir ülke olan Türkiye'nin, her iki taraf için ne kadar önemli olduğunu anlamak amacıyla öncelikle kendi sonrasında ise Hazar bölgesine yönelik enerji politikaları ile AB'ye üye olmak amacıyla yerine getirmesi gereken kriterlerin enerji politikalarına etkisi incelenecektir. Stratejik önem kazanmasındaki etkisinin büyük olduğu petrol ve doğal gaz boru hatlarının avantaj ve Türkiye üzerinde oluşabilecek riskleri analiz edilecek ve bütün bunların sonucunda ise AB'nin Hazar Bölgesine yönelik enerji politikalarının Türkiye'ye etkilerinin ne olduğundan bahsedilecektir.

5.2. TÜRKİYE’NİN ENERJİ POLİTİKASI:

Türkiye’nin coğrafyası, kimliği Türk dış politikasının belirlenmesinde rol oynayan önemli bir faktördür. Üç tarafı denizlerle çevrili olması, Avrupa ile Asya kıtalarının birleştiği yerde köprü vazifesi görmesi, boğazları elinde bulundurması, Anadolu’nun geçiş noktası olması, Avrupa-Balkanlar, Orta Doğu, Asya arasında maddi ve moral bağlantılı ögesi olması, bir taraftan İslam ve Türk kimliklerine vurgu yapılırken diğer taraftan Avrupalılık kimliğinin benimsenmesi onun dış politikasının belirlenmesinde önemli roller oynamakta ve belirleyici olmaktadır.¹

Enerji ihtiyacı her ülkede olduğu gibi ülkemizde de nüfus artışı ve sanayileşmeye bağlı olarak artan bir seyir izlemektedir. Doğal olarak enerji üretimi ile tüketimi arasındaki açık büyümektedir. Bu durumda sahip olduğumuz kaynaklardan daha etkin bir biçimde yararlanma gereği ortaya çıkmakta ve giderek daha çok önem kazanmaktadır. Enerji talebindeki artışın karşılanmasında AB’nin enerji hedeflerinde yer alan yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam enerji tüketimi içindeki payını artırma gayretleri, Türkiye’nin enerji politikalarını belirlerken dikkate alması gereken hususlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizin enerji politikası, giderek artmakta olan enerji talebinin karşılanması ile bundan kaynaklanan çevresel etkiler arasındaki dengenin sağlanması esasını da içermektedir. Bu kapsamda BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine ülkemiz 189’uncu ülke olarak 24 Mayıs 2004 tarihinde resmen taraf olmuştur.

Enerji sektöründe çevresel boyutlara ilişkin uluslararası platformlarda pozisyonumuz, ülkemizin ekonomik gelişmişlik düzeyi, enerji sektörünün büyüme potansiyeli ve enerji arzındaki buna paralel ihtiyaçların ortak; fakat farklı sorumluluklar ilkesi temelinde ele alınması yönündedir.

Yeni ve yenilenebilir enerji kaynakları olarak isimlendirilen alternatif kaynaklardan yararlanılması, hidroelektrik enerji dışında kalan diğer enerji alanlarındaki teknolojik gelişmelerin yenilenmesi ve ekonomik açıdan geleneksel kaynaklarla rekabet edebilme güçlükleri nedeniyle henüz arzulanan düzeye

---

¹ İdris Bal, “Türk Dış Politikasının Ana Hatları”, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler**, (Ed.İdris Bal), Ankara, Lalezar, 2008, s.654.

ulaşmamıştır. Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynaklarının araştırılmasına yönelik ilk çalışmalar 1960’lı yıllarda başlamasına rağmen henüz çok önemli bir gelişme sağlanamamıştır. Yenilenebilir kaynak olmaları, en az düzeyde çevresel etki yaratmaları, işletme ve bakım masraflarının az olması ve en önemlisi yurt içi üretime bağlı olarak güvenilir enerji arzı sağlamaları, bu kaynakların Türkiye için önemini artırmaktadır.²

Türkiye, çevresinde Orta Doğu, Orta Asya gibi kaynak zengini ülkeler arasında kaynakları yok denecek kadar az olan bir ülkedir. Türkiye’nin yıllık petrol tüketimi 26-30 milyon tondur. Bu ihtiyaç her yıl %3 artmaktadır. Ülkemizin petrol kaynakları da az olup, bu enerji türünde dışarıya bağımlı durumda olan bir ülkedir. Türkiye’nin genel enerji talebindeki hızlı artışın, yerli üretimle karşılanamaması, doğal olarak enerji kaynaklarının sağlanmasında ithalatın oranını da artırmaktadır. Bunun yanı sıra dünya genelinde olduğu gibi önümüzdeki on yıllarda genel enerji kaynakları arasında ülkemizde de en fazla kullanılacak kaynaklar, fosil kaynaklar olacaktır.

Türkiye’de kömür ve hidrolik enerji yerli üretimde önemli pay teşkil etmektedir. Kömür, doğal gaz ve petrol ise enerji tüketiminin önemli bileşenidir. Özellikle doğal gaz son yılların hızla büyüyen enerji kaynağı olarak tüketimde vazgeçilmez bir yere oturmuştur. 2007 yılında doğal gaz enerji tüketiminde %31,5 ile en büyük payı alan enerji kaynağı haline gelmiştir. Buna karşılık doğal gaz tüketimimizin sadece %2,4’ü kendi üretimimiz ile karşılanabilmiştir.

Türkiye bugün petrol ihtiyacının %88’ini, gaz ihtiyacının ise neredeyse tamamını dışarıdan sağlamaktadır. Gelişme çabası içinde olan Türkiye’nin karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi de ekonomik kalkınma ve milli gücünü ateşleyecek enerjiyi sağlamaktır. Enerji talebi ülkemizde 1980’li yıllardan bu yana ikiye katlanmıştır. Gelecek yıllardaki enerji talebi de bugünkünün çok üstünde olacaktır. Daha şimdiden ortaya çıkan elektrik enerjisi açığı ve doğal gaz sağlamadaki yetersizlikler ciddi tehlike sinyalleri vermektedir.

Türkiye, enerji uzmanları tarafından dünyanın en hızlı gelişen on pazarından biri olarak gösterilmektedir. Ekonomik büyüme ve sınırlı doğal kaynaklar, ülkemizin

² DTP, 8’inci Beş Yıllık Kalkınma Planı Komisyon Raporu, Ankara, 2001, ss.23-29.

enerji ithali gereksinimi arttırmaktadır. Türkiye stratejik konumu gereği Orta Doğu ve Hazar Denizi doğal gaz üretim alanları ile Avrupa tüketim pazarı arasında köprüdür. 2007 yılı sonu itibarıyla Türkiye’de (uluslararası ve yerel) boru hattı uzunluğu toplam 9798 km’ye ulaşmıştır.

Doğal gaz tüketimi, talebi ve ticaretinin 2020 yılına kadar hızla genişleyeceği beklenmektedir. Türkiye doğu-batı koridoru ve tamamlayıcı nitelikteki güney-kuzey-batı koridorları ile petrol ve doğal gazda etkin bir enerji terminali olma potansiyeline sahiptir. Jeopolitik açıdan Türkiye'nin boru hatları için stratejik bir geçiş ülkesi ve aynı zamanda dinamik ve gelişmekte olan ekonomisiyle büyük bir enerji pazarı olması, Türkiye'ye doğu-batı ve kuzey-güney enerji koridorlarında Akdeniz Ceyhan petrol ve LNG ihraç tesisleriyle bir terminal olma imkanı da vermektedir.³

Türkiye'nin Enerji Politikası, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca, enerjinin, ekonomik büyümeyi gerçekleştirecek ve sosyal gelişmeyi destekleyecek şekilde; zamanında, yeterli, güvenilir, rekabet edilebilir fiyatlardan, çevresel etkileri de göz önünde tutularak tüketiciye sağlanması şeklinde tanımlanmaktadır.

Bu bağlamda, Bakanlığın ana enerji politika ve stratejileri:

- Stratejik petrol ve doğal gaz depolama kapasitesinin artırılması,
- Yerli kaynakların kullanımı ve geliştirilmesine öncelik verilmesi,
- Farklı teknolojilerin kullanımı, geliştirilmesi ve yerli üretimin artırılması,
- Ülkemizin enerji ticaret merkezi olma potansiyelinden en iyi şekilde yararlanılması,
- Talep yönetiminin etkinleştirilmesi ve verimliliğin artırılması,
- Yakıt esnekliğinin artırılması (üretimde alternatif enerji kaynağı kullanımına olanak sağlanması),
- Enerji sektörünün, işleyen bir piyasa olarak şeffaflığı ve rekabeti esas alacak şekilde yapılandırılması,
- Bölgesel işbirliği projelerine katılım ve entegrasyon sağlanması,

³ 2007-2008 Türkiye Enerji Raporu, Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, ss.54-55.

- Her aşamada çevresel etkileri göz önünde bulundurması,
- Kaynak ve ülke çeşitlendirilmesi,
- Orta Doğu ve Hazar petrol ve doğal gazının piyasalara ulaştırılması sürecine her aşamada katılım sağlanması şeklinde özetlenmektedir.

Bu ilkeler çerçevesinde AB müktesebatına uyum ve enerji sektöründe piyasa mekanizmasının oluşturulmasına yönelik politikalara öncelik verilmiş ve Elektrik, Doğal Gaz, Petrol, LPG Piyasalarına ilişkin Piyasa Kanunları yayımlanmış ve çok sayıda yasal düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemelerle ilgili olarak çok sayıda yönetmelik ve tebliğ çıkarılmıştır. Ayrıca Enerji Stratejisinin yenilenmesi için yeni bir Enerji Stratejisi taslağı hazırlanmıştır.⁴

Türkiye'nin enerji tüketiminin yarıya yakını petrole dayalı kaynaklardan karşılanmaktadır. Bu, Türkiye'ye önemli bir yük teşkil etmektedir. İşletme ve maliyet açısından kömüre dayalı termik santraller verimliliğini kaybetmektedir. Türkiye'nin, AB'nin Enerji Politikası'na uyumu enerji kaynaklarının çeşitliliğinin ve kalitesinin artırılması açısından son derece önemlidir.

Türkiye'nin kapsamlı bir enerji politikası için ulusal stratejiler benimsemesi gerekmektedir. Bu stratejileri kısaca şöyle sıralayabiliriz:

- Ulusal güvenlik kavramının enerji güvenliği kavramı ile ayrılmaz bir bütünlük içinde değerlendirilmesi gerekmektedir.
- Türkiye'nin enerji gereksinimi olanaklar el verdiği ölçüde, öncelikle yerli kaynaklardan karşılanmalı, dış alımın zorunlu olduğu hallerde miktar, ülke, kaynak ve güzergah çeşitlendirilmesine özen gösterilmelidir. Enerji güvenliği açısından dışa bağımlılığı kabul edilebilir düzeylerde tutmak amacıyla arama, çıkarma ve kullanım açısından yerli kaynaklara öncelik tanınmalıdır.
- Türkiye'nin herhangi bir ülkeden alacağı enerjinin sınırı, o enerji kesildiği takdirde enerji sistemlerinin çökmemesini sağlayacak miktarda olmalıdır.
- Türkiye dengeli bir enerji planlamasına giderken enerji-çevre ilişkisini kendi ekonomik çıkarlarını zedelemeyecek şekilde dikkate almalıdır.

---

⁴ a.g.e, ss.28-29.

- Doğal gaz arzında sürekliliğin sağlanabilmesi için tüketimin %10-15'inin yer altında depolanabilmesi gereklidir.

- Gerek dışa bağımlılığı arttırmasından gerekse pahalılığından dolayı elektrik üretiminde mümkün olduğunca doğal gaz kullanımından kaçınılmalıdır. Alım sözleşmeleriyle bağlantısı yapılmış olan doğal gaz öncelikle konut ve sanayi sektöründe kullanılmalı, ihtiyaç fazlası için ise AB ülkelerine satılmak üzere bağlantılar kurulmalıdır.

- Kaynak çeşitliliği açısından planlı miktarlarda ithalatı zorunlu olan doğal gazın temin güvenliğini arttırmak için AB fonlarından destek alınarak Avrasya enerji koridoru projesi sürdürülmelidir.⁵

5.2.1. Türkiye'nin Hazar Bölgesine Yönelik Enerji Politikası:

Sovyetler Birliğinin dağılmasından hemen sonra bölgede birçok yeni devletin kurulması Türk dış politikasında radikal dönüşümlere yol açmıştır. Türkiye bölgeye siyasi ve ekonomik yollardan yayılma yolları aramaya başlamıştır. Türkiye'nin bu girişimlerindeki temel motivasyonu parlamenter demokrasiyle yönetilen, serbest piyasa ekonomisine sahip, Müslüman bir toplum içinde seküler bir yapı arz eden Türkiye tipi hükümetlerin ve toplumların bölgeye hakim olmasıdır.⁶

Genel olarak 1990'larda Türkiye, SSCB'nin ani çöküşünü beklemediğinden yeni duruma hazırlıklı değildi. Fakat SSCB dağıldığında, Türk tarafı bu sonu ve Türk cumhuriyetlerinin bağımsız birimler olarak ortaya çıkışlarını memnuniyetle karşılamıştır. Anadolu Türkleri ile Türk cumhuriyetlerinin halklarının aynı kökenden olması, kültürel ve dil bakımından bağların bulunması gerçeği Türkiye'nin reaksiyonunu büyük ölçüde etkilemiştir.⁷

Sovyetler Birliğini oluşturan 15 cumhuriyet bağımsız olmuştur. Bu cumhuriyetlerin altısında halkın çoğunluğu Müslüman iken, etnik kökenleri gereği

⁵ Nevin Selçuk, "Türkiye'nin Enerji Kaynakları ve Enerji İhtiyacı Açısından İzleyeceği Politika Ne Olmalıdır?", **Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? Sempozyumu**, 26-27 Ocak 2006, ss.160-162.

⁶ Avrupa Birliği ve Hazar Bölgesi, Stratejik Rapor No:3, TASAM, 2005, ss.20-21.

⁷ İdris Bal, "Uluslararası Politikada Türk Modelinin Yükselişi ve Düşüşü", **Bilig Dergisi**, 2000, ss.4-8.

beş cumhuriyet (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan) Türk Cumhuriyetler olarak değerlendirilmektedirler.⁸

Türkiye'nin soğuk savaş sonrası dönemdeki pozisyonu da Türkiye'nin yeni duruma reaksiyonunu etkilemiştir. 1987 yılındaki tam üyelik başvurusunun AT tarafından reddedilmesi, Kıbrıs ve Kürt ayrılıkçılığı gibi konularda Türkiye'nin yalnız bırakılması ve Batı ve dünya politikası için Türkiye'nin hala önemli olduğunu gösterecek yeni argümanlar bulma çabaları Türkiye'nin SSCB'nin sona ermesine ve Türk cumhuriyetlerinin ortaya çıkışına coşkulu tepkisinde çok ciddi roller oynamıştır. Türkiye, Türk cumhuriyetlerini kendi pozisyonunu uluslararası konularda destekleyebilecek tabi müttefikler olarak kabul etme eğiliminde olmuştur.

Soğuk savaş döneminde, Batı güvenliği için Türkiye, Sovyetler Birliğine karşı siper olarak önemli olmuştur. Fakat, Sovyetler Birliğinin sona ermesiyle beraber, Doğu ve Batı arasındaki karşı karşıya gelme durumu da ortadan kalkmış ve ideolojik ve askeri yarışlarla motive edilen eski düşmanlıklar yeni dostluklarla yer değiştirmiştir. Bu yeni durumun anlamı Türkiye'nin Sovyetler Birliğine karşı siper olarak Batı ve Amerika için önemli bir ortak olmaktan çıkmış olduğudur.⁹

Her ne kadar doğu-batı çatışmasının sona ermesinden ve Batı'nın, Sovyetler Birliğine karşı bir kale olarak ihtiyacı kalmamasından dolayı Türkiye'nin Batı için önemi soğuk savaş sonrası azalsa da takip eden olaylar (Körfez savaşı, Balkanlarda savaş ve Sovyetlerin dağılmasıyla Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsız olmaları) Batı ve Amerika için Türkiye'nin halen önemli bir ortak olduğunu göstermiştir.¹⁰

SSCB'nin 1991 sonunda dağılmasını hemen takip eden iki yıl içerisinde Türkiye içerisinde ve dünyada politikacılar, medya ve analizciler yoğun bir şekilde değişik vesilelerle yeni bağımsız olmuş Türk cumhuriyetleri için uygun hükümet ve gelişme modeli olarak Türk Modelinden bahsetmişlerdir.

⁸ İdris Bal, "Orta Asya ve Batının Dış Politika Aracı Olarak Türk Modeli", *Yeni Türkiye*, 3, 15 (1997), s.936.

⁹ Bal, "Uluslararası Politikada...", ss.4-8.

¹⁰ Bal, "Orta Asya ve...", s.2.

“Türk Modeli¹¹” terimi, Müslüman bir toplumda, laiklik, pazar ekonomisi, Batı ile işbirliği ve çok partili sistem prensiplerinin altını çizmek üzere sembol olarak kullanılmıştır. Sovyetlerin dağılmasını takiben, politikacılar, akademisyenler ve medya Türk modelinden bahsettiklerinde aslında onlar bu prensiplerin altını çizmişler ve tüm bu prensipleri sisteminde içeren tek Müslüman ülke olarak Türkiye’ye işaret etmişlerdir.¹²

Genelde Türk tarafı tereddüt içerisinde olup yeni argümanlar bulma çabası içerisindeyken, Türk cumhuriyetlerine yönelik politikayı formüle etmeye çabalarken, Batı’nın, özellikle Amerika’nın Türk modelini ortaya atması, Türk hükümetine ve Türk cumhuriyetleriyle sıkı bağ kurmak isteyen herkese iyi bir fırsat vermiştir. Bu düşünce Türk hükümetince ve Türk politikacılarca memnuniyetle karşılanmıştır. Çünkü bu gelişme Türk politikasına kapsamlı bir çerçeve bulma problemine çözüm önermiş olmuş, bundan sonra, Rusya’yı veya Batı’yı korkutmadan ve pan-Türkizm ve pan-İslamizmle suçlanmadan Türk cumhuriyetleriyle yakın ilişki kurmak kolay hale gelmiştir.

Türk toplumunun farklı kesimlerinin - partiler, aydınlar-seçkinler, medya, kamuoyu - reaksiyonları birbirlerine etki yaparken, Batı’nın (Batılı politikacıların demeçleri ve medya) Türkiye’ye desteği Türk toplumunun tüm kesimlerini etkilemiştir. Türk liderlerinin Türk dünyası hakkındaki coşkulu demeçleri Türk kamuoyunca coşkuyla karşılanmış ve bu yüzden Türk halkı, Türk ortak pazarı veya Türk cumhuriyetleri topluluğunun kurulacağına inanmaya başlamışlardır. Diğer taraftan, Batı’nın Türk modelini ortaya atması, yerli ve yabancı medyanın “yeni Türk dünyası doğdu” veya “Türkiye süper güç oluyor”, gibi yorumları Türk politikacılarını coşkulu demeçler vermeye teşvik etmiştir. Kamuoyu, kendi payına, Türk hükümetini aktif politikalar uygulamaya, özellikle Türk politikacıları Azeri-

¹¹ Türk modeli terimi ile ilgili ayrıntılı bilgi almak için aşağıdaki kaynaklardan yararlanılabilir. Ayr.Bkz. Gül Turan, İter Turan & İdris Bal, “Turkey’s Relations with the Turkic Republics”, (Ed.İdris Bal), Turkish Foreign Policy in the Post Cold War Era, Boca Raton, Florida: Brown Walker Press, 2004.

Ayr.Bkz. İdris Bal, “Turkish Model as a Foreign Policy Instrument in Post Cold War Era: The Cases of Turkic Republics and the Post September 11th Era”, (Ed.İdris Bal), Turkish Foreign Policy in the Post Cold War Era, Boca Raton, Florida: Brown Walker Press, 2004.

Ayr.Bkz. İdris Bal, “Turkish Model” and the Turkic Republics”, Perceptions, 3, 3 (1998)

¹² Bal, “Orta Asya ve...”, s.1.

Ermeni probleminde aktif adımlar atmaya teşvik etmenin ötesinde, Türk halkı bu problemle ilgili olarak askeri müdahale çağrısında dahi bulunmuştur.

SSCB'nin dağılmasından sonra Türkiye aktif adımlar atmaya başlamış ve Türk cumhuriyetlerini dünyada ilk tanıyan ülke olmuştur. Her ne kadar Türkiye hiçbir devletle yarış içerisinde olmadığını bildirirse de, Batı'nın kaygısı olan İran'ın rejimini ihraç etme tehlikesi kaygısına ortak olmuş, laik ve Batı'ya dönük bir ülke olarak İran'ın bu amacına ulaşmasını önlemek istemiştir.

Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkileri düzenlemek için kurulmuş, Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinin cumhurbaşkanları arasındaki ilk zirve Ankara'da Ekim 1992 de yapılmıştır. Bu zirveler her yıl tekrarlanmaktadır.

Her ne kadar Türkiye'nin kaynakları kısıtlı olsa ve Türkiye'nin iç problemleri olsa da, Türkiye bu cumhuriyetlere kredi vermiş, telekomünikasyonlarını modernize etmeleri için yardım etmiş ve ekonomik reformlar için teşvik etmiştir. Fakat en önemli gelişmeler kültürel ilişkiler alanında olmuştur. Türkiye 1992 yılında Türk Cumhuriyetlerinden 6729 öğrenciyi kabul etmiştir. Eğitim alanındaki işbirliği programı halen devam etmektedir. Bu öğrenciler Türk üniversitelerine devam etmişler ve Türkiye ile Türk cumhuriyetlerinin gelecekteki ilişkileri için bir köprü olarak kabul edilmişlerdir. "Avrasya TV" Türk cumhuriyetlerine yayın yapmaya başlamış, bunu Türkiye kökenli özel televizyonlar izlemiştir.

Din alanında da Türkiye'nin yardımı olmuştur. Temel olarak Türkiye kendisinin ılımlı İslam modelini ihraç etmek istemiştir. Devletin dışında Türk özel sektörü eğitim sektöründe aktif adımlar atmış, Türk işadamları her bir cumhuriyette Türk kültürünü, ılımlı İslam'ı ve Atatürk ideallerini temsil eden kolejler açmışlardır.

Diğer önemli konu ise Latin alfabesinin Türk Cumhuriyetleri tarafından kabul edilmesidir. Türkiye, bu alfabenin kabul edilmesinin dünya ile entegre olabilmek ve Türk modelini benimseyebilmek için çok gerekli olduğunu savunmuş, Latin asıllı alfabenin kabulünün Türk boylarının birbirini anlamasında ve kültür birliğinin pekiştirilmesinde en önemli unsur olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine 1993'te Türk cumhuriyetleri, Latin alfabesini kabul etmeyi kararlaştırmışlardır.

Türk cumhuriyetlerinin Türk modeline ilk tepkileri bu ülkelerin kültürel çevresi tarafından önemli bir şekilde etkilenmiştir. Öncelikle bu cumhuriyetlerin Türkiye ile etnik bağları vardır; Türk cumhuriyetlerinin nüfuslarının çoğunluğu Türk kökendir. Dil bağları vardır; bu cumhuriyetlerin halkları Türkiye Türkçesi ile aynı dil ailesinden dilleri konuşmaktadır. Dini bağlar vardır; Türk cumhuriyetlerin nüfuslarının çoğunluğu İslam dinine, özellikle Türkiye’de halkın çoğunluğunun dahil olduğu Sünni mezhebe inanmaktadır. Her ne kadar Azerbaycan nüfusunun 2/3’si Şii olsa da, bu onların Türkiye’ye yaklaşımı açısından ciddi bir problem oluşturmamaktadır. Temel olarak bu kültürel çevre nedeniyle, Türk cumhuriyetlerinin halkları Türkiye'ye yakınlık hissetmişler ve bu nedenle onlar Türk modeline olumlu olarak tepki vermişlerdir.

Türkiye’ye karşı bu hayranlık ve yakınlık cumhuriyetlerin liderlerinde bile mevcuttur ve bu liderler ilk etapta Türk modelini coşkuyla karşılamışlardır. Birçok vesile ile kendilerine Batı ve Türkiye tarafından teklif edilen bu modeli takip edeceklerini söylemişler ve geri dönmeyeceklerini, bu modelden vazgeçmeyeceklerini iddia etmişlerdir.¹³

Türk gözlemciler de sık sık özellikle Türk Cumhuriyetleri halklarının Türkiye'ye karşı olumlu yaklaştıklarını, kardeş olarak algıladıklarını ve Türkiye'yi ise kendilerinin yapılanmalarında doğru yolu gösterecek güçlü bir akraba ülke olarak telakki ettiklerini ileri sürmüşlerdir.

Hemen Sovyetlerin yıkılmasından sonraki kısa dönem için denilebilir ki Rusya bile Türkiye'nin bölgede önemli rol oynamasına, Türk modelinin Orta Asya cumhuriyetlerince kabul edilmesi düşüncesine sıcak bakmıştır. Sovyetlerin dağılması sonrasında, Rusya içişleriyle çok meşgul olmuştur. Diğer taraftan yeni bağımsız olmuş Müslüman cumhuriyetlerde, özellikle Kazakistan'da çok sayıda Rus azınlık yaşamaktadır. Rusya bu nedenle bölgede istikrarsızlık istememiştir.

Rusya özellikle İran orijinli dini radikalciliğin yükselmesi ile ilgilenmiştir. Çünkü kendi içindeki Müslüman halk ve kendi dışındaki cumhuriyetlerdeki Rus azınlık yüzünden Rusya bölgedeki gelişmelerden direkt olarak etkilenecekti. Bu

¹³ Bal, “Uluslararası Politikada...”, ss.8-10.

nedenlerden dolayı Rusya, Türkiye'nin bölge insanına demokratik laik kurumları tavsiyesine ve tanıtmasına destek vermiştir.¹⁴

İlişkilerin başlangıcında Türk Cumhuriyetleri, Türkiye'yi güçlü, bölgede kendilerine yardım edebilecek kardeş bir devlet olarak görmelerine ve dünyada değişik kesimler tarafından Türkiye'nin bölgede yıldızı parlayan bölgesel güç olarak değerlendirmesine karşılık zamanla Türkiye imaj kaybına uğramıştır.¹⁵

Duygusal demeçlerden ve karşılıklı ziyaretlerden sonra Türk cumhuriyetleri Türkiye'nin gücünün sınırları olduğunu ve Türk modelinin Türkiye'de bile mükemmel olarak çalışmadığını görmüşlerdir. Bağımsızlıklarının birinci yılından sonra dünyaya büyük ölçüde açıldıklarında Türk modelinin diğer ekonomilerin ne kadar arkasında kaldığını görmüşlerdir. Baştaki varsayımların zıddına, Türk modelinin sosyal ve ekonomik bir mucize olmadığını, bu yüzden Türk yaşama standartlarının kendileri için uzun dönem nihai amaç olamayacağını anlamışlardır.

Bu nedenle bu cumhuriyetler Batı'yla yakın ilişki kurmak istemiş ve Batı'dan kendi ülkelerine yatırım yapmasını istemişlerdir. Çünkü onlar Batı'nın ve Pasifik'in gelişmiş ülkelerinin ekonomik yardım yapmak açısından daha iyi pozisyonda olduklarını anlamışlardır.

Batılı devletler Türk modelini genellikle yukarıda bahsi geçen prensiplerin (laiklik, pazar ekonomisi, Batı ile işbirliği ve çok partili sistem) simgesi olarak kullanmışlardır. Eğer bu prensipler Türk cumhuriyetlerince benimsenirse, bunun hem Batı'nın hem de Türkiye'nin çıkarına olacağı varsayılmıştır. Batı'nın bu ilk varsayımları sınırlı bilgiye dayalı olmuştur. Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının ilk yıllarından sonra, Batı'nın bölgenin ekonomisiyle, stratejik ve kültürel konularıyla ilgili bilgisi artmış, Batı ve Amerika ilk varsayım ve politikalarını gözden geçirerek Türk modeline desteklerini sona erdirmişlerdir

Batı'nın Türk modelini destekleyip ileri sürmekten vazgeçtiğini anladıktan sonra Türk cumhuriyetleri Türk modeli hakkında konuşmaktan vazgeçmiş ve Türk modeline ve Türkiye'ye olan ilgileri mukayeseli olarak azalmıştır. İlk beklentilere zıt

¹⁴ Bal, "Orta Asya ve...", s.3.

¹⁵ İdris Bal, "Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası İçin Türk Cumhuriyetleri'nin Önemi", **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**, (Ed.İdris Bal), Ankara, AGAM, 2006, s.403.

olarak Türk cumhuriyetleri Türkiye'yi bir köprü olarak kullanmak yerine Batı ile ve ABD ile direk ilişki kurabileceklerini anlamışlardır. Batı da Türk cumhuriyetleriyle ilişkilerinde çok geçmeden üçüncü bir tarafa ihtiyacı olmadığını anlamıştır.¹⁶

Aslında Türk modelinin yeni cumhuriyetlere empoze edilmesindeki amaç, Batı'nın kendi korkuları, beklentileri ve çıkarlarıdır. Bu bağlamda Batı için Türk modeli bir dış politika aracı olmuştur ve Batı bu araca ihtiyacı olmadığını anladıktan sonra bu aracı kullanmaktan vazgeçmiştir.¹⁷

Türk cumhuriyetlerinin Türk modelinin laik, pazar ekonomisi ve Batı ile işbirliği yönlerini memnuniyetle karşılamalarından dolayı Batı'nın bu modeli ileri sürerek neredeyse tüm amaçlarına ulaştığı söylenebilir.

Cumhuriyetler İran modelini reddetmişler ve Türk cumhuriyetlerinde Batı'nın ticari çıkarlarını zedeleyecek bir istikrarsızlık ortaya çıkmamıştır. Türkiye'nin payına ise İran'ı durdurmak istediği ve yukarıda zikredilen prensiplerin savunuculuğunu yaptığı için belirli bir dereceye kadar başarıdan söz edilebilir. Fakat, bunlar Türkiye için kısmi başarılarıdır; çünkü Türkiye'nin daha geniş beklentileri vardır ve Türk modeli şemsiyesi altında politik, kültürel ve ekonomik etkisini genişletmek istemektedir. Kültürel sahada bazı başarılar elde etmiş ve politik olarak Türkiye ve Türk cumhuriyetleri cumhurbaşkanları arasındaki zirveleri koordine etmeyi başarmıştır. Fakat genel olarak Türkiye oynamak istediği rol için hazır değildir. Çünkü ekonomik olarak zayıftır ve Batı'nın sermayesi ve teknolojisine ihtiyaç duymaktadır. Politik olarak etnik ve dini azınlık problemleri ile karşı karşıyadır ve kendi sınırları içerisinde ilan edilmemiş bir savaş ile meşguldür. Yine de Türkiye ve Batı tarafından savunulan neredeyse tüm prensipler Türk cumhuriyetlerince büyük ölçüde kabul gördüğü için Türkiye kısmen başarılı olarak kabul edilebilir.¹⁸

Günümüzde Türk modeli anlayışının hem Batı hem de Türk cumhuriyetleri için önemi kalmasa da Türkiye her iki taraf için de özellikle enerji konusunda stratejik önemini arttırmaktadır.

¹⁶ Bal, "Uluslararası Politikada...", ss.6-10.

¹⁷ Bal, "Orta Asya ve...", s.3.

¹⁸ Bal, "Uluslararası Politikada...", ss.8-10.

Türkiye enerji üreticisi bir ülke değildir; ancak dünyanın bilinen doğal gaz ve petrol yataklarının %70'inin kendisine komşu bölgelerde bulunuyor olması nedeniyle, transit ülke olarak enerji pazarında önemli bir rol oynama potansiyeline sahiptir.¹⁹

Bölgesel ve global gelişmeleri kontrol etmede, Çin-Rus-İran yakınlaşmasını dengeleme ve bağımsızlıklarını yeni kazanan bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını korumada Türkiye'nin önemi büyüktür.²⁰

Yeni kurulan devletler arasında Türkiye'nin en fazla dikkatini çekenler Türkçe konuşan ve Hazar'a komşu olan ülkelerdir. Bu ilginin yalnızca dil, din, etnik yapı ve kültürel yakınlık olduğu söylenemez. Hazar devletlerinin sahip olduğu büyük petrol ve doğal gaz rezervleri belki de bu ilginin en önemli sebebidir.²¹

Son derece önemli enerji kaynaklarına kesintisiz bağlantı, karlı nakliye gelirleri, diplomatik ve stratejik bir önem kazanma Türkiye'nin elde edebileceği başlıca çıkarlar arasındadır. Yeni Cumhuriyetler içinse yatırım ve teknolojik uzmanlık çekme, kaynaklarını güvenli yollardan dünya piyasalarına çıkarma gibi fırsatlar söz konusudur.

Türkiye'nin Hazar bölgesine yönelik politikasının temelinde, bağımsızlığını yeni kazanmış devletlerin; ekonomik ve siyasi istikrar ile barış ve refaha sahip olmaları, laik ve Batı değerlerini benimseyerek varlıklarını sürdürmeleri yer almaktadır. Bu bağlamda bölgenin istikrar ve refahı Türkiye açısından özel bir önem taşımaktadır.

Ekonomik boyutta Türkiye, bölgede önemli ve ağırlıklı konumunu sürdürmektedir. Ekonomik alandaki belirleyici kişi ve kuruluşların bir araya getirilmesi ve münasebetlerin geliştirilmesi için her türlü gayret gösterilmektedir.²²

Türkiye, hızla artan enerji ihtiyacını karşılamak üzere, Hazar bölgesindeki kaynaklardan azami düzeyde yararlanmak istemektedir. Bunun yanında Hazar bölgesi ile Batı arasında enerji koridoru olmak isteyen Türkiye, hem transit geliri

¹⁹ 2007-2008 Türkiye..., ss.54-55.

²⁰ Bal, "Türk Dış...", s.694.

²¹ Avrupa Birliği ve..., ss.20-21.

²² Halit Gülşen, "Rusya'nın Enerji Politikası", **Stratejik Analiz**, 9, 106 (2009), ss.53-54.

kazanmak hem de bu şekilde sağlayacağı stratejik avantajlardan istifade ederken bunu ekonomi ve dış politika açısından kazanca dönüştürmek hedefindedir.

Yine Doğu-Batı enerji koridoru ile Hazar ülkelerindeki enerji kaynaklarının Batı pazarlarına güvenli güzergahlardan ulaştırılmasını sağlamak ve bölge ülkelerinin ekonomik bağımsızlıklarına yardımcı olmak suretiyle, siyasi bağımsızlıklarını pekiştirmeyi hedeflemektedir.

Bu kapsamda geliştirilen belli başlı projeler arasında; RF-Türkiye, İran-Türkiye, Şahdeniz, Mavi Akım, Türkiye-Yunanistan, Mısır-Türkiye, Irak-Türkiye, Trans-Hazar ve Nabucco doğal gaz boru hatları Türkiye üzerinden Avrupa'ya gaz taşınmasında önemli yer tutmaktadır. Bu projelerden bazıları faaliyete geçmiş durumdadır. Türkiye özellikle, Doğu-Batı enerji koridoru kapsamında BTC Boru Hattı üzerinde ağırlığını koymakta ve devamlılığını sağlamak yönünde geliştirilmesi için bölge ülkeleri nezdinde ve uluslararası platformlarda faaliyetlerini sürdürmektedir.

İhtiyacı olan doğal gazın %70'e yakın bir kısmını Rusya'dan tedarik eden Türkiye için, Rusya'nın enerji alanında izlediği politika önemlidir. RF ile enerji işbirliği, ülkemiz açısından özel bir yer işgal etmektedir. Halen önemli doğal gaz ve petrol tedarikçimiz olan Rusya ile enerji ilişkilerimiz, 1984 tarihli doğal gaz anlaşması ile başlamıştır.

Rus enerji devi Gazprom'un LNG'ye yönelerek, Rus gazını daha uzak mesafelere taşımak arzusu da ülkemizi yakından ilgilendirmektedir. LNG teknolojisinin giderek geliştiği süreçte, enerji ticareti açısından önemli bir merkez olma yolundaki Ceyhan'da bir LNG terminali kurulmasıyla Ruslar, kendi gazlarıyla kendi LNG'lerini elde ederek satabilmesi, Rusya'yı enerji işbirliği konusunda memnun etmektedir.

Rusya'da rafinaj problemleri, iki ülke ilişkilerinde yeni ve önemli bir işbirliği potansiyeli anlamına gelmektedir. Nitekim Rus firmalarının Türkiye'de rafineriler

kurulması yönündeki girişimlerine acilen müspet yanıtlar vermesi, hatta ortaklıklar kurulması için ilgili Türk firmalarının teşvik edilmesi gerekmektedir.²³

Bu noktada Rus enerji politikasının Türkiye'ye olan muhtemel etkilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Rusya, enerji alanında Türkiye'yi kendisine bağımlı hale getirerek, bu durumu ileride gerek ikili ilişkilerde gerekse bölgesel konularda bir avantaj olarak elinde bulundurmaya isteyebilir. Bu konuda Rusya'nın şu ana kadar başarılı olduğu da söylenebilir. Türkiye kendisi için olumsuz cereyan etmiş olan bu süreci, lehine çevirmek için alternatif enerji kaynaklarının kullanımına ve teminine hız vermelidir. Bu konuda Türkiye'nin mevcut hidroelektrik enerji kapasitesinin yaklaşık %30'unu kullanabildiği göz önünde bulundurulursa, işe hidroelektrik enerji kullanımını artıracak projeleri hayata geçirmekle başlaması doğru bir yaklaşım olacaktır.

Bunun yanı sıra, Türkiye doğal gazdan elektrik enerjisi elde etme faaliyetlerinden biran önce vazgeçmelidir. Bunun için iki önemli neden bulunmaktadır: Birincisi, doğal gazdan elektrik enerjisi üretmek pahalıdır. İkinci nokta ise, Rusya'ya doğal gaz konusunda olan bağımlılığımız bu kadar yüksekken, alınan doğal gazın elektrik enerjisinde de kullanılması, dolaylı yoldan Türkiye'yi orta ve uzun vadede elektrik enerjisi konusunda da Rusya'ya bağımlı hale getirecektir.

Türkiye ileriki dönemde büyük güçlerin sahne aldığı enerji oyununda ABD ile Rusya arasında kalabilir. Özellikle petrol ve doğal gaz boru hatlarının geçiş güzergahı üzerinde bulunması ve bu noktada bir enerji merkezi olma hedefini gerçekleştirebilmesi doğrultusunda, iki taraf arasında dengeli ve akılcı bir politika izlenmesi, Türkiye'nin menfaatine olacaktır. İki güçten herhangi birini tamamen göz ardı ederek uygulamaya konacak politikalar, ileride Türkiye'yi, özellikle dış politika konularında zor durumda bırakabilir.²⁴

Türkiye'nin uzun yıllardan bu yana, istikrarlı ve entegre bir enerji politikası olduğunu söylememiz olanaksızdır. Doğal olarak Hazar bölgesine yönelik enerji

²³ "Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Türkiye'nin Komşu ve Çevre Ülkeler Politikası-Stratejik Yaklaşımlar", TÜSİAD, İstanbul, 2007, s.313.

²⁴ Gülşen, "Rusya'nın Enerji...", ss.53-54.

politikasından da bilinçli, sürekli, akılcı ve uzun erimli politikadan söz edilebilmesinin fazlaca dayanağı yoktur. Bu coğrafyada etkin olabilmek için en önemli öncelik Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının da dahil olduğu devletin ilgili tüm birimlerinin akılcı biçimde koordine edilebildiği entegre bir birimin sürekli olarak devrede tutulabilmesidir. Bugüne kadar yapılan tüm hatalara karşın bu yönde elle tutulur bir adımın atıldığı söylenemez.

Bugüne kadarki bölgeye yapılan en somut proje ülkemiz için stratejik önemi yaşamsal boyutta olan BTC hattıdır. Ancak gerek Şahdeniz gerekse Trans-Hazar projeleri açısından bakıldığında, ciddi yanlışların yapıldığı görülmektedir. Özellikle Mavi Akım Projesine öncelik verilmesi, Şahdeniz projesini erteletmiş ve alınabilecek gaz miktarının 16 milyar m³ yerine, 6,7 milyar m³ olarak anlaşma metnine girmesine neden olmuştur. Diğer yandan Türkmen gazının gelmesi de Mavi Akım'ın öne geçmesi nedeniyle bu aşamada durmuştur. Dolayısıyla Doğu-Batı koridoru stratejisinin önemli ayakları, yanlış tercihler nedeniyle havada kalmıştır.

Peki bu yanlışlıkların giderilmesi için bölgeye yönelik olarak Türkiye'nin ne yapması gerekir?

- Türkiye her şeyden önce ulusal kaynaklarına öncelik veren, ithal ettiği kaynaklar açısından kaynak çeşitliliğini, kesintisiz ve güvenli akışı öne alan, kamu yararını ve ulusal çıkarlarımızı kıskançlıkla gözeten, entegre bir enerji politikasının temellerini oluşturmalıdır.

- Özellikle uluslararası enerji politikalarının ve enerji fiyatlarının gelişim trendlerini, güvenlik konseptlerini, dış ilişkileri günü gününe izleyen, siyasi iktidarların değişmesinden bağımsız kesintisiz sürdürebilen bir yapılanma altından organize olmalıdır.

- Hazar bölgesinde yatırım yapmadan önce, bu ülkelerin mevzuatları, yasaları, aramadan pazarlamaya ve ihracata kadar olan süreçteki tüm bürokratik gereklilikler, vergiler gibi tüm ayrıntılar profesyonel olarak incelenmelidir.

- Üretimi geliştirme yatırımlarının yanı sıra hizmet anlaşmaları da bölgeye yönelik açılımlarımızda önemli bir ayaktır.

- Hazar bölgesinde çok sayıda taşıma alt yapısı projesi, yatırım ve müteahhitlik hizmetine gereksinim duymaktadır. Bu altyapı yatırımlarına Türk müteahhitlerin girmesi organize edilerek, bunların karşılığında bölgedeki çeşitli arama ya da üretim sahalarından hisse alınması da düşünülebilir. Müteahhitlik hizmetlerinde başarılı olan Türk özel sektörünün böylece yeni bir açılım alanı bulmasına katkı olunabilir.

- Ülkemizde sayıları sınırlı olan düşünce kuruluşlarının oluşturulması ve çalışmalarını teşvik edilmelidir. Bölgeye yönelik bilgi akışının, teknik, politik, stratejik değerlendirmeler ile bölge ülkelerinin politikaları üzerinde etki sahibi olunabilir.

- İnternet ortamında ulaşılan bilgiler ağırlıklı olarak ABD kaynaklıdır. Bu da ister istemez yanlı bilgilendirme ve değerlendirmeleri beraberinde getirmektedir. Bunun önüne geçmek için Rusça, Çince gibi dilleri bilen personel sayesinde Çin ve RF gibi ülkelerin bölgeye yönelik algılamaları günü gününe takip edilerek bu ülkelerle bölgeye yönelik ortak yatırımlar için doğru zamanda bizim çıkarlarımıza en uygun olanını bulabilmemize de katkı sağlayacaktır.²⁵

- Türk Cumhuriyetlerle ilişkiler Türk dış politikasında öncelikler sıralamasında daha üst sıralara oturtulmalı, AB ile ilişkilerin tüm diğer konu ve gündemleri, yeni işbirliği alanlarını gölgelemesine müsaade edilmemelidir.

Ülkemizin dünya siyasetindeki ve ekonomisindeki “stratejik” konumu çoğu kez kalıplaşmış bir tanımlama olarak da değerlendirilmektedir. Doğu ile batı, kuzey ile güney arasında bir köprü olma özelliği zaman zaman eleştirilerek, ülkemizin komşu ve çevre ülkelerle ilişkiler kapsamında bir “merkez” ülke olması gerektiği ifade edilmektedir. Ancak, enerji siyaseti ve ticareti açısından bakıldığında, ülkemizin doğu ile batı ve kuzey ile güney arasında önemli bir bağlantı noktası olduğu ortaya çıkmaktadır. Dünya enerji talebinde görülen artışa paralel olarak enerjinin güvenliği ve sürekliliği açısından kaynak ülkelerle birlikte, geçiş ülkelerinin de önemi giderek artmaktadır.

²⁵ A.Necdet Pamir, **Orta Asya ve Kafkasya’da Güvenlik Arayışları Sürecinde Bölgedeki Enerji Kaynaklarının Rolü**, Ankara, 2002, ss.1-2.

Kültürel ve psikolojik açıdan AB ile Türkiye arasındaki olumsuzluklara karşın, Türk Cumhuriyetlerinde Türkiye'ye yönelik hem uygun kültürel zemin vardır hem de psikolojik olarak Türkiye'ye karşı olumlu bir yaklaşım vardır. Bu nedenle Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerine öncelikli olarak önem vermelidir. Şu anda her ne kadar bu ülkeler AB'ye pazar kapasitesi açısından alternatif olamasa da, potansiyelleri olduğundan dolayı ileride bu bölgenin gelişeceği büyük olasılık dahilindedir.²⁶

5.2.2. Enerji Konusunda Türkiye-AB İlişkileri:

İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyet talepleri yüzünden Türkiye, Batı güvenlik sistemine dahil olmuş ve bu sistemde önemli bir rol oynamıştır. Doğu Bloku ile Batı Blokunun ortak sınırlarının %37'si Türkiye tarafından korunmuş ve Amerikan ordusundan sonra ikinci büyük orduya sahip olmuştur. Fakat Türkiye'nin Batılı müttefikleri Türkiye'yi ortak demokratik prensipleri ve gelenekleri paylaşan eşit bir ortak olarak görmek yerine Sovyet askeri yayılmacılığına karşı bir sur olarak değerlendirmişlerdir.

Türkiye soğuk savaşın sona ermesiyle beraber Batı ve Amerikan çıkarları için önemli bir devlet olmaktan çıkmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin Batı için jeopolitik önemi tartışılır hale gelmiştir.²⁷

Soğuk savaş sonrası dönemde Türk karar vericilerinin dış politika yapımında, olayları değerlendirmesine, yeni fırsatlara yaklaşımında, AB ile pek de iyi gitmeyen ilişkilerin etkisi olduğu ileri sürülebilir. Türkiye, kökeni yüzyıllara dayanan Avrupa ile bütünleşme amacını kolay kolay bir tarafa atamazken, diğer yandan da bu ilişkilerin verdiği yılgınlıkla en azından “bir şeyler yapma” arayışına girmiştir.²⁸ Bu bağlamda Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesini ortaya atmıştır. Türkiye'nin bu girişiminde açık ekonomik sebep ve çıkarların yanında istikrarsızlıklara, çatışmalara gebe bir bölgede Rusya, Ukrayna, Romanya gibi Karadeniz ülkelerine önderlik edip gelişmeyi ve istikrarı teşvik edecek bir pakt altında toparlayarak Avrupa'yı ve Amerika'yı bu bölgede Türkiye'nin halen önemli olduğu hususunda ikna etmektedir.

²⁶ Bal, “Soğuk Savaş...”, s.405.

²⁷ Bal, “Orta Asya ve...”, s.936.

²⁸ Bal, “Soğuk Savaş...”, s.396.

Yani kısaca bu proje Türkiye'nin Batı'yı, kendisinin halen Batı için bölgede büyük öneme sahip bir devlet olduğu hususunda ikna etmek için kullandığı bir araç olarak değerlendirilebilir.²⁹

Yeni hareket sahaları içerisinde Türk Cumhuriyetlerinin bağımsız olmalarıyla ortaya çıkan yeni işbirliği imkanları, Türk dış politikasının yeni dönemdeki açmazlarına karşın kültürel ve psikolojik sebeplerden dolayı Türkiye için çok önem arz etmiştir.³⁰ Bu cumhuriyetler bağımsız olarak ortaya çıktıktan sonra politikacılar, stratejistler ve bilim adamları tarafından bölgede Türkiye için yeni roller olduğu ve yeni imkanların doğduğu vurgulanmış; önceki iddialara zıt olarak, demir perdenin yok olmasıyla beraber Türkiye'nin öneminin arttığı vurgulanmaya başlanmıştır.

Batı'nın Türk modelini desteklemesi aynı zamanda soğuk savaş sonrası Türkiye'nin bölgedeki öneminin anlaşılması ve teyit edilmesi anlamına da gelmiştir. Türkiye'nin o dönem iç politikada yaşadığı zayıflıklara rağmen Türk modeli temel olarak üç sebepten dolayı Batı tarafından desteklenmiş ve popüler olmuştur. İlk olarak Türk modelinin laik ve demokratik olması ve Batı'ya yakın olmasıdır. İkinci olarak ortak kültür, din ve dil yakınlığıdır. Üçüncü olarak Türk modelinin önemli bir özelliği merkezi planlamaya dayalı bir ekonomiyi pazar ekonomisine transfer etme tecrübesi olan bir model olması ve bu tecrübenin taze bir tecrübe olmasıdır. Türkiye'nin büyük ölçüde merkezden kontrol edilen ekonomisini pazar ekonomisine transformasyonunun Batı'nın Türk modelini ileri sürmesinde ve desteklemesinde teşvik edici rolü olduğu söylenebilir.³¹

Ekonomik ve sosyal hayatın hemen bütün alanlarında kullanılan ve kullanılması zorunlu olan enerji, ülkelerin iç politikalarının olduğu kadar dış politikalarının da belirleyici bir unsurudur.³² AB, özelde enerji politikalarını gerçekleştirmek için Türkiye'yi Hazar bölgesi ülkelerine Türk modeli olarak sunarak Türkiye'nin dış politikasında yönlendirici olmuştur.³³

²⁹ Bal, "Orta Asya ve...", s.4.

³⁰ Bal, "Soğuk Savaş...", s.397.

³¹ Bal, "Orta Asya ve...", s.936.

³² Arzu Yorkan, "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri", **Bilge Strateji**, 1, 1 (2009), s.37.

³³ Bal, "Orta Asya ve...", s.936.

Soğuk savaş sonrasında Rusya'ya siper olma konusunda ihtiyaç kalmadığı düşünülerek geri plana itilen Türkiye, Batı'nın Türk modeli konusunda desteğini çektikten sonra da geri plana atılmış; ancak kaynaklarının yarısını dışarıdan temin eden AB'nin ithalattan kaynaklı risklerini minimize etmek amacıyla alternatif üreticilere ve taşıyıcılara ihtiyaç duyması nedeniyle tekrar stratejik öneme kavuşmuştur.

Bu noktadan sonra AB'nin enerji politikası, Türkiye'nin de politikasını yakından etkilemiştir. Ülkemizin coğrafi olarak zengin enerji kaynaklarına sahip ülkelerle AB pazarı arasında konumlanmış olması hiç kuşku yok ki AB'ye büyük bir avantaj sağlamıştır. Birlik, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için Hazar, Kafkasya, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin doğal gaz ve petrolüne ulaşmak istemektedir. Aynı şekilde Rusya'ya doğal gazda %65 bağımlı olan ülkemiz de alternatif tedarikçiler aramaktadır. Dışa bağımlılıkta AB ile aynı kaderi paylaşmamız enerji arz güvenliği politikalarımızı birbirine yakınlaştıran unsurlar olmuştur.³⁴

Türkiye'nin enerji politikası, ülkemizin tüm kurum ve kurallarını direkt olarak etkileyen AB'ye uyum çalışmaları ve müzakere süreci bağlamında değerlendirildiğinde daha da önem kazanmaktadır. Bu itibarla, AB'nin enerji politikasından hareketle, ülkemizin bu politikaya ilişkin konumuna dair hususlar önem arz etmektedir.

Türkiye, AB'nin 12 Akdeniz ülkesini kapsayan ortaklık sisteminin de bir parçasıdır. 1995 yılında, Barselona Bildirgesi ile Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kurulmuş ve enerji işbirliğinin geliştirilmesine özel atıf yapılarak, enerjinin önemli rolü kabul edilmiştir. Türkiye ve AB, bu çerçevede sürekli diyalog içinde olmuş, bölgesel çapta projeler geliştirme imkanı bulmuşlardır. Karadeniz Bölgesi'nde enerji işbirliğini geliştirmeye yönelik AB faaliyetlerine Türkiye de katılmaktadır.

Yine, Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, RF, Ukrayna, Makedonya, Türkiye ve AB arasında işbirliğini geliştirmek için Sofya'da kurulmuş olan Karadeniz Bölgesel Enerji Merkezi (BSREC)'nin aktif bir üyesidir. Bu merkez, enerji politikaları geliştirilmesi,

³⁴ Yorkan, "Avrupa Birliği'nin...", s.37.

Enerji Şartı Antlaşması'nın uygulanması, yatırımların teşvik edilmesi gibi faaliyetler gerçekleştirmektedir.

Türkiye, enerji bağlantı altyapılarında yatırım yapılmasını teşvik etmeye yönelik devam eden faaliyetlerin (enerji bağlantı projeleriyle ilgili yatırımların etkinliği ve eşgüdümünü sağlamaya katkıda bulunan ve bölgedeki planlanan doğal gaz, elektrik ve petrol bağlantı projelerinin bir envanterini çıkarmış olan) yanı sıra Balkan Enerji Bağlantı Görev Gücü gibi enerji bağlantılarını geliştiren faaliyetlerde de yer almıştır.³⁵

Türkiye'nin stratejik konumu, Türkiye'yi, Avrupa'ya petrol ve doğal gaz taşınması için geçit bir ülke haline getirmektedir. Türkiye'nin AB enerji müktesebatına uyum süreci 1999 Helsinki Zirvesi'nden hemen sonra başlamıştır.

Türkiye enerji piyasasının AB normları ekseninde serbestleştirilmesi çalışmaları 2001 yılında çıkarılan Elektrik ve Doğal Gaz Piyasalarına İlişkin Kanun'la belirlenmiştir. Bu kanunların eksiksiz olarak uygulanması sadece AB'ye uyum sürecinin bir gereği olmayıp, aynı zamanda ülkemizin yararınaadır.

Bu kanunların ve daha sonra çıkarılan Petrol Piyasası Kanunu ve LPG Piyasası Kanununun ortak amacı; enerjinin yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve çevreye uyumlu bir şekilde tüketicilerin kullanımına sunulması için, rekabet ortamında özel hukuk hükümlerine göre faaliyet gösterebilecek, mali açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir enerji piyasasının oluşturulmasıdır.

AB temel olarak hem birlik üyesi hem de aday ülkelerde kısa ve orta vadede enerji hizmetlerinin yeniden yapılandırılmasını istemektedir. Bu kapsamda ülkemiz enerji piyasasının ilgili AB direktiflerine ve diğer müktesebata uygun bir şekilde rekabete açılması gerekmektedir. Bu amaçlarla ülkemizdeki idari ve düzenleyici yapıların daha fazla güçlendirilmesi önem taşımaktadır.³⁶

25 Temmuz 2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Türkiye'nin Avrupa Birliği Müktesebatı'nın Üstlenilmesine İlişkin Gözden Geçirilmiş Ulusal Programı da enerji alanında gerçekleştirilenleri sıralamakta ve

³⁵ Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası, Enerji Bakanlığı, ss.24-28.

³⁶ Ataman Aksoyek, "Karadeniz-Avrupa Birliği-Enerji" <http://www.sansürsüz.com.tr>

bundan sonra öncelik verilecekleri ortaya koymaktadır. Ayrıca AB'nin enerji iç pazarına ve bu alandaki tüm AB sistematiğine tam uyum sağlanacağı taahhüt edilmiştir.

Türkiye ile katılım müzakerelerine başlanması kararının alındığı Aralık 2004 AB Konseyi Zirvesi öncesinde Komisyon'un açıkladığı üç rapordan biri olan "Türkiye'nin AB'ye Muhtemel Üyeliğinin Sonuçları"nda da Türkiye'nin üyeliğinin Birliğe katacağı avantajlar arasında enerjiye ilişkin olanlar ön plana çıkmaktadır. Raporda enerjiye ilişkin olarak şu ifadeler yer almaktadır. "Özellikle enerji konusunda Türkiye'nin oynayacağı rol tartışmasız çok önemli olacaktır. AB bu sayede dünyanın enerji bakımından en zengin bölgeleri ile komşu olacaktır. Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle, tam üyelikle birlikte AB enerji arzının güvenliğinde büyük rol oynayacak, petrol ve doğal gaz açısından önemli bir geçiş ülkesi olacaktır. Türkiye'nin katılımı, AB'ye, enerji tedariki açısından daha iyi nakil yolları sağlayabilecektir. Böylelikle hem AB enerji arzını koruyabilecek, hem de bu bölgeler enerji ürünlerine yeni pazarlar sağlayabilecektir. Türkiye'nin üyeliği ayrıca AB ve güney komşuları arasında karayolu, demiryolu, hava, deniz ve boru hattı bağlantılarını ciddi biçimde güçlendirecektir."

Hazar Cumhuriyetleri ile AB işbirliği konusunda da Türkiye'nin oynayacağı rol önemlidir. AB, ekonomik desteğe, enerji arz güvenliğini takviye etme ihtiyacına ve AB'de doğal gaz kullanımında beklenen artışa dayalı olarak işbirliği için bir strateji geliştirmiştir. Bu çerçevede eski Sovyet devletlerine yardım etmeyi amaçlayan Tacis Programı çerçevesinde finanse edilen bir AB girişimi olan Inogate yoluyla Türkiye'ye teknik yardım verilmiştir.³⁷

Türkiye, Güneydoğu Avrupa'da elektrik ve doğal gaz sektörlerinde yatırım ortamının iyileştirilmesini ve ortak kurallar ekseninde işleyecek AB ile uyumlu piyasaların oluşturulmasını hedefleyen sürece büyük destek vermiş ve çalışmalarda aktif rol oynamıştır. Süreç, 2004 yılının ortalarında bölgesel bir piyasa oluşumu hedefinin çok daha ötesinde yasal yönden bağlayıcı bir anlaşma yoluyla uluslararası bir topluluk kurulmasına yönelik bir statü kazanmıştır. Türkiye söz konusu anlaşma taslağı üzerinde müzakere sürecine de aktif şekilde katılım sağlamıştır.

³⁷ Avrupa Birliği'nin..., ss.24-28.

Ülkemiz AB üyesi olmayan Güneydoğu Avrupa Ülkeleri ile AT'nin katılımlarıyla uluslararası nitelikte bir enerji topluluğunun oluşturulmasına yönelik anlaşmanın bazı maddelerine ilişkin teknik ve ekonomik gerekçeli rezervlerine müzakere sürecinde çözüm bulunamamış olması nedeniyle 25 Ekim 2005 tarihinde Atina'da yapılan imza töreninde taraf olmamıştır. Türkiye'nin talebi, Enerji Topluluğu Anlaşması kapsamındaki rezervleri, çevre ölçütleri ve talebi karşılamak üzere gerekli yatırım ihtiyacının büyüklüğü başta olmak üzere ülkemize has özellikler ve jeostratejik konumunun anlaşmada dikkate alınması şeklindedir.

Ülkemiz enerji alanında bölgesel ticaret ve işbirliğinin geliştirilmesi ve enerji sektörünün AB ile fiziksel bütünleşme hedefleri çerçevesinde söz konusu süreci önemsemektedir. AB'nin ülkemizin anlaşmaya taraf olması yönünde gayretleri mevcuttur.

Türkiye'nin Güneydoğu Avrupa ülkeleri ve AB arasında imzalanan Enerji Topluluğu Antlaşmasına taraf olmamasının bir kayıp olduğunu söyleyenler vardır. Zira Avrupa Komisyonu tarafından 2004 yılında hazırlanan Etki Belgesinde; "Enerji naklinde Türkiye'nin stratejik pozisyonu ve anahtar ülke rolü iç piyasaya ilişkin elektrik ve gaz alanlarındaki müktesebatın doğru uygulanmasını gerektirecektir. Türkiye'nin Güneydoğu Avrupa Bölgesel Enerji Piyasasına katılımı, tam üyelikten çok önce ulusal mevzuatının ilgili müktesebatla uyumlu olmasını gerektirmektedir" vurgusu yapılmıştır. Ulusal mevzuatın AB müktesebatı ile uyumlu olması ve eksiksiz uygulanmasının herkesin yararına olduğu açıktır.³⁸

AB enerji iç pazarı müktesebatına uyum çerçevesinde enerji sektörümüzün yeniden yapılandırılması için 2001 yılında başlatılan reform süreci hala devam etmektedir. Bu doğrultuda yasal çalışmalarda oldukça yol alan ülkemiz uygulama aşamasında henüz istenen noktaya gelememiştir. Türkiye'nin AB enerji müktesebatına uyumunu değerlendiren Avrupa Komisyonu Türkiye 2007 İlerleme Raporu'nun 15 numaralı Enerji Faslında; Türkiye'nin enerji alanında bir miktar ilerleme kaydettiği bunun da daha ziyade mevzuat uyumu şeklinde olduğu ve uygulama yönünden AB standartlarının oldukça gerisinde olduğu vurgulanmıştır.

³⁸ Yusuf Günay, "AB'ye Uyum Sürecinin Türkiye'nin Enerji Politikalarına Etkileri", **Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? Sempozyumu**, 26-27 Ocak 2006, s.165.

Kaçak-kayıp oranının hala çok yüksek olduğu, enerji verimliliği ve yenilenebilir kaynaklar için çıkarılan yasaların içerdiği hükümlerin Topluluk müktesebatına kısmen uyum sağlayabildiği ve nükleer enerji konusunda yasal çerçevenin tam olarak yeterli olmadığı gibi noktalar göze çarpmaktadır.³⁹

Ülkemizin AB'nin enerji politikası nezdindeki durumu, en iyi şekilde Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Düzenli İlerleme Raporunda yansıtılmıştır. Türkiye'nin AB enerji politikasına uyumuna ilişkin olarak söz konusu raporda belirtilen hususlar aşağıda özetlenmektedir:

- Türkiye son ilerleme raporundan bu yana enerji alanında belirli bir ilerleme kaydetmiştir.
- Enerji arzı güvenliğini güçlendirmek için kaynaklarını ve enerji yollarını çeşitlendirmek ve Kafkas ve Orta Doğu petrol ve doğal gazının AB'ye iletilmesinde transit ülke olarak rolünü güçlendirmek için çaba göstermeye devam etmiştir. Ayrıca, Mısır, Suriye ve mümkün olduğunda Irak ile de AB'ye doğal gaz tedarik edilmesi için işbirliğine devam edilmektedir.
- Rekabetçilik ve ulusal enerji piyasasının tam olarak serbestleştirilmesinin 2011 yılında gerçekleşmesi öngörülmektedir.
- Hükümet, etkili enerji kullanımına ilişkin olarak bir strateji yürürlüğe koymuştur. Yenilenebilir enerjiye, nükleer enerjiye ve katı yakıtlara ilişkin olarak gelişme kaydedilmemiştir.
- Arz güvenliği açısından, acil durum stok miktarının müktesebat ile uyumlaştırılması gerekmektedir.
- Komşu ülkelerle doğal gaz, petrol ve elektrik bağlantılarının geliştirilmesi, Türkiye'nin transit ülke olarak AB açısından önemli bir rol oynamasını sağlayacaktır.

³⁹ Yorkan, "Avrupa Birliği'nin...", s.35.

- Türkiye her ne kadar müktesebat uyumunu sağlamak yönünde ilerleme kaydetmişse ve etkili uygulamayı hızlandırmaya gayret göstermişse de uyum genel olarak sınırlı ve enerji politikasının farklı yönleri açısından değişkendir.⁴⁰

Türkiye'nin enerji sektörünü AB ile uyumlu hale getirmesi sadece ülkemiz açısından değil AB açısından da önemlidir.

AB, doğal gaz kaynakları ve güzergahların çeşitlendirilmesi politikaları doğrultusunda doğal gaz pazarına yeni oyuncuların girmesini teşvik etmektedir. AB'nin bu süreçte "kilit" bir rolde değerlendirdiği en önemli ülke ise Hazar ve Orta Doğu bölgeleri ile diğer doğu ve güney kaynaklarını Batı'ya taşıyacak güzergah üzerinde yer alan ilk ve en önemli "durak" konumundaki Türkiye'dir.⁴¹ Avrupa'ya olası yeni gaz güzergahlarının taşıma maliyetleri karşılaştırıldığında, Türkiye üzerinden geçecek güzergahlar diğerlerine oranla çok daha uygun koşullar sağlamaktadır.

Türkiye, doğu ile batı arasındaki coğrafi konumu nedeniyle büyük gaz miktarlarının Avrupa pazarlarına taşınması ile ilgili tüm çalışmalarda kilit geçiş konumdadır. Bu nedenle çeşitli gaz alım anlaşmalarına giren BOTAŞ, bir yandan talep merkezleriyle görüşmelerini sürdürmekte, öte yandan geleceğin enerji köprüsü olma yolunda gerekli temellerin atılabilmesi için uğraş vermektedir. Bu sayede Türkiye, belki de dünyada ilk örnek olarak önce kendi doğal gaz pazarını oluşturmuş, ardından önemli geçiş ülkesi ve re-exporter olma yolunda adımlar atmıştır.⁴²

AB'ye tam üyelik sürecinde Türkiye, ekonomik ve sosyal hayatın bütün alanlarında olduğu gibi enerji konusunda da AB'ye uyum sağlamayı amaçlamaktadır. Bu nedenle enerji yol haritalarının oluşturulduğu dünyadaki yapısal değişimin, ülkemizi coğrafi/stratejik konumu gereği çok yakından etkileyeceği ve Türkiye için çizilen, AB müzakere süreci ile birlikte giderek netleşen, küreselleşme politikalarına tam uyum ve bunun devlet politikası haline gelmesi yönünde şüphe yoktur.

⁴⁰ Armağan Candan, **15 Soruda 15 AB Politikası No:13 AB'nin Enerji Politikası**, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, 2004, ss.31-34.

⁴¹ OME, Assessment of International and External, s.47.

⁴², Cenk Pala, "Türkiye'den ve Yakın Çevresinden Geçen Petrol/Doğal Gaz Boru Hatları İle Alternatif Projeler", **Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır Sempozyumu**, 26-27 Ocak 2006.

Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle, tam üyelikle birlikte AB enerji arzının güvenliğinde büyük rol oynayacak, petrol ve doğal gaz açısından önemli bir geçiş ülkesi olacaktır. Böylelikle hem AB enerji arzını koruyabilecek hem de bölgeler enerji ürünlerine yeni pazarlar sağlayabilecektir. Türkiye'nin üyeliği ayrıca AB ve güney komşuları arasında karayolu, demiryolu, hava, deniz ve boru hattı bağlantılarını ciddi biçimde güçlendirecektir.

Türkiye, her ne kadar müktebat uyumunu sağlamak yönünde ilerleme kaydetmişse ve etkili uygulamayı hızlandırmaya gayret göstermişse de, uyumun genel olarak uygulanan enerji politikasının farklı yönleri açısından değişken olduğuna da dikkat çekilmektedir.

Türkiye'nin enerji politikalarının ana hedefi; ihtiyacımız olan enerjinin zamanında, güvenilir, ucuz ve kaliteli olarak öngörülen kalkınma hızı ve sosyal gelişmeyi destekleyecek şekilde olmalıdır. Bu politikalar çerçevesinde yerli kaynakların mümkün olduğunca kullanılması ve yerli kaynaklara dayalı yeni enerji kaynaklarının kullanılması ülkemizi dışa bağımlılıktan kurtaracaktır.

AB'ye katılım sürecindeki bir ülke olarak Türkiye, hukuki bağlarla bağlı olduğu dünyanın en büyük enerji pazarlarından birisi olan AB ile içerisinde bulunduğumuz yüzyılın önemli bir tedarikçisi olan Hazar bölgesinin tam ortasında, öteden beri gündemde olan "köprü" özelliğini kapsamlı bir şekilde hayata geçirebilme şansını nihayet yakalamış bulunmaktadır. Bu sahadaki ciddi potansiyelimizi ivedilikle hayata geçirmenin yollarını aramamız gerekmektedir. Bu süreç bizi sadece komşu ve çevre ülkelere yaklaştırmakla kalmayacak, aynı zamanda AB'ye giden yolda konumumuzu da güçlendirecektir. Zira AB karşısında bizi güçlü kılabilecek etkenlerden birisini de, özellikle Hazar ülkeleriyle aramızdaki ilişkilerin derinliği ve kalitesi oluşturacaktır.⁴³

5.3. TÜRKİYE ÜZERİNDEN GEÇEN BORU HATLARININ ÖNEMİ:

5.3.1. Boru Hatlarının Hazar Bölgesi Açısından Önemi:

Tarih boyunca Asya ve Avrupa arasında stratejik bir köprü işlevi gören ve İpek Yolunun önemli noktalarından biri durumundaki Türkiye, hidrokarbon kaynaklarının

⁴³ "Avrupa Birliği'ne Katılım...", s.305.

dünya pazarlarına ulaştırılması için yoğun çalışmalar yapıldığı günümüzde de bu özelliğini sürdürmektedir.

Türkiye, Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu çoklu boru hatlarına ev sahipliği yapmakta ve yeni projeler üretmektedir. Hazar Havzasının hidrokarbon kaynaklarının Batı pazarlarına taşınmasını öngören ve 21'inci Yüzyıl İpek Yolu olarak sunulan, Doğu-Batı Enerji Koridorunun gerçekleştirilmesine ön ayak olmaktadır.

Hazar ve Orta Asya bölgelerini Avrupa'ya bağlayan boru hatları hem bu bölgelerin refah ve istikrarının artmasına hem de bölge devletlerinin Batı ile bütünleşmelerine yardımcı olacaktır. Bu noktada Türkiye köprü göreviyle stratejik bir rol oynamaktadır.⁴⁴

Türkiye burada çok önemli bir transit ülke konumuna kavuşarak büyük miktarlarda gazın toprakları üzerinden taşınmasını sağlayacaktır. Her şeyden önemlisi, özellikle enerji fakiri Avrupa ile enerji zengini Doğu'nun Türkiye ve Balkanlar üzerinden geçen boru hatları ile birbirine bağlanması, Orta Asya'dan Balkanlara uzanan geniş coğrafyanın sosyo-ekonomik kalkınmasına ve politik istikrarına katkı sağlayacaktır.

5.3.2. Boru Hatlarının Türkiye Açısından Önemi:

Türkiye, bulunduğu coğrafi konumla, dünyadaki petrol ve doğal gaz rezervlerinin yaklaşık 2/3'sine sahip olan Orta Doğu ve Eski Sovyetler Birliği ülkeleri ile, 2020 yılında enerji ihtiyacının 2/3'sini bu kaynaklardan sağlamayı planlamış olan AB ülkeleri arasında bulunmaktadır. Bu durum, Türkiye'yi olumlu ve olumsuz yönlerde etkilemektedir. Şöyle ki, doğudaki komşularımızın kaynak zenginliği bu ülkelerin bugünkü politik ve ekonomik istikrarsızlığının başlıca nedeni olup, ülkemizin güvenliğini tehdit etmektedir. Diğer taraftan AB'nin bu kaynaklara ihtiyacı ve ülkemizin transit hatlarından biri olması kaynakların temin güvenilirliğini arttıracak ve uzun vadede AB menfaatleri için dahi olsa Türkiye'de istikrarın korunması için etki oluşturacaktır.⁴⁵

⁴⁴ Ufuk Kantörün, "Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Enerji Politikaları", **Bilgesam**, 11 Mart 2010.

⁴⁵ Selçuk, "Türkiye'nin Enerji Kaynakları...", s.157.

Stratejik bir geçiş ülkesi olan Türkiye, Hazar bölgesinde geliştirilmeyi bekleyen enerji kaynakları açısından potansiyel ve büyük bir enerji pazarı olmaya da adaydır. Bu nedenle petrol ve doğal gaz ithalatında kaynak çeşitliliği, arz güvenliği ve arz sürekliliğinin sağlanabilmesi açısından geniş kapsamlı enerji taşıma projelerinin geliştirilmesi, Türkiye için büyük önem taşımaktadır. Aslında mevcut yapının verimli kullanılması öncelikli olmalıdır. Fakat eksik bağlantılar için yeni projelerin gerçekleştirilmesi de gerekmektedir. Üstelik rekabete katılım, üretim güvenliği ve çeşitliliği açısından da mutlaka gereklidir.

Türkiye, öncelikle Orta Asya ve Hazar'dan sağlamayı planladığı doğal gazı Balkan ülkelerinden Batı Avrupa'daki önemli talep merkezlerine ulaştırmayı planlamaktadır. Bu doğrultuda AB ülkelerinin sona erecek gaz kontratlarının yerini Türkiye üzerinden taşınacak gazla ilgili anlaşmalar alabileceği gibi, AB'nin hedeflemiş olduğu serbest gaz piyasası koşulları oluştuğunda Avusturya, Yunanistan, İtalya dahil söz konusu ülkelerin devam eden alım kontratları, rekabetçi fiyat koşulları dahilinde yine Hazar ve Orta Doğu'da üretilen gaz ile yer değiştirebilecektir.

Türkiye, son dönemde içinde yer aldığı projelerle transit ülke yolunda önemli adımlar atmaktadır. Hali hazırda Türk boğazları, Hazar ve özellikle Rusya'dan gelen petrolün dünya pazarlarına açılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak Türkiye, Boğaz trafiğini azaltmak ve topraklarından daha büyük oranda enerji sevkiyatını güvenli bir şekilde sağlayabilmek için boru hattı projelerine ağırlık vermektedir.⁴⁶

Haziran 2006'da yayımlanan Türkiye'nin Enerji Stratejisi Belgesinde;

- Doğu-Batı Enerji Koridoruna ilişkin yaklaşım belirtilmekte,
- BTC petrol boru hattının hizmete girişine değinilmekte,
- Türk boğazlarından gerçekleştirilen ham petrol nakliyatının yarattığı riskler açıklanmakta, bu çerçevede bir alternatif olarak Samsun-Ceyhan hattı ileri sürülmekte, bu hat ile yaklaşık 60 milyon ton civarındaki Kazak ve Rus petrolünün güvenlik içinde Ceyhan'a ulaştırılabileceği vurgulanmakta,

⁴⁶ Kantörün, "Avrupa Birliği...", 11 Mart 2010.

- BTC hattı, Türk boğazları, Samsun-Ceyhan hattı ve tam kapasite ile işletilmesine bağlı olarak Kerkük-Yumurtalık hattından taşınacak petrol miktarının küresel taşımacılığın %6-7'sine denk geleceği ileri sürülmekte,
- Hazar geçişli doğal gaz projesi ve Türkiye-Yunanistan-İtalya doğal gaz boru hattı projesine de yer verilerek boru hatlarının Türkiye açısından önemlerinden bahsedilmektedir.⁴⁷

Türkiye'nin enerji politika ve stratejisi ile ülkemizin doğusundaki enerji kaynaklarında üretilecek enerji hammaddelerinden milli ihtiyaçlar karşılanırken, batısındaki kullanıcı pazarlara (genel olarak Avrupa) ulaştırılmasının amaçlandığı, diğer yandan Kuzey-Güney Enerji Koridoru yaklaşımı ile RF'de üretilen petrol ve doğal gazın da Türk boğazları ve Türkiye üzerinden tesis edilecek yeni boru hatları ile Akdeniz'e indirilmesi öngörülmektedir.

AB'nin görünür gelecekte enerji kaynak merkezlerine coğrafi yakınlık avantajını değerlendirebileceği projeler üzerinde yoğunlaşacağı, petrolü de boru hatları aracılığıyla almak isteyeceği beklenmektedir. Bu durumda Türkiye, doğal gazda olduğu gibi birçok petrol boru hattı projesinde de bir köprü görevi üstlenebilecektir. AB'ye tam üyelik müzakerelerinin başlaması ile birlikte Türkiye'nin enerji alanında AB'yi de içeren vizyonunu açıkça ortaya koyması, geliştirilecek projelerde doğrudan yer alması ve bu projelerin finansmanında AB katkısını sağlaması önemlidir. Inogate kapsamı içinde bulunan alternatif petrol ve doğal gaz boru hatlarına baktığımızda Türkiye'nin rolü açıkça ortaya çıkmaktadır.

BTC hattının açılışına kadar Batı'nın ithal ettiği enerjinin büyük bölümü Rusya'nın tekelindeydi. Türkiye bu boru hattıyla söz konusu monopolü kırmıştır. BTC boru hattının işlevselliği ekonomik, sosyal ve stratejik açıdan Türkiye'ye son derece önemli katkılar sağlamaktadır. Bu proje ile Akdeniz'deki Ceyhan limanına ulaşan Azerbaycan petrolü, Türkiye'nin arz güvenliğine olduğu kadar, uluslararası piyasalara da kaynak çeşitliliği yönünde katkı sağlamaktadır.

---

⁴⁷ Günay, "AB'ye Uyum...", s.165.

Projelerin Türkiye ekonomisine katkısını Nabucco örneği ile aktarmak faydalı olabilir. Nabucco Projesi, Türkiye içinde 2.5-3.0 milyar avro değerinde bir yatırım ve onbinlerce insana istihdam imkanı yaratarak gerçekleştirilecektir. Toplam tutarın %70-80'nin yabancı yatırım olacağı ve boru hattı işletmesinin BOTAŞ tarafından yapılması yoluyla sağlanacak transit gelir düşünüldüğünde, Nabucco projesinin BTC ham petrol boru hattı gibi dünya çapındaki diğer boru hattı projesinin getirileri ile kıyaslanabilecek büyük ekonomik kazançları olacaktır.

Nabucco projesinin AB'den sağlanan politik ve maddi destek ile yürütüleceği düşünüldüğünde, Türkiye'nin AB politikası açısından da önemli bir işlevi olacaktır. Aynı şekilde iki AB ülkesi Yunanistan ve İtalya ile yürütülen Türkiye-Yunanistan-İtalya doğal gaz boru hattı projesi için de geçerlidir. Her iki proje, Balkanlarda yeni altyapı yatırımlarının yolunu açacak, bu ise çok yakın bir gelecekte bu hatların diğer bölge ülkelerine de uzanmasının önünü açacaktır.

Nabucco projesi, büyüklüğü itibariyle neredeyse Avrasya coğrafyasının tamamını etkileyebilecek niteliktedir. Çünkü Mısır, İran, Irak, Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Kazakistan gibi doğal gaz ihracatçısı ülkeler ile Türkiye, Bulgaristan ve Romanya gibi boru hattına ev sahipliği yapacak ülkelerin ekonomileri bu proje ile farklı bir şekil alabilecektir.

Nabucco projesinin en önemli sonuçlarından birisi de Türkmen doğal gazının Hazar sorunu çözülmeden RF dışında bir yol aracılığıyla Türkiye ve AB'ye ulaşmasını mümkün kılmasıdır. Bugüne kadar doğal gazı bir silah olarak kullanan RF'ye karşı Türkmen gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması, AB'ye Hazar bölgesi kaynaklarının önünü açacaktır.

Bütün bu nedenlerden dolayı Nabucco projesinin hayata geçirilmesinin AB ile müzakerelerde Türkiye için önemli bir avantaj sağlayacağı düşünülmektedir.

Günümüzde Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin ekonomik etkilerinin sadece Birlik bütçesine getireceği yük ile sınırlandırıldığını görmekteyiz. Oysa Türkiye'nin üyeliğinin Birliğe getireceği avantajları tüm yönleriyle ortaya koyabilmek tarafların birbirlerini daha iyi anlayabilmelerine, kısır tartışmalardan uzaklaşmalarına yol

açacaktır. Böylelikle AB'nin Türkiye'ye ve Türkiye'nin de AB'ye olan ihtiyacı açıkça görülebilecektir.

Sonuç olarak Türkiye'nin Avrasya'nın doğusundan başlayan boru hattı macerası Avrupa'da sonuçlanacak ve bu sayede Türkiye üzerinden geçen Doğu-Batı Enerji Koridoru tamamlanmış olacaktır.

Ancak Türkiye bazı projelerde tartışmalara neden olan adımlar atmaktadır. Örneğin Mavi Akım nedeniyle ulusal güvenlik açısından Türkiye'nin enerji ithalatının Rusya'ya daha fazla bağımlı olma durumu tartışmalara neden olmaktadır.

Türkiye'nin Mavi Akım projesine öncelik vermesi, öngörülenden daha sınırlı olan Türkiye doğal gaz pazarının Rusya'nın doğal gazı ile doyuma ulaşmasına, Azerbaycan, Türkmenistan ve Irak'tan alınabilecek alternatif doğal gazın ertelenmesine ve alınabilecek miktarların kısıtlanmasına neden olmuştur. Ayrıca anlaşmalarda bulunan şartlar Türkiye'yi ekonomik yönden sıkıntıya sokmaktadır.

Rusya, mevcut doğal gaz alım anlaşmalarındaki fiyat veya “al ya da öde” koşulunda kolaylıklar yapılması karşılığında Tuz Gölü'nün altına yapılması planlanan doğal gaz deposunu inşa etmeyi, büyük illerin doğal gaz dağıtım haklarının BOTAŞ'ın her yıl bir bölümünü devretmesi gereken gaz alım kontratlarının kendi şirketlerine verilmesini, Mavi Akım hattının İsrail'e uzatılmasını, Avrupa'ya gitmesi planlanan ek doğal gazın Türkiye üzerinden yine kendileri tarafından sağlanmasını talep etmektedir.⁴⁸ Mavi Akım, BTC hattı konusunda Rusya'nın itirazlarını hafifletmeye ve bu petrol oyununda onları tatmin etmeye yönelik bir adım olmaktadır.⁴⁹

Anlaşmada yapılan en büyük hatalardan birisi ithal edilen Rus gazının bu ülkenin rızası olmadan üçüncü ülkelere satılmayacağıdır. Bu madde ile Türkiye, Rusya'ya adeta bağımlı kılınmış ve Hazar bölgesinden gaz ithalatının önü kesilmiştir. Bunun yanında bölge gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya sevkiyatının da önü kesilerek, bu sevkiyatın Ukrayna üzerinden gerçekleştirilmesinin önü

⁴⁸ Selim Gökçegöz, “Orta Asya İle Hazar Bölgesinde Mevcut ve Planlanan Yeni Boru Hatlarının Türkiye'nin Enerji Koridoru Olmasına Etkileri”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 3, 5 (2007), s.179.

⁴⁹ Savaş Yanar, **Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç; Kafkasya**, İstanbul, IQ Kültür-Sanat Yayınları, 2002, s.155.

açılmıştır. Bu durum, Türkiye'nin 21'inci yüzyılın enerji köprüsü olma hedefinin gerçekleşme ihtimalini büyük oranda sekteye uğratmıştır. Çünkü bu hat üzerinde anlaşmaya varılması ile Şahdeniz projesinin gecikmesine ve Trans-Hazar Projesi'nin ise rafa kaldırılmasına neden olunmuştur. Bu durum da Türkiye ile Azerbaycan ve Türkmenistan arasındaki sıcak ilişkilerin soğumasına neden olmuştur. Çünkü Mavi Akım doğal gazından çok daha ucuza alınacak olan Türkmen doğal gazının direk olarak alınması bu proje ile imkansız hale gelmiş ve Türkmenistan yapılan bu hata ile Rusya'nın tekeline mahkum edilmiştir.⁵⁰

Azerbaycan'ın Şahdeniz sahalarından çıkan doğal gazın Türkiye üzerinden dünya piyasalarına aktarılmasını savunan ABD de bu hatta sıcak bakmamıştır.⁵¹ Bu gelişmeler Türkiye ve Amerika'nın müşterek olarak sürdürmeye çalıştığı paralel petrol ve gaz boru hatlarının oluşturduğu "Doğu-Batı Enerji Koridoru" stratejisine de ciddi darbe vurmıştır.

Türkiye, bir yandan enerji güzergahından faydalanarak stratejik önemini arttırırken diğer yandan da Avrupa ile Rusya'nın enerji rekabetinin ortasında kalmıştır. Türkiye her ne kadar Rusya'nın Hazar'daki devletlere baskı yapmasından rahatsız olsa da enerji bağımlılığı Rusya'ya karşı tavır almasını güçleştirmektedir.

5.3.2.1 Enerji Hatları Üzerinde Bulunmasının Türkiye'ye Sağlayacağı Avantajlar:

Türkiye hem yakın çevre hem de tüm Avrasya'yı ilgilendiren çok sayıda ikili ve çok taraflı itilafların, krizlerin ve yer yer çatışmaların merkezinde yer alan çok önemli bir jeopolitik konuma sahiptir.

Bu konumu değerlendirildiğinde; Türkiye'nin Karadeniz Ülkesi, Akdeniz Ülkesi, Orta Doğu Ülkesi, Orta Asya Ülkesi, Balkan Ülkesi ve Avrupa Ülkesi tanımlarının içinde olduğunu görüyoruz. Bu konumlardan yola çıkarak enerji zengini iki bölge olan Orta Doğu ve Orta Asya enerji bölgelerinin içinde yer alan Türkiye, bu bölgelerden taşınacak enerjinin geçiş bölgeleri olan Karadeniz ve Akdeniz

⁵⁰ İsmail Hakkı İşcan, "Enerji Stratejileri Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceği Açısından AB enerji Güvenliği Sorunu," **TÜRKSAM**, 20 Eylül 2006. <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=1066>, 14 Ocak 2007.

⁵¹ Ersegül B.Ünüvar, "Yeni Büyük Oyun: Hazar Bölgesinde Rekabet ve Güvenlik Arayışı", **Stratejik Öngörü**, I, 1 (2004), s.109.

Bölgesinin ana ülkesi durumundadır. Bunun yanında doğu ile batıyı birleştiren konumu da dikkate alındığında Türkiye önemli bir kavşak ülkesidir. Bunun doğal sonucu olarak da enerji ile ilgili her türlü oyunun ortasında yer almaktadır ve gelecekte de yer alması kaçınılmazdır.

Uluslararası sorunların çözümünde diplomasinin artan önemi ile bölgesel sorunlara yapıcı çözüm seçenekleri üretme ve bulma konusundaki girişimler Türkiye'yi etkilemektedir. Türkiye coğrafi avantajlarını sorunlara çözüm bulmada öncülük veya katkı anlamında liderliğe son derece uygun konumdadır. Rusya'dan başlayıp Basra Körfezine kadar gelen ve içinde Hazar'ı, Orta Doğu'yu içine alan kuzey-güney hattı enerji üretim merkezidir. Türkiye bu hattın da içinde bulunduğu ana karanın bir parçasıdır.

Türkiye'nin batısında ise tüketim pazarları yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla bu pazarların da bu iki havzayı birleştiren bir enerji koridoruna ihtiyacı olduğunu görürüz. Bu konumu nedeniyle AB için Orta Doğu ve Hazar'a yönelik politikalarda Türkiye giderek önem kazanmaktadır.

Bu noktada Türkiye'nin iki stratejik nedene bağlı olarak oynayacağı role değinmek gerekir. Birincisi, Türkiye'nin AB üyeliği ve AB ile yapıcı bir ilişki içinde olmasının sağlayacağı yararlar, bölgesel istikrarsızlık ile karmaşa sisteminden kurtuluşun mümkün olabileceğini göstermektedir. İkincisi ise Türkiye'nin bölgede uzun süredir yürütmekte olduğu tek taraflı iyi ilişkiler ve girişimler, AB'nin bölgeyle ilgili gelecekteki politikaları için hazır bir basamak olarak kullanılabilir.

Hazar bölgesine yönelik son zamanlarda sürdürülen ortak strateji kısa vadede AB çıkarlarını tatmin ediyor görünebilir; ancak AB'nin Hazar bölgesiyle ilgili çıkarları özellikle enerji konularından dolayı çeşitlenmektedir. Bu son durumda Türkiye'nin oynayacağı rol bölgeye yönelik yeni bir Avrupa politikasının şekillenmesine de neden olabilecektir.

Rusya'ya olan bağımlılık daha ucuz ve güvenli kaynaklardan temin edilebilecek gazın miktarını azaltma ya da Türkmen gazı seçeneğindeki (ucuza alıp pahalıya satmak) gibi suni girişimler yaratmaktadır. Bu durum, enerji politikalarının en önemli ayaklarından biri olan kaynak çeşitlendirme ilkesine aykırı olduğu gibi

bağımsızlıklarını kazanmaları sürecinde bu ülkelerle Türkiye'nin ilişkilerinde öne çıkan kardeşlik politikasını da söylemde bırakarak bu ülkelerin ekonomik bağımsızlık kazanmalarını zorlaştırmaktadır. Bu kapsamda Hazar bölgesi doğal gazının Türkiye'ye getirilmesi bu ülkelerin ve dolayısıyla Batılı tüketicilerin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltacak, Türkiye'nin bölgeyle ilişkisini sağlamlaştıracaktır.

5.3.2.2. Enerji Hatlarının Türkiye Üzerinde Oluşturduğu Riskler:

Enerji hatlarının Türkiye üzerinde oluşturduğu riskleri genel hatları itibariyle siyasi, terör, doğal afetler ve çevre kirliliği olarak ayırabiliriz.

Uluslararası denizlere ve pazarlara doğrudan çıkışının olmaması Hazar devletlerini, enerji ihraç sisteminde ve enerji sektöründe RF'ye muhtaç bırakmaktadır. RF, bu ülkelere siyasi taleplerini kabul ettirmede enerji kartını son derece etkin olarak kullanabilmekte, zaman zaman doğal gaz ve elektrik ihracını keserek siyasi baskı uygulayabilmektedir. Aynı uygulama, siyasi menfaatlerin ters düşmesi durumunda, doğal gaz ithalatında RF'ye bağımlı olan Türkiye'nin de başına gelebilecektir.

Doğal gaz alanındaki Avrupa'ya açılım stratejilerinden dolayı Türkiye, RF için kritik bir duruma gelmiş ve RF, Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğal gaz satışına sıcak bakmaya başlamıştır. ABD ise kendi enerji şirketlerinin çıkarlarını hükümetler düzeyinde korumaya çalışmakta, İran ve RF harici enerji güzergahlarını desteklemektedir. Bu durum ileriki dönemlerde de Türkiye'yi dış politikada zorlamaya devam edecektir.⁵²

AB, doğal gaz ithalatında arz kaynaklarını çeşitlendirerek, RF'ye olan bağımlılığını azaltmaya çalışmaktadır. Ancak AB, Hazar ile olan diyalogunu Türkiye üzerinden gerçekleştirirse Türkiye'ye büyük bir stratejik güç vereceğinin de farkındadır. Bu nedenle İran ile yakınlık kurarak Türkiye'yi dengelemeye çalışmaktadır.

⁵² Bircan Dokuzlar, **Yeni Silah Doğalgaz**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, ss.86-87.

İran'dan sınırlı miktarda doğal gaz alan Türkiye'nin RF'ye bağımlılığını azaltmak amacıyla İran ile yeni projelere girmesi, Türkiye'yi ABD ile karşı karşıya getirebilecektir. Ancak bu durumda belirleyici rolü İran doğal gazına ihtiyaç duyan AB'nin oynayacağı düşünülmektedir.

Türkiye, enerji bölgelerinin ortasında yer alan bir ülke olarak dikkatleri üzerine çekmektedir. Bu nedenle petrol ve doğal gaz boru hatlarının fiziki, askeri, biyolojik ve çevre açısından tüm risklere karşı korunması gerekmektedir.

Türkiye'nin güçlü devlet olmasını istemeyen potansiyel düşmanlar geleneksel askeri operasyonlar yerine açık hedef kapsamında olan enerji hatları ve istasyonlarına karşı terörist eylemlere başvurabilecektir.

Bununla birlikte ülkemiz dünyanın önemli deprem kuşaklarından biri olan Alp-Himalaya kuşağı üzerinde yer almaktadır. Ülkemizin karmaşık jeolojik yapısı ve jeodinamik konumundan dolayı çok sayıda aktif fay bulunmaktadır. Özellikle Kuzey Anadolu Fayı, Doğu Anadolu Fayı ile Doğu Anadolu, Marmara ve Ege Bölgeleri ülkemizde deprem riski en yüksek olan alanlardır. Bu alanlar ile yapılması planlanan doğal gaz ve petrol boru hattı projelerinin geçiş güzergahları arasında kesişme vardır. Gerekli altyapı çalışmaları yapılmadan ve tedbirler alınmadan bu projelerin uygulamaya geçilmesi halinde, ileride bu bölgelerde bir deprem meydana geldiğinde bahse konu boru hatlarının zarar görmesi, transferin kesintiye uğraması ve büyük maddi kayıplara uğraması durumunda kalınabilecektir.

Türk boğazlarından gelecekte taşınacak petrol miktarının günümüzde taşınan miktarın üç katı olacağı tahmin edildiğinden Türk boğazlarından petrol taşıyan tanker sayısının da buna paralel olarak artması beklenmektedir. Türk boğazları ise bu yoğun tanker trafiğini kaldıracak büyüklükte değildir. Türk boğazları veya Yumurtalık'ta meydana gelebilecek kazalar sonucunda çok büyük miktarlarda petrol denize akabilecek, çevreyi tehdit edecek tarzda bir kirlilik yaratabilecek ve boğaz trafiği uzun süre ile kesintiye uğrayabilecektir.

Denizlerin, taşımacılıktan kaynaklanan atıklar ile kirlenmesi, denizlerdeki toplam kirliliğin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, hiç kaza olması dahi Türk boğazlarının geçen gemiler tarafından bırakılan atıklar ile

kirletilebileceği ortaya çıkmaktadır. Bütün bu atıklar, deniz canlılarına zarar vermekte, insan sağlığını dolaylı olarak bozmakta, denizlerimizin kullanım olanaklarını azaltmakta ve balıkçılık dahil diğer kullanımları açısından kalitesini negatif yönde etkilemektedir.

Ana kara üzerindeki boru hatlarında da çeşitli nedenlerle meydana gelebilecek bir sızıntı/kaçak sonucunda tarıma elverişli alanlarda nehirlerimizde, dolayısıyla bu nehirler üzerinde bulunan hidroelektrik santrallerde çok ciddi hasarlar meydana gelebilecektir.

Türkiye'nin boru hatları ile elde edeceği büyük avantajların yanı sıra bu riskleri de göz önünde bulundurarak gerekli tedbirleri almak zorunluluğu olduğu gözardı edilmemelidir.

5.4. AB'NİN HAZAR BÖLGESİ'NE YÖNELİK ENERJİ POLİTİKASININ TÜRKİYE'YE ETKİLERİ:

Bütün gelişmiş dünya ülkeleri gibi AB'nin de enerji ihtiyaçları yakın gelecekte katlanarak artacaktır. Bu açıdan Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarının dünya pazarlarına açılması, üretici ülkeler dışında, üretim bölgelerine komşu ülkeler ve Asya ve Avrupa arasında köprü görevi üstlenmesi beklenen Türkiye'nin, özellikle boru hattı taşımacılığı konusunda geliştirdiği politikaların sadece kendi çıkarları açısından değil, AB açısından da ne kadar önemli olduğunu kanıtlamıştır.

Türkiye'nin transit ülke olarak izleyeceği politikalar kuşkusuz AB'nin enerji politikalarını da etkileyecektir. Bu noktada incelenmesi gereken iki tarafın enerji politikalarının ne kadar uyduğuur.

Türkiye kuruluşundan itibaren Atatürk'ün koyduğu hedef doğrultusunda Batı'ya yönelik politikalarını sürdürmüştür; Batı'nın AB hariç tüm kurum ve kuruluşlarında yerini almıştır. 21'inci yüzyılda kendisi için koyduğu AB üyesi olmanın yanı sıra Avrasya'da belirleyici merkezi bir devlet konumunu daha da güçlendirme hedefini gerçekleştirme kararı doğrultusunda, Hazar bölgesinde siyasi, ekonomik ve kültürel faaliyetler ile varlığını artıracak politikalar izlemektedir.

Avrupa ve Hazar arasındaki artan siyasi ve ekonomik ilişkiler ışığında AB'nin Türkiye ile ilişkilerini son dönemlerde gözden geçirdiği söylenebilir. AB'nin

bölgeyle ilişkilerinde ekonomik ilişkilerin artış göstermesi çarpıcı olsa dahi, siyasi bağların geliştirilmesi sadece ikili diyaloglara bırakılmamalıdır. Bu açıdan AB'nin Türkiye ve Rusya ile sürdürdüğü ilişkiler Avrupa ve Hazar bölgesi arasındaki ekonomik ve siyasi fırsatların yönünün belirlenmesinde etkili olacaktır.

Türkiye; modernliği, siyasi gelişmişliği, iktisadi kalkınması, dinamik toplumsal güçleri ve İslam ve demokrasiyi kendi bünyesinde birleştirebilme kabiliyetiyle bölgesel bir güç haline gelmiştir. AB, üyelik sürecinde bulunan bir ülkenin bu gelişmeler içinde olmasını önemli bir kazanç olarak kabul etmelidir. Ankara'nın dış politika kararları, AB'nin dış ve güvenlik politikası çizgisiyle ve son zamanlarda gündeme gelen komşuluk politikasıyla uyum içindedir. Bu anlamda Türkiye hem bölge için hem de AB için eşi bulunmaz bir örnektir.

AB'nin gelecekteki bölgeye yönelik politikaları için Türkiye son derece stratejik bir noktada yer almakta ve diğer taraftan istikrarlı bir Türkiye doğal olarak AB'nin müttefiki olarak öne çıkmaktadır.⁵³

Türkiye'nin bir model olarak Hazar bölgesinde etkinlik kazanması, bölgesel güç niteliğini artıracak, AB'ye üyelik sürecinde Türkiye lehine avantaj sağlayacaktır.

Ancak AB'nin de Türkiye gibi Avrupa-Asya arasında köprü vazifesi yapabilecek olan bir ülkenin değerinin farkına varması gerekmektedir. AB ülkelerinin ortak bir politika izleyememeleri Türkiye'nin politikalarını da etkilemektedir. Örneğin 2009 yılında yapılan Budapeşte Zirvesinde Nabucco için somut destek sağlamayı hedeflemiştir. Ancak hedeflenen destek, konferansın AB üyesi ülkelerin Rus gazına farklı seviyelerdeki bağımlılıkları ve değişik enerji güvenliği konseptlerinde bölünmeyi kuvvetlendiren bazı olayların gölgesinde kalmıştır. Rusya ise başarılı “böl ve yönet” enerji stratejisiyle iki rakip projeyi, Kuzey Akım ve Güney Akım'ı ön plana çıkarmış, Rusya'sız bir güney enerji rotası fikrine karşı çıkmakla birlikte Nabucco'nun öncelikli bir proje olarak uygulanabilirliğine şüphe düşürmüştür. AB içindeki ayrışmanın üstesinden gelebilmek amacıyla da Nabucco, AB'nin beş milyar avroluk teşvik planı ile finanse edilecek öncelikli projeler listesinden çıkarılmıştır. Bunun yerine Nabucco “Güney

⁵³ Avrupa Birliği ve..., ss.25-26.

Gaz Koridoru” olarak adlandırılan ve kısmen daha fazla gelecek vadeden farklı projelere yer veren daha geniş bir başlık altına sıkıştırılmıştır.

RF, Avrupa enerji siyasetinde paradigma değişimini tetikleyen çok önemli gelişmeler karşısında ABD, AB ve Rusya arasında İran ve Afganistan konularında işbirliği oluşturmak adına, Nabucco, Güney Akım ve diğer projeleri “Güney Enerji Koridoru” adı verilen daha geniş bir plan içinde birleştirmeyi teklif etmiştir. Benzer sebeplerle Almanya, Fransa ve İtalya gibi, destekleri Rusya’yı dışarıda bırakacak bir Güney koridorunun hayata geçirilmesine belirleyici olan anahtar AB üyeleri de, Rusya’yı dışlayacak ve muhtemelen de kızdıracak alternatif bir doğal gaz geçidine kaynak sağlamaktan geri durmuşlardır.

Avrupa enerji siyasetinde bu son derece farklı yaklaşım, yeni Güney Koridoru konsepti ve 2009 enerji zirvelerine temel teşkil etmiş ve Türkiye’nin sabit bir ücret karşılığında yalnızca enerji geçişi sağlayan bir ülke olmak yerine önemli bir enerji merkezi olma planlarını derinden etkilemiştir.

“Güney Koridor” toplantısının öncesinde yer alan zirveler, bir dizi ve kısmen birbiriyle ilişkili gelişmeler zemininde gerçekleşmiştir. Bunlar, Rusya’yı dengeleyecek, dolayısıyla Türkiye’nin gelecekteki AB enerji yapılanmasında güçlü bir konum teşkil etmesini sağlayacak güvenli bir güney gaz koridorunun uygulanma ihtimalini zayıflatmıştır. Ancak, Batılı muhaliflerin zayıf ittifak cephesi karşısında Rusya’nın agresif dış siyaseti Avrupa enerji güvenliği ve bağımsızlığı adına tasavvur edilen Güney Enerji koridoru konseptinde, Rusya’yı da dahil edecek bir değişimi tetiklemiştir. Gürcistan krizi, Gürcistan ve dolayısıyla enerji kaynaklarına açılan uygulanabilir başka bir geçide sahip olmayan Türkiye rotalarından geçebilecek güvenli bir alternatif doğal gaz hattı fikrini gülünç kılmıştır. Bu gelişmeler zinciri Türkiye-Ermenistan yakınlaşma sürecine ivme kazandırmış; fakat Azerbaycan’ı uzaklaştırarak Rusya’ya yönlendirmiştir.⁵⁴

Türkiye, Nabucco Hattında Batı’nın ikiyüzlülüğü ile karşı karşıya kalmıştır. Uzun yıllar ne Trans-Hazar projesinin gerçekleştirilmesinde ne de Türkmen gazının Türkiye’ye getirilmesinde Batı, Türkiye’yi tam olarak desteklememiştir. Sadece

⁵⁴ Bala Çelebi Şentürk, “Son Gelişmeler Işığında Güney Enerji Koridoru”, 07 Mayıs 2009.

destekliyor görünmüştür. Hazar'ın statüsünün çözülmesi konusunda da Batı Türkiye'yi desteklememiştir. Özellikle büyük petrol ve gaz şirketleri bu konuda samimi olmamışlardır. Batılı ülkeler ve özellikle de AB üyesi ülkeler Türkiye'yi bu konuda desteklemediği gibi her birisi ayrı ayrı Rusya ile enerji anlaşmaları yaparak AB'nin ortak enerji politikası olmadığını da göstermişlerdir. Macaristan, Almanya, İtalya, Yunanistan, Bulgaristan, Avusturya gibi ülkelerin Rusya ile ayrı ayrı enerji anlaşmaları vardır.

Türkiye, eğer Batı'nın desteğini almış olsaydı, şimdiye kadar bu hatlar gerçekleşir duruma gelirdi. Aslında, Batı Türkiye'yi sevdiği için desteklemek durumunda değildir. Batı kendi çıkarı için buna mecburdur. Rusya bugün enerjiyi dış politika aracı olarak kullanarak, bölgede bir enerji süper gücü olmuş durumdadır. Eğer Batı alternatif hatları devreye sokamazsa ki, Nabucco ve Trans Hazar projesi bunun çok önemli bir ayağıdır, Rusya giderek bölgede güçlenmeye devam edecek, Batı da enerji konusunda Rusya'nın bütün manipülasyonlarına daha açık hale gelecektir.⁵⁵

AB'nin kendi enerji politikası için belirlediği hedeflerin Türkiye'nin enerji sektörüne hem olumlu hem de olumsuz etkisi olmuştur. Türkiye'nin AB enerji iç pazarına uyum çerçevesinde başlattığı reform süreciyle enerji sektörümüzün daha şeffaf olması ve fiyatların daha rekabetçi bir ortamda belirlenmesi yönünde çabaların artmasına, enerji kurumlarımızın yeniden yapılandırılmasına, bağımsız denetleyici kurum olan EPDK'nın kurulmasına, enerji verimliliğinin ve tasarrufunun artırılmasına, enerji ile ilgili alt yapıların rehabilitasyonu ve modernizasyonu yönünde yatırımlar yapılmasına, acil durumlar için stok tutma mekanizmasının geliştirilmesine, yenilenebilir enerji kaynakları alanında gelişmeler kaydetmesine ve kayıp-kaçak oranlarının düşürülmesine katkı sağlamaya başlamıştır.

Ayrıca Birliğin enerjide ülkemiz gibi yüksek oranda dışa bağımlı olması Türkiye için ayrı bir avantaj olarak görülmelidir. Her iki tarafın enerji arz güvenliği politikalarını yakınlaştıran bu durum aynı zamanda bölgesinde enerji gücü olmak isteyen Türkiye'nin bu hedefine ulaşmasına katkı sağlayacaktır. Öte yandan, sanayi gelişimini tamamlamayan Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne üye olması her ne kadar

⁵⁵ Sinan Oğan, "Enerji Stratejileri", 02 Ağustos 2007, <http://www.turksam.org/tr/a1314.html>

çevreyi korumamız açısından önemli bir adım olarak görülse de sanayimizin bundan olumsuz etkileneceği gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir.⁵⁶

Bölgedeki en önemli oyunculardan Türkiye hem önemli bir enerji ithalatçısı hem coğrafi bakımdan elverişli bir transit geçiş ülkesi hem de Batı'nın bölgedeki en sağlam müttefiki olarak önemli bir konuma sahiptir. Dolayısıyla Türkiye'nin Hazar enerji projelerinden daha fazla pay alması, bölgede kaybetmeye başladığı etkinliği kazanmasına yol açacaktır. Böylece Rusya'nın Hazar devletleri üzerindeki etkisini azaltmış olacaktır. Çünkü bu ülkelerin tamamıyla bağımsız olabilmeleri ancak ekonomik açıdan güçlenmeleriyle olacaktır. Burada Türkiye'nin çok önemli bir rolü vardır. Türkiye, bölgedeki Türk Cumhuriyetleri ülkelerinin hammaddelerine yönelik politikalarını hayata geçirmelidir.

5.5. SONUÇ

Bu bölümde Hazar Bölgesi kaynaklarının Türkiye için öneminden bahsedilerek aslında Türkiye'nin de AB'nin enerji politikaları için ne denli önemli olduğu anlaşılmış ve elde edilen sonuçlar aşağıya çıkarılmıştır.

Türkiye süratle değişen küresel siyasi sistemin içinde hızla yükselen bir güç kutbudur. Son yıllarda soğuk savaş döneminden arta kalan kalıplaşmış dış siyasetinden kurtulmayı başarmıştır. Diğer devletlerin hassasiyetleri, tercihleri, imkanlarıyla, kendi çıkarları, ihtiyaçları ve önceliklerine dayanan, ileri görüşlü, sağduyulu ve çok yönlü bir dış politika vizyonu ile Türkiye'nin rolünü Batı'nın savunma siperi olarak tanımlamak artık mümkün değildir. Türkiye birçok role sahip olan ve güç merkezlerini dengeleyebilen stratejik ve egemen bir devlettir. Ancak etki alanı içinde bir de enerji köprüsü tesis etmek ve nüfuzunu Hazar ülkelerini kucaklayacak bir şekilde genişletmek istiyorsa, bölge ülkelerinin enerji piyasalarına yönelik yatırımlarını hızlandırmalıdır.

BTC Türkiye'nin enerji politikaları içerisinde önemli bir projedir. Zaten bu proje gerçekleşmiş durumdadır. Ancak bu hat tek başına yeterli değildir. Kazakistan'ın buna bağlanmasını sağlamak gerekir ve ayrıca bu hattın Samsun-Ceyhan ile desteklenmesi gerekir. Bunlara eğer Trans-Hazar hattı da eklenir ve

⁵⁶ Yorkan, "Avrupa Birliği'nin Enerji...", ss.37-38.

Nabucco projesi bir an önce hayata geçirilirse, Türkiye ancak o zaman gerçek bir enerji gücü olacaktır.

Türkiye özellikle son yıllardaki gelişmeleri fırsat olarak değerlendirirse, kendisini bölgede ve bölgede yaşanan “Yeni Büyük Oyun”da kritik bir oyuncu olarak kabul görecektir.

Türkiye’nin özellikle boru hattı politikalarında ulusal menfaatleri ve milli güvenliğe doğrudan etki eden gerçekleri göz önünde bulundurması, bölgesel kısır döngüleri kırarak iyi planlanmış stratejiler ve yeni açılımlar geliştirmesi bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hangi şartlar altında olursa olsun, tüm global stratejik güçlerin kesişme noktasındaki Türkiye, bu coğrafyada ABD, Rusya ve AB gibi tecrübeli oyuncularla aşık atabilecek bilgi, donanım, dinamizm ve insan gücüne sahiptir.

Bugün coğrafyamızda yaşanan oyun, enerji merkezli bir denge oyunudur; bu nedenle dengeyi hep muhafaza etmek gereklidir. Türkiye’nin, petrolün her geçen gün daha da kayganlaştırdığı bu tehlikeli zeminde, bu karmaşık coğrafyada, dünyanın aynı anda ve fazla sayıda stratejik açılım imkanlarına sahip belki de tek ülkesi sıfatıyla terazinin kefelerini ayarlayarak dengeleri sağlamak ve korumak en büyük sorumluluğudur.

Türkiye’nin üreteceği aktif politikanın ilk hedefi bölgesel bir güç olarak petrol ve doğal gaz taşımacılığında yakaladığı büyük avantajı iyi değerlendirip hem stratejik açıdan önemini daha da arttırmak hem de Hazar Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını pekiştirmelerinde rolünü iyi oynamaktır.

Bu doğrultuda Türkiye’nin yapması gerekenleri şöyle sıralayabiliriz:

Hazar Havzasında bulunan kaynakların ve ulaştırma güzergahlarının RF etkisi dışına çekilmesinde yer almalı; ancak bununla birlikte RF’de bulunan enerji kaynaklarından da istifade etmelidir.

Başta Nabucco projesi olmak üzere, Doğu’daki enerjinin Batı pazarlarına aktarılmasını esas alan enerji projelerinin devlet politikası ve ulusal güvenlik perspektifinde ele alınarak, AB’ye giriş ve müzakere sürecinde ustalıkla kullanacak

politikalar geliştirmelidir. Avrupa'ya doğal gaz taşıma projelerinin gerçekleşmesi halinde de Türkiye ile AB arasında oluşabilecek krizlerin çözümlenmesinde bu stratejik gücünü kullanmalıdır.

Doğu ile Batı arasındaki enerji köprüsü olma özelliğinden sadece enerjinin nakledilmesi olarak değil, aynı zamanda enerjiyi depolayan ve tekrar enerji pazarlarına satan ülke konumuna gelebilmek için ülke içindeki stratejik petrol ve doğal gaz depolama kapasitesi ve tesislerin artırılmasını sağlamalıdır.

Doğu ile Batı arasında enerji koridoru ve enerji terminali olmak için Türkiye tarafından üretilecek politikalarda, bölgedeki diğer muhtemel rakip ülkeleri dışlayıcı ve kışkırtıcı yaklaşımlar yerine bölgesel işbirliğini teşvik edici politikalar üretmeli ve bu alanda bölgesel projeler geliştirerek mevcut diğer projelere katılım ve entegrasyonu sağlamalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ulusal çıkarlar için konulan ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşılabilmesi, en temel gereksinimlerden biri olan enerji arzının talebi karşılayacak miktarda olması ve bu arzın sürdürülebilirliğinin sağlanması ile mümkün olabilmektedir. Sanayi tesislerinin çalışabilmesi, evlerin ve iş yerlerinin aydınlanması, teknolojinin insan yaşamını kolaylaştıran bir oranda da karmaşıklaştıran nimetlerinin kullanılabilmesi veya kıtalararası ulaşımın sağlanabilmesi adına enerji olmazsa olmaz bir gerekliliktir.

Enerji kaynaklarında en önemli ve vazgeçilmez kaynaklardan birisi petroldür. Petrol, kullanılmaya başlandığı dönemlerden günümüze dek uluslararası ilişkilerin her döneminde tartışmasız bir şekilde etkisini göstermiştir. 20'nci yüzyılın hızlı teknolojik gelişmesinde de petrol en önemli rolü oynamıştır. Günümüzde petrol, insanlığın en çok ihtiyaç duyduğu enerji kaynağı olması sebebiyle, savaşta ve barışta tüm uluslararası ilişkilerde, milletlerin ve devletlerin birbirine yaklaşmasında veya çıkar çatışmaları yaşamalarında başrolü oynamaktadır.

Tarihsel perspektifte inceleme yapıldığında; savaşların, genellikle ham madde ve enerji kaynakları ile bunların bulunduğu bölgeler üzerinde veya civarında meydana gelen farklı mücadelelerin sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Petrole sahip olan ülkeler, bu kaynağı en etkili şekilde kullanmak amacıyla hem ekonomik hem de politik alanlarda zaman zaman baskı aracı olarak kullanma yoluna gitmişlerdir. Bunun yanında ham madde ve enerji kaynaklarına sahip olmak ve dünyaya bu yoldan hakimiyetini kabul ettirmek ve küresel güç olmak isteyen devletlerin gözünde ise petrol çoğu zaman insan hayatından daha değerli olmuştur.

19'uncu yüzyıldaki sanayi devrimiyle birlikte enerji kaynaklarına sahip olmak, üretimini elde tutmak, taşıma güzergahlarını denetim altında bulundurmak ve bu kapsamda uluslararası mücadelede başarılı olmak devletlerin temel amaçları arasında yer almıştır. Uluslararası ekonomi politik dengenin sanayi devrimiyle birlikte Asya'dan Avrupa'ya kayması sürecinde, enerji kaynaklarına duyulan ihtiyacın artması, petrolü stratejik bir araca; petrolü coğrafyasında bulunduran bölgeleri ise bu stratejik aracın stratejik bir rekabet alanı haline dönüşmesine sebebiyet vermiştir.

Tarihi süreçte önemli birçok küresel stratejilerin temelinde, enerji kaynaklarının kullanımı, elde edilmesi veya nakli ile ilgili ekonomik menfaatlerin yer aldığı görülmektedir. Günümüzde de “yeni büyük oyun” diye adlandırılan uluslararası mücadelelerinin stratejik planlarında da yine enerji kaynaklarının kullanımı, elde edilmesi veya nakli ile ilgili çıkar çatışmaları yer almaktadır.

İki kutuplu dünya düzeninden çok kutuplu bir dünya düzenine geçiş sürecinde, küresel yeni yapılanmaların siyasi ve fiziki sınırlarını belirleyecek en önemli etkenlerin başında gelen petrol ve doğal gaz paylaşımı, şimdilik bölgesel savaşlarla kendini göstermektedir.

Orta Doğu’da, Kafkaslarda ve Balkanlardaki alevlerin bölgeselleşmesi ve hatta küreselleşmesi, masa başında sürdürülen enerji paylaşım mücadelesinin tarafları tatmin edecek bir anlaşmayla bitip bitmemesine bağlı görünmektedir. Rusya’nın eski Sovyet topraklarına dönme arzu ve hazırlıkları, Türk Cumhuriyetleri’nde uyanmaya başlayan milliyetçilik duygu ve hareketleriyle zıtlıklar oluşturmaktadır. Çin’in Orta Asya üzerinde artan basıncı, Japonya’nın yeni yapılanmalarda kendisine ekonomik gücüyle orantılı roller istemeye başlaması, aynı istekleri Avrupa liderliğinde dile getiren Almanya’nın batıdan sıkıştırması, Türkiye’nin doğal etki alanlarına doğru akmaya başlayan bu güç faktörleri, Hazar bölgesinde hassas bir alan oluşturmaktadır.

AB, tükettiği petrolün büyük bir bölümünü deniz yolu ile ithal etmektedir. Ancak, gelecekte AB’nin petrolü de boru hatları ile almayı tercih edeceği düşünülmektedir. Bunun için öne sürülebilecek iki önemli neden mevcuttur. Birincisi, enerjinin arz güvenliğinin sürdürülmesi ve çevrenin korunmasıdır. AB’nin petrolün taşınmasında kullanılan tankerlerin yarattığı çevre kirliliği ve muhtemel deniz kazalarından duyulan endişelerle boru hatlarının kullanımını da arttırmak isteği, AB’nin resmi yayını olan Yeşil Kitap’ta açıkça ifade edilmiştir.

AB kendi başına hareket ederek küresel güç olma niyetindedir. Bu nedenle ABD’den bağımsız hareket etmek istemektedir. Enerji kaynakları konusunda da hiçbir ülkeye bağımlı olmadan kaynak çeşitlendirme öncelikli hedefidir.

AB için Hazar Bölgesi, çok iyi bir doğal gaz pazarıdır. Bu bölgelerde bulunan doğal gaz rezervleri, Rusya'nın rezervleri dikkate alındığında bir alternatif olamasa da Avrupa'nın doğal gaz kaynaklarını çeşitlendirmesi açısından önem taşımaktadır.

AB için bunun asıl hedefi Hazar petrol ve doğal gazını Rusya üzerinden ya da İran ve Türkiye gibi diğer alternatif ülkelerin üzerinden Avrupa pazarlarına ulaştırmaktır.

Hazar Bölgesi ülkeleri açık denizlere doğrudan çıkışı bulunmadığından, petrol ve doğal gaz kaynaklarını boru hatları yoluyla komşu ülkelerin topraklarından geçirerek dış pazarlara ulaştırmak zorundadır. Boru hatlarının hangi ülkelerden geçeceği konusu bölgenin geleceği ve bölgede etki kazanmak isteyen ülkeler açısından oldukça önemlidir.

Hazar Bölgesinin petrol ve doğal gaz boru hatlarının güzergahlarına yönel açıdan bakıldığında karşımıza kuzey, güney, doğu ve batı güzergahları çıkmaktadır. Hazar havzasından doğrudan kuzey istikametine gidilirse yeni hatlar yapmak yerine daha ekonomik olabilecek mevcut Rusya boru hatlarından istifade etmek gerekecektir. Ancak bu durum hem Avrupa'nın hem de bölge devletlerinin Rusya'ya olan bağımlılığının sürmesi anlamına gelmektedir.

Güney tarafına bakıldığında, Hazar havzasına petrolü dünya pazarlarına ulaştıracak hat İran'a yönelmektedir ve petrolün başlıca denizden taşınmakta olduğu Basra Körfezi'ne de en kısa çıkış yolu muhtemelen bu güzergah üzerindedir. Ancak İran'ın ABD tarafından uygulanan ambargodan fazlasıyla etkilenmesi ve yine güney istikametine mevcut olan istikrarsızlık bu hattın da güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır.

Hazar Havzasından enerji kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştıracak Doğu istikametindeki hat Çin'e yönelmektedir. Bu hat çok uzun olmasına rağmen sınırlı bir kapasiteye sahip olacak, ancak buna rağmen maliyeti Hazar Havzası için düşünülen hatların en pahalısı olacaktır. Bununla birlikte hattın Afganistan ve Pakistan gibi istikrarsız bölgelerden geçecek olması nedeniyle de güvenilirliği tartışılmaktadır.

Hazar Havzasındaki petrol ve doğal gazın Batı pazarlarına taşınması için birkaç seçenek bulunmaktadır. Bunlardan Novorossiysk'e giden yol için esas hat Kuzey

güzergahından gelecek hattır. Bu hattın bir kesimi Çeçenistan'dan geçmektedir ve Çeçen savaşında tahrip olmuştur. Bu hattın Çeçenistan üzerinden geçmesi yine güvenlik sorunu yaratmaktadır.

Hazar havzasından Karadeniz'e indirilecek petrolün Boğazlar kullanılarak Avrupa'ya ulaştırılması seçeneğinde, Boğazlardaki tanker trafiğinin yoğunlaşması nedeniyle kaza riskinin artması, böyle bir ihtimalde de çevre kirliliğine neden olunması, bu riski en aza indirmek için belli miktarlarda taşınması gibi pek çok dezavantaj vardır. Boğazların bypass edilmesi halinde ise limanlardaki ek ödemeler, sürekli yükleme ve boşaltma gibi pratik olmayan yöntemler ile birlikte çok sayıdaki Yunan adasının arasından geçme zorunluluğu da bypass seçeneklerinin devre dışı bırakılması için önemli sebeplerdir. Bu nedenle bu seçeneklerin de Hazar bölgesi kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması için uygun olmadığı görülmektedir.

Batı'ya giden en son hat ise; BTC, Nabucco gibi Türkiye geçişli hatlardır ki bu hatlar Türkiye üzerinden geçerek Avrupa'ya uzanmaktadır. Türkiye diğer alternatiflerle karşılaştırıldığında AB'nin enerji ihtiyacını karşılaması için en güvenilir ve istikrarlı ülkedir. Bu safhada coğrafi konumu, sözü geçen ülkelerle olan tarihi, dini, dilsel ve kültürel bağları olan, Hazar Denizi petrol ve doğal gaz üretim alanları ile Avrupa tüketim pazarı arasında geçiş yolu üzerinde bulunan Türkiye, AB'nin bölgeye yönelik enerji politikalarını gerçekleştirmek, Hazar ülkelerinin de dünya pazarlarına ulaşabilmek için hayati rol oynamaktadır.

AB, bölgedeki yeni vizyonu için bölge ülkelerine yönelik bazı stratejiler geliştirmelidir. Örneğin, AB, Hazar bölgesine yönelik istikrar, bölgesel işbirliği, demokratikleşme ve iyi yönetimi teşvik eden bir strateji benimsemelidir. Bunun için Hazar Bölgesi Bölgesel İşbirliği Girişimi adı altında bir kurum tesis edilerek, bölgenin geniş anlamda Avrupa'ya entegrasyonu sağlanabilir. AB'nin Hazar stratejisi aynı zamanda gelecekteki Avrupa'yı da coğrafi olarak belirleyecektir.

AB'nin komşuluk girişiminin kapsamını genişletmesi, bu ülkelerin değişim ve geçişlerini AB normları yönünde yapmalarına olanak sağlayacaktır ki bu da bütün ilgili ülkelerin kabul edebileceği bir süreç olmalıdır.

AB, Rusya ile özellikle enerji politikası konusundaki özel ilişkileri nedeniyle bölgede barışçı, istikrarlı ve meşru bir bölgesel düzen kurulması yönünde adımlar atmalıdır. Bu bakımdan AB-Rusya diyalogu bir zorunluluktur.

Son olarak AB, Türkiye'nin Avrupa yerine Hazar bölgesinde aktif olarak yer almasının ve Batı ile bu bölgeler arasında tampon teşkil etmesinin arzu edilebileceğini değerlendirmekle birlikte Türkiye'nin milli güç unsurlarının mevcut durumu, Batı ile karşılıklı bağımlılık düzeyindeki ilişkiler, uluslararası ilişkilerindeki çok boyutluluk, jeostratejik konumu dikkate alındığında Türkiye'nin sadece Hazar bölgesiyle sınırlandırılmasının mümkün olamayacağını görmelidir. Doğu ile Batı arasında dengeli bir ilişki sürdüren Türkiye'nin, jeopolitik ve jeostratejik konumundan kaynaklanan önemi ve bölgesindeki model konumu ile gelişmelerin odak noktasında kalacaktır. AB, gelecekteki enerji ihtiyacını karşılamak, kaynaklarını çeşitlendirmek, RF'ye olan bağımlılığını en aza indirmek için, istikrarsız bölgeler üzerinden geçiş yerine bölge ile tarihten gelen siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik yakınlığı bulunan Türkiye geçişli güzergahları tercih ederek AB'nin enerji politikalarının istikrarı için önemli olacağının farkına varması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ALİYEV, Haydar, **Dünya Siyasetinde Azerbaycan Petrolü**, Sabah kitapları, İstanbul, 1998.

ARAS, Osman Nuri, **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, İstanbul, Der Yayınları, 2001.

ARSLAN, Faruk, **Petrol İmparatorluğundaki Güç Savaşları Hazar'ın Kurtlar Vadisi**, İstanbul, Karakutu Yayınları, 2005.

ASLAN, Yasin, **Hazar Petrolleri, Kafkas Kördüğümü ve Türkiye**, Ankara, Berikan, 2005.

AYDIN, Nehir, **Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Millî Güce Etkileri**, İstanbul, 1999.

BİLGİN, Mert, **Avrasya Enerji Savaşları**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2004

BRZEZİNSKI, Zbigniew, **Büyük Satranç Tahtası**, İstanbul, Sabah Kitapları, 1998.

CANBOLAT, İbrahim S., **Uluslararası Sistem AB Bir Dönüşümün Analizi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1998.

DEKMEJIAN, R. Hrair & Hovann H. Simonian, **Troubled Waters: The Geopolitics Of The Caspian Region**, London, Newyork, Published By I.B. Tauris, 2001.

DEMİR, Ali Faik, **Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya**, İstanbul, Bağlam yayınları, 2003.

DOKUZLAR, Bircan, **Yeni Silah Doğalgaz**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.

HACISALİHOĞLU, İ.Yaşar, **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye**, 2001.

KARADAĞ, Raif, **Petrol Fırtınası**, İstanbul, Divan Yayınları, 1990.

KLEVEMAN, Lutz, **Yeni Büyük Oyun**, (Çev.Hür Güldü), İstanbul, Everest Yayınları, 2004.

KOÇAOĞLU, Mehmet, **Petro-Strateji**, Ankara, Türkeli Yayıncılık, 1996.

KONA, Gamze Güngörmüş, **Orta Doğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar**, İstanbul, IQ Yayınevi, 2004.

METİN, Meftun, **Politik ve Bölgesel Güç-Hazar**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 2004.

NEBİLER, Halil, Suat Parlar, **Petrolün Ekonomi Politikası**, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1996.

ÖNERTÜRK, Filiz, **Petrol ve Ekonomisi Üzerine**, Ankara, Maliye Bakanlığı Teftiş kurulu Yayınları, No.259, 1983.

PAMİR, A.Necdet, **Bakü-Ceyhan Boru Hattı Orta Asya ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun**, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 1999.

PAMİR, A.Necdet, **Orta Asya ve Kafkasya'da Güvenlik Arayışları Sürecinde Bölgedeki Enerji Kaynaklarının Rolü**, Ankara, 2002.

PARLAR, Suat, **Barbarlığın Kaynağı Petrol**, İstanbul, Anka Yayınları, 2003.

RAŞİD, Ahmet, **Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun**, Everest Yayınları, 2001.

SMİTH, Dianne L., **Central Asia: A New Great Game**, 2006.

TORUMTAY, Necip, **Değişen Stratejilerin Odağında Türkiye**, 1996.

TÜRK, Murat, **Küreselleşme Sürecinde İşletmelerde Bilgi Yönetimi**, İstanbul, Türkmen Kitapevi, 2003.

UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000.

ULUĞBAY, Hikmet, **İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik**, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2003.

YANAR, Savaş, **Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç; Kafkasya**, İstanbul, IQ Kültür-Sanat Yayınları, 2002.

YAPICI, Utku, **Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları: Orta Asya ve Kafkasya**, İstanbul, Otopsi Yayınları, t.y.

YERGIN, Daniel, **Petrol**, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1995.

YÜCE, Çağrı Kürşat, **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2006.

YÜCEL, F.Behçet, **Enerji Ekonomisi**, Ankara, Akay Ofset Matbaacılık, 1994.

TEZLER

GAYIBOV, Anar, **Hazar Havzası'nın Doğal Statüsü ve Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattının Ekonomik Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2005.

KURT, Selim, **Türkiye'nin Enerji Tedarik Politikalarının Avrasya Enerji Boru Hattı Projeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

GAZETELER

KUHNEVERD, Nefise, "Bakü-Ceyhan Boru Hattı Pastası; Üç Hissedar Beklemede", **İran Gazetesi**, 07 Haziran 2005.

Hazar'da Kavga Kızıştı, **Radikal Gazetesi**, 9 Temmuz 1998.

LOROT, Pascal, Petrol Savaşı Başladı, Le Figaro, 14 Eylül 2004.

DERGİLER

ADAM, N. " Stulberg and Hendrik Cosijn, "Transatlantic Energy Security and the Caspian Basin: Moving Towards a Common Agenda", **Policy Brief**, Volume 1, No 6, August 2002.

AKGÜL, Fatih, "Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikalarının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 3,5 (2007).

ARAS, Bülent "Amerika Orta Asya İlişkileri", **Avrasya Dosyası**, 5, 3 (1999).

ATMAN, Sabit, "Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açından Etkileri", **Stratejik Boyut Dergisi**, 2, 2 (2006).

BAL, İdris, "Orta Asya ve Batının Dış Politika Aracı Olarak Türk Modeli", **Yeni Türkiye**, 3, 15 (1997).

BAL, İdris, "Uluslararası Politikada Türk Modelinin Yükselişi ve Düşüşü", **Bilgi Dergisi**, 2000.

BİRSEL, Haktan, "Hazar Enerji Havzasının Dünya Hakimiyeti Mücadelesindeki Rolü", **2023 Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 53 (2005).

BOZKURT, Giray Saynur, "Enerji Nakil Hatları ve Türkiye-Rusya İlişkileri," **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, 7, 4 (2006).

BUSH, Jason, "Rusya'nın Son Enerji Kavgası," **Dünyadan Haberler**, Sayı 1, 2007.

CAFERSOY, Nazım, "Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları", **Avrasya Dosyası**, Ankara, ASAM Yayınları, 8, 4 (2002).

ÇAHA, Havva, "Avrupa Birliği Enerji Politikaları", **Yeni Türkiye Dergisi**, t.y.

ÇELİK, Kenan, Cemalettin Kalaycı, "Azeri Petrolünün Dünü ve Bugünü", **Avrasya Etüdleri-TIKA**, Ankara, 1999.

- ÇINAR, Burak, “Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 4, 8 (2008).
- DİKBAŞ, Kadir, “Türkmen Gazının Bağımsızlık Mücadelesi”, **Avrasya Dosyası Türkmenistan Özel**, 7, 2, t.y.
- DİKKAYA, Mehmet, “Orta Asya’da Yeni Bir Oyun:Türkiye-Rusya-İran”, **Avrasya Dosyası İran Özel Sayısı**, 5, 3 (1999).
- “Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler”, **Stratejik Analiz Dergisi**, 68 (2005).
- EROL, M. Seyfettin, Çiğdem Tunç, “11 Eylül Sonrası ABD’nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya”, **Avrasya Dosyası: Küresel Değerlendirme Özel**, 9, 3 (2003).
- GÖKÇEGÖZ, Selim, “Orta Asya İle Hazar Bölgesinde Mevcut ve Planlanan Yeni Boru Hatlarının Türkiye’nin Enerji Koridoru Olmasına Etkileri”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 3, 5 (2007).
- GÜLŞEN, Halit “Rusya’nın Enerji Politikası”, **Stratejik Analiz**, 9, 106 (2009).
- GÜRSES, Emin, “Kafkasya’da Uluslararası Rekabet”, **Avrasya Dosyası**, 7, 1 (2001)
- HATİPOĞLU, Esra, “Avrupa Birliği-Orta Asya İlişkilerinde Yeni Bir Stratejiye Doğru (mu?)”, **OAKA USAK**, 3, 5 (2008).
- KANBOLAT, Hasan, “Kafkasya Jeopolitiğinde Değişim Sinyalleri”, **Stratejik Analiz**, 5, 60 (2005).
- KIZILKAYA, Ertuğrul, Cem Engin, “Enerjinin Jeopolitiği: Dünya Üzerindeki Jeo-Ekonomik Mücadele,” **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 9 (2004).
- KOCAMAZ, Sinem, “Avrupa Birliği’nin Komşuluk Politikası Çerçevesinde Transkafkasya Ülkeleri İle İlişkileri”, **OAKA USAK**, 2, 4 (2007).
- LEVERETT, Flynn and Jeffrey Bader, “Managing China-US Energy Competition in the Middle East”, **The Washington Quarterly**, Winter 2005-06.
- NUGMAN, Gülnar, “Hazar Denizi’nin Hukuki Statüsü” **Avrasya Etüdüleri**, 13, (1998).
- OĞAN, Sinan, “Hazar’da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı”, **Avrasya Dosyası**, 7, 2 (2001).
- OKTAY, Ertan, Radiye Funda Çamkıran, “AB’nin Enerji Güvenliği Açısından Türkiye’nin Önemi,” **Avrupa Araştırmaları Dergisi**, 14, 1 (2006).
- PAMİR, A.Necdet “AB’nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye,” **Stratejik Analiz Dergisi**, 6, 67 (2005).

PAMİR, A.Necdet, “Pastanın En Cazip Dilimi”, **National Geographic-Türkiye**, 2002.

PALA, Cenk, “21.Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye”, **Avrasya Dosyası**, 9, 1 (2003).

PALA, Cenk, “Kafkasya ve Orta Asya Petrol ve Doğal Gazının Bugünü Geleceği ve Türkiye” **Avrasya Dosyası Kazakistan-Kırgızistan Özel**, 7, 4 (2001).

“Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli”, **Stratejik Analiz Dergisi**, 70 (2006).

SOLTAN, Elnur, “Rusya ve Kırgızistan: Asimetrik İlişkilerin Sürekliliği”, **Avrasya Dosyası**, 7, 4 (2001-2002).

TURAN, Aydın, “Rusya’nın Petrol ve Doğal Gaz Politikası,” Ankara, **Avrasya Etütleri**, 1, 4 (1995).

ÜNAL, Ömer Faruk, “Azerbaycan Rusya İlişkilerinde Hazar Sorunu”, Journal of Qafqaz University, 2, 2 (1999).

ÜNAL, Ömer Faruk, “Azerbaycan ve Türkmenistan Arasında Kepez Problemi”, 1, 2 (1998).

ÜNÜVAR, Ersegül B., “Yeni Büyük Oyun: Hazar Bölgesinde Rekabet ve Güvenlik Arayışı”, **Stratejik Öngörü**, I, 1 (2004).

ÜRÜN, Gökhan, “Petrol Piyasalarının Yapısı, Petrolün Etkileşim Ağları Ve Petrol Şirketleri Arasındaki Rekabet Ortamı”. **Avrasya Dosyası**, 9, 1 (2003).

YORKAN, Arzu, “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası Ve Türkiye’ye Etkileri”, **Bilge Strateji**, 1, 1 (2009).

MAKALELER

AYGÜL, Arda ve diğerleri, “Sovyetler Birliği’nin Dağılmasından Sonra Orta Asya’da Güvenlik Alanında Oluşan Değişimler”, **Orta Doğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar**, (Ed.Gamze Güngörmüş Kona), İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.

BAL, İdris, “Türk Dış Politikasının Ana Hatları”, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler**, (Ed.İdris Bal), Ankara, Lalezar, 2008.

BAL, İdris, “Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası İçin Türk Cumhuriyetleri’nin Önemi”, **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**, (Ed.İdris Bal), Ankara, AGAM, 2006.

BARNES, Joe, “US National Interest: Getting Beyond the Hype”, **Energy in the Caspian Region: Present and Future**, (Ed. by Yelena Kalyuzhnova), New York, Palgrave, 2002.

DAĞI, Zeynep, “Rusya’nın Güvenlik Politikası ve Türkiye”, **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, (Ed.Rafet Yinanç, Hakan Taşdemir), Ankara, Seçkin Yayınevi, 2002.

DEMİR, Ali Faik, “AB’nin Güney Kafkasya Politikaları”, **Dünden Bugüne AB**, (Der.Beril Dedeoğlu), İstanbul, Boyut Kitapları, 2003.

HATİPOĞLU, Esra, “Avrupa Komşuluk Politikası’nın Güney Kafkasya Boyutu”, **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, (Ed.Okan Yeşilot), İstanbul, Kitabevi, 2005.

LYONS, Paul K, “What is energy Policy?” **EC INFORM - EU Energy Policies towards the 21st Century**, t.y.

MANİSALI, Erol, “Orta-Doğu’da Yeni Dengelerin, Doğu Akdeniz’den İç Asya’ya Uzanan Eksene Oturması ve Türkiye”, **Su sorunu, Türkiye ve Orta Doğu**, (Haz. Sabahattin Şen), İstanbul, Bağlam Yayınları, 1993.

NAMAZİ, Siamak, Farshid Farzin, “Division of the Caspian Sea: Iranian Policies and Concerns”, **The Caspian: Politics, Energy and Security**, (Ed. by. Shirin Akiner), London and New York, RoutledgeCurzon, 2004.

ÖĞÜTÇÜ, Mehmet, “Hazar Enerji Kaynakları: Jeopolitik Dengeler, Yatırım Gereksinimi ve Hukuki Uyuşmazlıklar”. **Küresel Politikada Orta Asya** (Ed.Mustafa Aydın), Nobel yayın, Ankara, 2005.

TAŞCIKAR, Dinçer, “Orta Asya’daki Ekonomik Reformlar ve Yeni Büyük Oyun”, **Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**, (Haz.Alaeddin Yalçınkaya), İstanbul, Bağlam, 1998.

ELEKTRONİK MAKALELER

ADANALI, Neslihan, “Türkiye’nin Doğal gaz Bağımlılığının Değerlendirilmesi” **İzmir Ticaret Odası** <http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/B942DEAC-917E-4200-81F5-2D065174DF75/6008/Gaz3.pdf> 27 Mart 2006.

AKDEVELİOĞLU, Atay “İran'ın Orta Asya, Afganistan Ve Azerbaycan Politikası”, **Stradigma Dergisi**, Kasım 2003, Sayı 10, http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_04.html, 02 Ocak 2005.

AKSOYEK, Ataman, “Karadeniz-Avrupa Birliği-Enerji” <http://www.sansürsüz.com.tr>

- ATMACA, Nurettin, “BTE’de İlk Gaz”,
<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/4478637.asp?sd=3> 28 Mayıs 2006.
- BAĞCI, Suat, “Petrol ve Doğal Gazın Dünyadaki ve Türkiye’deki Durumu”
 08 Temmuz 2002, <http://www.e-aso.org.tr/Asobulten/büyüteç>
- BAYRAÇ, Naci, “Dünya’da ve Türkiye’de Doğal Gaz Piyasasının Ekonomik Analizi”, www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/dunya.htm, 11 Aralık 2004.
- BERNİKER, Mark, “China's Hunger for Central Asian Energy”,
http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/EF11Ag01.html, 10 Şubat 2005.
- BOTAŞ, “Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi”, www.botas.gov.tr, 27 Ocak 2005.
- BURGET, Fazıl, “İran’ın Türkistan Açılımı ve Enerji Güzergâhlarındaki Yeri”,
<http://www.2023.gen.tr/mart05/7.htm>, 02 Mart 2005.
- “Country Analysis Brief-Azerbaijan, Energy Information Administration”
<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/azerbjan.html>. 27 Aralık 2005.
- ÇOLAKOĞLU, Selçuk, “Uluslararası Hukukta Hazar’ın Statüsü Sorunu”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 53 (1998), No:1-4,
www.scolakoglu.homestead.com/files/hazarm.htm, 03 Mayıs 2004.
- ERGİNEL, Erdem, “AB’nin Enerji Sorunu ve Türkiye,” **Halkın Sesi**, 17 Mayıs 2004. <http://www.halkinsesi.org/?action=journalist&aid=2051>, 15 Ocak 2007.
- EVREN, Gürbüz, “Trans Avrupa Ağları” **Kanal B**, 12 Aralık 2005.
http://www.kanalb.com.tr/ab_ozel.php?id=483, 07 Ocak 2007.
- GUMPEL, Werner, Enerji Politikasının Vazgeçilmez Şartı Olarak; Enerji Alanında Güvenliğin Sağlanması: Zorlu Doğal Koşullar Altında Boru Hattı İnşası, Avrupa ve Orta Asya Arasındaki Enerji Köprüsü Türkiye toplantı sunumları, 06 Haziran 2006,
<http://www.konrad.org.tr/Enerji/11GUMPEL.pdf>
- GÜLAN, Sedat, Avrasya’daki Rusya-Çin Yakınlaşmasının Türkiye’ye Etkileri,
www.harpak.tsk.mil.tr/dscgi/ds.py/Get/File-97/11_kasim_ay1_haber_makale
- HASANOĞLU, Mürteza, “Paylaşılamayan Pasta: Hazar Denizi Bölgesi Sorunları, Belirtiler ve Bölge Devletlerinin Tutumu”, www.kho.edu.tr/yayinlar/bilimdergisi/bilimder/doc/2003-1/2_hazaroglu.doc, 11 Aralık 2004.
- “Iran's Interests in the Caspian Region?”,
<http://www.treemedia.com/cfrlibrary/homepage/overview/q5.html>, 02 Ocak 2005.

İŞCAN, İsmail Hakkı, “Enerji Stratejileri Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceği Açısından AB enerji Güvenliği Sorunu,” **TÜRKSAM**, 20 Eylül 2006.

<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=1066>, 14 Ocak 2007

Kafkasya İçin Bir İstikrar Paketi, CEPS Kafkasya Çalışma Grubunun Danışma Belgesi, No: 152, Bölüm:9, www.ceps.be/files/ESF/stabpactturk/152turk9.php, 17 Mayıs 2004

KAHRİMAN, Ali, İlgin Kurşun, “Ukrayna’da Yaşanan Doğal Gaz Krizi Ekseninde Ülkemiz Enerji Politikasına Genel Bir Bakış”,

http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?upsale_id=248078&dept_id=1041, 18 Mart 2006.

KANTÖRÜN, Ufuk “Avrupa Birliği ve Türkiye’nin Enerji Politikaları”, **Bilgesam**, 11 Mart 2010.

KIRAÇ, Gürol, “Rusya-Kazakistan Stratejik Ortaklığa Doğru”, TUSAM, <http://www.tusam.net>, 14 Şubat 2005.

OĞAN, Sinan, “Yeni Global Oyun ve Hazar’ın Statüsü”, TURKSAM, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=2&yazi=153>, 09 Ekim 2007.

OĞAN, Sinan, “Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği,” **Stratigma.com Aylık Strateji ve Analiz e-dergisi**, Sayı 7, Ağustos 2003.

http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/08_2003_04.pdf, 27 Mart 2007.

OĞAN, Sinan, “Rusya ile Ukrayna Anlaştı: Çıkarmamız Gereken Dersler...,” 2006. <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=713>, 14 Ocak 2007.

OĞAN, Sinan, “Enerji Stratejileri”, 02 Ağustos 2007, <http://www.turksam.org/tr/a1314.html>

ÖĞÜT, Kaan, “21 nci Yüzyıla Doğru Avrasya’da Yeni Yapılanma Çin ve Japonya’nın Orta Asya Stratejileri ve Doğru Timor-Pakistan-Ermenistan’da Yaşanan Gelişmeler”, **Aydınlanma 1923 Dergisi**, sayı:29,

<http://www.aydinlanma1923.org/say1/29/29-08.htm> 27 Mart 2001.

PAMİR, A.Necdet, “Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattında Son Durum” **Panorama Dergisi**, <http://www.pete.metu.edu.tr/~emre/photogallery/petrol.pdf>

PAMİR, A.Necdet “Eğrisiyle Doğrusuyla Türkmen Gazı ve Türkiye,” **TÜRKSAM**, 02 Şubat 2000. <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=29&yazi=288>, 14 Ocak 2007.

PAMİR, A.Necdet, “Hazar Bölgesi’nde Enerji Politikaları: Avrupa’nın ve ABD’nin Konseptleri,” **TÜRKSAM**, 13 Kasım 2000

<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=291>, 14 Ocak 2007.

PALA, Cenk, “Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi’nin Hazar Bölgesi Ve Türkiye Açısından Önemi”, <http://www.ir.metu.edu.tr/conf2002/papers/pala.pdf>, 10 Aralık 2004.

PURTAŞ, Fırat, “Hazar Bölgesi’nde Rekabetin Yeni Boyutu: Silahlanma Yarışı”, **TÜRKSAM**, 01 Ekim 2004.

ROMMERTS, Marcel New Challenges to Energy Security, Special Report, Shaping an EU Energy Strategy Has Become More Urgent, http://www.ciaonet.org/olj/ea/2003_winter/2003_winter/html. 17 Ekim 2005.

SANDIKLI, Atilla, “ABD Dış Politikası ve Yeni Güvenlik Stratejisinin Türkiye’ye Etkileri”, www.harpak.tsk.mil.tr/dscgi/ds.py/Get/File-97/11_Kasim_Ayi_Haber_Makake_2003.doc, s: 23, 11 Aralık 2004.

SAPMAZ, İrfan, “Gürcistan’ın Petrol Oyunu,” **Star**, 29 Kasım 2002. http://www.kafkas.org.tr/ajans/2002/kasim/30.11.2002_gurcistanin_petro_oyunu.htm 01 Ekim 2007.

SARAÇ, Naciye, “Hazar Zirvesi Yeni İttifaklar Doğurdu”, Turquie News, <http://www.turquienews.fr/spip.php?article852>, 24 Ekim 2007.

SCHOEFF, Mark Jr., Bates Gill , “China And Central Asia :U.S.-Russia-China Cooperation To Influence Regional Security”, http://www.csis.org/press/pr03_51.htm, 15 Aralık 2003.

SOMUNCUOĞLU, Anar, “AB-Rusya Enerji İlişkileri ve Yansımaları”, **TUSAM**, 27 Kasım 2006.

ŞENKAYA, Ender, “Hazar: Paylaşılmayan Sular Isınıyor”, Ağustos 2001, www.yapiworld.com/ozel/hazar.htm

ŞENTÜRK, Bala Çelebi, “Son Gelişmeler Işığında Güney Enerji Koridoru”, 07 Mayıs 2009.

TONUS, Özgür, “Genişleyen Avrupa Birliği’nin Enerji Politikaları ve Türkiye”, www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi, 05 Ağustos 2004.

TUSİAD, “21. Yüzyıla Girerken Türkiye’nin Enerji Stratejisinin Değerlendirilmesi”, <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/enerji/html/sec12.html> 13 Şubat 2006.

TÜRKMEN, İlter, “AB-Türkiye Denklemine Enerji,” **Hürriyet**, 11 Temmuz 2006. <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=4729708>, 01 Ekim 2007.

“Vizyon 2023 Teknoloji Öngörüsü Projesi”, http://vizyon2023.tubitak.gov.tr/teknolojiongorusu/paneller/enerjivedogalkaynaklar/raporlar/enerji_son_surum.pdf 17.02.2005

ZİPPEL, Wulfdiether, “Enerji Kaynaklarını Çeşitlendirme Yaklaşımları Altında AB’nin Enerji Politikası”, **Avrupa ve Orta Asya Arasındaki Enerji Köprüsü Türkiye Toplantısı**, 06 Haziran 2006,
<http://www.konrad.org.tr/Enerji/06ZIPPEL.pdf>,

İNCELEME VE RAPORLAR

AB Enerji Politikası, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği.

Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası, Enerji Bakanlığı.

“AB’nin Enerji Politikaları”, SAREM, 2002.

Avrupa Birliği ve Hazar Bölgesi, Stratejik Rapor No:3, TASAM, 2005.

“Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecinde Türkiye’nin Komşu ve Çevre Ülkeler Politikası-Stratejik Yaklaşımlar”, TÜSİAD, İstanbul, 2007.

AKTAN, Okan, “ABD’nin Kafkasya Siyaseti ve Geleceği”, **Güvenlik Boyutunda Kafkasya’nın Geleceği ve Türkiye konulu sempozyum**, 14 Nisan 2004.

ARSLANLI, Araz, “Hazar’ın Statüsü Konusundaki Bakü Görüşmeleri Tamamlandı”, **AVSAM Günlük Bülten**, No: 108, 2003.

AYDUĞAN, Fatih, “Enerji Kaynakları ve Ulaştırmasının Güvenliği”, **Türkiye’nin Enerji Stratejileri Ne Olmalıdır Sempozyumu**, 26-27 Ocak 2006.

BURPOE, Merryl, “Milli Enerji Stratejileri ve Geleceğe Yansımaları”, **Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları Sempozyumu**, 28-29 Nisan 2009.

CANDAN, Armağan, **15 Soruda 15 AB Politikası No:13 AB’nin Enerji Politikası**, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, 2004.

CAŞIN, M. Hakkı, “Güç Merkezlerinin Enerji Bölgelerine Yönelik Politikaları”, **Dünya ve Türkiye’deki Enerji ve Su Kaynaklarının, Ulusal ve Uluslararası güvenliğe Etkileri Konulu Sempozyum**, İstanbul, 15-16 Ocak 2004.

CERRAH, Ufuk “Güney Kafkasya’da Güvenlik Boyutu”, **Güney Kafkasya’ya Güncel Bakış Sempozyumu**, SAREN, 2004.

Doğal Gaz, T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara, 1997.

DPT, 8’inci Beş Yıllık Kalkınma Planı Komisyon Raporu, Ankara, 2001.

Dünyadaki Jeopolitik Yönelimler ve Türkiye, Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, Ağustos 2000.

GÖKIRMAK, Mert, “Güvenlik Boyutunda Azerbaycan’ın Geleceği” **Güvenlik Boyutunda Kafkasya’nın Geleceği ve Türkiye Sempozyumu**, 14 Nisan 2004.

GÜNAY, Yusuf, AB'ye Uyum Sürecinin Türkiye'nin Enerji Politikalarına Etkileri, **Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? Sempozyumu**, 26-27 Ocak 2006,

IEA-World Outlook 2004, IEA-Key Statistical Data 2005.

İRİNESİL, Kemal, Osman Akkuş, "Dünyadaki Stratejik Enerji Kaynakları ve Ulaşım Yolları", **Dünya ve Türkiye'deki Enerji Kaynaklarının Ulusal ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri Sempozyumu**, 15-16 Ocak 2004.

Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam, **HAK**, 2001.

Kafkasya ve Orta Asya Petrollerinin Akdeniz'e Ulaştırılması ve NATO Güvenliğine Etkileri, İzmir, 1997.

KARAOŞMANOĞLU, Filiz, "Enerjinin Önemi, Sınıflandırılması İle Kaynak İhtiyaç Dengesi ve Gelecekteki Enerji Kaynakları", **Dünya ve Türkiye'deki Enerji Kaynaklarının Ulusal ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri Sempozyumu**, 15-16 Ocak 2004.

KONA, Gamze Güngörmüş, "RF'nin Kafkasya Siyaseti ve Geleceği" **Güvenlik Boyutunda Kafkasya'nın Geleceği ve Türkiye Sempozyumu**, 14 Nisan 2004.

KÜÇÜKŞAHİN, Ahmet, "Güvenlik Boyutu Açısından Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır?", **Türkiye'nin Enerji Stratejileri Ne Olmalıdır Sempozyumu**, 26-27 Ocak 2006.

PAMİR, A.Necdet "Kafkaslar ve Hazar Havzası'ndaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", **Türkiye'nin Çevresinde Meydana Gelen Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenlik Politikasına Etkileri Sempozyumu**, 09-10 Mart 2006.

PALA, Cenk, "Türkiye'den ve Yakın Çevresinden Geçen Petrol/Doğal Gaz Boru Hatları İle Alternatif Projeler", **Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? Sempozyumu**, 26-27 Ocak 2006.

PİEBALGS, Andris, "Avrupa Birliği'nin Enerji Stratejileri", **Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları Sempozyumu**, 28-29 Nisan 2009.

SARAY, Mehmet, "Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikası", **Güvenlik Boyutunda Kafkasya'nın Geleceği ve Türkiye Sempozyumu**, 14 Nisan 2004.

SAYGIN, Hasan, "Türkiye'nin Enerji Politikalarında Nükleer Enerjinin ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Yeri", **Dünya ve Türkiye'deki Enerji ve Su Kaynaklarının, Ulusal ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri Sempozyumu**, 15-16 Ocak 2004.

SELÇUK, Nevin, “Türkiye’nin Enerji Kaynakları Ve Enerji İhtiyacı Açısından İzleyeceği Politika Ne Olmalıdır?”, **Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? Sempozyumu**, 26-27 Ocak 2006.

TEZCAN, Yılmaz, “Avrasya üzerinde güç ve rekabet mücadelelerinde muhtemel gelişmeler ve Türkiye’nin izlemesi öngörülen güvenlik politikaları ve stratejileri neler olabilir?”, **Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye’nin Önemi Sempozyumu**, 28-29 Nisan 1998.

YARDIM, Gökhan, “Kafkasya, Hazar Petrolleri ve Doğalgazları”, 13 Aralık 2000 tarihli konferans.

YILDIZ, Yavuz Gökalp, “Kafkas toplumlarının siyasi ve ekonomik yapıları ve gelişmeleri ile bunlar üzerinde güç ve rekabet mücadeleleri ve Türkiye’nin izlemesi öngörülen politikalar ve etkinlikler”, **Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye’nin Önemi Sempozyumu**, 28-29 Nisan 1998.

2007-2008 Türkiye Enerji Raporu, Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi.

Statistical Review of World Energy 2006, BP, 2006.

OME, Assesment of International and External.

SHİMİZU, Manabu, **The Caspian Basin Oil and Its Impact on Eurasian Power Games**, Tokyo, Institute of Development Economies, 1998.

ANSİKLOPEDİLER

Ana Britanica 15. Cilt, 1994.

Microsoft Encarta World Atlass 99 Geolibrary.

Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 17.Cilt, İstanbul 1998.

Türkler Ansiklopedisi, 17.Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Yeni Rehber Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi, İstanbul, 1993.

İNTERNET SİTELERİ

ABHaber, 28-06-2006 00:00 (TSİ)

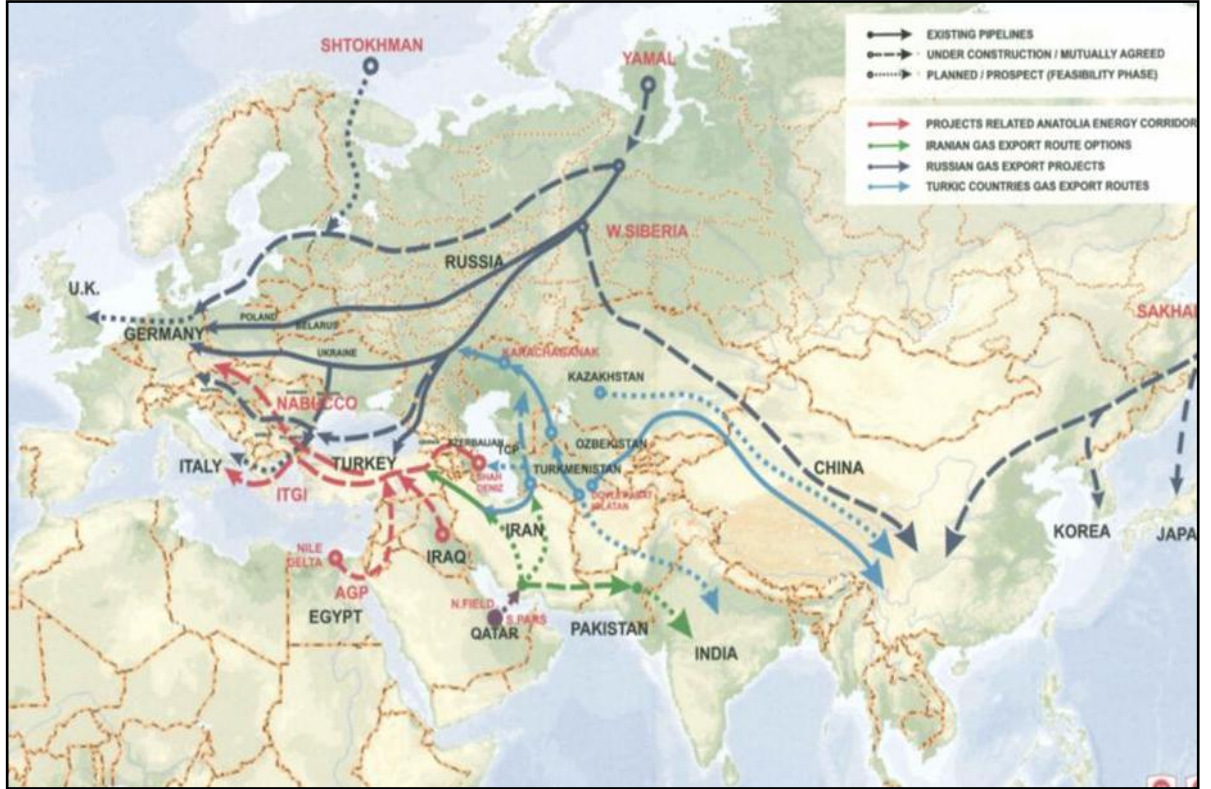
<http://www.tpao.gov.tr/spe/meetings/melihaabs.htm>

<http://www.turkdirlik.com/TurkDunyasi/PRahimi0002.htm>

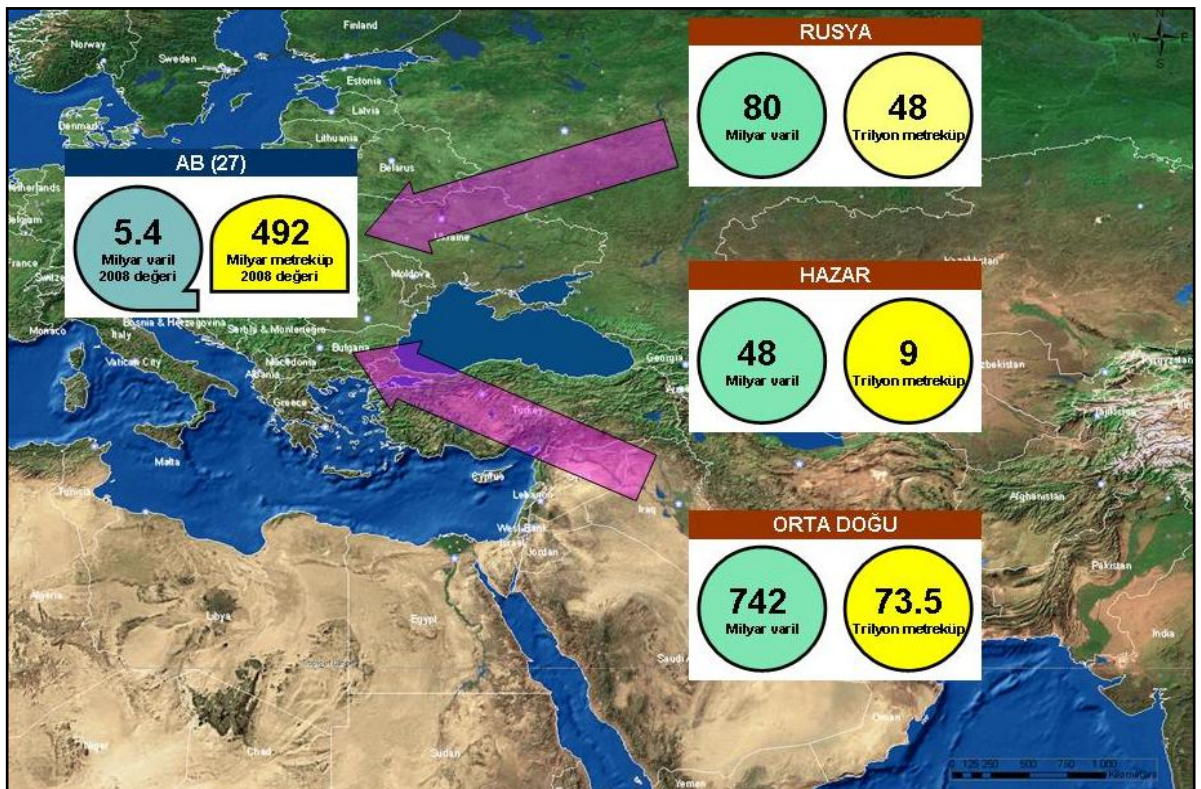
<http://www.deltur.cec.eu.int/abenerji.rtf>, 07 Ocak 2007

EKLER

EK-1 Avrasya'daki Başlıca Doğal Gaz Güzergahları

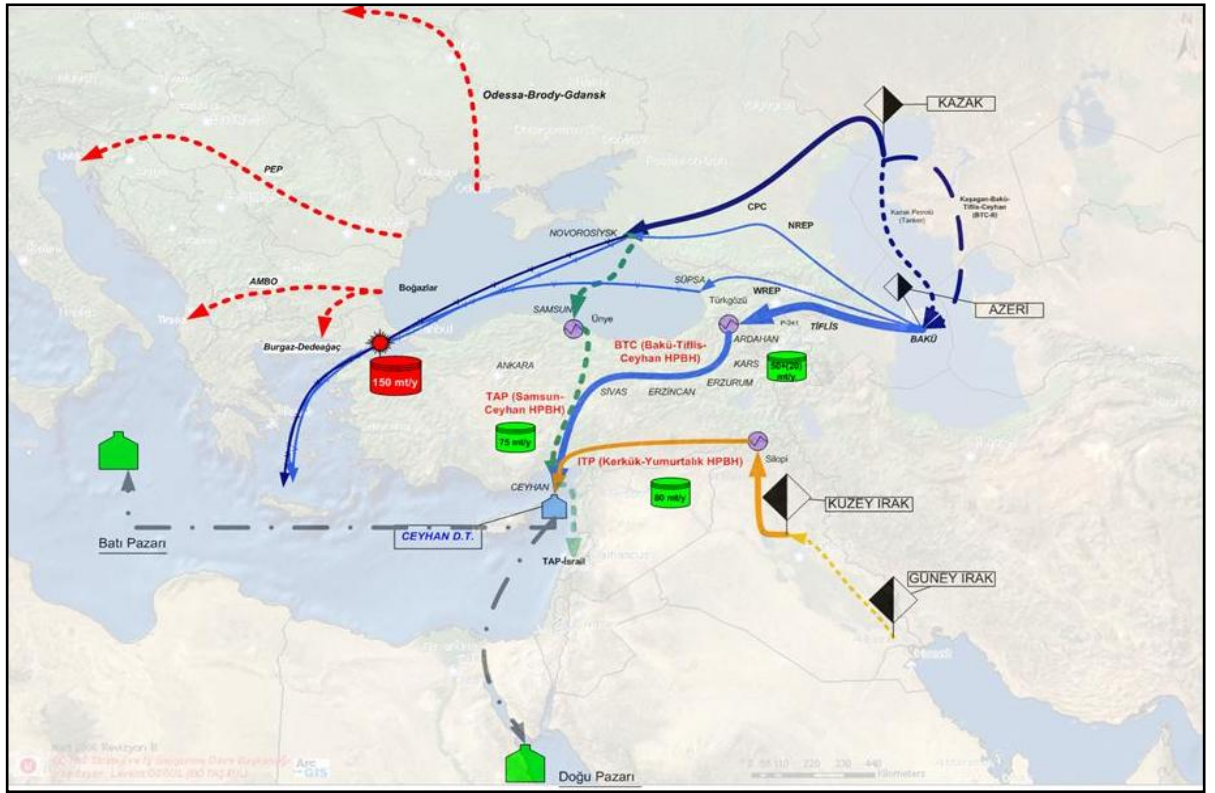

EK-2 Avrupa Birliği'nin Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları

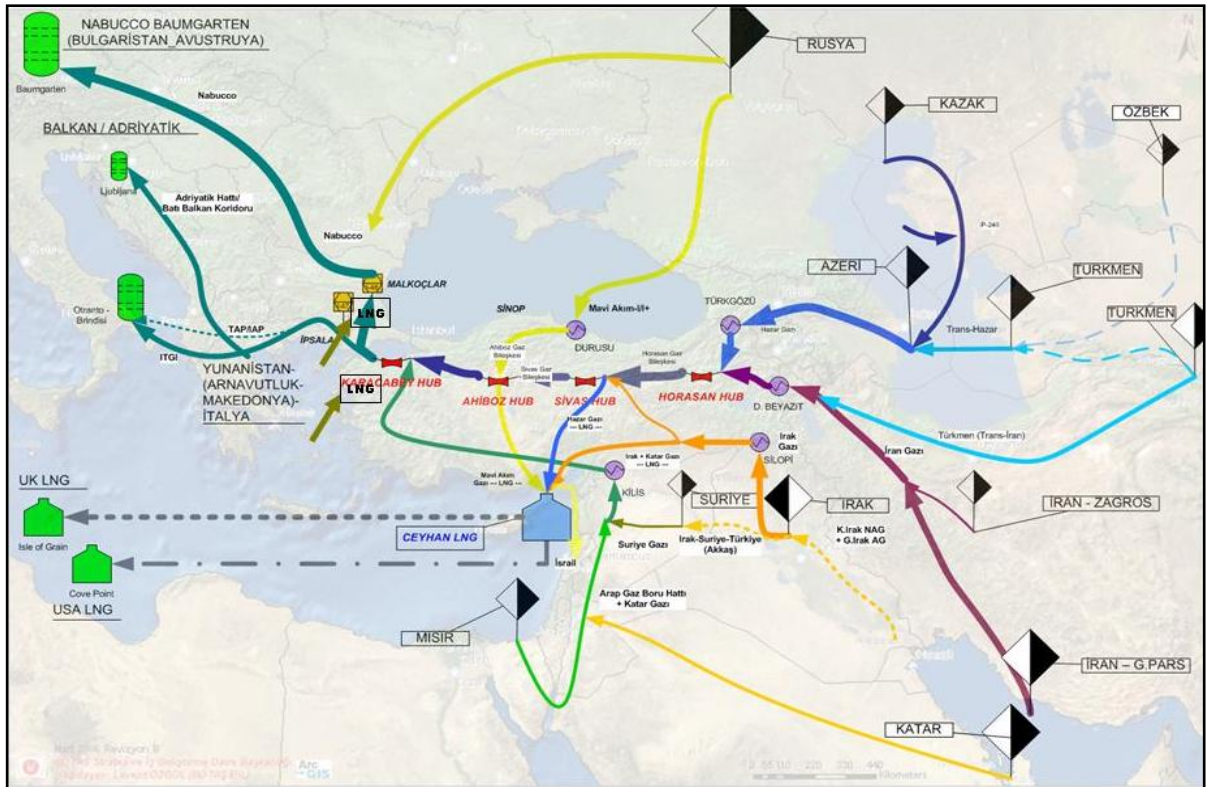

EK-3 Türkiye'nin Enerji Koridoru Programı Petrol Boru Hatları

EK-4 Türkiye'nin Enerji Koridoru Programı Doğal Gaz Boru Hatları

EK-5 Türkiye Enerji Koridoru Projeleri

ÖZET

AVCI, Müşerref. Avrupa Birliği'nin Hazar Bölgesine Yönelik Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Enerji, petrolün keşfedildiğinden beri uluslararası ilişkileri farklı şekillerde etkilemiş, enerji kaynaklarını kontrol altına almak için yapılan savaşlar, güçlü devletler arasında enerji deposu olan bölgeler üzerindeki çekişmeler, dünya politikasının esasını oluşturmuştur. Günümüzde Sovyetler Birliği'nden ayrılan Hazar ülkelerinin enerji kaynakları üzerindeki mücadelenin dünyada bloklaşmaların sona erdiği bir dönemde de sürmesi, enerji ile ilgili gelişmelerin uluslararası ilişkiler açısından ne denli önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Özellikle kaynak çeşitlendirmek ve istikrarsız bölgelere bağımlılığını azaltmak için Hazar bölgesinin enerji kaynaklarına yönelen Avrupa Birliği de, enerji stratejilerinin önemli aktörlerinden biri olarak karşımıza çıkarak 20'nci yüzyılın ortalarından itibaren enerji politikalarının içinde yer almıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte yeni doğal gaz ve petrol rezervlerinin ortaya çıkması, Körfez Savaşı, Afganistan ve Irak Harekatları son yıllarda dünyada enerji politikalarına verilen önemi artırmıştır. Önümüzdeki dönemde de Hazar Havzası enerji kaynaklarının kontrol altına alınması konusunda uluslararası mücadeleler devam edecek, dünyanın yeniden şekillendirilmesinde esas faktör olacaktır. Hazar Havzasındaki mevcut kaynaklar dünyanın enerji ihtiyacının bir bölümünü karşılayabilecek düzeydedir. Bölge ile ilgili en önemli sorun, enerji kaynaklarının kontrolünden çok tüketim alanlarına nasıl ulaştırılacağıdır. Bu safhada coğrafi konumu ve sözü geçen ülkelerle olan tarihi ve kültürel bağları, Türkiye için önemli bir fırsat yaratmaktadır. Topraklarında yeterince petrol ve doğal gaz bulunmayan Türkiye, yakın bölgedeki kaynakların taşınmasında oynayacağı rol ile bu açığını büyük oranda kapatabilecek, jeopolitik ve jeoekonomik durumunu güçlendirebilecektir. Türkiye böylesine önemli olan stratejik özelliği ile AB enerji politikalarına dahil olabilecek ve belki de ileride bu avantajını kullanarak AB'ye üye olabilecektir.

Anahtar Sözcükler:

1. Enerji
2. Enerji Kaynakları
3. Hazar Bölgesi
4. Enerji Politikaları
5. Boru Hatları

ABSTRACT

AVCI, Müşerref. European Union's Energy Policy Regarding the Caspian Region and Its Effects to Turkey, Master's Thesis, Ankara, 2010.

Energy has been affecting the international relations since the exploration of oil, and wars in order to gain the control of energy sources and struggles about regions with rich energy supplies shaped the foundation of the world politics. Today, the fact that the competition over the energy sources of the Caspian countries which became independent from the former Soviet Union continues has proved that the developments related to energy still are very important in terms of international relations. The European Union which headed to Caspian region's energy sources in order to especially provide source diversification and reduce its dependency on unstable regions has emerged as one of the leading actors in energy strategies and took its place in energy policies since mid-20th century.

The emergence of new gas and oil reserves upon the disintegration of the Soviet Union, Gulf War, Operation Enduring Freedom in Afghanistan and Operation Iraqi Freedom in Iraq have dramatically increased the importance that was put upon energy policies. In the upcoming years, the international competition over controlling the Caspian Basin energy sources are most likely to continue and to become the major factor in shaping the international politics. The current sources in the Caspian Basin are at a sufficient level to meet a part of worldwide energy needs. The most important issue regarding the region is that transporting the energy to consumption areas are far more significant than controlling the energy sources and therefore are prone to be fought about. At this point, its geographical location and historical and cultural ties with those countries create a major opportunity for Turkey. Turkey, with no sufficient oil and natural gas resources, is capable of closing this gap through its role in transferring the energy sources and enhancing its geopolitical and geoeconomic position. With such a strategic feature, Turkey can take part in European Union energy policies and maybe using this advantage, it may become a full member of the European Union.

Key Words:

1. Energy
2. Energy Resources
3. Caspian Region
4. Energy Policies
5. Pipelines